

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament d'Història Moderna i Contemporània

Université de Toulouse - Le Mirail
UFR d'Histoire, Arts et Archéologie

FRANÇA i CATALUNYA AL SEGLE XVII

Identitats, contraidentitats i ideologies
a l'època moderna

(1640-1700)

Tesi Doctoral d'Història
Moderna presentada per:

Oscar JANÉ CHECA

Sota la direcció dels professors:

Dr. Jean-Pierre AMALRIC
Dr. Antoni SIMON i TARRÉS

Març 2003

*“S’enfermer dans une mentalité d’agressé est plus dévastateur
encore pour la victime que l’agression elle-même”*

Amin Maalouf, *Les identités meurtrières*,
Grasset, Paris, 1998

|

|

Índex

- Introducció	p.17
I) Historiografia de les identitats i el pes del context històric	p.53
1- <u>Balanç historiogràfic sobre les identitats</u>	p.54
1.1- Idees generals	p.55
1.2- Pensar les identitats	p.59
1.3- Diversitat dels punts de vista: la historiografia hispano-francesa	p.78
2- <u>El Rosselló: un precedent contraidentitari amb França</u>	p.93
3.1- Un principi d'arrelament de rebuig al francès	p.93
3.2- Les pors d'un atac hugonot a finals del segle XVI	p.100
3.3- La immigració francesa als Comtats	p.103
3.4- Plantejaments a la vetlla de 1640	p.107
[Conclusió del capítol I: <i>Un context previ que condiona el present d'un enfrontament polític</i>]	
II) Catalunya i els objectius de la política francesa	p.113
1- <u>Interès per Catalunya</u>	p.115
1.1- Acció i intervenció	p.115
1.1.1- Primera etapa, abans de l'acord de 1640	p.116
1.1.2- Acord i promeses a Catalunya	p.119
1.1.3- La burocràcia francesa a Catalunya	p.122
1.2- Decisions i ordres espontanis	p.124
1.2.1- Temps de guerres... ..	p.125
1.2.2- ... i altres efectes sobre l'habitant... ..	p.137
1.2.3- ...des de les noves i variables fronteres	p.168

1.3-	El manteniment dels antics límits? De la idea d'annexió a la d'assimilació	p.183
2-	<u>La política de manipulació a Catalunya</u>	p.190
2.1-	Primera època	p.190
2.1.1-	Enfrontament entre profrancesos i purga	p.190
2.1.2-	Selecció de profrancesos (segons la capacitat)	p.210
2.2-	Aprofitar el descontentament català amb els espanyols	p.218
2.2.1-	El problema catalano-castellà vist pels francesos	p.219
2.2.2-	De la guerra d'Holanda a la guerra dels Nou Anys	p.221
2.3-	Manipulació de les revoltes catalanes de finals del segle XVII	p.224
2.3.1-	Idees i preparatius d'intervenció política	p.225
2.3.2-	Acció amb els caps de la revolta	p.227
3-	<u>Objectius i política interna al Rosselló</u>	p.232
3.1-	Les transformacions de les institucions	p.233
3.2-	Temps de represàlies i recompenses	p.244
3.2-	Política lingüística i d'ensenyament	p.251
[Conclusió del capítol II: <i>Sobre les intencions i l'evolució de l'interès de la monarquia francesa pel Principat de Catalunya i el Rosselló</i>]		
III)	Les classes dirigents i la política institucional	p.285
1-	<u>Expressió i arrelament de l'opció francesa</u>	p.287
1.1-	Els principis de l'apropament a França	p.288
1.2-	Exili, por i recompenses: una nova estructuració del poder al Rosselló	p.299
1.3-	Les elits i la cultura	p.321
2-	<u>Ramon Trobat: una evolució personal i ideològica</u>	p.329
2.1-	Els inicis a l'ombra i l'assentament al Rosselló	p.330
2.2-	Guanyar-se la confiança	p.332
2.3-	El treball té un premi	p.338

2.4-	Els objectius i els mètodes.....	p.340
2.5-	El final i conseqüències pel Rosselló.....	p.363
3-	<u>Política institucional davant França</u>	p.369
3.1-	Les polítiques globals.....	p.370
3.2-	Les polítiques locals.....	p.381
3.3-	Grups de pressió.....	p.390

[Conclusió del capítol III: *De la reacció oficial i els actors principals*]

IV)	Imatges, realitats i identitats	p.401
1-	<u>Les percepcions dels « altres »</u>	p.403
1.1-	La visió i la percepció dels francesos.....	p.404
1.2-	Viatgers i altres observadors.....	p.420
1.3-	Algunes idees preconcebudes i la propaganda.....	p.430
2-	<u>Conflictes</u>	p.437
2.1-	La població i els soldats.....	p.437
2.2-	Revoltes “criminals” i afers jurídics.....	p.462
2.3-	<i>Versus</i> conflictes actius, amenaces passives i contraidentitats.....	p.488
3-	<u>Religió i frontera</u>	p.494
3.1-	Identitat religiosa.....	p.494
3.2-	Rebuigs antifrancesos.....	p.505
3.3-	Frontera.....	p.518

[Conclusió del capítol IV: *EPÍLEG: visions, prejudicis, violència i creació d'identitats*]

-	Conclusió	p.555
---	------------------------	-------

Arxius	p.569
Arxius Impresos	p.579
Bibliografia	p.585
Annexos	p.641
Mapes i il·lustracions	p.721
Taula dels Annexos	p.741
Taula de Mapes i il·lustracions	p.743

Abreviacions

ACA	— <i>Arxiu de la Corona d'Aragó</i> (Barcelona)
ADG	— <i>Arxiu Diocesà de Girona</i>
ADPO	— <i>Arxius Departamentals dels Pirineus-Oriental</i> s (Perpinyà)
AESU	— <i>Arxiu Episcopal de la Seu d'Urgell</i>
AHCB	— <i>Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona</i>
AHCP	— <i>Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà</i>
AHMG	— <i>Arxiu Històric Municipal de Girona</i>
AHNA	— <i>Arxiu Històric Nacional d'Andorra</i>
AHSC	— <i>Arxiu Històric de la Selva del Camp</i>
AMAE	— <i>Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers</i> (París)
ANF	— <i>Arxiu Nacional de França</i> (París)
APL	— <i>Arxiu de la Paeria de Lleida</i>
BC	— <i>Biblioteca de Catalunya</i> (Barcelona)
BMP	— <i>Biblioteca Municipal de Perpinyà</i>
BNE	— <i>Biblioteca Nacional d'Espanya</i> (Madrid)
BUB	— <i>Fons de la Biblioteca Universitària de Barcelona</i>
DACB	— <i>Dietari de l'Antich Consell Barceloní</i> (Utilitzem la numeració pròpia dels volums publicats per l'Institut Municipal d'Història)
DFVP	— <i>Dietari de la Fidelíssima Vila de Puigcerdà</i>
DGC	— <i>Dietari de la Generalitat de Catalunya</i>
SHAT	— <i>Service Historique de l'Armée de Terre</i> (París)

* Avis: Hem decidit transcriure els textos originals tal com apareixien escrits en el document, és a dir, sense accentuació si n'era el cas o mantenint paraules incorrectament escrites, segons l'ortografia normativitzada d'avui en dia, fos l'idioma que fos, etc. Només en els casos d'una difícil comprensió hem introduït entre claudàtors els mots -sense cursiva; els que duen cursiva són aquelles parts del mot que sí apareixen en el text, amagades o ratllades- que ajuden a entendre el sentit del text. Hem mantingut una homogeneïtat a l'hora de les transcripcions pel que fa a la cursiva: tots els textos citats en una altra llengua que la catalana són en cursiva, seguint així les normes generals d'edició (permeten que les cites en el mateix idioma que la resta del treball no s'hagin de posar en cursiva).

INTRODUCCIÓ

En els últims temps han sorgit múltiples eixos d'interès científic i social que, en èpoques anteriors, o bé eren ignorats o bé no eren aprofundits. Aquest és el cas de les visions recíproques entre els pobles que, gràcies al desenvolupament de l'intercanvi cultural i humà i a l'avenç econòmic i social, ha esdevingut un motiu d'interès històric. El debat sorgeix després de la segona Guerra Mundial i per la necessitat d'entesa entre les potències europees. Però també és cert que, avui en dia, l'arribada d'immigrants vinguts d'arreu en condicions molt dolentes cap a Europa -un continent que anys enrere cercava solucions a la seva vellesa i ambició tot sortint de les seves pròpies fronteres- es tradueix en una situació davant la qual és difícil tancar els ulls i ens empeny a obrir debats amargants. La manera com són tractats els nouvinguts, però també la barreja que forgen amb la seva assimilació –i no pas integració en un sentit restrictiu com sovint se'ns vol fer entendre-, són una mostra de la importància que té el fet de conèixer l'altre. Altrí pot ésser un complet desconegut i viure a uns pocs quilòmetres de nosaltres. Tot sovint, el foraster -o l'estranger- és vist com un ésser estrany i genera sospites, inestabilitat i incomprensió. Tenint en compte la conjuntura del moment, la incertesa s'esvaeix o, sinó, el nouvingut esdevé un portador de mals, ja siguin físics o d'ordre ideològic, cultural o religiós. També es veu per la por i el recel que, de vegades, mostren els habitants de dues poblacions veïnes d'una mateixa contrada o d'un mateix país, senzillament a causa d'un odi producte del temor i del desconeixement mutu.

Aquest pogué ser el cas dels habitants d'una banda i altra dels Pirineus des de temps remots. Muntanyes llegendàries i barreres infranquejables, els Pirineus simbolitzen pors, odis i històries fantàstiques. Aquests se centren en les relacions entre valls veïnes, ja sigui respecte les vessants sud i nord o entre valls colindants. Les representacions han sobreviscut fins a una època molt recent, algunes de les quals encara perduren avui en dia. Però, no podem oblidar que, a l'època moderna per exemple, els Pirineus eren valls separades per cims, passatges i punts de trobada entre éssers humans que estaven obligats a entendre's per assolir un futur més prometedor o, millor dit, per viure un present més suportable. Les muntanyes no es presenten tan infranquejables, sinó més aviat com a indrets de contacte¹. D'alguna manera, una afirmació com aquesta no ha de ser mitificada, però ens pot voler introduir en el matís de la tan recurrent idea de “Pirineus, muntanyes frontera”².

¹ POUJADE Patrici, *Identité et solidarité dans les Pyrénées (Essai sur les relations humaines. S.XVI-XIX)*, Pyrègraph, Aspet, 2000, 202p; SALA Ramon i TARRIUS Alain, *Occitans, Espagnols, Marocains. Migrations d'hier et d'aujourd'hui en Roussillon*, Trabucaire, col. Recherches en cours n°3, Canet, 2000, 155p, com a exemple de comunitats que han franquejat els Pirineus o que s'hi han acostat. El cas de Suïssa representaria l'exemple ideal d'unió de pobles malgrat o gràcies a les cadenes muntanyenques.

² De vegades cal anar més enllà dels fets exclusivament històrics per adonar-nos d'allò que representa més un punt de contacte o de coincidència que no pas una “separació”. En aquest sentit, la observació de les festes

A- **Presentació**

La definició de la frontera és una tasca certament difícil i molt més encara a mesura que reculem en el temps. Les fronteres polítiques i territorials tal i com es començaren a entendre a finals de l'Antic Règim poc tenen a veure amb les que ens trobem fins al segle XVII: es tracta de l'evolució dels denominats límits i confins medievals, certament imprecisos i alhora indret d'esdeveniments intensos. En efecte, les fronteres eren i són, sobretot, móns vius i de contacte com bé ens intenten explicar alguns autors ja a principis del segle XX, per tal de contrarestar la idea d'immobilitat i tancament que d'aquestes s'havia després durant els segles anteriors, arran de la visió del romanticisme, que en part ha perdurat fins als nostres dies³.

Podem ressaltar d'entrada alguns punts que ens permeten exposar les raons que empenyen a veure la permeabilitat de les fronteres, com el Pirineu –centrorienttal- entre França i Espanya a l'època moderna: la immigració (sobretot del regne de França cap a territoris hispànics per raons de superpoblació i de recerca de feina), la qual comporta necessàriament una barreja i una integració-assimilació per evitar la discriminació; els pactes i lligues o patzeries des de l'època medieval⁴; els camins i la normalitat de l'intercanvi comercial (sal, vi, etc.); els lligams culturals (catalans i occitans, una herència de Pere I i els comtes de Tolosa⁵); la llengua (separada del fet exclusivament cultural i donat que a l'època pocs llegeixen o assimilen la seva existència a cap altre: indispensable i natural per a la comunicació entre les comunitats), que emet una diferenciació entre catalans i estrangers, com els “gavatxos”, tot i que els occitans tenen un vehicle d'enteniment fort amb llur llengua si es compara amb idiomes més llunyans com el francès o el castellà. El Pirineu que estudiem concentra, a més a més, comunitats germanes -culturalment i lingüísticament parlant- en un espai reduït: Ribagorça,

tradicional, els costums, la toponímia, la similitud en la veneració de sants i la proximitat de les llengües als Pirineus centre-orientals ens ensenya una àrea més o menys coherent i de cultura similar. Una d'aquestes anàlisis etnogràfiques la trobem a la revista *El mundo de los Pirineos*, 24, 2001, consagrada a les festes tradicionals del Pirineu i les versions que s'hi troben segons cada vall. Les visions “barrera” entre valls i comunitats dels Pirineus acostumen a ser establertes per persones alienes a aquell mateix món. Cal fer, doncs, un esforç d'abstracció venint de fora i implicar-se per entendre millor el funcionament autòcton de les fronteres i els lligams socials.

³ BOURRET Christian, *Les Pyrénées centrales du IXe au XIXe siècle. La formation progressive d'une frontière*, Pyrégaph, Aspet, 1995, 460p. Ho veiem si mirem els llibres escolars francesos de secundària. Veure també el dossier de “Los Pirineos. Escenario histórico” de la revista *Historia y Vida*, Extra nº18, 1996.

⁴ CAVAILLÈS Henri, “Une fédération pyrénéenne sous l'Ancien Régime. Les traités de lies et passerries”, *Revue Historique*, 1910, pp.1-34 i pp.241-276; POUJADE Patrici, “Les relacions transpirinenques a la Catalunya Moderna: els tractats de « lligues i patzeries »”, *Pedralbes*, 18, 1998, vol.I, pp.189-199. Els primers grans tractats entre valls pirinenques remunten al segle XIII per la necessitat d'una entesa pels pasturatges i la pau.

⁵ La persistència mental del lligam de Tolosa amb Barcelona és present encara avui dia... per molts, des de Mistral a autors de les dues bandes. N'és un exemple el llibre que presenta Tolosa de Llenguadoc, on Espanya –sobretot Barcelona i Catalunya- és present en més de quatre articles enfront del protagonisme quasi-nul de París: VV.AA., *Toulouse. Épicurienne, subtile et tolérante*, Autrement, Série France, 4, París, 1991, 185p.

Val d'Aran, Sobrarb, Pallars, Cerdanya, Alt Pirineu francès (aragonès, català, occità, patuès/benasquès⁶). Tanmateix, l'existència de "la frontera", imaginària o física, comporta a mig o llarg termini la separació entre dos móns, o més. Per això, la seva configuració, a mesura que s'hi acumula més pes polític, esdevé encara més important.

La intervenció de poders polítics llunyans i poderosos, seguida de l'arribada consegüent de persones i exèrcits estranys en aquell sistema de vida i de producció econòmica específica esbiaixaren certament aquest quadre, però de quina manera? Es fixà una situació a la qual pobles veïns, més enllà del cercle concèntric regional, s'estigmatitzaren en l'odi i la incomprensió: la por, les imatges preconcebudes, les agressions patides i els interessos particulars són algunes de les qüestions que hi podem aportar d'entrada. Per això, creiem que el coneixement dels pobles, les cultures i les seves polítiques és essencial i indispensable per a poder establir les bases d'un bon enteniment. També ho són els intercanvis que han pogut efectuar al llarg de la història algunes societats i els seus poders polítics, principalment per la seva proximitat geogràfica o ideològica. Aquest seria el cas des de fa segles de les monarquies espanyola i francesa –posteriorment: monarquia i república, república i república, Estat dictatorial i república, ambdós països democràtics- que comparteixen els Pirineus (de moment, ometem voluntàriament el cas d'Andorra). El llarg contacte dels pobles que componen aquestes societats ens ha interessat, i no podem negar-ho, pel que en la nostra època contemporània ha despertat i desperta també en l'imaginari popular⁷.

Tanmateix, les arrels d'aquest fet hagueren de prendre forma en moments puntuals de la història, com és el cas en l'època moderna. El fet que l'estudi de les relacions recíproques es focalitzi en terres catalanes té una explicació senzilla. Per la seva proximitat i la seva situació geogràfica, Catalunya ha estat un dels territoris hispànics i mediterranis que més contacte ha mantingut –i manté- amb França o, com a mínim, amb el que s'anomena el "Midi de la France"⁸. En aquest sentit la història mostra l'existència d'un intercanvi i d'un flux variat de circumstàncies entre les societats, pobles, entitats ètniques de banda i banda dels Pirineus... Caldria, però, parlar només de dues societats sud-nord a l'època moderna o, potser, seria més prudent enunciar les societats segons la microcomunitat a la qual pertanyen? Per comoditat, sovint haurem d'emprar una distinció entre dos o tres grans blocs, segons llur nacionalitat, tot i

⁶ POUJADE Patrici, *Identité...* pp.22-100, sobre la situació de les llengües del Pirineu –des del benasquès a l'aragonès, el català, el castellà o l'occità- i la "recerca d'una identitat lingüística".

⁷ Tenim un exemple en l'estudi contemporani de Joël Brémond sobre el sentiment antifrancès: *Le sentiment anti-français dans l'Espagne post-franquiste*, Tesi doctoral, Université de Paris IV- Sorbonne, Presses Universitaires du Septentrion, 2000, 689p. (Es tracta d'un treball suggeridor sobre les relacions recíproques i la creació de fòbies socials i institucionals).

⁸ No és altra cosa que els antics territoris de Llengua d'Oc, els quals han passat a anomenar-se Occitània des de la revitalització del militantisme occità entre els anys 50 i 70.

que restem conscients de la multiplicitat de societats que existeixen. I remarcar, a més a més, que tot i que es pot justificar l'entrada en un o altre ens per una major proximitat cultural o política, aquesta raó no és vàlida com ho demostren les tantes i tan variades guerres, preses de posició i decisions variables de certes entitats socials, sovint en contra de la més lògica de les opcions.

El que volem conèixer són les conseqüències polítiques i socials de les accions franceses al Principat de Catalunya durant un període concret en el si de la població catalana. En aquest sentit, s'ha evocat sovint la possible emergència d'una identitat catalana enfront de Castella a l'època moderna. El nostre estudi se centra sobre la política desplegada per França i les conseqüències que va tenir en l'actitud des de Catalunya. Les investigacions de Josep Sanabre ens obre les portes a l'observació de les guerres i accions efectuades per la monarquia francesa sobre la població catalana al segle XVII⁹. Però, la constatació de fets i esdeveniments han d'anar acompanyats del discerniment de les decisions i les reaccions ja que aquestes no sorgeixen del no-res, sinó que com a conseqüència d'un quelcom. Són unes característiques que s'han d'entreure en l'evolució ideològica i política de Catalunya des de l'onada de la immigració francesa, passant per les aliances del segle XVII amb França i acabant en un divorci traduït pel desenllaç en les afiliacions durant la guerra de successió d'Espanya. Ens preguntem si realment els francesos van ser un factor clau en la transformació de les mentalitats col·lectives a Catalunya a l'època moderna.

Les relacions entre catalans i francesos durant l'època moderna són contínues i tenen el seu punt culminant a la guerra del Francès, un esdeveniment posterior a la Revolució francesa i a la Guerra Gran que deixà una forta petjada en l'imaginari català¹⁰. Però aquesta relació té uns punts forts i sobretot uns precedents que la marquen. Necessàriament, les guerres i la violència que se'n deriven són la prova més forta per a nosaltres de les més variades expressions polítiques dels pobles. Així doncs, podem intuir que la resposta al posicionament d'una part de la societat catalana davant el nomenament de Felip d'Anjou com a rei d'Espanya es podria trobar als conflictes franco-espanyols – d'implicació europea- del segle XVII: principalment la guerra dels Segadors (1640-1659), la guerra de Devolució (1667-1668), la guerra d'Holanda (1673-1679) i la guerra dels Nou Anys (1689-1697), a més a més de les repetides incursions dels soldats francesos en terres catalanes i de la participació indirecta de

⁹ SANABRE Josep, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Barcelona, 1956, 747p.

¹⁰ ROURA Lluís, "Cataluña y la Francia de la Revolución", *España y la Revolución francesa* [ed. de J.-R. Aymes], Crítica, Barcelona, 1989, pp.169-192; AYMES Jean-René, "La «Guerra Gran» (1793-1795) como prefiguración de la «Guerra del Francés»", *España y la Revolución francesa* [ed. de J.-R. Aymes], Crítica, Barcelona, 1989, pp.311-366.

representants francesos en conflictes interns, com ara la revolta dels Gorretes (1687-1689). Aquest extens període de xocs cobreix gairebé tot el regnat de Lluís XIV (1643-1715). No és d'estranyar, doncs, que el paper de França i els seus representants fos preeminent a la política espanyola i, particularment, a la catalana. L'evolució en el pensament polític a Catalunya en aquell moment fou notòria. Des de les raons que empenyeren alguns catalans a la revolta de 1640 i el posicionament de les autoritats catalanes fins a l'oposició a un rei francès a Espanya en benefici d'un Àustria, en un primer moment, i que donà lloc a la guerra de Successió, el pensament ideològic català avançà pel que fa a un assentament polític i jurídic, i també respecte a la imatge del francès. Els anys durant els quals el regne de França va pressionar de manera contínua les fronteres de Catalunya, 1635-1698, són curiosament paral·lels al desenvolupament pamfletari i ideològic d'alguns sectors de la societat altres que el pròpiament polític¹¹.

Ens trobem, d'alguna manera, davant d'un tema molt complex i que exigeix precaució. En primer lloc, es planteja la dificultat temàtica de fons de tota la problemàtica: esbrinar les identitats i els sentiments socials i polítics, un aspecte que introduïrem tot seguit en un balanç historiogràfic sobre les identitats col·lectives. D'altra banda, la investigació és variada pel que fa a la seva localització i la seva focalització. Per "Catalunya" a l'època moderna hem d'entendre el conjunt del Principat, inclosos els comtats de Rosselló i Cerdanya. Podria semblar innecessari remarcar aquest fet, però pensem que és òptim fer-ho perquè, tot sovint, donades les condicions polítiques i territorials actuals es pot arribar a ometre aquest fet, ja sigui des de l'àmbit de la investigació francesa, espanyola o fins i tot catalana. No hem d'oblidar l'època que estudiem i les seves realitats. Hem de deixar, doncs, la nostra contemporaneïtat aparcada per seguir endavant amb un estudi suficientment objectiu. Seguidament, hem de dir també que aquest territori és extremadament divers pel que fa al pes polític i social de les diferents poblacions, així com la de llur relació amb les esferes polítiques, locals i centrals. Si tenim en compte aquest fet, hauríem d'analitzar l'evolució que pogueren patir les diferents poblacions catalanes al llarg del temps que durà la presència dels francesos: una evolució interna, un despertar de la necessitat d'un ajut que vingués de la

¹¹ Pel que fa al perquè dels fets ocorreguts a partir de 1640, veure: SIMON TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, 385p; per la guerra de Successió veure: ALBAREDA Joaquim, *Els Catalans i Felip V: de la conspiració a la revolta, 1700-1705*, ed. Vicens Vives- Fundació La Caixa, Barcelona, 1993, 352p; Agafem com a dates de referència cronològica: d'una banda, la declaració de guerra entre França i Espanya el 1635, durant la guerra dels Trenta Anys, i que donà lloc als primers atacs contra el Rosselló i, d'una altra cantó, la retirada de l'exèrcit de Vendôme de Barcelona el 1698.

capital catalana¹², Barcelona, però també un augment de les solidaritats que pogueren demostrar-se entre elles.

Arraconar o deixar oblidada la data del tractat dels Pirineus de 1659, pel fet que el seu temps i el que significa ja ha estat prou estudiat i analitzat, seria un greu error per part nostra. I com que no podem abordar tot el que representa, ens centrarem en els fets concrets que envolten la instal·lació dels francesos al Rosselló i també en el següent: intuir i provar –si s’escau– un principi d’evolució diferent entre els Comtats i la resta del Principat arran de la seva annexió a França. Les demandes socials i les diferents característiques de les queixes a les quals faríem front en aquest comparatiu ens portarien cap a la hipòtesi de la possible formació d’una o varies consciències col·lectives, potser algunes més primitives que d’altres: en el transcurs del temps i esdeveniments que van des de 1640 fins a la guerra de Successió, les formacions identitàries del sud i el nord de Catalunya –si és que existiren, com intentarem veure–, semblen tenir un punt d’inflexió en l’annexió i els anys següents. Potser, fins i tot, es van accelerar allà on l’estranger (potser seria més encertat dir l’enemic, ja sigui físic o imaginari) va ser més present: a la Catalunya del nord o Rosselló, nova província del regne de França.

El tema que aquí tractem posa de manifest un interès tant general com personal. Es tracta d’un estudi atractiu pel que fa a les relacions humanes entre entitats que durant segles han estat en conflicte, però que, per aquesta mateixa raó, també han conegut un intercanvi demogràfic, cultural i religiós. Encara avui en dia, l’estudi de les relacions entre França i Espanya, Espanya i Catalunya o Catalunya i França suscita polèmica i alhora interès social. La nostra creença és que estem en un moment històric en què s’ha d’aprofitar la proximitat cultural i política per conèixer millor quines són les bases que han marcat aquesta relació ja mil·lenària. Cert és, però, que es tracta fonamentalment d’un interès personal que vol posar de manifest la necessitat d’entendre l’arrel d’un mal enteniment secular entre societats veïnes. I, veure en aquest sentit si es tracta de *déjà vu* o si en el fons van existir fets essencials que varen provocar una enemistat que amb el temps es va anar endurint. Alhora, hem cregut interessant interrelacionar disciplines científiques, així com el tipus de documents a emprar: documents polítics d’època, dietaris personals, fons d’autoritats, literatura o iconografia. La curiositat pel coneixement de les terres que ens envolten i que han format allò que som és una

¹² Des del segle XVI fins a l’entrada en guerra de la monarquia espanyola a la guerra dels Trenta Anys, algunes poblacions havien arribat a posar en dubte la capitalitat de Barcelona i fins i tot s’hi havien enfrontat (el cas, per exemple, de Perpinyà); d’altres vivien sovint al marge de les decisions de la Diputació i del Consell de Cent. Aquesta situació sembla esvair-se a mesura que s’acaba el seglee XVII i sobretot en moments de conflicte o amenaça de guerra i invasió dels francesos.

raó més del perquè el nostre tema de recerca. També ho és el nostre compromís personal a través d'aquests Pirineus "inamovibles", els quals mai no hem considerat –o no hem pogut considerar- frontera des de que tenim ús de raó. Però, bé ens preguntàvem si això havia estat sempre així. I també el perquè d'un distanciament visceral entre francesos i espanyols o perquè les generacions dels nostres progenitors immediats tenien, a Catalunya, una admiració cultural envers França com a entitat i, al mateix temps però, una antipatia gairebé innata cap als seus habitants. Aquest rebuig era gratuït o tenia alguna explicació? Vam pensar que podíem intentar recular en el temps, més enllà de la clàssica guerra del Francès que ja va marcar prou l'imaginari col·lectiu tant català com espanyol¹³.

D'alguna manera, ens hem situat des d'una perspectiva a cavall entre dos móns socials i culturals veïns i, alhora, des de l'oportunitat de la investigació de les relacions recíproques entre pobles europeus fins a l'aparició d'identitats, passant per les guerres, les repressions, els odis i les pors. La història política que tenim davant també ho és de les mentalitats: les estratègies polítiques es transformen en reaccions d'uns i altres –en sentit genèric-; el desenvolupament de la publicística tradueix l'existència de problemes i plantejaments de fons de les societats, però no són el problema per si mateix; els odis i les pors són el reflex de la fòbia dels habitants –ciutadans i resta del poble- vers unes agressions que al llarg dels anys porten l'empremta freqüent dels francesos. Ens hem de plantejar tanmateix quin va ser el paper de les autoritats espanyoles a Catalunya davant l'amenaça dels francesos durant l'últim terç del segle XVII i les conseqüències que pogué tenir sobre aquesta mateixa evolució del pensament polític i la visió popular dels afers polítics a Catalunya. Aquesta darrera noció no entraria directament dins el nostre àmbit de recerca, però no podem deixar de fer-hi una breu referència.

La cronologia del nostre treball segueix aquests moments forts que ens hem marcat com a precedent de les relacions catalano-franceses més conflictives. Així, l'iniciem amb la revolta dels Segadors, el 1640, tenint en compte la simbologia d'aquesta data i del fet que representa l'any dels contactes per a certificar una aliança amb el rei de França. Alhora, és el moment també que marca un punt d'inflexió en la ideologia i la política catalana, no pel que fa a aquell any mateix, però perquè representa un abans i un després. En canvi, el nostre estudi finalitza en un marge teòric, el 1700, data de la mort de Carles II. Tanmateix, si bé aquestes

¹³ En general, les guerres són percebudes de manera diferent segons on ens situem. Creiem que la guerra que Napoleó va suscitar a Espanya a finals del segle XVIII i principis del XIX n'és un bon exemple; així als manuals d'història es poden trobar les fórmules següents, segons si estem a Madrid, Barcelona o París respectivament: guerra d'Independència, guerra del Francès o campanya d'Espanya. També, molts historiadors han assenyalat aquesta etapa històrica a Espanya com una de les més aglutinants pel que fa al sentiment col·lectiu espanyol a causa de l'ocupació dels francesos.

dues dates ens fixen un criteri cronològic, la temàtica de l'estudi sobrepassa aquest marc. Així s'han de tenir en compte elements diversos que no poden enquadrar-se entre 1640 i 1700. Aquest és el cas de la immigració francesa a Catalunya, que troba les seves arrels ben bé al segle XVI, o del conflicte dels hugonots i el bandolerisme a zones de frontera i muntanya, entre d'altres. També, l'inici de les ideologies polítiques a Catalunya poden fixar-se en dates anteriors: 1625 i les conseqüències de la *Unión de Armas* o bé, els conflictes entre Barcelona i Perpinyà de principis del segle XVII. Finalment, si bé sembla plausible que els anys posteriors a 1640 poden marcar la imatge del francès al Principat, els habitants del Rosselló expressen de seguida un rebuig vers els gals. Dedicarem espai per analitzar la raó d'aquesta situació, com una mostra més de fets que arrelen en causes bastant anteriors en el temps, en què certament els enfrontaments perllongats dels segles XV i XVI van marcar. I, pel que fa a l'extrem oposat en la nostra cronologia, creiem que l'època exactament prèvia a la guerra de Successió d'Espanya mereix un estudi per a ella tota sola, la qual cosa ja ha estat feta en alguns casos, on s'han analitzat les causes més directes¹⁴. Però, no ens en podem desvincular, ja que els precedents a mig i llarg termini són els que nosaltres ens proposem d'estudiar i que altres historiadors com Antonio Espino o Rosa Maria Alabrús ja van iniciar en el seu moment, el primer pel que fa a l'impacte de la guerra i el pes militar per la població, així com la relació amb la monarquia hispànica, la segona es concentra més en els aspectes de propaganda i de joc merament polític¹⁵. També la investigació de Jaume Dantí mereix una atenció especial en el quadre de les revoltes de la fi del segle XVII i del manteniment de certs esperits entre aquestes i les actituds catalanes durant la guerra de Successió¹⁶.

Després d'argumentar els nostres interessos sobre el tema, hem d'anar a l'arrel de l'estudi i la manera com l'hem hagut d'afrontar. Tractant-se d'una recerca a nivell de tota Catalunya, hom pot veure-hi un perill de pèrdua de validesa degut a l'enorme treball i fonts que requeriria un estudi tan exhaustiu. El que s'ha buscat és obtenir una visió global del que correspondria al "territori català" –sovint sobrepasant fronteres com les de l'Aragó per la naturalesa de l'estudi mateix- sense caure en una concisió francament inassolible. Per això, el treball està enfocat de manera policèntrica i, tot i les reticències que pot suscitar aquest tipus d'estudi, hem cregut que pel tema que tractàvem era la millor de les opcions. Així doncs, és possible que al llarg del treball es trobin llacunes respecte a l'anàlisi de zones més meridionals

¹⁴ ALBAREDA Joaquim, *Els Catalans...*

¹⁵ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña durante el reinado de Carlos II : política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, Monografies Manuscrits, 5, Bellaterra, 1999, 417p; ALABRÚS Rosa Maria, *Pensament polític i opinió a la Catalunya moderna (1652-1759)*, Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 3t., 1991.

¹⁶ DANTÍ i RIU Jaume, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Curial, Barcelona, 1990, 233p. i "Dels Barretines als Vigatans i Botiflers. La persistència dels conflictes interns", *Afers*, 20, 1995, pp.15-28.

del Principat i que d'altres com el Rosselló estiguin més potenciades. Això es deu senzillament a la importància del contacte, en el temps i en intensitat, que els francesos pogueren tenir amb les poblacions locals citades. Les idees que hem introduït i el seu desenvolupament, així com alguns exemples que tractarem, ens han de permetre delimitar ben clarament la investigació i extreure'n conclusions vàlides i objectives.

B- Definició de conceptes i terminologia

Tot seguit, exposem el posicionament que hem adoptat al llarg de la nostra investigació, davant de les dificultats conceptuals i de denominació. També hem volgut destacar la terminologia més recurrent al llarg de la nostra recerca i, per tant, la que amb dificultat hem hagut de “transcriure” a través de paraules i expressions comprensibles pel lector. D'alguna manera, presentem una mena de diccionari terminològic que hem decidit emprar, per raons de comoditat i per simplificar la lectura.

1- Noms:

Si comencem per la definició dels noms, ho hem de fer, clar està, per aquells que indiquen els llocs i que, de manera més usual, estaran presents en tot el treball. D'aquesta manera, quan ens referim a “Catalunya”, pensem en el Principat -en relació a la Catalunya del sud dels Pirineus- i en els Comtats del Rosselló i la Cerdanya. Al llarg del treball, mantindrem aquestes denominacions seguint la denominació majoritària en la historiografia, tot i que la partició pugui semblar arbitrària. Aquesta decisió no pretén ferir sentiments contemporanis que entenguin que el Rosselló, com a província (Départament des Pyrénées-Orientales), pertany a França i no a Catalunya (com a part integrant d'Espanya). Correspon a cadascú de considerar l'objectivitat necessària per a jutjar-ho així o no. En tot cas, el nostre treball se situa al segle XVII, un temps en què el Rosselló formava part de la monarquia hispànica i, naturalment, de Catalunya, amb unes institucions catalanes pròpies i amb referències polítiques a Barcelona i Madrid. Cada cop més, però, els estudis francesos –en tot cas, escolars- “accepten” o “normalitzen” la catalanitat de les terres rosselloneses dins la República francesa, sempre distingint entre “*Catalogne française*” i “*Catalogne espagnole*”.

Complementàriament, doncs, el tracte nominatiu que donem al Rosselló és el següent: entenem que es tracta de quelcom superior a la senzilla “comarca”. Essent rigorosos, ens hauríem de referir al Capcir, al Conflent, al Vallespir i al mateix Rosselló, però per raons de comoditat i d'importància política se simplifica en la denominació de “Rosselló”. Altres

vegades, parlem de “Comtats” per designar el conjunt del territori nord-català i la Cerdanya (la seva part septentrional a partir de 1659), també a mode de sinònim de “Rosselló”. Per tant, hem omès la terminologia més contemporània, perquè no ens semblava adient per a aquest treball, com el *démodé* “Catalunya francesa” o el neologisme “Catalunya Nord”. Sí és cert però, que de vegades parlem de terres “nord-catalanes” posant l’accent en la indicació geogràfica¹⁷.

Per últim, la denominació dels grups humans i les comunitats és un altre exemple de la dificultat a l’hora de mantenir una meticulositat històrica. Sempre per raons de facilitar la comprensió del text, hem decidit les següents denominacions: el terme “espanyols” pot fer referència als castellans o al conjunt d’habitants de la monarquia espanyola. També però, de vegades, alternem entre “espanyol” i “hispanic”, que potser seria el concepte més adequat donada la diversificació d’aspectes humans, econòmics i militars de la península ibèrica. La referència a “catalans” i “francesos” és potser la més senzilla i adaptada, vist el caire de relacions recíproques del treball. Quan parlem de catalans en conjunt fem referència tant als habitants del Principat com als del Rosselló. En canvi, com que sovint ens trobarem en aquesta situació, quan citarem les persones dels Comtats o Rosselló, parlarem de “rossellonesos”; d’una banda, per diferenciar-los dels del Principat tot i que als textos originals no se’n parla mai així, i d’una altra, per una qüestió de comoditat i simplificació, ja que si fóssim realment honestos hauríem d’estar parlant dels habitants del Conflent, dels del Vallespir, etc. El registre “rossellonesos” engloba doncs totes les referències comarcals de la Catalunya del Nord, essent nosaltres conscients d’aquesta existència. Només canviarem quan farem al·lusió exclusivament als habitants de la Cerdanya com a “cerdans”.

2- Terminologia general:

La terminologia general és aquella que emprem sense haver de justificar a cada vegada el seu sentit i contingut. Així, ens trobarem davant del que hem considerat sinònims com “país”, “territori”, “regió”, “comarca” o “comunitat”, pel que fa a referències concretes i palpables. En canvi, les nocions abstractes venen donades per “Estat”, “monarquia”, “pàtria” o “nació”. Evidentment, aquests termes no eren sinònims al segle XVII, ni pretenem que ho siguin¹⁸. Per això, si bé els utilitzarem en els casos que es donin, vegem quines eren les definicions aproximades a l’època moderna.

¹⁷ Sobre aquest debat, veure l’article de: SALES Núria, “Catalunya francesa, Catalunya Nord, Comtats...”, *Afers*, 28, 1997, pp.517-520.

¹⁸ Veure el treball de: DUPONT-FERRIER Gustave, “Le sens des mots *Patria* et *Patrie* en France au Moyen-Age et jusqu’au début du XVIIe siècle”, *Revue Historique*, 188, 1940, pp.89-104.

El concepte de nació acostuma a fer respecte a la majoria d'historiadors modernistes, ¿per què? Segurament per les connotacions contemporànies que se li atorguen en la lectura i per les controvèrsies que aixeca. Tanmateix, hem decidit d'abandonar qualsevol païra i afrontar el repte d'emprar la terminologia de les identitats, evidentment emmarcada en un quadre temporal específic. D'aquesta manera, acceptem la definició genèrica de la nació segons Anthony D. Smith: “*un grupo de seres humanos que tienen en común ciertos elementos definitorios de su cultura, un sistema económico unificado, derechos de ciudadanía [adaptats a la realitat de les èpoques] para todos sus miembros, un sentimiento de solidaridad que nace a partir de experiencias comunes y un territorio que ocupan en común*”¹⁹. Però, també prenem nota d'altres representacions conceptuals de l'Antic Règim. Així, el *Dictionary of the English Language* de Johnson del 1755 diu que la nació és “*un pueblo distinguido de otro pueblo, en general por su lengua, origen y gobierno*”. Aquesta definició introdueix la noció del mirall i l'afirmació davant de l'altre²⁰. També, es podria interpretar alguna amalgama entre nació i pàtria. Si bé aquest darrer terme ha estat sempre relacionat a la noció de “la terra”, qui millor que Voltaire per explicar en poques paraules el perquè una idea no està forçosament alineada amb l'altra: “*Une patrie est composée de plusieurs patries [...] Plus cette patrie devient grande, moins on l'aime, car l'amour partagé s'affaiblit*”²¹. El diccionari de l'Académie française del 1694 aporta les idees més properes a l'època que estudiem. Així, hi trobem que la nació és un terme col·lectiu i el defineix: “*Tous les habitants d'un mesme Estat, d'un mesme pays, qui vivent sous mesmes loix, & usent de mesme langage [...] chaque nation a ses coutumes, a ses vertus & ses vices*”. En el sentit de l'enemic, la definició pot complementar-se amb “*un voisin ennemi, des peuples ennemis. une terre, une nation ennemie. le país ennemi. en país ennemi. des qualitez ennemies*”²².

Per últim, els aspectes geopolítics que podem trobar són diferents i de formulacions variades al voltant de temes com: nació, terra, poble, pàtria, universitat, ciutat, comunitat, col·lectivitat, grup, família, monarquia, Estat, sobirania -“compartida” o “rosegada”²³-, absolutisme, monarca/rei, senyor, soldats i exèrcit. També hi entrarien elements que podem situar a un altre nivell dels anteriors com: identitat, identitat col·lectiva, imatge, intercanvi,

¹⁹ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad (Un estudio crítico de las teorías recientes sobre naciones y nacionalismo)*, Istmo, Ciencia Política, Col. Fundamentos nº176, Madrid, 2000, p.331; Veure el suggerent llibre de: CHABOD Federico, *L'idea di nazione*, Universale Laterza, 54, Roma, 1992 (5 ed.), 195p.

²⁰ Citat a: HASTINGS Adrian, *La construcción de las nacionalidades. Etnicidad, religión y nacionalismo*, Cambridge University Press, Madrid, 2000, p.27

²¹ VOLTAIRE, *Dictionnaire Philosophique*, Garnier Flammarion, Paris, 1964 [1ª ed., Genève, 1764], p.307

²² *Dictionnaire de l'Académie Française*, 1694 (online): www.chass.utoronto.ca/~wulftric/dico_tactweb/acad.htm

²³ Nocions citades per Xavier Torres en la introducció d'un dels apartats del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya el desembre de 1997, *El cor urbà dels conflictes: identitat local, consciència nacional i presència estatal*, L'Avenç, Barcelona, 1999, p.160 (idees originals de Núria Sales i de Victor Ferro).

comprensió, agressió, sentiment, ressò popular, col·laboració, interessos i contrapartides. Les conseqüències de tots aquests mots que afecten l'imaginari col·lectiu són els fets que se'n deriven: revolta, revolució, aixecament, conflicte, rebel·lió; igualment, aquests podrien anar seguits de “popular”, “pagesa”, “senyorial”, “militar”, etc.

C- **Base del nostre estudi: Bibliografia i Arxius**

L'extensió de la investigació havia d'anar acompanyada també d'una prospecció àmplia i variada de documents i arxius. Així, la nostra recerca bibliogràfica s'ha fet al llarg de diversos anys, centrant-se en els tres punts següents: bibliografia pròpia del tema (catalana, espanyola, francesa), bibliografia comparativa (d'altres llocs i relativa a temes semblants als que abordem) i bibliografia teòrica (sobretot europea). No enunciem ara tots els passos donats ni la manera com l'hem utilitzada i distribuïda. La classificació de la bibliografia al final del treball desprèn la categorització temàtica que n'hem fet.

Pel que fa als arxius, la feina documental ha estat elaborada a partir de la importància que hem atorgat als arxius locals i comarcals, com són els casos dels arxius de Puigcerdà, Lleida, Girona i d'altres de manera més puntual. En segon lloc, cal destacar l'aportació arxivístico-documental dels fons de París –l'Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers i el Service Historique de l'Armée de Terre-, molt importants per poder estudiar la política francesa i catalana durant l'època de la guerra dels Segadors i també per a l'època posterior a l'annexió del Rosselló. Igualment, els arxius de Barcelona i Madrid han estat un recolzament indispensable (Biblioteca de Catalunya, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, la reserva de la Biblioteca universitària de Barcelona i la Biblioteca Nacional de Madrid).

Afegim només que hem volgut acompanyar tota la feina realitzada als arxius amb una recerca i una visualització sobre el terreny, per donar una validesa geogràfica i concisa a la documentació i també per tenir una percepció real del lloc, la qual cosa ens semblava fonamental.

D- **Plantejament i objectius**

En primer lloc, s'han establert unes pautes per facilitar la comprensió del treball i dels seus objectius. És necessari un plantejament a través d'uns criteris que hem cregut indispensables. És a dir, es tracta d'efectuar un assentament de les idees i els conceptes que

resten de fons al llarg de la investigació, així com també els objectius més directes que cerquem.

1- L'espai: "país", "regions", "comunitats" i la seva relació:

Ser conscients de la relació que existí i que es pogué establir entre les diferents esferes socials -política i geogràfica- amb els francesos és una tasca certament difícil. En aquest sentit, el que hem intentat establir amb aquest treball és un esbós dels precedents que marcaren les relacions de França amb Catalunya segons les àrees geogràfiques que van ser-hi més sensibles. Però, abans d'arribar en aquest punt, hem de marcar i trobar els vincles entre les "comunitats" catalanes mateixes, perquè sinó sembla evident que no podem parlar de forma genèrica de "catalans". Per això ens hem de fixar en les relacions de tots els sectors a Catalunya, ja sigui en el món urbà, entre ciutadans i classes menys valgudes, o bé en el món rural, entre les elits locals i la pagesia. També existeixen relacions entre diferents pobles o comarques, les quals semblen comportar-se entre elles i amb les autoritats centrals de forma empírica i tradicional. I, els esdeveniments ens mostren que en un cert lapse de temps, i donada una sèrie de circumstàncies afegides, allò que sembla una posició inamovible pot canviar i, fins i tot, contradir-se. Per poder emmarcar millor aquestes relacions interiors entre elles mateixes, respecte les autoritats centrals (Barcelona sobretot) o els francesos, s'han posat de relleu tres zones: una zona septentrional –el Rosselló i la seva capital Perpinyà-; una zona pirinenca que inclou les comarques de Girona i Lleida o bé Andorra; i, finalment, Barcelona i d'altres viles importants més meridionals. Són totes elles unes zones de poders etnocèntrics, però ¿podem dir que es veuen lligades identitàriament entre si per quelcom més que un imperatiu jurídic? El territori català és una entitat certament heterogènia que, entre Mediterrani i muntanya, deixa dibuixar-se grups humans molt diversos, els quals difícilment poden barrejar-se sense extreure'n les seves especificitats. Nosaltres hem efectuat una dissecció d'aquest espai tenint en compte les similituds i característiques, i intentant entrar el menys possible en el minimalisme històric i la petitesa de les comunitats del « jo ».

Un antic espai de prevenció: el Rosselló i Perpinyà

Des de la invasió francesa del segle XV i, principalment, arran dels enfrontaments franco-espanyols pel domini de les terres italianes, el Rosselló esdevingué l'avantguarda i defensa militar de la monarquia espanyola amb França. Ho fou de la mateixa manera que les terres llenguadocianes i, de vegades, les provençals eren atacades per l'exèrcit hispànic com a mesura de càstig o de represàlia contra Francesc I, en anys posteriors. Al segle XVI, tot sovint

poc o mal estudiat, fora dels grans esdeveniments com afirma Ernest Belenguer²⁴, es produí la formació ideològica de la frontera religiosa amb França²⁵. Juntament als aldarulls de caire religiós coetanis que tingueren lloc a França, va créixer la por d'un atac protestant al Rosselló i des de Madrid es fomentà aquest temor, segurament a fi de controlar millor la frontera i dividir més els pobles d'aquesta per dominar-los millor. D'alguna manera, el Rosselló era l'avantguarda i la defensa militar de la monarquia espanyola pels Pirineus centrorientals; un cinturó de seguretat davant d'un regne de França cada vegada més poderós. Aquestes foren les condicions amb les quals s'arribà al primer terç del segle XVII.

Les comunitats pirinenca i pre-pirinenca

Alguns estudis històrics recents han posat en valor la importància dels Pirineus durant els conflictes franco-espanyols a l'època moderna. Aquest seria el cas dels ja citats Christian Bourret i Patrici Poujade i també de Maria Àngels Sanllehy, sobre la vida social i les formes d'economia local a la Val d'Aran o, de manera més específica, el de Serge Brunet, sobre la temàtica religiosa²⁶. Els Pirineus, muntanya infranquejable o senzill "mont", tal com eren percebuts a l'època, han estat així el centre de disputes pel poder de les monarquies. Des de l'època de Carlemany, passant pel conflicte navarrès de 1512 fins al marcatge de la frontera a finals del segle XIX, les comunitats pirinenques –catalanes, o centrorientals en el nostre cas– han acumulat etnopoders que poden ser considerats simples reaccions al poder central, massa allunyat. Les decisions de Madrid o Barcelona arriben forçosament distorsionades respecte a les realitats autòctones per culpa de la distància geogràfica i el desconeixement recíproc de les realitats i necessitats locals.

El centre de poder al Principat: Barcelona

Barcelona concentra el pes de la política catalana a finals del segle XVII. Cap i casal de Catalunya, la ciutat acull les més altes institucions del Principat i aquelles que representen al rei hispànic. Hi trobem el virrei, representant de l'autoritat del rei –d'Espanya o de França, durant els anys de la guerra dels Segadors, fins el 1652 i també a finals de la guerra dels Nou

²⁴ BELENGUER Ernest, *La Corona de Aragón en la monarquía hispánica. Del apogeo del siglo XV a la crisis del XVII*, Península, HCS, Barcelona, 2001, p.17

²⁵ Veure la idea plantejada per: FERNÁNDEZ TERRICABRAS Ignasi, "Les Pyrénées, frontière religieuse: la réorganisation de la structure ecclésiastique catholique au temps de Philippe II (1556-1598)", *Tolérance et Solidarités dans les Pays Pyrénéens*, Archives Départementales de l'Ariège, Saint-Girons, 2000, pp.201-214.

²⁶ BOURRET Christian, *Les Pyrénées...*; POUJADE Patrice, *Une vallée frontière dans le Grand siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*, Pyrègraph, Aspet, 1998, 437p; SANLLEHY Maria Àngels, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1996; BRUNET Serge, *Les prêtres des montagnes. La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime*, Pyrègraph, Aspet, 2001, 800p.

Anys- a Catalunya. En segon lloc les Corts, que aproven els impostos que Catalunya dona a la corona, entre altres decisions. Es dividien en tres braços²⁷ i es reunien cada tres anys, havent mostrat tenir un pes i un poder palpables davant de Felip IV i les demandes monetàries del comte-duc d'Olivares, des de 1626. Al seu voltant es desenvolupà la política catalana i tota la ideologia de l'elit catalana, essent emanada per la Generalitat, sense menystenir és clar el paper del Consell de Cent de Barcelona, el qual poc a poc obtingué un reconeixement més important arreu de Catalunya. La Diputació del General o Generalitat exercí en tant que govern entre les reunions de les Corts²⁸. Es donà, doncs, la coneguda situació en què la Generalitat hagué de negociar l'aliança amb França entre l'estiu de 1640 i el mes de setembre de 1641, un pes portat en part pel president i representant del braç eclesiàstic, Pau Claris, fins a la seva mort el gener de 1641. De manera global, les institucions polítiques i econòmiques, les oposicions polítiques, el desenvolupament comercial²⁹, els setges militars i el port mediterrani són alguns dels elements estructurals i conjunturals que situaren la ciutat en primera línia de mira del conflicte hispano-francès. Durant la guerra dels Segadors, Barcelona concentrà poders, objectius i la major part dels personatges més actius. La publicística tenia a la ciutat l'epicentre de la seva activitat. Barcelona és un centre d'estudi difícil d'ometre, però és important complementar les fonts barcelonines amb d'altres de vegades més enlluernadores del que es podria imaginar³⁰.

La pèrdua del control directe sobre el Mediterrani des del segle XV i el desmarcatge de la cursa per les Índies facilità que la ciutat comtal i les esferes econòmiques del país se centressin més en els seus respectius àmbits. Aquest canvi progressiu permeté també un major intercanvi en el comerç i en els lligams político-culturals a nivell intern de Catalunya i, com ja

²⁷ L'equivalent dels *trois états* a França: braç eclesiàstic, braç militar (noblesa), i braç reial (ciutadans i representants reials). Llurs representants es reunien dins l'àmbit de les Corts i els *Diputats* podien convocar-se per sessions urgents, al marge de les sessions normals de les *Corts*.

²⁸ És l'òrgan permanent de les Corts. Està constituït per dos representants de cada braç de les Corts: sis persones, de les quals tres són diputats i tres altres oïdors. Al llarg de tota l'època moderna, la Generalitat es feu cada cop més important, donada la dificultat que hi havia de vegades per convocar les Corts; simbolitzà la direcció política del Principat (FERRO Víctor, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Eumo Editorial, Vic, 1987, 606p)

²⁹ Durant un cert temps, la historiografia situava Barcelona en un moment de decadència després del segle XVI, la qual cosa hauria permès el redreç d'altres viles catalanes com ara el cas de Perpinyà. L'enorme flux migratori francès, entre els segles XVI i XVII- i les Corts posteriors a 1626 ajuden, no obstant, a capgirar aquesta possible tendència. Alhora, les crisis econòmiques del segle XVII no van interrompre la millora barcelonina: només la van frenar, ja que els fonaments de la indústria haurien estat establerts amb anterioritat. Per tant, arran de les dificultats financera i industrial, Barcelona només cedí una part de producció a viles veïnes com Mataró: GARCÍA ESPUCHE Albert, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Alianza Editorial, Historia, Madrid, 1998, p.26

³⁰ En aquest sentit, l'opinió de Josep Sanabre ens sembla encertada quan, el 1955, reclamava una atenció més important als arxius locals, car considerava que sovint els historiadors de la guerra dels Segadors es limitaven als fons barcelonins: *La guerra dels Segadors en el Ampurdán y la actuación de la Casa condal de Peralada*, Biblioteca del Palau de Peralada, 1955, p.11. També és cert que aquesta tendència ha anat canviant i, poc a poc, els arxius locals i comarcals de Catalunya han pres més força en la majoria d'aquests i altres estudis històrics.

s'ha dit de vegades, una descentralització de Barcelona cap a d'altres viles costaneres. El pes de la capital sembla present en els diversos consells de viles i en les estratègies polítiques i militars franceses i espanyoles. Si bé el Rosselló fou la protecció d'avantguarda del Principat i del regne hispànic, Barcelona continuà sent la clau del Principat. Per reforçar la idea d'aquest context i del fet que tothom volia apropar-se i circular al voltant de la ciutat, Pierre Vilar insinuava que Barcelona no podia mai haver-se estalviat la pesta, ja que tingué sempre els exèrcits a les portes intentant així apropar-se del centre de poder³¹. D'alguna manera, però, Barcelona rivalitzava -de manera poc equilibrada- amb el poder econòmic de Perpinyà. No obstant això, els esdeveniments del segle XVII esborraren aquesta bicefàlia catalana conjuntural que s'havia arribat a produir: en primer lloc, per l'ocupació militar del Rosselló (des de 1639), després pel desenvolupament polític de Barcelona i, finalment, per l'annexió a França.

Aquests tres conjunts geopolítics -Comtats, Pirineus i Barcelona- estableixen un eix tripartit de fets puntuals, de poders canviants i d'inflexions socials, sempre emmarcats entre els objectius supra-polítics de França i Espanya. Les seves diferències són presents al llarg del treball. Els esdeveniments pogueren passar factura a l' "allunyament" polític i social de les comunitats expressades. Alhora potser també serveix d'engranatge de noves formes d'entesa i de mirades recíproques variants. L'aprofundiment de la visió en les relacions i els intercanvis previs -a la revolta catalana- amb els francesos, en funció de les postures adoptades de 1640 en endavant, tot destacant les àrees principals, ha de servir per veure fins a quin punt les solidaritats van lligades segons un àmbit (o interès) cultural, polític, econòmic o humà. L'objectiu d'una part de l'estudi és provar de veure si les relacions entre les diferents regions -"països", entitats, comunitats- més o menys afectades van veure adulterat el seu sistema d'organització social i política arran de la persistència dels francesos i si aquesta organització donà una percepció més real de l'entitat global de país. Aquesta anàlisi ens hauria d'ajudar a entendre millor certs posicionaments ideològics entre 1640 i 1659, però també posteriorment.

2- Joc d'identitats:

Seguint el cas de les diferències entre zones a Catalunya, es pot introduir un dels eixos principals de l'estudi identitari. Que es tracti de comunitat, de petit país, de comarca o d'entitat cultural i política, tots amaguen en el fons el tema de la identitat. Per ser més concrets: Catalunya està formada per petites capitals, una més important com és Barcelona, i també de comunitats tancades o més o menys obertes als intercanvis comercials i humans.

³¹ VILAR Pierre, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Ed. 62, Barcelona, t.2, 1966, p.367.

Són, doncs, comunitats ètniques que seguint un ordre concèntric i històric se situen dins l'esfera de la comarca, de la regió, del Principat, s'identifiquen també de vegades a la Corona d'Aragó i... podríem assegurar que arribessin a adir-se amb la monarquia hispànica? Si bé la imatge del rei era sempre present i fidelment respectada, això no garantia cap afirmació en el sentit d'una identificació de qualsevol poblet del Pirineu català amb Madrid i els seus dirigents, ni tampoc amb Barcelona com ja hem enunciat.

El complex tema de les identitats no és quelcom que es vegi amb facilitat i per tant cal una anàlisi profunda i rigorosa de les fonts, que són moltes i molt diverses. També és un argument de gran dificultat a remenar. El perill de les manipulacions polítiques està sempre present, i més encara en l'època a la qual pertanyem³². S'ha d'intentar doncs no caure en els paranys de les visions contemporànies, però tampoc deixar de banda l'examen de fets i raonaments importants pel fet de poder-se sentir criticats per haver afrontat aquest tema. Així doncs, cal aïllar-se d'uns i altres motius polítics, sovint sense cap fiabilitat científica i dels quals hem intentat allunyar-nos al màxim. En l'estudi, establirem una anàlisi historiogràfica de l'estudi de les identitats que, si bé acostuma a ser primordialment el del nacionalisme, també permet veure l'evolució en aquest àmbit i el trencament del tabú sobretot en certes parts del continent europeu. Pel que fa a la nostra visió i l'estudi que emprenem, les nacions són altra cosa que Estats o poders polítics conformes al que sovint s'ha definit com a "creació dels Estats a l'època moderna"³³. Els sentiments identitaris i les solidaritats comunitàries no poden ser identificables per elles mateixes a les nacions, ja que caldrien moltes altres característiques, les quals no ens atrevim a definir exhaustivament, perquè considerem que ningú no té la clau per definir el que és o no és el llistat dels fenòmens necessaris per a donar el "títol" de "nació" a un espai humà concret. Tanmateix, creiem summament important la visió dels altres per mirar de veure el que era o no una nació o una entitat ètnica –cultural i/o política-, en aquell moment.

En aquest sentit, poc importaria doncs el que pensessin o sentissin els mateixos catalans si des de fora eren percebuts com a una entitat global; ja fos per la pròpia definició en llur al·lusió o bé en les crítiques com a tals, que revelen una visió de conjunt. Un cop efectuat això, creiem que sí és necessari entreveure i apropar-se al màxim a les diferents visions –

³² Ens afegim així a la denúncia de Xavier TORRES en aquest sentit, a fi de poder entrar en l'estudi científic i el més rigorós possible de les identitats i de les "nacions sense nacionalisme": "La historiografia de les nacions abans del nacionalisme (i després de Gellner i Hobsbawm)", *Manuscrits*, 19, 2001, pp.21-42.

³³ HERMANN Christian [sota la direcció de], *Le premier âge de l'Etat en Espagne 1450-1700*, CNRS, París, 1990, 414p; PÉREZ MARCOS Regina M^a, "La imagen del Estado en la Edad Moderna", *Teoría y práctica de gobierno en el Antiguo Régimen* [Coord. R.M^a. Pérez Marcos], Marcial Pons, Ediciones Jurídicas y Sociales, Madrid, 2001, pp.11-28 (La imatge de la institució monàrquica seria un objectiu fonamental a partir del segle XVI per assegurar el desenvolupament i manteniment de l'Estat. La funció fou exercida per la propaganda diplomàtica, interna i la cronística -p.27-).

segons el lloc i l'estatut social- de les persones que componen Catalunya, així com la seva evolució –si s'escau- en un cert lapse de temps. Per tant, s'ha de dir que hem escollit una època de conflictes generals i globals entre França i Catalunya –sense oblidar la resta d'enfrontaments- per veure si va existir una emanació de la identitat col·lectiva: aquests fenòmens semblen més fàcilment identificables davant d'una contraidentitat agressiva o agressora, la qual cosa es produeix gairebé sempre en temps de guerra, de violència física o psíquica³⁴. La guerra o l'acció violenta contra un poble o una comunitat és, essencialment, trambalsadora de situacions estables. El trencament d'horitzontalitats socials només pot tenir un efecte contrari en el curt termini. Però, què podria succeir en el cas que s'esquincessin els llaços verticals?

Seria un greu error aturar-se o donar un punt de partida tant precís com el de la Revolució Francesa als moviments identitaris. Restem conscients d'un possible desencert, però d'entrada, creiem que és un dels conceptes que més necessiten un estudi en la *longue durée*, si es vol tenir una evolució clara dels conceptes³⁵. També ens sembla obvi que les formacions nacionalistes sorgides al segle XIX no apareixen del no-res i, per tant, han de trobar arrels que es remuntin en el temps. Existeixen moments “forts” que marquen més que d'altres les consciències col·lectives. També existeix un moment en el qual els dirigents o els interessats opten per manipular aquests fets històrics i emfatitzar-los en la memòria del col·lectiu. La dita presa de consciència individual al segle XVIII i la consegüent acció col·lectiva i de masses se succeeixen durant el segle XIX; hem de pensar que també això ha de trobar un precedent més o menys llunyà.

El cas de la relació de França amb els territoris hispànics és un cas de veïnatge, com ho fou el de la mateixa França amb els territoris germànics. Però cap enfrontament entre França i Espanya, tenint a Catalunya com a laboratori d'operacions i d'interessos, no durà tant com el que se situa entre el 1635 i el 1714, amb la “consegüent” arribada al tro d'Espanya d'un rei Borbó –francès- i l'anul·lació de les Constitucions, privilegis i institucions catalanes i la ratificació de l'annexió del Rosselló i una part de la Cerdanya a França. Eren aquests els objectius finals de la política de Lluís XIV respecte a Espanya? Caldria una anàlisi profunda

³⁴ Aquesta idea sobre la relació que existeix entre guerra i reacció contraidentitària va ser tractada per SIMON TARRÉS Antoni, “«Catalans» i «francesos» a l'edat moderna. Guerres, identitats i contraidentitats. Algunes consideracions”, *Pedralbes*, 18, Barcelona, 1998, vol. II, pp.391-401.

³⁵ SMITH Anthony D., *Nacionalismo...*, p.320. No es pot posar un punt de partida precís en l'època contemporània al sentiment nacional; Un article recent mostra els beneficis que es poden obtenir d'una anàlisi comparativa de les identitats, però també els inconvenients de fer-ho a nivell estatal si el que es vol es remuntar en el temps i situar-se en un moment concret. D'aquesta manera veiem la dificultat a l'hora d'afrontar un treball d'aquestes característiques, amb la necessitat d'abandonar les visions contemporànies i teleològiques (PERES Hubert, “Identité nationale et sociologie de la connaissance. Notes pour une comparaison de la construction identitaire en France et en Espagne”, *Pôle Sud*, 14, 2001, pp.57-71)

de totes les conjuntures. En tot cas sembla un període durant el qual els diferents punts de vista, les ideologies i les reaccions mentals i físiques tingueren un mode d'expressió més contundent que en d'altres èpoques posteriors, certament també de gran intensitat, però de més curta durada; aquest marcat precedent ja s'havia produït: com podríem ignorar-lo en la nostra recerca de les arrels de l'animadversió catalana cap als francesos a l'època moderna?

Per exemple, quan ens fixem en el pensament filo-nacional d'alguns autors del XIX, ens adonem que, tot sovint, els seus manifestos i les seves declaracions són fets per emfatitzar una "realitat" nacional enfront d'un quelcom, possiblement nociu o agressiu pels seus interessos. En aquest sentit sabem que la violència esgrimida durant l'Antic Règim a nivell individual, però també col·lectiu, pot haver estat una font d'identitat col·lectiva, una expressió d'aquesta, més o menys àmplia en la seva geografia.

Els segles XV a XVII representen un moment interessant per a observar moviments identitaris o, el que potser seria més adequat, els gèrmens d'unes possibles identitats nacionals que es manifesten amb posterioritat. No oblidem, però, que les identitats poden ser de caire polític, econòmic, cultural, social, individual... I que, evidentment, ens podem centrar en conceptes i fets precisos de l'època, els quals no haurien de tenir cap contingut identitari, a primer cop d'ull.

3- Dins la política del segle XVII: pau i guerra

El segle XVII està marcat, com molts altres, més per les guerres que no pas pels períodes de pau. La guerra dels Trenta anys (1618-1648) enceta la percepció europea de la França dels Lluïsos. El regne de França, per exemple, es veu embarcat en la guerra durant bona part del segle XVII (des de la guerra dels Trenta Anys, el 1618, fins a la fi de la guerra dels Nou Anys o Lliga d'Augsburg, el 1697; de fet, fins a la mort de Lluís XIV, el 1715). Un segle en què la guerra no tan sols ha estat present, sinó que també ha estat contínua en els països europeus. Donats els equilibris de forces, les monarquies francesa i espanyola se situen al centre de gairebé tots els conflictes, seguint la dinàmica del segle XVI. Així, mentre per Europa la guerra acabà –s'aturà provisionalment- el 1648 a Münster, les hostilitats franco-espanyoles continuaren fins el 1659. La pau dels Pirineus d'aquell any, però, no fou més que una aturada en la història dels enfrontaments recíprocs entre aquestes dues monarquies; seguiren les guerres no declarades, els atacs fugaços i les grans campanyes bèl·liques fins a finals del segle XVII.

Dins el període que va de 1640 a 1700, Catalunya està pràcticament al mig de tots els conflictes armats. Per Lluís XIV, el Principat és un més dels seus problemes o interessos; per

Madrid, està sempre situat a cavall i, per tant, en la línia de mira de tots els enfrontaments, i encara més des de l'opció revolucionària del 1640. No entrarem ara en les raons i els fets de Catalunya i Portugal el 1640. Resulta molt difícil desvincular els problemes interns dels països que estan en guerra, i no només arran de la proximitat geogràfica sinó també pels interessos o ideologies que hi intervenen. En aquest sentit esclaten crisis en una època similar als d'Espanya; conflictes que són anomenats “nacionals” per les mateixes historiografies locals: la revolta de la Bohèmia (1618); la revolució de Cromwell i les crisis successores d'Anglaterra; els conflictes d'Holanda i el reconeixement de les Províncies Unides el 1648; la Fronda i la regència a França; els diversos conflictes d'Itàlia –revolta de Sicília i Nàpols el 1647-; les diverses revoltes pageses com les de Normandia, Llenguadoc, Andalusia o Catalunya des dels anys trenta. En aquest final del segle XVII predominen les revoltes de caire antifiscal, és a dir, contra el pes cada cop més opressor de l'aparell centralitzador dels “Estats-monarquies”, els quals exigeixen esforços econòmics suplementaris per a poder subvencionar la guerra sobretot. En el cas de Catalunya, cal afegir la demanda recurrent del respecte de les Constitucions i privilegis. Aquests tocaven tant les elits com la pagesia, ja que un d'ells tenia relació amb l'assentament de soldats i els impostos (tot i que podem imaginar que d'alguna manera els primers pogueren manipular el món rural i alhora aprofitar-se de les demandes dels pagesos pels seus propis interessos). I, ens seguiríem preguntant: ¿aquests interessos personals -del propi col·lectiu- coincidiren en algun moment amb les de la resta de la(es) comunitat(s)?

Es pot deduir a primer cop d'ull la infinitat d'aspectes que van lligats directe o indirectament entre ells, com per exemple aquells que s'estenen entre les monarquies i els territoris, i que guarden un estret vincle amb les etapes de guerra o de pau: primerament, hi ha la creació –incloent-hi la independència-, la formació o la unificació de territoris per a la constitució dels “Estats moderns”; en segon lloc, el fet militar en el desenvolupament dels exèrcits regulars i la lleva cada cop més sistemàtica de milícies³⁶ i també el marcatge i vigilància més precisos de les fronteres. En política, cal ressaltar l'augment dels afers diplomàtics i la propaganda política –per tant la utilització de la minsa opinió pública-; i pel que fa a l'economia, destaca la dificultat d'alguns regnes³⁷, lligada a les abundants necessitats per a la guerra³⁸ i també el desenvolupament del contraban, així com de la competència

³⁶ El Sometent.

³⁷ No oblidem les dificultats econòmiques de Castella per assumir tota sola els esforços de guerra i els problemes lligats a la inflació monetària, entre d'altres.

³⁸ A causa de l'allunyament, l'exèrcit es veu obligat a “sobreviure” o “malviure” sobre i del territori que ocupen –enemic o no-; i més encara quan el conflicte s'allarga. Això no ajuda, en absolut, a millorar les relacions entre el nou exèrcit i els habitants. Aquesta és, i resta, una de les columnes vertebrals de les queixes populars, pageses principalment.

comercial especialitzada en certs àmbits. Per últim, els problemes econòmics i agrícoles són sempre presents, les pestes i altres epidèmies marquen el passatge dels exèrcits i les guerres³⁹; i la presència militar de manera contínua, marca les poblacions afectades i crea un conflicte fronterer allà on se situa la línia –imaginària-, si aquesta és desplaçada.

El període 1640-1700 és suficientment llarg i està prou carregat d'estímuls “acció-reacció” com per poder intentar esbrinar algun tipus d'alteració al cor de la població catalana. Les relacions franco-catalanes canvien i es radicalitzen, com veurem. Però, ¿com podríem analitzar l'existència d'un rebuig individual –pensament, accions, reaccions- sense la presència del conflicte bèl·lic? Els fets, la publicística o els mateixos diaris ens il·luminen en aquest sentit, tot i que acostumen a ser molt més explícits en temps de guerra, en temps d'amenaça bèl·lica o en temps de por. Si suméssim totes aquestes expressions podríem arribar a comprovar quin va ser el resultat en un àmbit col·lectiu. Així doncs, cal preguntar-se per què va canviar el posicionament de Catalunya respecte a França entre 1640 i l'inici de la guerra de Successió, i de quina manera la presència i l'acció francesa modificà i aglutinà el conjunt de les visions i animadversions catalanes? Car, en el punt de partida –hipotètic- del 1640, les apostes polítiques de les comunitats que formen les diferents capes de la societat i el territori catalans semblen encara disperses el 1640.

Però, com es pot concebre la reacció d'un col·lectiu en temps de guerra o de pau quan aquest no existeix com a entitat política acceptada a l'època, és a dir que no es tracta d'una monarquia? N'hi havia prou amb l'expressió de les institucions catalanes i del que d'elles se n'extreia des de l'exterior? Ens ha d'importar doncs aquest fet o podem atacar directament el cor de la qüestió, es tractés o no d'una nació real o d'una no-nació sense “Estat” (sense rei)? Tanmateix, les guerres, les amenaces constants, el rebuig religiós de l'heretgia protestant⁴⁰ i l'aprofitament de l'altaveu publicístic haurien assolit, com a mínim, situar sobre una mateixa via les comunitats de la dita “nació catalana”⁴¹, sense per això haver de parlar de nacionalisme? Fins a quin punt, en vistes al que presentarem en l'estudi, veuríem una acceleració en la formació de la consciència col·lectiva catalana i fins a quin punt la guerra de més de seixanta anys i l'agressió dels francesos serien un factor contraidentitari fonamental? I diem primordial, car no podem deixar de banda la influència de la política castellana, en el sentit literal i també en el militar: la feblesa castellana i la de la monarquia hispànica afectaren

³⁹ Seria el cas de les pestes de la dècada dels cinquanta al segle XVII, a la zona mediterrània. Tindrà evidentment una forta repercussió sobre una població ja prou afectada per la guerra dels Segadors.

⁴⁰ Des del segle XVI, els francesos adquireixen una imatge dolenta com a cristians, arran de les guerres de religió, la manipulació política des de Madrid i l'amenaça de l'extensió protestant cap a un país fortament catolitzat amb la contrareforma. Els francesos esdevenen mals cristians: heretges, luterans, hugonots.

⁴¹ Sobre aquesta terminologia i la constitució d'un patriotisme institucional, veure: DURAN Eulàlia, “Patriotisme i mil·lenarisme al segle XVI”, *Recerques*, 32, Barcelona, 1995, pp.7-18

d'alguna manera la creença d'un ajut sempre diví o reial als pobles catalans afligits per la invasió francesa durant la darrera dècada del segle XVII, per exemple⁴². També, hem de dir que el Rosselló pateix la pau del sud en la seva annexió a França.

Així, la focalització amb els estris necessaris en els anys de guerra i les seves conseqüències polítiques i socials, ja que es tracta gairebé de tota la segona meitat del segle XVII, ha d'atorgar-nos suficients arguments per construir una visió de la relació identitària catalano-francesa abans de la guerra de Successió.

4- Relació capital-territori: sociocentrisme, solidaritats?

L'espai dels diferents pobles catalans als quals fem front cobreix el complex i variat rusc català. La necessària quasi-autocràcia econòmica i política de les comunitats de Catalunya està enfront d'un canvi provocat principalment per les guerres. Es desperten solidaritats i se'n formen d'altres. Això ens porta a plantejar-nos una qüestió primordial: la solidaritat entre algunes regions amb aquelles que pateixen els mateixos efectes devastadors de la guerra, com hem dit anteriorment, o la por de les armes o bé la necessitat de l'ajut de llur cap i casal -les autoritats "protectores"- expressaria una presa de consciència d'una -de les, d'algunes- col·lectivitat? I, això podria succeir malgrat les diferències, les enveges i el maleniment secular muntanya/mar, món rural/món urbà i el desequilibri en la concentració del poder? La relació entre la capital, Barcelona, i la resta del territori sembla estar configurada al voltant de la figura política de la primera. Sembla confirmar-se que tot i que Catalunya "està plena de pàtries"⁴³, el cercle en l'estima i la identificació política, social i cultural té el seu límit en l'esfera de Barcelona. El conegut sistema concèntric del sociocentrisme té com a punt de partida el petit poble. El camp d'identificació es dilueix a mesura que s'allunya del poble -centre-, però es veu necessàriament obligat a tenir una afinitat més gran amb uns que amb altres. Aquest cercle identificatiu marca amb força la relació de la capital catalana a finals del segle XVII amb la resta de localitats catalanes⁴⁴.

Lògicament, aquesta afinitat es fa més present en els moments de guerra o de temor a un atac, com bé veurem en les diferents correspondències entre municipalitats diverses i Barcelona. On se situarien Madrid o París dins d'aquest cercle virtual d'identitat? Aquesta és

⁴² La idea de la protoindustrialització econòmica de Catalunya es concentra a l'obra de Narcís Feliu de La Peña (*Fénix de Cataluña. Compendio de sus antiguas grandezas, y medio para renovarlas*, Barcelona, 1683, 128p.), on és notable la menció de la negociació de Catalunya per un equilibri de la monarquia hispànica i la crítica que fa de l'acció dels francesos: prioritza el proteccionisme i defuig tota campanya bèl·lica pel mal que fa al país.

⁴³ BELENGUER Ernest, *La Corona...*, 2001, p.301

⁴⁴ Idea del *sociocentrisme* i de l'*etnocentrisme* a: CARO BAROJA Julio, *Los pueblos de la Península ibérica*, Crítica Txertoa, Barcelona, 1991, p.57; SAHLINS Peter, *Frontières et identités nationales. La France et l'Espagne dans les Pyrénées depuis le XVIIe siècle*, Belin, París, 1996, pp.128-129

una qüestió de difícil resposta, però en la que també, segons els moments, les comunitats semblen decantar-se cap a un cantó o un altre, segons els interessos, les pors i les realitats dels equilibris de poders. Existiria, però, algun moment en què les poblacions locals més afectades no acceptessin un o altre bàndol, ja fos per decepcions, per odis o per alguna altra raó? Queda clar tanmateix que malgrat la tensa relació de Barcelona amb altres comarques catalanes, sobretot alguna vila, per raons comercials i de poder polític, aquesta es manté sempre com a punt de referència per la resta de territoris catalans, com també pel regne de França o bé l'hispanic.

5- Qui són els francesos? De qui es tracta quan se'n fa referència?

Quan parlem de francesos resta clar que cadascú de nosaltres emana la seva pròpia imatge. Car, “nosaltres” podem ser d'aquí, d'allà o de més enllà i podem haver tingut una relació propera amb ells o cap ni una, i per tant tenir-ne una idea abstracte. Per tant és molt probable que en tots els casos la imatge dels francesos resulti distorsionada. Així doncs, si ens situem a l'època moderna, ens preguntem si, donades les comunicacions, l'intercanvi i el coneixement d'uns i altres només es feia per boca d'uns quants que els representaven – treballadors immigrants, viatgers, soldats, representants de les autoritats- o per interès d'uns altres –manipulació política de les imatges i els afers-.

Per tant, i per seguir un ordre, els francesos són per a la població catalana uns nous: uns immigrants que de manera regular arriben des del regne de França, notòriament des de principis del segle XVI. Hom ha expressat la importància d'aquesta immigració pel reequilibri de la població catalana⁴⁵. Les autoritats coneixien perfectament aquest fenomen i, en el moment en què un greu conflicte es produí, es va voler tenir controlats als francesos per evitar una “quinta columna” des de l'interior del país: s'estableixen llistes de francesos, on s'hi retroben tot tipus de personatges⁴⁶. Així doncs, els immigrants francesos constitueixen la part visible més important de l'enemic a Catalunya. En realitat però, mercès a l'antiguitat d'aquests sobre territori català, al costum i ja tradicional viatge de les generacions de francesos d'un mateix poble o una família cap a Catalunya i, també, gràcies a una cultura –i una llengua- propera a la catalana com és l'occitana, l'adaptació fou més senzilla i les diferències petites, malgrat algunes estigmatitzacions. Tanmateix, si l'assimilació semblà ser ràpida vist l'elevat nombre de casaments mixtos entre francesos i catalanes, la realitat de llur

⁴⁵ Sempre seguint el treball de: NADAL Jordi i GIRALT Emili, *La population catalane de 1553 à 1717: l'immigration française et les autres facteurs de son développement*, S.E.V.P.E.N., París, 1960, 354p.

⁴⁶ Veure la llista de francesos residint a la costa catalana el 1637, després de la declaració de guerra entre França i Espanya, tractat per Nadal i Giralt, *La population...*, p.49 i ss.

integració social al llarg dels anys encara queda per estudiar⁴⁷. Fora d'aquest àmbit "local", la visió general dels francesos a Catalunya, com aquella que es pogués tenir sobre qualsevol població molt present en un territori qualsevol, esdevingué gairebé categòrica. Per començar, la idea feta sobre els francesos presents a Catalunya o els que no hi eren no pot ser la mateixa: una cosa és el francès que treballa colze contra colze amb els pagesos d'un poble qualsevol català i una altra és la imatge que es té dels francesos en tant que exèrcit, heretges o senzillament complets desconeguts. I, per acabar-ho d'adobar, tampoc no es pot posar al mateix nivell els "francesos", "França" o el seu rei. Aquestes tres entitats conformaven un tot que alhora es podia contradir en les ments dels habitants.

Seguidament, els viatgers europeus, i per tant també els francesos, ens han de servir per obtenir dues visions: la dels mateixos viatgers, si després redacten el seu diari de viatge, i la dels autòctons, en el cas que quedi algun rastre. Aquestes visions són molt més individuals i subjectives, i no entren en la mirada global d'una comunitat com ara els comerciants, els soldats, etc. Però, si algun element hagué de marcar la imatge dels francesos a Catalunya, aquest fou el de l'exèrcit i els soldats. Aquests no eren sempre francesos; podien ser irlandesos o suïssos, entre altres. Tanmateix, representaven el regne de França i els "francesos". L'arribada a terres catalanes després de l'aliança de Catalunya amb Lluís XIII (1641) –tot i que ja hi havia hagut algun atac previ– no millorà gaire les condicions dels pagesos que després de suportar els soldats castellans, ho hagueren de fer amb els francesos. La mítica batalla d'Illa, on catalans i francesos lluitaren conjuntament, quedà esmorteïda amb el dia a dia, és a dir, amb les exaccions, els abusos, els robatoris, les violacions, els saquejos d'esglésies –per bé que fos perquè allà era on hi guardaven els pòsits⁴⁸-. Els danys eren materials, però també psicològics.

Paral·lelament a la instal·lació de l'exèrcit francès durant els anys quaranta, s'establí també tota una xarxa de representants francesos i d'autoritats fidels al rei de França. Virreis, autoritats reials i catalans francòfils convisqueren, més aviat malament que bé, i mostraren les seves capacitats. Alhora, els castellans acceleraven la indústria propagandística contra els francesos i els seus "còmplices", des de zones properes a les dominades per França. Aquesta seria una primera part de representants del regne de França al Principat que es revela a la

⁴⁷ Sabem que persistiren les denúncies internes com les que van tenir lloc arran de les prohibicions comercials a causa de la guerra, durant la segona meitat del segle XVII, només els francesos que vivien a Catalunya des de molt de temps enrere –demostrable– o naturalitzats eren salvats de l'expulsió del territori [AHCB, Ms. B-74].

⁴⁸ BNE, ms.2371, ffº 218-220, 09/1640 (Respecte les batalles d'Illa i el comportament primerenc contra els castellans); Això, però, no feu més que accentuar puntualment la imatge hugonota i heretge del francès en general; un qualificatiu habitual al segle XVI i que semblà perdre força a mesura que avançava el segle XVII. Tanmateix, les guerres reanimaven els fenòmens de l'odi i les pors i, per tant, les amalgames etiquetables reapareixien.

població. En instaurar-se al Rosselló una veritable xarxa d'interessos i esdevenir una província francesa, els habitants dels comtats assumeixen o, en tot cas, prenen coneixement de llur qualitat de súbdits del rei de França a través dels canvis. Aquests s'acompanyen de l'arribada de guardes fronterers, dels perceptors d'impostos, de soldats i altres representants del poder de París que inicien una penetració a la xarxa social del Rosselló, directament o bé a través dels catalans afins. Però, què podem dir de la imatge del rei de França, Lluís XIV, al si de la població rossellonesa? Segueix protegit per l'escut reial i diví dels prínceps als ulls dels habitants i, per tant, els errors i abusos són producte de la mala fe dels seus representants? O bé, es pot admetre una indiferència cap a la seva figura, per no dir un rebuig?

De fet, els francesos són uns actors actius de l'evolució del pensament i del sentiment col·lectiu dels catalans a la segona meitat del XVII, a la vegada que creix l'Estat de França com a emanació d'una gran potència militar. D'entrada, es presenta de manera natural la relació recíproca -propera, llarga, conflictiva i on hi ha hagut vencedors, vençuts i moltes pors-. Som conscients, però, que per bé que es tracti d'institucions o de religiosos, per exemple, els francesos no representen un únic element -complex, això sí- per a la construcció política i col·lectiva -conscient o inconscient- dels catalans. Els textos designen els francesos de maneres molt variades com ara "francesos", "hugonots", "gavatxos"⁴⁹; és a dir, conceptes que expressen la percepció sobre un col·lectiu determinat. Tot i les denominacions, els francesos són un i diversos a l'hora. Per entendre'ns, hi hauria una quàdruple família francesa: en primer lloc, la persona individual com per exemple el que entra en contacte directe amb la població -l'immigrant, el viatger-; després trobaríem els representants i l'exèrcit, és a dir, la figura d'un poder corrupte i opressor del poble; en tercer lloc, el mateix rei, el qual queda al

⁴⁹ Nom pejoratiu que designa els francesos. El seu origen es trobaria a l'occità "*gavach*": "muntanyès rústec" o "persona originària d'una regió septentrional i que parla malament la llengua del país" (definició al Diccionari Etimològic de J. Coromines). També restà sinònim de "persona estrangera". Normalment s'aplica a tot aquell que ve del nord de les Corberes, frontera entre Catalunya i el Llenguadoc. Encara avui en dia, els habitants del Rosselló amb una certa edat empren aquest qualificatiu quan fan referència a la gent de Narbona o de Carcassona, per exemple. D'altra banda, destaquem com aquesta terminologia quedà impregnada en la toponímia fronterera. N'és un exemple el coll dels Gavatxos que trobem en la confluència entre la Ribagorça, el Pallars i l'Aran. Podria sorprendre si no fos que la denominació de "gavatx" feia referència en un primer moment als occitans i, per tant, els aranesos eren gavatxos. Posteriorment a l'època moderna, s'estengué l'amalgama entre "gavatx" i "francès". Segurament, el cas del Rosselló és una bona mostra de terminologia arcaica, on la distinció amb el Llenguadoc encara perdura. Tanmateix, caldria mesurar si això va ser realment així, ja que la Val d'Aran va estar sempre vinculada a Cominges -"muralla del catolicisme", en paraules de Serge Brunet- i a la influència dels agustins de Mig-Aran, entre altres: l'amalgama del protestantisme i dels gavatxs es feu segurament al segle XVI, i caldria veure llavors si els aranesos eren considerats gavatxs o no, ja que, com diu Patrice Poujade, el terme gavatx s'oposava a cristians o aranesos (PUIGARNAU i TORELLÓ Alfons, "Heretgia protestant i immigració francesa amb motius de les reformes a Castell-Lleó en temps de Felip II", *Miscel·lània. De les terres de Lleida al segle XVI. Homenatge a Antonio Hernández Palmés*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1995, pp.369-375; BRUNET Serge, "Le diocèse de Comminges, rempart du catholicisme (XVIe-XVIIe siècle)", *Tolérance et Solidarités dans les Pays Pyrénéens*, Archives Départementales de l'Ariège, Saint-Girons, 2000, pp.233-255; POUJADE Patrice, "Conflictualité, solidarités et relations frontalières dans les Pyrénées (v.1550-v.1650)", *Íbid.*, pp.431-447).

marge de les crítiques encara en molts casos; finalment, el col·lectiu mateix com a “francesos”, on entrarien la gran part de les accepcions xenòfobes, eminentment en temps de conflicte. D'aquesta manera, si les relacions franco-catalanes apareixien fundades sobre una visió recíproca favorable vers el 1640, les relacions individuals i amb el “col·lectiu” francès podrien ésser d'una altra índole.

Els signes que ens indiquen una possible adhesió a la política francesa o bé tot el contrari, una animadversió del francès i dels símbols (materials i abstractes) del regne de França, semblen ser, en la majoria dels casos accions i reaccions, d'un ens contrari. Aquestes no tenen perquè expressar-se sempre per la violència, la qual cosa obre un marge de lectura molt més gran: reacció passiva per la via de la no-obediència, per l'ajut als revoltats, per la publicació de propaganda, per l'expressió oral o escrita del que veuen i pateixen els pagesos, per l'oposició de la comunitat religiosa i les queixes al papa... Tota una sèrie d'arguments que ens són de gran valor.

E- Gèrmens político-militars: la base d'un escenari

Les monarquies espanyola i francesa visqueren guerres i conflictes diversos des de finals del segle XV, però sobresurt el nou tipus d'enfrontament com fou el de la propaganda des de finals del segle XVI. Les guerres de Religió, la Contrareforma i la intromissió política recíproca simbolitzaven la tensió i el continu mirall que s'havia establert entre una i altra monarquia. Tomaso Campanella, ambaixador italià a Madrid durant la dècada de 1590 i posteriorment a França, mostraria la controvèrsia de la propaganda venuda i de la informació adquirida. Si en un primer moment semblava elogiar Espanya i observar França, en la seva segona etapa criticava obertament el govern espanyol i carregava contra les arrels polítiques espanyoles, contra el “*spagnolismo*”⁵⁰. Les visions terceres són simplement el símptoma dels gèrmens que provocaren els conflictes.

Imatges, pamflets i publicística

Les imatges són aquelles representacions mentals que hom es pot fer o es fa de l'altre, essent un veí, un enemic o senzillament un familiar. En un cert sentit, les representacions individuals poden estar vinculades a les de la col·lectivitat. Per això, si tenim en compte la capacitat

⁵⁰ CAMPANELLA Tommaso, *Monarchie d'Espagne et Monarchie de France*, PUF, col. Textes-Fondements de la Politique [ed. a cura de Germana Ernst dels textos originals de 1598 i 1635, respectivament], París, 1997, p.595; Sobre Campanella, veure les anàlisis fetes per: MEINECKE Friedrich, *La idea de la razón de Estado en la edad moderna*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Estudios Políticos, Madrid, 1997 [1ª edició de 1959], pp.93-119.

normativa o, millor dit, l'autoritat vertical en la societat d'Antic Règim, les opinions dogmàtiques de la reialesa o de les elits són preses amb relleu per la població. Una altra cosa seria arribar a conèixer el grau d'influència directa en l'emanació de les opinions individuals dels homes i dones del poble davant « altri ». Aquesta reflexió ens ha de portar a entendre la importància de les diferents esferes que poden emetre judici de valors sobre els francesos – recalquem el plural -: des de les elits literàries i polítiques que escriuen fins a aquelles que només deixen rastre de llur pensament per una extensió del posicionament en els seus actes.

La utilització i el desenvolupament de la propaganda i els pamflets no hauria, però, de ser considerada com una provocació ni causa d'un conflicte, sinó ben al contrari, com un indici de la existència de dificultats de comunicació entre monarquies o comunitats enfrontades. Com bé diu algun historiador, es tractaria d'un « altaveu » dels problemes conflictuals, el qual es va amplificant a mesura que avança el segle XVII, però millor no ens avancem. Les imatges poden ser col·lectives o bé el resultat d'una ploma, oficial o inspirada individualment⁵¹.

L'origen general de tot plegat el trobem, efectivament, a finals del segle XVI, quan França i Espanya van desplegar les armes propagandístiques entre una encara molt incipient opinió pública. Així, els pamflets castellans van contribuir a elaborar una profunda imatge del francès de manera que es pogués generalitzar -i argumentar- l'antipatia i la hostilitat « natural » vers França. Els exemples dels llibres i treballs propagandístics llargament estudiats com el de Carlos García, estableixen les diferències en el comportament col·lectiu dels pobles. Per aquest autor, la fi d'aquesta antipatia entre els habitants d'ambdues monarquies només era possible si tenia lloc un matrimoni « mixt », és a dir, entre Lluís XIII i Anna d'Àustria⁵². Un altre estudi sobre les relacions recíproques entre ambdós països en la “*longue durée*” considera que les seves relacions conflictives han tingut una arrel fonamental en les temptatives d'ingerència de França a Espanya, si bé va ser en els dos sentits. El

⁵¹ SIMON TARRÉS Antoni, “«Catalans» i «francesos»...”; Trobem un exemple clar de caricaturització entre monarquies ben avançat el segle XVII, en un escrit on es descriu amb pèls i senyals la cort de Madrid, posant de relleu els vicis i compromisos mancats d'aquesta i, sobretot, l'odi en el qual s'eduquen als prínceps des de joves com hauria passat amb Carles II. Evidentment, aquest text seria una mostra d'imatge promoguda des de França (AMAE, CP, Espagne, 76, *Portrait d'une partie de la cour d'Espagne*, ff°44-51).

⁵² GARCÍA Carlos, *La oposición y conjunción de los dos grandes luminaires de la tierra, o la antipatía de franceses y españoles*, Madrid, 1617 [Edmunton, 1979]; BAREAU Michel, *L'univers de la satire anti-espagnole en France, de 1590 à 1660*, EPHE, Paris, 1969, II, p.156 (Els testimonis de viatgers a Espanya i alguns de la immigració francesa aporten reflexions sobre la creixent xenofòbia del moment. L'autor també detalla la polèmica entre Espanya i França i la guerra de 1635 [pp.159-165]); TEMPRANO Emilio, *La caverna racial europea*, Cátedra, Madrid, 1990, pp.51-59 (Sobre el difícil veïnatge francès); Una altra visió del mateix estil, però més allargada en el temps, ens ve donada per: VAILLO Carlos, “Los franceses, antípodas de los españoles en Gracián”, *Imágenes de Francia en las Letras Hispánicas*, Ed. Francisco Lafarga, PPU, Barcelona, 1989, pp.417-425

desacord naixeria de la imatge que es crearen aquests dos regnes recíprocament: les dues potències parlen d'antipatia i a la vegada mostren una certa admiració⁵³.

Homes, grups socials i pensament a Catalunya

¿La presència de Catalunya en el conflicte europeu es devia a una voluntat o a un interès de les polítiques francesa i espanyola? L'aparició de Catalunya en l'escenari bèl·lic, militar o senzillament d'intercanvi dialèctic, mostraria la seva inclusió en la llista d'objectius en disputa i, per tant, la convertiria en zona amenaçada. Això es deuria a una amplificació de les estratègies. Des de la guerra dels Trenta Anys fins a la guerra de Successió d'Espanya, el Principat esdevé una peça fonamental –però no l'única– del teatre polític espanyol, francès i –sense ser-ne un objectiu primordial, però sí pel manteniment de l'equilibri de forces– fins i tot europeu. D'aquesta manera, les conseqüències sobre la població i la política local –les autoritats de proximitat– anaren formant-se una opinió respecte les guerres patides i, també, davant les potències que hi intervingueren successivament. L'època de la qual partim per situar l'evolució de la publicística a Catalunya que més directament va poder influir en la opinió dels francesos és un marc cronològic absolutament simbòlic, tenint en compte les relacions tripartites entre els regnes de França, Espanya i el Principat de Catalunya. Fent aquest comparatiu no volem atorgar més importància a Catalunya que a d'altres zones europees, però d'aquesta manera es pot ajudar a entendre millor el xoc o desig d'aliança entre tots ells. En aquest sentit, la data de les primeres grans turbulències seria vers el 1625, moment en què es projectà la “*Unión de Armas*” i la intervenció política i militar d'Olivares a Catalunya, en previsió d'una guerra amb França.

Els actors que intervenen en l'extensió de les idees i d'una política concreta mereixen certament una anàlisi tan profunda com aquelles causes i conseqüències dels esdeveniments que els historiadors tenen tal vegada costum d'observar en detall. Amb una tasca de vegades muda, però efectiva, pogueren contribuir en l'invisible equilibri de forces que intervingueren en els conflictes –múltiples i variats–. Un exemple vindria donat en les actuacions en les polítiques militars, propagandístiques i econòmiques, que mobilitzaren en sentits diferents l'opinió i la voluntat de grups i homes d'una mateixa comunitat. D'aquesta manera, preveiem entrar a fons en la categorització de les preses de posició dels diferents grups i persones que

⁵³ MAZÉLAN Nadège, *France et Espagne, de la guerre de 1618 à la deuxième guerre mondiale*, DEA, Université de Toulouse, 1997, pp.11-12; Sobre els antecedents i el perquè d'aquestes relacions, veure també: CAPITAINE Annie, *Représentations de l'Espagne et des Espagnols dans la France du 16e siècle (vers 1500 – vers 1620)*, Université de Toulouse, 1995, 2 vol., 539p, ARREDONDO María Soledad, “Relaciones entre España y Francia en los siglos XVI y XVII: testimonio de una enemistad”, *Dicenda. Cuadernos de filología hispánica*, 3, 1984, pp.199-206 i SALAVERT Vicente, “La percepció d'Espanya a la França del segle XVI”, *L'Espill*, 21, 1985, pp.77-91.

haurien expressat una certa ideologia, més enllà de la revolta dels Segadors. Per això, hem de tenir en compte un cert quadre cronològic i temàtic que interrelacionés guerres i polítiques, així com guerres i aliances:

- 1625-1640: Enfrontament Catalunya-Castella; enfrontament Barcelona-Perpinyà; enfrontament Espanya-França.
- 1640-1659: Enfrontament Catalunya-Catalunya (interna, entre grups i faccions); enfrontament Espanya-França.
- 1659-1700: Enfrontament Catalunya-França; enfrontament catalans-catalans (al Rosselló); enfrontament Espanya-França.

Veiem, doncs, com la guerra i el conflicte polític s'erigeix des de bon començament com un dels aspectes principals a tractar. Les conseqüències de la guerra en la població a l'època moderna són diverses, però els seus efectes indirectes podrien haver tingut una importància relativa sobre una col·lectivitat que veu instal·lar-se durant anys tropes i soldats. Les opressions, les violències o les conviccions poden ser una font estimable de dades culturals, socials i polítiques, sobretot si les analitzem a partir de documents literaris, polítics (correspondència, decisions institucionals), personals (dietaris) o de l'evolució dels comportaments col·lectius (grups concrets, famílies).

La importància de França a Catalunya

Els factors que es fan presents entre França i Catalunya fins al segle XVII són innegablement paral·lels als conflictes successius entre Espanya i França. Es tractaria, doncs, d'una sèrie d'elements que podrien ser a l'origen d'algunes situacions creades durant el període que treballem, i que poden haver tingut una forta influència sobre la visió catalana dels francesos.

a) En primer lloc, la immigració francesa. Aquesta ens ve donada i feta coneguda des de l'estudi de Jordi Nadal i d'Emili Giralt⁵⁴. Aquest treball mostrarà l'existència d'una forta immigració entre el segle XVI i el principi del segle XVII i marcarà l'inici d'una recerca encara fructífera en aquest àmbit, sobretot a nivell local. Després de quaranta anys de l'obra iniciadora de l'estudi de la immigració francesa, veiem com molts altres autors han anat aclarint la interacció de la presència francesa a Catalunya i el pes que va tenir des del segle XVI, a nivell general i també local. Així, podem destacar alguns treballs: Antoni Bach i Riu i Josep Maria Llobet per les terres de Lleida⁵⁵; els de Jaume Codina i Valentí Gual, juntament a

⁵⁴ NADAL Jordi i GIRALT Emili, *La population...* (1960)

⁵⁵ BACH i RIU Antoni, "La immigració francesa al Solsonès, la Segarra, l'Alt i el Baix Urgell (1500-1639)", *Miscel·lània. De les terres de Lleida al segle XVI. Homenatge a Antonio Hernández Palmés*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1995, pp.19-47; LLOBET PORTELLA Josep M^a, "La immigració francesa a Cervera segons

un reduït grup de joves investigadors pel que fa a Barcelona i comarques properes, però també d'altres individuals⁵⁶; Joan Peytaví i un recent treball més genèric de Ramon Sala i Alain Tàrrius es focalitzen sobre les terres nord-catalanes⁵⁷; les terres gironines han estat treballades per Josep Maria Solà-Morales i Francina Solsona⁵⁸; pocs, en canvi, són els que s'ocupen d'Osona, un territori amb forts lligams amb França, com veurem, si bé Jordi Vilamala hi ha dedicat un estudi recent⁵⁹; els de Jaume Teixidó, Pilar Vives i Josep Comes han estat aportacions interessants per la presència francesa a les comarques de Tarragona, sobretot a l'Alt Camp⁶⁰; finalment, alguns estudis més generals donen una idea de l'extensió francesa en tot el territori català i la seva implicació en la vida social, més enllà de simples dades demogràfiques⁶¹. De fet, resulta encara més difícil conèixer la veritable inserció social - familiar i professional- d'aquests immigrants que no pas el nombre del qual es parla segons els

els capítols matrimonials conservats a l'Arxiu Històric Comarcal de la ciutat (1501-1700)", *Espacio, Tiempo y Forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia*, UNED, Madrid, 1989, pp.45-61

⁵⁶ CODINA Jaume, *Contractes de matrimoni al Delta del Llobregat (segles XIV a XIX)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1997, 507p; GUAL i VILA Valentí, "Gavatxos", *Gascons, Francesos. La immigració occitana a la Catalunya moderna*, Dalmau, Barcelona, 1991, 89p; GUAL Xabier, GUAL Valentí i MILLÀS Carles, "La immigració francesa a Catalunya: el cas del Baix Llobregat (segles XVI i XVII)", *Pedralbes*, 18, Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1998, vol.I, pp.133-148; VIRELLA i BLODA Albert, "Presència de gascons a la costa del Penedès al segle XVII", *Miscel·lània Penedesenca*, vol. XII, Institut d'Estudis Penedesencs, 1988/2, pp.7-30; MOREU-REY Enric, *Els Immigrants francesos a Barcelona: segles XVI al XVIII*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1959, 56p (Aquest treball ha esdevingut també un precedent important dels estudis sobre la immigració francesa)

⁵⁷ PEYTAVÍ Joan: "L'immigration occitane en Catalogne moderne: l'exemple nord-catalan du Haut-Vallespir", *Le Roussillon, de la Marca Hispànica aux Pyrénées-Orientales (VIIe-XXe siècles)*, Actes del LXVIIe Congrés de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon, SASLPO, Perpinyà, 1995, pp.517-533. i "Els immigrants al Perpinyà modern: el pes demogràfic i el poder integrador dels Occitans", *La Ciutat i els Poders* [dir. Louis Assier-Andrieu i Ramon Sala], Actes del Col·loqui del 8è Centenari de la Carta de Perpinyà el 23/25 d'octubre de 1997, ICRESS, Universitat de Perpinyà, pp.395-413; SALA Ramon i TARRIUS Alain, *Occitans...* (2000)

⁵⁸ SOLÀ-MORALES J.M^a, "La immigració francesa a Olot (Girona) als segles XVI i XVII", *Biblioteca Olotina*, 134, Olot, 1983; SOLSONA CLIMENT Francina, *Els francesos de Sant Pol de Mar al segle XVII*, Separata dels *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Homenatge a Lluís Batlle i Prat, Vol. XXV-II, Sant Pol de Mar, 1981, 141p

⁵⁹ VILAMALA Jordi, "Els francesos a la Plana de Vic del Tractat de Câteau-Cambrésis (1559) al Tractat dels Pirineus (1659)", *Pedralbes*, 18, Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1998, vol.I, pp.163-172

⁶⁰ TEIXIDÓ i MONTALÀ Jaume, "La immigració francesa a Figuerola del Camp (1566-1640) i la seva confraria", *Pedralbes*, 18, Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1998, vol.I, pp.149-162; VIVES VIVES Pilar i COMAS PIÉ Josep, "La immigració francesa a Vila-rodona (segles XVI-XVII)", *Quaderns de Vilaniu*, 5, Institut d'Estudis Vallencs, 1984, pp.149-155.

⁶¹ AMALRIC Jean-Pierre, "Les migrations françaises en Espagne à l'époque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)", *Les migrations interne et à moyenne distance en Europe, 1500-1900*, I^a Conferència europea de la Comissió Internacional de demografia històrica, Xunta de Galicia-CIDH, vol.1, 1994, pp.413-430; SIMON TARRÉS Antoni, "El creixement poblacional català del segle XVI i la immigració francesa. Aspectes demogràfics i socials", *Felipe II y el Mediterráneo*, vol.I, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, 1999, pp.79-98, així com "Els anys 1627-1632 i la crisi del segle XVII a Catalunya", *La població catalana a l'edat moderna. Deu estudis*, Monografies Manuscrites, 2, Bellaterra, 1996, pp.149-176 (Estudi de 1992) i, a nivell historiogràfic, "La demografia històrica a Catalunya: un balanç bibliogràfic", *La població...*, pp.11-34 (Treball del 1989); SALES Núria, "Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)", *Història de Catalunya* [Dir. per Pierre Vilar], Edicions 62, Barcelona, 2002 (1^a ed. 1989), volum IV, pp.103-113.

indrets. I és que resulta complicat arribar a percebre la realitat d'aquesta integració donat el rebuig que -teòricament- existia de l'estranger, és a dir, dels francesos⁶².

b) En segon lloc, el gran recel dels atacs i les incursions hugonotes a Catalunya. Sense allargar-nos d'entrada en aquest tema, direm simplement que l'amalgama de la imatge del francès hugonot va recórrer les comarques catalanes, de vegades arran d'enfrontaments reals, d'altres per la propaganda religiosa o per la política. D'alguna manera, però, foren les zones de contacte amb França on més es va estendre aquesta noció, influint negativament en les relacions polítiques, però sobretot en aquelles del dia a dia, és a dir, comercials i humanes.

Les bandositats i l'heretgia anaren de la mà a finals del segle XVI, essent la base dels conflictes que pogué marcar els francesos amb l'estigma de l'heretge, sense contemplacions ni diferenciacions. La influència en les relacions humanes i en la possible acceptació d'immigrants fou evident, fins al punt de provocar greus rebuigs posteriors en el reconeixement religiós popular⁶³. D'un altre cantó, els atacs al comerç o, més aviat, les conseqüències negatives sobre aquest arran dels enfrontaments de la fi del segle XVI, van ser considerables. No només van existir els tradicionals greuges comesos pel contraban, sinó que les relacions comercials amb França i els francesos -endògenes i exògenes- van veure's afectades pels recels d'habitants, comerciants i grups de pressió concrets, com ara algun gremi competidor de francesos. A mode d'exemple de la situació que es vivia llavors, citem un extracte d'un text encomanat per Felip II, on s'explicava l'antiguitat del conflicte comercial amb França, arran dels enfrontaments militars:

“los antepassats serenissims Reys de Arago que de Fransa essent informació de la extrema necessitat en que llurs subdits estaven posats a causa de les grans vexacions oppressions y agravis que los subdits de un regne als subdits de un altre feyen y los danys perduas y injurias que continuament rebien a causa de les marques y repressalies les quals per lo serenissims Reys contra los subdits de un y altre regne entrecambiadament eren estades atorgades encativant les persones prenent y saquejant les robes y mercaderies naus y vaixells per mar y terra. De manera que lo comerç i tracte havia totalment cessat no sols entre los subdits de la Corona de Arago y de

⁶² PAGEAUX Daniel-Henri, “Un aspect des relations culturelles entre la France et la Péninsule ibérique: l'exotisme”, *Imágenes...*, pp.459-469. L'autor assegura que “*la phobie de l'ennemi produit des images repousoirs, des images dérisoires substitués de la peur engendrée par la présence trop constante et réelle de l'ennemi*”.

⁶³ TORRES i SANS Xavier, *Nyerros i Cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona – Quaderns Crema, Assaig, 1993, 439p; SALES Núria, “*Bandoliers espagnols i guerres de religió franceses*”, *L'Avenç*, 82, Barcelona, 1985, pp.46-55; D. Baisset, “La diffusion du protestantisme en Roussillon ou le choc avec un catholicisme marqué par la religiosité hispanique”, *Le Roussillon, de la Marca Hispánica aux Pyrénées-Orientales (VIIIe-XXe siècles)*, Actes du LXVIIe Congrès de la FLMR-SASLPO, Perpinyà, 1995, pp.341-358

França pero encara en tot lo Llevant perço que ni exia nau o vexell algu de la costa de Catalunya y de Rossello que aqui mateix no donas en mans de francesos. Dehont la art mercantil restava totalmet arruinada y lo General de Catalunya ne rebia grandissim dany y perdua moguts”.⁶⁴

Fins aquí una breu presentació dels precedents i escenaris que envolten la situació prèvia de Catalunya entre les monarquies espanyola i francesa, fent part de la primera dins la corona d’Aragó. Els afers político-intel·lectuals s’afegiran a les qüestions estrictament polítiques i militars al segle XVII, manifestant així el poder paral·lel de les elits en alguns territoris, davant la magnificència reial en d’altres.

F- **Problemàtica i divisió del treball**

Davant la dificultat de presentar en conjunt el context més encertat possible, direm que el treball intenta aprofundir en una anàlisi a través de conceptes i reflexions menys comunes. Aquestes són, entre d’altres, les percepcions exteriors. És a dir, si bé entrem en un camí amb la voluntat d’estudiar les relacions entre Catalunya i França, en un moment concret de l’època moderna, també és cert que cerquem esbrinar les evolucions polítiques i identitàries que s’hi desenvolupen, arran del temps que transcorre, dels contactes recíprocs, de les transformacions a Europa i dels esdeveniments en general. Per això, considerem que la visió dels francesos sobre Catalunya ens ha de permetre obtenir, de manera novedosa, una resposta des de l’exterior als plantejaments sobre les transformacions que es van generar al territori català a partir de la revolta dels Segadors i del contacte que s’establí amb la mateixa França. De retruc, s’obre davant nostre un panorama dens dels objectius polítics de França a la península ibèrica i de la seva pròpia formació ideològica d’Estat. Per ideologia entendriem tot allò que composaria un nucli no-verbal de les accions polítiques portades a terme. Lluny d’un simple discurs, la ideologia de l’Estat és aquella que pren forma més enllà de directrius primàries i gràcies a una transformació que s’acompanya d’esquemes culturals, educatius i subjectius⁶⁵. Per últim, qualsevol dels arguments i elements que aportem a la investigació no pot anar deslligat de l’altre, fent en la suma un compost de matèries per esbrinar si realment va haver-hi una evolució identitària a Catalunya, i si aquesta va tenir lloc de manera homogènia.

⁶⁴ AHCB, Arxiu del Veguer, X- Crides del Veguer, , caixa 13-15, *Ordre de comerç contra França*, el 1585, 20P (Ordres emeses des de la cort per Felip II per evitar el frau i controlar el comerç intercanviat per les poblacions locals amb França).

⁶⁵ BAECHLER Jean, *Qu’est-ce qu’une idéologie*, Gallimard, Idées-Philosophie, París, 1976, p.27 i p.201

Situant-nos en una època on tant la monarquia espanyola com la francesa assumeixen transformacions econòmiques, militars, territorials i, sobretot, polítiques, Catalunya apareix com un important laboratori d'operacions per uns i altres, en el període que va des de 1640 fins 1700. Entremig, les guerres entre França i Espanya, l'aliança de Catalunya amb França i les posteriors amenaces franceses sobre Catalunya comptaren amb alguns aspectes primordials: la guerra, el desenvolupament de la propaganda, la continuïtat del contacte i el rebuig generat per tot això sobre una població ofegada pels soldats, les epidèmies i les plagues del camp, entre altres coses. En aquest context d'esdeveniments i situacions, intentarem veure fins a quin punt fou important el paper que jugà França i els francesos en el desenvolupament d'una possible consciència col·lectiva de la població catalana o de parts d'aquesta. Però, a més a més, intentarem entendre el pes que pogueren tenir la coincidència de la construcció de l'Estat modern a França i la davallada de la potència espanyola en les relacions i les implicacions entre francesos i catalans.

Un cop presentada la xarxa de temes i conceptes que componen aquesta investigació, ens proposem explicar amb brevetat la forma com hem estructurat el treball. En primer lloc, no podíem deixar de donar un marc a la investigació amb un estudi historiogràfic centrat en les identitats, ja que la complexitat del tema mereix una explicació dilatada dels corrents i les temàtiques principals, així com les vies d'anàlisi que nosaltres tenim previst emprar; juntament, ens centrarem en un cas que marca el precedent més important de les relacions entre Catalunya i França arrelant alguns dels gèrmens contraidentitaris més importants, com fou el cas al Rosselló entre el segle XV i el XVII. Seguidament, intentarem aprofundir en el quadre polític que concerneix les parts implicades en les relacions recíproques entre França i Catalunya. Es tractaria així d'analitzar la política institucional desenvolupada per França a Catalunya i la seva acció i objectius principals, tant durant les campanyes bèl·liques com durant el període d'assentament al Rosselló; i així, fins a la presa de Barcelona del 1697. L'obliquïtat dels temes ens duran a estudiar temes específicament militars com culturals, però tots des d'una perspectiva política, sobretot per tal de conèixer l'interès real de la monarquia francesa pel Principat de Catalunya i pel Rosselló. En tercer lloc, ens focalitzarem en descriure des de l'interior les classes dirigents entre Espanya i França -les diferents opcions polítiques (francòfils, antifrancesos, etc.)-, així com les polítiques portades a terme des de Catalunya com a reacció davant les accions franceses durant la segona meitat del segle XVII. En darrer lloc, amb la intenció d'extreure el contingut més abstracte i que es mou d'una capa a l'altra del marc en el qual ens centrem, intentarem analitzar les imatges, les realitats i les identitats que s'escauen, és a dir, la visió de tercers, la realitat dels conflictes i les

conseqüències dels enfrontaments, els malentesos i les polítiques actives. Aquesta extensa presentació ha de servir per posar en lloc els fonaments d'un text dens de contingut i d'idees transversals.

*
* *

Arribats en aquest punt, en què tot té un final i un principi per a nous projectes, no podem deixar d'agrair l'ajut i el recolzament de moltes persones. En primer lloc, els meus directors: el professor Jean-Pierre Amalric m'ha seguit des dels meus estudis de carrera a Tolosa i ha sabut motivar els meus esforços, sovint massa escampats per tot allò que m'interessa. Sense cap mena de dubte m'ha permès gaudir de l'equilibri de la reflexió sobre tots els temes que toquen els intercanvis i les relacions humanes, i de portar a terme la il·lusió de reunir dues universitats, dues capitals, dos móns tan propers. Al professor Antoni Simon he d'agrair-li, d'entrada, la magnífica acollida que em va donar a Bellaterra, des d'on va encarrilar i animar una investigació que, per les seves característiques, s'erigia extremadament complexa. He de regradar a tots dos que, sense haver tingut la necessitat d'explicitar-ho, hagin entès la meua necessitat de llibertat de moviments entre els espais que tocaven la recerca, durant setmanes abandonat en la lectura, la investigació, la redacció i les relacions humanes, que tan sovint oblidem que existeixen més enllà dels llibres i del nostre petit món. Gràcies també a Lucien Bély que va tutelar la meua estada a París l'any 2001 i va aconsellar-me sobre alguna nova línia de recerca als arxius parisencs.

Tot treball en el temps necessita un finançament. Aquest va ser possible gràcies a la CIRIT (Departament d'Universitat i Recerca de la Generalitat de Catalunya), que em va concedir una beca predoctoral (Tdoc) per a poder portar a terme aquesta investigació entre els anys 2000 i 2002, i una borsa econòmica de viatge per realitzar una estada a París.

Evidentment, tampoc no hagués tingut les oportunitats de les quals he gaudit sense les facilitats que em van donar els departaments d'història de l'Université du Mirail i de la Universitat Autònoma de Barcelona; particularment les persones que hi treballen dia a dia, com són els de la unitat d'història moderna de Bellaterra i les del Framespa de Toulouse. De tal manera, he d'agrair l'amistat i el recolzament d'en Patrici Poujade, que poc a poc arrela i demostra el seu tarannà a Tolosa, des d'on arriba a veure els nostres móns, sempre a la recerca del coneixement, i de l'Ignasi Fernández Terricabras, que va ser el pioner en les relacions entre Barcelona i Toulouse per establir un vincle de recerca històrica. Agraeixo a Jordi Riba la seva disponibilitat i la seva passió investigadora, que fan fàcil els dilemes que ronden el cap.

A Enrique Pascual Pons el seu aprenentatge bibliogràfic i, sobretot, el seu recolzament constant.

Ben segur, els recolzaments més propers acostumen a ser els més silenciosos, però més calorosos a la vegada. Els meus germans, que durant tants anys han vist que no parava de moure'm d'un cantó a l'altre dels Pirineus, particularment la Diana, que ara que s'apassiona per la història de l'art, ha hagut de patir les meves exigències de darrer moment per trobar uns o altres articles. Els meus pares, María Dolores i Josep, a qui dec la meva formació personal, el veure les coses de la vida tal com les veig, malgrat els contratemps que aquesta manera de ser produeix constantment davant els infortunis i els contrapeus quotidians. Sense ells, els somnis no serien realitats; ni hagués entés tan ràpidament que les consciències són per damunt les opinions, i que el diàleg és el millor aliat.

Ja se sap que un treball com aquest necessita d'anys de recerca i de persones que estan al nostre costat, des del principi fins al final: en Xavier Montoliu ha tingut el coratge de llegir, rellegir i corregir els textos progressius, malgrat la distància i, com no, animant-me constantment com en ell és costum, un gran professor de la vida; en Carlos Barrull que, des de la seva -i meva- estimada Ribagorça, ha estat un recolzament essencial i un crític d'excepció en la correcció del text; l'Esteve Valls, que ha estat un atent oient davant de tots els meus dubtes terminològics, toponímics i culturals sobre la Catalunya del Nord, fos l'hora que fos. Gràcies igualment a totes aquelles persones que m'han donat un espai familiar d'amistat en tots els meus desplaçaments a Barcelona (!), Perpinyà, Tolosa, Madrid i Andorra: Susanna, Rosamari, Elsa, Jeroni, Eli, Llan, Mª Carme...

Finalment, dues persones com dos miralls. L'Eric Forcada, un referent de reflexió i un estímul per a la recerca -nit i dia!-, per comprendre les coses i les interaccions de la vida. En els moments més difícils, sempre és allà amb una nova idea o un llibre sorgit de "sota les pedres", aportant, com no, nous interrogants. L'Emma Herrador Montoliu, l'altra coincidència de la meva vida, des de les vivències tolosanes. L'ajut en la recerca, com a historiadora que és "malgré elle", en la confecció de mapes i transcripcions, i sobretot, amb l'ajut d'una amistat que supera els límits del simple recolzament moral.

Taüll (Ribagorça), febrer de 2003

CAPÍTOL I - HISTORIOGRAFIA DE LES IDENTITATS I EL PES DEL CONTEXT HISTÒRIC

L'anàlisi *de facto* de la relació entre Catalunya i França en els fets i les fonts durant la segona meitat del segle XVII, mereix una exposició i una anàlisi dels antecedents més directes, que no més propers en el temps, així com d'un treball de recerca historiogràfic sobre les identitats que eviti repeticions posteriors i aclareixi d'entrada les vies més comunes que s'han seguit fins ara en aquest àmbit de l'estudi històric, social i antropològic. Tot sovint, però, el context anterior evoluciona i, dins d'aquesta evolució, els canvis poden ser grans o bé presentar continuïtats en el temps als nostres ulls.

Aquest primer capítol entra a analitzar, doncs, dos estudis diferents, però que tenen diversos punts en comú: l'anàlisi teòrica de les identitats i de la creació i sorgiment de les nacions, per una banda, i el cas concret del Rosselló, com a primer precedent català en la relació amb França. També, hem decidit fer-ne un preàmbul davant el treball global que hem portat a terme, ja que d'aquesta manera no hem d'estar repetint una i altra vegada tant l'antecedent nord-català, per explicar el perquè de certs posicionaments primerencs contraris a França si ho comparem amb la resta del Principat arran de la revolta dels Segadors, ni tampoc els elements principals que composarien l'estudi del desenvolupament de les consciències nacionals, ja que amb aquesta primera part totalment teòrica considerem assentades les bases.

I- **BALANÇ HISTORIOGRÀFIC SOBRE LES IDENTITATS**

Resulta imprescindible per nosaltres poder gaudir d'una certa llibertat terminològica al llarg de l'estudi, és a dir que d'entrada han de quedar aclarides les bases i les idees generals sobre alguns conceptes concrets i alhora delicats dels quals fem ús. I és que, la manca de treballs en aquest terreny converteix aquest balanç en part integrant de l'estudi global. Un d'aquest seria el cas del terme "identitats" i tot el seu camp semàntic. Tot i que la nostra investigació no se centra exclusivament en el tema identitari, és prou sabut els recels que aquest aixeca i per això hem volgut elaborar un balanç historiogràfic a mode de llibre d'estil i de base teòrica. Sense cap voluntat tampoc de restar tancats dins els marges següents, matisem que en el futur aquest balanç variarà amb tota probabilitat, així com les nostres pròpies idees; de no ser així, estaríem certament massa ofuscats en la nostra recerca. L'estudi de les identitats col·lectives i nacionals ha estat fins fa poc un terreny propi dels historiadors, politòlegs i sociòlegs contemporanis. Però, des de fa ja un cert temps, s'ha registrat un desenvolupament en les recerques sobre les identitats i els moviments de pertinença centrades

en èpoques anteriors: amb anterioritat a la Revolució francesa, punt d'inflexió pels estudis sobre nacionalisme des de fa més de tres dècades. Aquests nous aires es deuen sobretot a les noves vies d'investigació obertes per alguns historiadors actuals i, també, per alguns antropòlegs i sociòlegs. És a dir, una onada d'investigadors que s'emmarca dins el camp científic interdisciplinari¹.

1.1- Idees generals

La terminologia emprada pels investigadors gira al voltant dels conceptes següents: *nacionalisme, etnicisme, sentiment nacional, identitat, sentiment identitari, patriotisme, patriotisme ètnic o identitat col·lectiva*. De què estem parlant doncs? Quan s'estudia el sorgiment del nacionalisme, ha de fer-se de manera focalitzada en una època, pensant que les arrels no poden anar més enllà en el temps perquè aquest és un fenomen contemporani². O, més aviat al contrari, és necessari un aprofundiment en la història local de cada país, nació o comunitat que desprèn aires de nacionalisme? Podem acceptar que les actituds col·lectives tenen un punt de naixença en una sèrie de factors conjunturals o, com expressen alguns autors, arran d'un despertar de les consciències col·lectives que estaven adormides? Tota aquesta sèrie d'idees, certament complexes, ha estat evocada fins ara de moltes maneres i, sobretot, emprant la terminologia que hem introduït. Sens dubte però, la utilització d'un o altre terme mostra d'entrada un posicionament de l'estudiós: en general, quan es parla de "nacionalisme", es fa referència a fets contemporanis i posteriors, com a mínim, a la Revolució francesa; en canvi, l'ús de "patriotisme ètnic" pot fer referència a èpoques molt anteriors, ja que sembla transmetre una idea si més no arcaica. Tanmateix, aquest judici de valor que tot sovint s'ha fet i que des de fora, com a lectors, hem pogut fer, sembla estar corregint-se amb la introducció de nous conceptes i l'acceptació en l'ús de molts termes contemporanis per a èpoques menys modernes. Aquest seria el cas de l'expressió "nacions abans del nacionalisme" o "nacions sense nacionalisme" i, de manera més contundent, el "nacionalisme medieval" d'Adrian Hastings. Amb això volem mostrar que per molt que es puguin posar etiquetes múltiples als

¹ Aquest és el cas dels treballs, entre altres, de: TORRES Xavier, "La historiografia de les nacions abans del nacionalisme (i després de Gellner i Hobsbawm)", *Manuscrits*, 19, 2001, pp.21-42, on fa una extensa referència sobre l'estat de qüestió dels estudis de les nacions i la seva evolució. I també: "Nacions sense nacionalisme: pàtria i patriotisme a l'Europa de l'Antic Règim", *Recerques*, 28, 1994, pp.83-89; LLOBERA Josep Ramon, *El dios de la modernidad. El desarrollo del nacionalismo en Europa occidental*, Anagrama, Col. Argumentos, Barcelona, 1996, 302p; SMITH Anthony D., *Las teorías del nacionalismo*, Ediciones Península, Homo Sociologicus, 11, Barcelona, 1976, 388p.

² Fins i tot la terminologia pot adoptar interpretacions diferents si ens situem en una època actual o més antiga: RIVERA Annamaria, "Ethnie-ethnicité", *L'imbroglie ethnique. En quatorze mots clés*, Editions Payot, Anthropologie, Lausana, 2000, pp.97-114

estudis sobre les nacions, tractant-se de l'època que fos, aquestes pogueren certament existir amb anterioritat a la fita clau del 1789. Una altra cosa serà analitzar si les nacions, fora l'ús comú en la llengua que se'n feu del concepte, van ser conscients de llur existència en el col·lectiu de la societat o, si per una visió forana, se'n pot parlar com a tal en el seu conjunt. I, per descomptat, cal demanar-se, un cop més, quins aspectes –llengua, cultura, estatut polític i jurídic, expressió popular o altres- fan la suma exacte per a denominar nació a una comunitat ètnica.

Avui en dia resulta complicat distingir societats en el món amb una arrel ètnica similar a les que tenen les comunitats occidentals europees. Les barreges i la facilitat en el desplaçament geogràfic fan més feixuga la tasca d'entreveure quines són les nacions, malgrat que tinguin un nom, una categoria política o una jurisprudència, si s'escau. Se sobreposen moltes comunitats unes al costat de les altres: es tracta del *multiculturalisme pluriètnic*. Però la idea de l'intercanvi i del coneixement humà i, sobretot, individual, no va en contra d'una afirmació en el sentit que moltes capes d'immigrants o nouvinguts hagin pogut adquirir els mateixos valors i sentiments que els de la població autòctona. Es pot produir de manera natural o forçada, però certament, és l'evidència d'una necessària acceptació als ulls dels nadius. Tot plegat planteja la idea de l'assimilació del nacionalisme –d'una identitat ètnica- per les poblacions nouvingudes. I, per tant, ¿quan pensem en el *nacionalisme* o *consciència identitària col·lectiva* a l'època moderna o al segle XXI, estem parlant del mateix concepte, de la mateixa interpretació i de la mateixa assimilació per part dels immigrants? L'atemporalitat dels conceptes resulta sovint ser un tema relatiu a l'Església –catòlica, en tot cas- i, doncs, sembla agosarat acceptar-ho per l'estudi de les nacions. Cada època, cada moment històric és únic i irrepetible així que, el sentiment col·lectiu nacional és diferent ara que el 1789 o el 1492. La terminologia del nacionalisme hauria de poder-se emprar per a totes les èpoques, sempre amb molta cura. És a dir, sabent que no estem pensant i analitzant els mateixos fons teòrics segons l'època històrica, i així evitaríem caure en anacronismes i sentències conceptuals. L'anàlisi teòrica del nacionalisme contemporani no té perquè ometre els esdeveniments anteriors i la formació d'una teranyina de conceptes i de característiques socials i polítiques que es poden haver creat.

L'arrelament i l'origen són el que podrien haver donat fruit al nacionalisme contemporani, el qual està en boca de tots i en molts fets des del segle XIX. Això podria ser una de les causes per les quals hi hauria hagut sempre un interès especial pels nacionalismes i les nacions. Des de l'època romàntica al post-colonialisme, des de l'enfrontament franco-germànic, el 1870, fins al conflicte d'Orient mitjà, el tema de les identitats i l'afirmació

d'aquestes per un col·lectiu concret ha provocat -o ha estat el símptoma- d'un drama humà i ha fet gastar molta tinta. Ja sigui per interessos dels qui escriuen –polítics, manats d'aquests, interessos propis-, per la implicació dels qui escriuen més o menys directament –positiva o negativa-, per desconeixement del que estan escrivint o per una forta adaptació al seu temps, es pot dir que un gran percentatge del que s'ha escrit entre els segles XIX i XX –un cop acceptat el terme nacionalisme- és paraliteratura. Tot i això, la fi de la segona guerra mundial i, sobretot, de l'època colonial, permeté un aprofundiment mental i científic en els estudis de les nacions com a tals: quines són, com sorgeixen, el perquè, com ho expressen, l'evocació en la societat, etc. Hi hauria un cert canvi en els treballs des de 1950 fins a finals de la dècada dels setanta. Però, indiscutiblement, no és fins les obres d'Ernst Gellner i d'Eric Hobsbawm que es marca un punt d'inflexió en els estudis sobre les nacions i els nacionalismes. Com mostra Xavier Torres, aquests dos estudiosos britànics certifiquen les millors aproximacions al tema de debat pel seu rigor i aportació interdisciplinària. També, la ressonància mediàtica dins el món acadèmic, va permetre encetar una cursa en l'estudi de les identitats a partir de llavors, eminentment en territori britànic³.

El perquè de la preeminència anglesa en aquest àmbit es podria deure, sobretot, a la seva tradició de "*recol*" en l'anàlisi de qüestions espinoses i, també: a una tradició "democràtica"; a la seva implicació en el colonialisme i al descobriment del despertar de les nacions ocupades fins a mitjans del segle XX; a les agressions sofertes a la segona guerra mundial; i a una consciència col·lectiva anglesa de llarga arrel -que aniria més enllà del 1789-, que hauria protegit l'illa de conflictes nacionalistes semblants durant l'època contemporània, i permès així a llurs estudiosos tenir una mirada d'objectivitat⁴. Però, inevitablement, investigadors de molts altres països s'hi han interessat. La nostra mirada se centra exclusivament a Europa, per la història que tractem i també pel gran nombre de treballs que hi trobem. Així, un dels països que ha marcat l'evolució del nacionalisme i del terme nació-Estat és França. La Il·lustració, la Revolució francesa, les posteriors visions romàntica i republicana i l'enfrontament amb els alemanys van filtrar les principals tesis sobre el nacionalisme francès. Les aportacions d'Ernest Renan a finals del segle XIX⁵, coincidint amb l'inici de

³ TORRES Xavier, "La historiografia...", *Manuscrits*, 19, 2001, pp.21-42; També és remarcable el fet que a la London School of Economics es dediqui tot un Postgrau a l'estudi dels nacionalismes, prenent com a referent i base de qualsevol estudi, els treballs de Gellner i Hobsbawm (dirigida per la ASEN: The Association for the Study of Ethnicity and Nationalism).

⁴ Veure la crítica de Hastings a Hobsbawm sobre la seva particular visió del nacionalisme i la seva vessant negativa –generadora de violència-, com si això succeís sempre en d'altres països i mai al Regne Unit! HASTINGS Adrian, *La construcció...*, p.25

⁵ RENAN Ernest, *Qu'est-ce qu'une nation*, Presses-Pocket, París, 1992 [ed. original: París, 1884]

l'extensió del sentiment patriòtic francès⁶, ha estat durant dècades un punt de referència pels estudiosos francesos. I no és cap exageració, si tenim en compte que alguns historiadors de finals del segle XX encara posen com a exemple Renan en la definició dels conceptes “nació” i “Estat”⁷. Però, aparentment, ningú sembla negar la fortalesa patriòtica dels francesos en el seu conjunt, la qual cosa es reflecteix en la majoria de les obres; ben segur, existeixen nombroses excepcions que ja veurem més endavant.

A la resta de països europeus, trobem tres tipus de treballs segons els interessos: recerques d'investigadors a països sensibles al tema nacional –ja sigui per l'existència d'*autonomies* internes com ara Espanya, Irlanda, Alemanya o Itàlia-; recerques segons un conflicte més o menys llunyà d'expansió i ocupació –països de l'Est, Portugal-; o, senzillament, recerques en països amb una necessitat d'afirmació nacional com a Estat –Anglaterra, la mateixa Espanya-. Descubrim, doncs, territoris que emanen estudis i investigadors molt diversos tot i tenir la mateixa nacionalitat, com si es tractés d'una esquizofrènia local o d'una divergència científica i cultural. Restarà veure els altres treballs per comprovar quina de les obres pròpies a un mateix país –que no vol dir nació en el sentit tradicional “francès”- utilitza eines i interpretacions més o menys objectives. Amb això reivindicuem l'estudi comparatiu, com a mínim a nivell teòric, però sense transposicions simplistes de fets o esdeveniments podent-se aplicar a “x” com a “y”. Potser per aquesta raó, la multiplicat d'estudis sobre nacionalisme que es fan arreu d'Europa des dels anys vuitanta, són eminentment interdisciplinaris i pluridisciplinaris. Trobem així historiadors, sociòlegs, antropòlegs o politòlegs treballen colze amb colze. Tot i que sobreviuen algunes discrepàncies i crítiques entre pols oposats que s'acusen d'emprar poc la mentalitat i les eines d'una o altra matèria: així Hobsbawm critica els historiadors que reculen massa en el temps per defecte de la seva formació i, recíprocament, Hastings critica al llarg de la seva obra els punts de vista de Gellner i Hobsbawm, per no tenir prou mentalitat d'historiadors i no haver sabut indagar més a fons en certs aspectes anteriors al segle XVIII, així com per negar-se a acceptar certes teories sense haver-ho comprovat⁸. No cal dir que aquestes divergències amaguen diferències ideològiques i, sobretot, teòriques sobre l'origen de les nacions i el nacionalisme.

⁶ Sobre l'extensió i la introducció en el camp francès d'un fort sentiment patriòtic, nacional i homogeni entre els fets de 1870 i 1914, veure: WEBER Eugen, *La fin des terroirs. La modernisation de la France rurale (1870-1914)*, Fayard-Editions Recherches, Paris, 1983, 842p. [ed. original: California, 1976]; CROSSLEY C., *French Historians and Romanticism*, London, Routledge, 1993 (Sobre Michelet, Renan i el nacionalisme francès).

⁷ N'és un exemple el recent llibre de: THIESSE Anne-Marie, *La création des identités nationales (Europe XVIIIe-XXe siècle)*, Seuil, L'Univers Historique, Paris, 1999, 303p.

⁸ HASTINGS Adrian, *La construcción...*

1.2- Pensar les identitats

Per escoles històriques i països es podria establir un quadre investigador i ideològic. En realitat una cosa va lligada amb l'altra, i amb la realitat del propi país de l'estudiós. Si ens fixem en el cas anglès, on gairebé trobem les diferents teories al voltant de la historiografia de les nacions, la pau interior està garantida per unes institucions seculares. Però, la preocupació dels anglesos per la repartició identitària de la Gran Bretanya i, també, la d'aquells territoris "sota custòdia" anglesa, ha abocat molts científics anglesos a preocupar-se i a pensar sobre les identitats. Han aportat unes bases teòriques i molta llum al tema. També però, no han pogut estar-se de donar llur opinió sobre la possibilitat d'un caire positiu, negatiu o transparent del nacionalisme.

En aquests últims temps, ja s'han establert algunes conclusions i resums historiogràfics sobre el nacionalisme, sempre provisionals és clar, vista la rapidesa amb la qual s'avança i es publica en aquest àmbit. Alguns treballs aglutinen una gran quantitat d'informació historiogràfica, com és el cas d'Anthony D. Smith⁹. Per intentar ser sintètics, ens marcarem dos punts concrets d'anàlisi: el primer, donar una idea de l'estat general i teòric de la investigació sobre les identitats i el nacionalisme; el segon, tot tornant al cas concret que ens ocupa, mirarem de veure el que s'ha pogut escriure sobre les nacions i les identitats ètniques a l'època moderna.

Marc teòric

El punt de sortida per a la investigació de les identitats nacionals amb credibilitat pels lectors se centraria, insistim, en la divulgació de les obres de Gellner, Hobsbawm i amb la de Benedict Anderson, que impulsa una carrera científica pluridisciplinària sobre les nacions i els nacionalismes, malgrat algunes experiències anteriors com són els estudis de Kedourie o Smith¹⁰. Això potser arribà en un moment concret de la història, en què els esdeveniments polítics nacionalistes-independentistes s'acceleraren en alguns països de l'Est (ja a finals dels vuitanta) i un cop superat el trauma de la segona guerra mundial, on el nacionalisme anà de la mà amb la intolerància i el nazisme. Per contra, el patriotisme americà o la veneració

⁹ SMITH Anthony D., *Nacionalismo...*; També, un article recent de Xavier Torres estableix un quadre historiogràfic en vistes a ser aplicat a l'època moderna (TORRES Xavier, "La historiografia...").

¹⁰ L'obra de Smith ja citada, *Las teorías...* (1976); GELLNER Ernst, *Naciones y Nacionalismo*, Alianza Universidad, Madrid, 1997 [1ª edició de 1983]; HOBBSAWM Eric J., *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*, Cambridge University Press, Canto, 1997 [1ª edició de 1983], 206p; KEDOURIE Elie, *Nations*, Blackwell, Oxford, 1960 (aquest autor s'ha preocupat dels afers d'Àfrica i Àsia, com a conseqüència del postcolonialisme); ANDERSON Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, New York, 1983. En en els seus treballs però, Gellner i Hobsbawm aclareixen que "l'estudi de les identitats no pot donar llum al que passa avui dia".

comunista al seu propi sistema havien sobreviscut o suplantat el suposat nacionalisme excloent dels europeus. Quina havia estat l'evolució? La democràcia en molts països occidentals, la fi del colonialisme –que havia propiciat també un fort nacionalisme autòcton alliberador- i els nous lligams europeistes podien deixar lloc a una visió més neutra per a l'estudi dels nacionalismes, així com del seu origen. Només els escrits d'Annah Arendt s'havien endinsat en el trencaclosques de la construcció ideològica nacionalista¹¹.

Amb el temps, el dilema se centrà en institucionalitzar un punt d'inflexió en la consciència dels pobles i en el seu alliberament nacional. Donades les revolucions del segle XIX i les consegüents guerres que perduraren fins i tot al segle XX, hom situà el canvi al segle XVIII, amb la presa de consciència individual, puix col·lectiva. Els treballs de Gellner i Hobsbawm, que guardem i es guarden com a referent encara, afirmen aquesta idea i dubten de la possibilitat que el nacionalisme existís abans d'aquelles dates. Per a ells, el nacionalisme donà les nacions i no al contrari. Per tant, fixar-se en els seus plantejaments ens ha d'ajudar a ser crítics amb les diferents expressions d'identitat nacional a l'època moderna, que és essencialment la que estudiem. Però, no per això hem de deixar de ser crítics i restar alhora oberts a noves aportacions, visions i teories que cerquin un origen de les nacions a llarg termini. El debat sobre l'origen del nacionalisme i la multiplicitat de conceptes sobre les identitats es veuen en la senzilla frase de Breuilly, on diu que cal “distingir a l'època moderna entre consciència nacional i nacionalisme”¹².

Els elements que componen allò que es diu *nació* o *identitat ètnica* o qualsevol altra forma de distinció identitària han estat introduïts en el debat originat en la historiografia dels nacionalismes. Tot seguit, establim un quadre sintètic que ha de servir per situar millor les hipòtesis plantejades en el nostre treball. Després d'una profunda lectura i anàlisi de gran part dels textos teòrics i no tant teòrics sobre les identitats, hem decidit observar la distinció de les teories a debat, guardant com a mínim alguna reticència en certs aspectes que explicarem més endavant.

a. *Modernistes*: L'expressió modernista no s'ha de confondre amb la que entenem per història moderna. Només fa referència a la concepció d'autors que consideren que el nacionalisme o l'era nacionalista existeix a partir d'una certa època, la contemporània, és a dir

¹¹ ARENDT Hannah, *Condition de l'homme moderne*, Calmann-Lévy, Presses Pocket, Paris, 1983, 406p. La promoció de «l'acció política» va acompanyada de moviments violents, però també de noves filosofies polítiques, segons Arendt. La manifestació de polítiques estatals, però també l'oposició i la manifestació en contra d'aquestes s'integrarien dins una primitiva expressió política individual, "*dans le consentement à agir et à parler, à s'insérer dans le monde et à commencer une histoire à soi*" (p.244).

¹² BREUILLY John, *Nacionalismo y Estado*, Ediciones Pomares-Corredor, Col. Teoría Política y Social, Barcelona, 1990, p.17

la més “moderna” per a ells¹³. Es tracta d’aquesta època, que ja hem explicat, on les revolucions, la burgesia i el nacionalisme semblen anar de la mà¹⁴. Tanmateix, alguns treballs han evocat les idees principals i, tot i que l’obra de Smith en fa un excel·lent estat de la qüestió, citarem les seves bases ideològiques. En un principi, Anthony D. Smith partia de la idea oposada als *perennialistes* –ideòlegs que creuen en la immemorialitat i les arrels de les nacions-. Així, els modernistes defineixen la nació –sempre segons Smith- seguint els vuit punts següents: una comunitat política territorialitzada; innovadora i moderna; una creació; amb una mecànica interna; que funciona amb la divisió en grups; amb recursos per fer coses; construïda per les elits; basada en la comunicació social i de la ciutadania¹⁵. El tall que fan, doncs, entre modernitat i tradició -o antiguitat- és palpable.

Referint-se al nacionalisme, Ernst Gellner considera que una part de la humanitat tendeix cap a ell i una altra se li resisteix i manifesta així que “des de finals del segle XVIII sabem, com un fet històric innegable, que nosaltres i una proporció creixent –i, al final probablement la majoria- de la humanitat hem caigut en les files del primer bàndol”¹⁶. Defineix alhora el que pensa sobre la possibilitat de l’existència de qualsevol sentiment nacional abans de “l’era moderna” (contemporània), a les societats antigues, veient que no hi havia cap “cultura superior”: “Quan no hi ha ni Estat ni educació formal, difícilment es planteja la pregunta de quina cultura l’Estat afavoreix en el sistema educatiu”. Tot i que reconeix que sí és possible que sorgeixi el nacionalisme en “aquelles societats pre-agràries que perviuen en el món contemporani” ja que “es veuen arrossegades per altres poblacions alienes precisament en aquelles àrees que consideren pròpies, i queden incorporades en unitats polítiques majors denominades per altres grups ètnics més grans”. Aquesta visió sembla fer referència al continent africà, entre d’altres, un cop vistos els esdeveniments i les lluites post-colonials. Tanmateix, Gellner entén que si el nacionalisme ha de tenir alguna arrel, aquesta es troba en “la centralització burocràtica que desenvoluparen els dèspotes il·lustrats del segle XVIII”, la qual “segurament ajudà a preparar la base pel nacionalisme”¹⁷. Eric Hobsbawm, en

¹³ GELLNER Ernst, *Nacionalismo*, Destino, Ciencias Sociales, Barcelona, 1998, 200p. L’autor afirma que el nacionalisme és un fet contemporani i que és “un corol·lari específic del nostre món recent” (p.161) i veu una formació de les nacions en el temps, però que no supera el segle XVIII: “Creiem en la *creació de les nacions*, no en una setmana, sinó més o menys en un parell de segles” (p.164). Sobre aquesta darrera idea en dóna un exemple sobre la nació txeca, “nova” pel “nou ordre de la Il·lustració”: *Encuentros con el nacionalismo*, Alianza Universidad, Madrid, 1995, p.151

¹⁴ *Ibid.* pp.170-171. Gellner insisteix en aquests canvis però, sobretot, en la industrialització: l’argument del sorgiment del nacionalisme vindria a dir que “la transició d’una època agrària a una d’industrial ho és també d’un món en el qual les cultures superiors –l’alfabetització i l’educació hi estan vinculades- són l’assoliment i el privilegi d’uns pocs (si n’hi ha), a un món en el qual es converteixen en la cultura omnipresent del conjunt de la societat”.

¹⁵ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.54 i pp.61-62

¹⁶ GELLNER Ernst, *Nacionalismo...*, p.31

¹⁷ *Ibid.*, p.36 i p.51

canvi, introdueix el concepte de “vincles protonacionals”, per a descriure “comunitats supralocals, religioses o ètniques”, així com per referir-se als “vincles polítics que uneixen a grups selectes als Estats premoderns”, però no considera aquestes comunitats com a “progenitores del nacionalisme modern”¹⁸. Un altre modernista, John Breuilly, sembla menys convençut de la modernitat predeterminada del nacionalisme i deixa una porta oberta a l’existència de les nacions en una era anterior. L’autor no nega l’existència d’una consciència nacional en temps antics, però no creu en allò com un nacionalisme. Breuilly afirma en aquest sentit que “el mateix Dante és una prova clara que a l’Europa de la seva època va haver-hi una consciència nacional, així com una determinada preocupació per una llengua nacional. Però, al mateix temps, també demostra la inexistència d’una consciència nacionalista”¹⁹.

Però, per a la configuració i l’afirmació de les nacions, el nacionalisme és un element – abstracte- absolutament necessari: les nacions són realitats inventades i els cal alimentar-se. Aquesta seria una tesi recolzada per Gellner i destapada amb força pels treballs de Benedict Anderson i Eric Hobsbawm²⁰. Així, Anderson pensa que la nació és imaginada “perquè els seus membres mai no es trobaran, no sabran o sentiran res de la majoria dels altres membres i encara així *a la ment de cadascú està present la imatge de la seva comunitat*”²¹. Per tant, el que distingiria la comunitat -o els pobles i entitats humanes- de la nació seria la forma com és imaginada i, evidentment, en això influeix molt la intensitat del contacte entre els seus membres i de la vehiculització d’un sentiment col·lectiu imaginat. Però, com diu Xavier Torres, per cobrir tota una àrea “amb la imaginació”, es necessita una bona xarxa de comunicacions per difondre les idees i “per alimentar la imaginació”²². També Breuilly deixa constància d’una certa aproximació “comunicacionista” davant l’estudi del nacionalisme, que “tendeix a veure la *nació* en termes d’un desenvolupat sistema de comunicacions internes que crea una sensació d’identitat comuna”²³. De totes maneres, l’opció de considerar les nacions com a una invenció és un camí que porta a dir que els costums no existeixen o que, en tot cas, no tenen continuïtat en el temps... I per tant no són costums. Smith comparteix la idea que les tradicions difícilment poden ser inventades, donat que, antigues o modernes, aquestes no canvien. I, també, l’autor afirma que “el costum” és més flexible, que té en compte els canvis:

¹⁸ HOBSBAWM Eric, *Nations...*, pp.46-47

¹⁹ BREUILLY John, *Nacionalismo y Estado*, Ediciones Pomares-Corredor, Col. Teoría Política y Social, Barcelona, 1990, pp.14-15

²⁰ ANDERSON Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, New York, 1983; HOBSBAWM Eric J., *Nations...*

²¹ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.239; ANDERSON Benedict, *Imagined...*, p.6

²² TORRES Xavier, “La historiografía...”, *Manuscripts*, 19, 2001, pp.21-42.

²³ BREUILLY John, *Nacionalismo...*, p.31

permet el lligam entre el precedent i la continuïtat²⁴. Estableix així que les “tradicions inventades” modernes que actuen poden ser de tres tipus: el primer, per establir o simbolitzar la cohesió social o la pertinença a grups, comunitats reals o artificials; el segon, per legitimar les institucions o les relacions d'autoritat; i finalment, per sociabilitzar, inculcar creences, sistemes de valors i convencions respecte de la conducta. Per Hobsbawm, la primera idea seria la més dominant i la resta derivaria de la identificació, ens diu Smith²⁵.

La diversitat d'arguments que aporten els modernistes per a la definició del nacionalisme i de les nacions s'emmarquen així en un marc contemporani. Per què podrien interessar-nos les seves aportacions? De fet, el debat que han generat amb el temps ha plantejat les tesis i les antítesis de l'existència de consciència nacional col·lectiva o de nacionalisme en èpoques anteriors, com l'era moderna. Veiem doncs quin és el raonament d'aquests autors. Si ens fixem en el que diu Gellner, es desprèn una mirada al passat, però ràpidament es marquen els límits de possibles identitats col·lectives pròpies al nacionalisme: “En primer lloc està el trencament postmedieval, la substitució d'un ordre universal per un sistema integrat per Estats sobirans i sobretot pels seus governants. A mi [E. Gellner] em sembla que aquest període no és nacionalista en absolut; només ho fou en el sentit en què els actors van ser sobirans i independents, i si el *nacionalisme* és l'única alternativa a l'*internacionalisme*, llavors sí que fou una era nacionalista en aquest sentit purament residual o negatiu” i afegeix que, malgrat tot, “algunes de les unitats polítiques sobiranes que actuaren en aquest temps corresponen, en la composició de les seves poblacions, al que després es reconeixeria com a nacions”²⁶. Sembla així que la funció de les comunitats ètniques hauria estat un precedent de les nacions, segons la concepció modernista, i per alguns restaria el dubte de saber fins a quin punt hi ha un lligam de continuïtat amb les nacions. D'altres però, per desfer les hesitacions, afirmen que les comunitats no poden ésser considerades ni nacions ni ancestres d'aquestes, ni tant sols del nacionalisme, “perquè no tenien necessàriament una relació amb la unitat d'organització política territorial, que segueix sent un criteri crucial per a definir el que entenem per *nació* avui en dia”²⁷. Així doncs, des d'aquesta perspectiva, l'observació de les nacions o del possible sorgiment d'una consciència col·lectiva nacional a l'època moderna, seria una tasca inherent i injustificada. Caldria però preguntar-se si aquests estudiosos, fora de plantejar les qüestions en moments determinats, han realitzat una anàlisi històrica del fenomen o si senzillament hi han dedicat una crítica historicista predeterminedada.

²⁴ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.217

²⁵ *Ibid.* p.219

²⁶ GELLNER Ernst, *Encuentros con el nacionalismo*, Alianza Universidad, Madrid, 1995, p.39

²⁷ HOBSBAWM Eric J., *Nations...*, p.47

Finalment, les crítiques dels modernistes a les investigacions sobre les nacions que tenen com a marc teòric una època anterior al segle XVIII –i que consideren perennialistes-, han anat també acompanyades d’una crítica personal i individual a la particular visió dels nacionalistes, pel fet de la seva subjectivitat i, alhora, als mateixos nacionalismes. Per adonar-se d’això, cal destacar un dels objectius dels autors modernistes on es veu que assenyalen el nacionalisme com “una teoria *reductiva*, doncs *redueix* el sentiment nacional a la condició de manifestació emotiva de preocupacions socials”²⁸. Es tractaria, decididament, d’una percepció negativa del nacionalisme, pel que fa a la seva base –la seva formació- i al que genera –violència, intolerància, disgregació-. Però, aquesta aportació teòrica, si bé ha estat predominant durant aquestes últimes dècades, no és l’única.

b. *Perennialistes*: La perspectiva del perennialisme és la que situa a l’etnicitat i la nacionalitat en un mateix nivell. Segons Smith, el perennialista “està disposat a acceptar la modernitat del nacionalisme com a moviment i ideologia, però considera que les nacions són, o bé versions posades al dia de comunitats ètniques immemorials, o bé identitats col·lectives que han existit, juntament a les comunitats ètniques, durant totes les èpoques de la història de la humanitat”²⁹. Per tant, si bé el terme amb el que es pot definir la nació varia, aquesta hauria existit amb diferents formes des de molts segles enrere. Les formes actuals de la nació i del nacionalisme no serien, doncs, altra cosa que l’expressió contemporània d’aquestes, pels teòrics perennialistes. El mateix Smith estableix els vuit punts que s’oposarien als que hem presentat per a la teoria modernista. La nació seria en aquest cas: una comunitat etno-cultural polititzada, persistent i immemorial, amb arrels històriques (en el temps i en l’espai), una comunitat orgànica, sense fissures (una única voluntat i un sol caràcter), on la qualitat és primordial, de caire popular i, per últim, ancestral (en els vincles i la cultura)³⁰.

Deixant de banda el que es pot considerar com a perennialistes-nacionalistes, hem endinsat la nostra mirada en treballs de reconegut mèrit. Seria el cas, per exemple, de l’obra d’Adrian Hastings. Aquest autor considera, com ja hem dit, que s’ha deixat de banda la “història pura” davant l’estudi del nacionalisme i que per a l’historiador es plantegen quatre conceptes bàsics i indissociables els uns dels altres durant una investigació: nació, etnicitat, nacionalisme i religió³¹. Per tant, el fenomen de l’etnicitat apareix amb molta més força i presència que a les teories modernistes. L’etnicitat seria un marc ample on podrien entrar una suma de característiques que, segons la seva importància i nombre, podrien arribar a donar

²⁸ GELLNER Ernst, *Nacionalismo...*, p.31

²⁹ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.284

³⁰ *Ibid.* pp.61-62

³¹ HASTINGS Adrian, *La construcción...*, p.11

l'expressió de nació. Pels perennialistes, les nacions i/o els grups ètnics són fenòmens estrictament històrics i socials, i gens “naturals”. Joshua Fishman afirma que “l’etnicitat és una realitat tangible i viva que converteix a cada ésser humà en un vincle etern que passa de generació en generació”. Així doncs, “el *fer* de l’etnicitat preserva, confirma i augmenta les identitats col·lectives i l’ordre *natural* i engloba expressions verbals com ara cançons, cànctics, rituals...”. Així, les comunitats ètniques són plausibles de patir canvis, però aquests sembla que hagin d’anar lligats a un *sentiment íntim de pertinença*, i és “aquesta necessitat [...] de pertinença íntima [...] la que ha assentat les bases del nacionalisme ètnic modern”³².

El ventall de possibilitats en els conceptes i les anàlisis dels qui tenen present l’evolució humana i social de les nacions abans de la Il·lustració, necessita un aclariment de les teories. Tenint en compte la teoria de la relació entre etnicitat i nacionalitat de Hastings, es poden resumir les seves tesis en sis punts, com a exemple d’un mètode historicista: el primer seria que per a la creació de la nacionalitat, es necessitaria una extensa obra escrita en llengua vernacular, a partir d’una o més ètnies i, al mateix temps, una llarga lluita contra una amenaça externa; el segon, la definició d’ètnia com a grup de persones amb una identitat cultural i una llengua parlada comunes, el qual seria l’element més important de distinció entre totes les societats *prenacionals*; el tercer, una nació és una comunitat molt més conscient de si mateixa que una ètnia, ja que està més formada per tot un corpus de texts propis i reclama alhora autonomia política dins un territori específic³³; el quart, “una nació Estat és un Estat que s’identifica en funció d’una nació específica, els ciutadans de la qual no es consideren simples súbdits del sobirà, sinó com una societat amb vincles horitzontals a la qual en cert sentit pertany l’Estat”; el cinquè punt defineix el nacionalisme en la seva doble vessant teòrica i pràctica, així de manera respectiva, “cada nació hauria de disposar del seu Estat” (visió del segle XIX) i, si una nació o ètnia determinada se sent amenaçada en allò referent al seu propi caràcter, extensió o importància, ja sigui “per un atac extern o per un sistema estatal del qual formen part fins aquell moment”, el nacionalisme –com a moviment- vol donar un Estat a la nació donada; el sisè i darrer punt de la seva teoria fa al·lusió a la religió com a element integral o integrador de moltes cultures i ètnies així com d’alguns Estats, i afirma que “la religió ha produït el caràcter dominant d’algunes nacions amb forma d’Estats i d’alguns nacionalismes”. Tanmateix, Hastings sosté aquestes tesis respecte del cas anglès, “prototip de nació i de nació-Estat” segons ell, tot i que consideri aquest model comparable a “d’altres

³² Citat a: SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.285

³³ Per aquest exemple, Hastings cita Anthony Ashley Cooper i la seva obra, *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times*, vol.III, Londres, 1714, p.143, on defineix els conceptes de *nació* i *poble*: “(...) El Poder Absolut anul·la allò que és públic; i on no hi ha *element públic* o *Constitució*, no hi ha en realitat *mare pàtria* o *Nació*”.

societats de la costa atlàntica”, tenint en compte sempre, però, que el cas d’Anglaterra “precedeix a tots els demés, tant per la data en què es pot detectar amb claredat com per la perfecció que va assolir segles abans del XVIII”³⁴.

Davant les tesis de Hastings, que ens serveixen d’exemple per no haver-nos de remetre un a un a tots els autors propers al perennialisme, caldria afegir però la importància dels mites de l’origen i la simbologia que seria necessària emprar –voluntàriament o no- per a la consolidació d’una nació. El mateix Hastings assegura que per a que una unitat geogràfica clara sense un Estat central pugui basar-se com a nació, tot i ser “només conscient a mitges de si mateixa, que comparteix un idioma i escriptures comuns, per justificar la reivindicació de la seva existència”, és necessari “*un mite d’origen ètnic*”, el qual “està present en la història de quasi tots els grups”. El sentiment de nacionalitat, però, es distancia d’aquest mite perquè ja no és necessari, “però continua soterrat, susceptible de ser ressuscitat en cas de necessitat”³⁵.

En referència al concepte d’etnicitat, que trobem en molts treballs perennialistes, destaquem el que ens en diu John Armstrong en termes de “conjunt d’interaccions variables i no un component nuclear de l’organització social” i, alhora, la comunitat ètnica “no pertany a un territori exclusiu”³⁶. Armstrong s’oposa a Gellner quan aquest diu que la etnicitat només és una teoria³⁷, i afirma que “la identitat ètnica és un fenomen afectiu especial, un valor concret condicionat pels límits establerts entre *nosaltres* i *ells*”³⁸. Per això, hauria de resultar important la investigació del sorgiment o persistència de les identitats ètniques així com de les nacionals. Per la seva banda, Adrian Hastings sembla més clar a l’hora de definir la idea d’etnicitat: “[és] la cultura comuna per la qual un grup de persones comparteix els aspectes bàsics de la vida: teixits i robes, l’estil de les cases, la forma en què es relacionen els animals domèstics i el terreny agrícola, el treball essencial que modela el funcionament d’una societat i la forma en què es divideixen els rols entre homes i dones, la manera com s’organitza la caça, com es respon a l’homicidi i el robatori, la manera com s’organitza la defensa enfront d’intrusos amenaçadors, [...] el matrimoni i la mort, [...] la història i els mites compartits, les creences sobre el que hi ha després de la mort i en Deu, deus o altres esperits”. Certament, l’explicació de Hastings és detallada i la culmina afegint-hi la rellevància de la “paraula parlada”, la llengua, que segons ell va de la mà de l’etnicitat³⁹. Per això, el desenvolupament de la llengua,

³⁴ HASTINGS Adrian, *La construcció...*, pp.13-15

³⁵ *Ibid.*, p.146

³⁶ ARMSTRONG John, *Nations before Nationalism*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1982, p.6

³⁷ Gellner avisa de la temptació de pensar que “l’etnicitat és quelcom d’infinítament mal·leable i inventable”: SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.326

³⁸ *Ibid.*, p.325

³⁹ HASTINGS Adrian, *La construcció...*, pp.209-210

i per tant de l'escriptura, hauria estat un factor clau pel sentiment d'identitat col·lectiva d'una nació: “una extensa producció de textos en l'idioma propi d'un poble particular tindrà un efecte intrínsec d'estabilització d'un sentiment conscient d'identitat nacional”. Alhora, el clergat i les primeres escriptures religioses haurien tingut un rol destacat en aquesta divulgació i unificació de sentiments nacionals⁴⁰.

La curiositat científica d'Anthony D. Smith porta l'investigador a qüestionar les identitats nacionals en èpoques premodernes, segons el punt de vista dels teòrics perennialistes o no-modernistes. D'aquesta manera, i tot fixant-se en l'obra de Hutchinson, Smith es pregunta “sota quines circumstàncies es converteixen les identitats nacionals en quelcom de fonamental en èpoques premodernes?”⁴¹. El treball de Hutchinson és una anàlisi del procés irlandès; intenta ressaltar la memòria i la religió històriques, amb un transcurs de recerca en el passat ètnic i el ressorgiment de les tradicions culturals més antigues. Per tant, rebutja la tesi segons la qual les nacions són realitats inventades⁴². En aquest sentit, Smith admet que no hi ha diferència entre les identitats ètniques premodernes i les identitats nacionals modernes⁴³. Altres autors actuals posen de relleu aquestes idees, i més centrant-se en exemples geogràfics locals. Resta tanmateix el dubte de la credibilitat –en una crítica d'objectivitat-, sabent que sovint aquests investigadors són ells mateixos nacionalistes. No obstant això, la varietat de teories i d'obres permeten de destacar els treballs més o menys vàlids. No cal oblidar tampoc l'aportació que feu a aquestes teories l'obra de Frédrik Barth (*Les groupes ethniques et leurs frontières*⁴⁴), on els termes *ètnic* i *nació* entren en un “continuum” dins una *longue durée*, i defineix les identitats de grup persistents premodernes.

c. *Terceres vies*: Existeixen ben segur altres teories que no s'inscriuen forçosament al cent per cent en les dues anteriors. De fet, cap dels autors anteriors s'hauria de mostrar presoner de les seves pròpies teories si, amb el temps, els seus pensaments evolucionen. Aquest seria el cas d'Anthony D. Smith que, a la seva darrera publicació (2000), reconeix una evolució en la seva anàlisi, de més de quaranta anys! Així, admet una primerenca adscripció seva a les teories modernistes, però al llarg dels anys ha anat matisant el seu punt de vista amb

⁴⁰ *Ibid.*, pp.238-239

⁴¹ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.317

⁴² HUTCHINSON John, *The dynamics of cultural nationalism. The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*, Allen & Unwin, Londres, 1987, 343p (L'autor considera les idees de Gellner o de Kohn com una “resposta defensiva de les elits educades davant l'impacte de la modernització exògena en els ordres i estrats establerts”. De fet, critica alguna de les tesis modernistes per ser regressives: pp.30-40).

⁴³ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.327

⁴⁴ Obra publicada dins POUTIGNANT Philippe i STREIFF-FENART Jocelyne, *Théories de l'ethnicité*, PUF, París, 1999, 270p [pp.203-249]. Aquest treball fou publicat en castellà el 1976: BARTH Frédrik, *Los grupos étnicos: la organización social de las diferencias culturales*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic.

la necessitat d'observar les arrels del nacionalisme i de les nacions més enllà de l'època contemporània. Tanmateix, alguns autors com Hastings pensen que les teories de Smith són bones, però que encara té "por" de reconèixer l'existència de les nacions a l'època medieval o moderna. Sense adscriure aquesta crítica, direm que Smith ha trobat una reformulació de les nacions en èpoques més antigues i se sent partidari d'un estudi a llarg termini –entre èpoques ancestrals i modernes- de les identitats i els sentiments nacionals o ètnics. Per començar, veiem la seva definició de la *nació* vers el 1973, que ja hem comentat en la introducció, però creiem que és oportú recordar-la: "un grup d'éssers humans que tenen en comú certs elements definitoris de la seva cultura, un sistema econòmic unificat, drets de ciutadania per a tots els seus membres, un sentiment de solidaritat que neix a partir d'experiències comunes i un territori que ocupen en comú"⁴⁵.

Posteriorment, Smith concreta la seva representació tot dient que existeixen tres ideals per a que es pugui parlar de *nacionalisme*: autonomia, unitat i identitat ètnica. Aquests ideals es trobarien, doncs, fins i tot en els "nacionalismes *etnocèntrics* del món antic". Aquesta darrera idea és la que més ha desenvolupat Smith en les últimes dècades, tot afirmant que pogué existir molt abans d'una era "moderna" i que, per tant, "els intents per relacionar el nacionalisme i l'etnocentrisme desemboquen en una idea de *nació* que derivaria de l'*antiga formació social de l'ètnia*, de tal manera que el terme *ètnic* representa a aquells elements de la cultura d'un grup que deriven dels seus orígens i la seva història"⁴⁶. Però, ens podríem preguntar el perquè de l'escepticisme de Smith a acceptar un lligam entre els sentiments patriòtics premoderns i el nacionalisme modern. La resposta sembla donar-la, un cop més, ell mateix: accepta les formes de *nacionalisme etnocèntric*, tot sabent que "no descriuen una tipologia privativa d'èpoques premodernes", i assumeix que existeix una similitud ideològica en tots els temps, però "que no ha estat demostrada per l'evidència històrica"⁴⁷.

Aquesta tercera via no s'entesta en afirmar si les nacions només existeixen en èpoques premodernes o, al contrari, en descriure les nacions com un fet preexistent i continu en el temps. Hi hauria una relació directa entre comunitats ètniques – nacions – nacionalisme. Smith descriu les comunitats ètniques com "poblacions humanes dotades de nom que comparteixen mites sagrats [...], històries i cultures [...], mantenen una associació amb un territori específic i un sentit de la solidaritat"⁴⁸, la qual cosa no sembla diferir gaire de les

⁴⁵ SMITH Anthony D., *Las teorías del nacionalismo*, Ediciones Península, Homo Sociologicus, 11, Barcelona, 1976 (Edició en anglès de 1973)

⁴⁶ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.331. El mateix Smith defineix l'*etnocentrisme* com a "general nature of pre-modern group sentiments" a *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford, 1994 [1ª edició de 1986], p.47

⁴⁷ *Ibid.* p.334

⁴⁸ SMITH Anthony D., *The Ethnic Origins...*, pp.24-29.

nacions modernes i el seu *nacionalisme*. Alhora, com ens deia Hastings, Smith pensa que la religió, els costums, la llengua o les institucions són elements que certifiquen l'existència de comunitats ètniques en el seu camí per a convertir-se en nacions⁴⁹. Unes nacions, potser sí modernes, que es basarien en aquestes *ètnies* preexistents. Les ètnies i l'etno-simbolisme desprendrien en algun sentit la necessitat d'una sociologia històrica de les nacions i el nacionalisme⁵⁰.

Si aquestes comunitats ètniques “compleixen” els requisits esmentats, aleshores llur identitat *nacional* és una identitat més entre moltes altres. Es veuria aparèixer llavors la idea d'*identitats múltiples*: sense haver-hi una identitat primordial, les altres poden ser de caire institucional, local, religiós, etc... La qual cosa es dona sovint a l'Antic Règim i, fins i tot, a l'actualitat –identitat nacional, sexual, religiosa o altres-. La dificultat rau en esbrinar en quin moment la preferència identitària nacional esdevé socialment prioritària. Un cop més, doncs, parlem de continuïtat històrica i de terminologia substituïble entre identitats ètniques premodernes i nacions modernes (identitats nacionals modernes)⁵¹ o d'una forta connexió entre l'ètnia i la nació⁵². Les crítiques de Smith es fan extensives llavors a l'obstinació modernista –un elitisme teòric⁵³- per negar-se a veure a llarg termini la formació de les nacions: “Hobsbawm ha passat per alt la possibilitat que els seus vincles *protonacionals* siguin, de fet, aquells mateixos llaços ètnics que va rebutjar com a possible fonament de les nacions”. Però també denuncia l'equivocació d'alguns perennialistes per creure que els mites ho són tot, quan en realitat “el mite no és una realitat biològica” i per tant l'etnicitat es

⁴⁹ *Ibid.* pp.35-41; BERLIN Isaiah, *Nacionalisme*, Tàndem, Arguments, València, 1997, p.26 i pp.41-42 (Les idees de Berlin són properes a Smith en el fons, ja que si bé pensa que els nacionalismes se certifiquen per la via institucional i burocràtica del segle XIX, abans ja existia la necessitat de « pertànyer a un grup fàcilment identificable ». Per ell, el pas al nacionalisme o a la consciència nacional, a una imatge pròpia com a nació, es donaria amb algun factor unificador com podria ser la llengua, l'origen ètnic o la història comuna. Si a més s'hi afegís algun factor de més com una agressió externa o « una ferida del sentiment col·lectiu » -que per sí sola mai no podria tenir pes-, llavors ens estariem apropant al pont entre sentiment de tribu o ètnia -simple- al de nació -com a nacionalisme; deixant de banda la seva complexitat de figures-).

⁵⁰ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.334; Altres autors també avisen de la importància d'una anàlisi des d'èpoques més antigues, com la medieval, per a conèixer la formació de les nacions. Aquest seria el cas de LLOBERA Josep R., *El dios de la modernidad...*, pp.19-20: “Decir, pues, que la nación y el nacionalismo como los entendemos hoy no existían en la Edad Media es una perogrullada. Abandonar, por esa razón, cualquier investigación sobre el proceso de formación nacional y sobre las formas de identidad nacional en ese periodo sólo puede conducirnos a un desastre sociológico. [...] Si la nación es [...] un producto de la ‘longue durée’, deberemos sondear las estructuras medievales para hallar una respuesta a la cuestión de cómo se formaron las naciones”.

⁵¹ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.327

⁵² *Ibid.* p.345. Davant d'aquesta afirmació, Smith assumeix la crítica de Breuilly, quan aquest li diu que “les identitats ètniques premodernes són, essencialment, locals i apolítiques” i que les institucions existeixen a nivell local i, per tant, es necessita molta més gent per crear una identitat nacional. Smith respon dient que les institucions són precisament les que encarnen i preserven les identitats culturals col·lectives i intervenen en un nombre considerable de societats premodernes, així com tenen presència en els codis lingüístics, en la literatura popular, en els rituals, en el comerç i en els territoris ètnics o *pàtries*, “terres natales”.

⁵³ *Ibid.* p.128: Smith qualifica algunes aproximacions d' “estratègies elitistes d'*elecció racional*”.

defineix pels mites referents a un ancestre comú “només en part”⁵⁴. La part de coincidència més important, entre els que no adhereixen ni a la primera ni a la segona gran teoria, és allò en què John Armstrong insisteix quan diu que la visió a llarg termini és necessària, però amb un *flashback* de més de dos segles, per a entendre millor “el sorgiment de la identificació col·lectiva intensa a la que avui denominem nació” i “el significat dels fenòmens d’identificació ètnica per la seva persistència”⁵⁵. O també, resulta definible com a “identitats - de grup- persistents premodernes”⁵⁶.

Es tracta així d’una via teòrica oberta a les proposicions d’uns i altres, però que manté una certa lògica científica com és la recerca dels orígens d’un fenomen sense posar-hi una data concreta. En el cas de Smith, destaquem la posada en relleu de la etnicitat com a factor primari i relatiu a la moderna *nació*, mentre que per Gellner l’etnicitat no és més que un sinònim de nacionalitat⁵⁷. Alhora, per complicar més la terminologia, Gellner admet l’etnicitat amb un caire “modern” i afirma que “l’etnicitat ha substituït al parentesc –la seva funció ancestral- com a mètode principal d’atorgament d’identitat”⁵⁸. En definitiva, Smith introdueix el concepte de *nacionalisme ètnic* quan s’inicia una politització de l’ètnia⁵⁹ i Guy Hermet, historiador francès, veu com a antítesi de Gellner les idees de Smith quan, fent referència a l’època moderna, “[Smith] *reconnaît la difficulté qu’il y a d’illustrer la diffusion à cette époque d’identités globales dans le peuple ordinaire, mais qui soutient pourtant que des nationalismes ethniques se sont manifestés dès le Moyen-Âge, plus, il est vrai, d’une façon "latérale" propre à l’aristocratie et aux catégories élevées que d’une manière verticale, transmise aux sujets de statut modeste*”⁶⁰.

Així doncs, si la formació de grups ètnics s’inicia a l’època medieval, i la resta de criteris i necessitats polítiques es desenvolupen a l’era moderna –amb, i malgrat, el contrapès de les monarquies absolutistes-, potser les consciències col·lectives nacionals i/o ètniques podrien haver tingut arrels a l’època moderna (abans del segle XVIII): un germen identitari i de consciència nacional col·lectiva, però no *nacionalisme* explícitament. Talment, entrariem en el debat del *patriotisme ètnic*. I, ¿fins a quin punt el patriotisme era un sentiment inferior, superior, igual o senzillament diferent del nacionalisme? En tot cas, les tesis aportades per

⁵⁴ *Ibid.* p.234 i p.266

⁵⁵ ARMSTRONG John, *Nations before...*, p.6

⁵⁶ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.320

⁵⁷ GELLNER Ernst, *Encuentros con...*, p.52: “L’etnicitat esdevé *política* i dona lloc al *nacionalisme* quan el grup *ètnic* definit per aquests límits culturals superposats, no es limita a ser intensament conscient de la seva pròpia existència sinó que també està imbuït de la convicció que el límit ètnic hauria de ser també el límit polític” i així “les fronteres de l’etnicitat haurien de ser també les de la unitat política”.

⁵⁸ *Ibid.* p.62

⁵⁹ SMITH Anthony D., *The Ethnic Origins...*, pp.154-160

⁶⁰ HERMET Guy, *Histoire des nations et du nationalisme en Europe*, Seuil, col. Histoire, París, 1996, p.41

terceres vies ho són en un sentit teòric, com les que hem vist, i també poden analitzar casos concrets, com veurem més endavant. Certament, ens trobem en un moment en què la historiografia de les nacions i els nacionalismes comencen a abandonar les esferes marcades pel “modernisme” i les terceres vies són nombroses. Sovint es parla ja de “postmodernisme” pel que fa als estudis teòrics –sobretot els estudis culturals - i de “postnacionalisme” pel que fa al mateix fenomen nacionalista, el qual sembla indicar noves fites, la necessitat de noves anàlisis i la recerca efectiva de la seva manifestació originària⁶¹.

Diversitat de l'època moderna: identitats centrífugues

Hem vist que els modernistes com Gellner o Hobsbawm pensen que el nacionalisme s'ha desenvolupat des de fa dos segles i que, quan miren enrere, sembla que ho facin sense tenir en compte si existeixen algunes arrels, sinó que només observen si van ser eres nacionalistes o no. En aparença, sembla clar que no. Però ens preguntem si aquesta és realment la qüestió! Per veure el nacionalisme, es fa una mirada a l'interior de les societats i en la seva motivació. Caldria veure també, les relacions internacionals per a jutjar les nacions des de fora i les visions que se'n tenen. Per això, si les èpoques anteriors a la Il·lustració van ser nacionalistes o no, ens sembla menys interessant que saber si les nacions van ser nacions i, en tot cas, si aquestes van prendre altres formes o denominacions. Així mateix, les consciències d'identitat col·lectiva, les ètnies o els patriotismes ètnics poden ser, com ens diuen alguns autors, “nacions sense nacionalisme”⁶². Alhora, caldria tenir en compte que, fins ara, es qualificava l'aproximació científica dels estudiosos segons unes categories que Breuilly i Smith exposen en les seves obres: el primer destaca les denominades aproximacions nacionalista, marxista, de les comunicacions o psicològica i funcional; i, Smith, els corrents marxistes, de psicologia de masses, weberiana (política) o durckheimiana (idea de nació com comunitat moral amb consciència col·lectiva)⁶³. Semblaria, però, que la definició que el mateix Smith fa d'alguns teòrics fos la més interessant a seguir, però el temps i la recerca ho diran: “Existeixen teòrics que opten per una visió perennialista de l'etnicitat (amb algun aspecte primordialista) per després defensar un enfocament modernista en l'estudi de les nacions i el nacionalisme”⁶⁴.

⁶¹ TORRES Xavier, “La historiografia...” (p.31); BILBENY Norbert, *Política sin Estado*, Ariel, Barcelona, 1998, 284p. L'agost de 2001 aquest filòsof va donar una conferència als cursos d'estiu de l'Escorial sobre “Nacionalisme i Postnacionalisme”, on descrivia les noves escoles i vies d'estudi a Europa, amb una aportació teòrica d'arrel filosòfica.

⁶² TORRES Xavier, "Nacions sense nacionalisme: pàtria i patriotisme a l'Europa de l'Antic Règim", *Recerques*, 28, 1994, pp.83-89; KRISTEVA Julia, *Nations without nationalism*, Columbia UP, Nova York, 1993.

⁶³ BREUILLY John, *Nacionalismo...*, pp.29-40; SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, pp.42-49

⁶⁴ *Ibid.* p.283

Respecte els estudis que tenen en compte l'època moderna -que no modernistes en el sentit que hem vist-, els termes *patriotisme* i *nacionalisme* semblen enfrontar-se o, en tot cas, ser un continu l'un de l'altre. Són, en efecte, els treballs que més tenim presents l'hora d'aprofundir en les nostres investigacions, donades les seva focalitzacions i la terminologia adequada al nostre cas.⁶⁵ També, de fet, alguns *modernistes* s'han atrevit a definir la nació a l'època moderna. Així, John Breuilly ens diu que “la idea de nació [als segles XVI i XVII], si és que apareixia a la retòrica política del període, es trobava subordinada als principis religiosos i monàrquics”, tanmateix “el procés de construcció de l'Estat ajudà a crear el context polític en el qual es va poder desenvolupar el nacionalisme, així com els sentiments nacionals que els nacionalistes explotarien posteriorment”⁶⁶. Però, la formació dels Estats tindria el seu “forn d'elaboració” a l'època moderna, per tant aquest context polític semblaria acordar-se amb l'afirmació dels sentiments nacionals. Guy Hermet escriu en aquest sentit que si bé Espanya era un ens de “*nations médiévales*”, les revoltes populars des del segle XVI – donant una idea de pertinença a una política comuna-, la reforma protestant i la consegüent Contrareforma –que permetien “*le ciment des premières identités d'Etat au sens relativement moderne*”- i el canvi de les fronteres al segle XVII sumarien un inici de cohesió nacional diversa⁶⁷. En canvi, pel cas francès, Hermet parla de “cohesió nacional”: “*La conscience d'être français et d'avoir le droit de l'être activement comme quasi-citoyen dont l'identité procède de sa relation avec des semblables est née à ce moment [post-Fronde]. Elle s'est manifestée à nouveau avec l'approbation de la Révocation de 1685; la Révocation a été vécue, en effet, comme un triomphe de ce qu'il faudrait appeler déjà la cohésion nationale, toujours défavorable aux minorités*”. Alhora, però, també accepta el que molts historiadors anglosaxons qualifiquen com a “nació anglesa” al segle XVII i ho defineix com a “cristal·lització d'un poble”, l'anglès⁶⁸.

⁶⁵ *Ibid.* p.289. Smith cita a Walker Connor a l'hora de definir i distingir *patriotisme* i *nacionalisme*: el primer seria l'amor cap a l'Estat, el propi país, les pròpies institucions –l'amor a la *terra*-; el segon seria “estimar la pròpia nació, el grup més extens centrat en un ancestre comú”. La diferència es basaria en el sentiment de solidaritat ètnica, la qual no crea una nació; L'any 2001, la revista d'història moderna *Manuscrits* dedicà un dossier a les identitats a l'època moderna a: Nacions abans del nacionalisme. Entre el debat conceptual i la investigació històrica, *Manuscrits*, 19, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 2001, 214p. (S'hi troben noves aportacions als debats com el del nacionalisme, el patriotisme o el patriotisme ètnic als temps moderns a Europa).

⁶⁶ BREUILLY John, *Nacionalismo...*, p.52

⁶⁷ HERMET Guy, *Histoire des nations...*, pp.42-43. Tanmateix, aquest historiador comenta sobre el tema de les fronteres que “*Dans la mesure où les tracés frontaliers ne sont guère [encore] entrés dans les moeurs politiques et dans les esprits qu'à partir de la deuxième moitié du XVIIe siècle, il peut sembler surprenant de s'appuyer sur la notion de frontière à propos de la formation des premières identités ethno-politiques apparues en Europe*”.

⁶⁸ *Ibid.* pp.61-66: Hermet observa que aquests països tenen “religions nacionals protestants”. També, segueix el treball de LE ROY LADURIE Emmanuel, *L'Ancien Régime de Louis XIII à Louis XIV (1610-1770). I- L'Absolutisme en vraie grandeur (1610-1715)*, Hachette, París, 1991, p.66

Arribats a aquest punt, evocarem una sèrie de punts que ens semblen essencials per l'època que estudiem i que intervenen de manera decisiva al llarg de la investigació. Són elements fruits de la diversitat de l'època moderna, però que es van consolidant a fi de distingir l'evolució de possibles comunitats ètniques i llur transformació o no en nacions i, en tot cas, per veure els elements principals que en un moment donat i continu en el temps, permeten dir que va poder forjar-se una consciència d'identitat col·lectiva. Després d'estudiar i analitzar gran part de les obres especialitzades en el tema i centrant-nos en el nostre treball, destaquem els cinc àmbits que considerem fonamentals per a l'anàlisi en el nostre treball i el nostre període històric:

- La Llengua: És un dels elements principals que caracteritzen la carcassa de les nacions o de les comunitats ètniques. Insistim en què és un entre d'altres trets d'especificitat, ja que tota sola, la llengua no abarca el conjunt de característiques necessàries. La importància radicaria en saber i conèixer tres fets: si la llengua vernacular resta només oral, si aquesta passa a l'escrit i, en aquest cas, si la producció és important, en nombre –per la divulgació- i qualitat –pel reconeixement-. Molt succintament citem el que han escrit sobre aquest tema alguns especialistes. En primer lloc, Adrian Hastings, medievalista britànic, precisa en les seves tesis la necessitat d'una extensa obra escrita en llengua vernacular per a la creació de la nacionalitat (“*nationhood*”). Aquest autor destaca el paper social del llenguatge, tant oral com escrit. Però, en efecte, pensa que si es queda només a un nivell oral, difícilment es distingeix entre idioma i dialecte, i si s'escriu, “el procés de canvi es fa més limitat i el grau d'uniformitat lingüística es manté en distàncies espacials i temporals molt més grans” i permet, doncs, un desenvolupament de la consciència explícita de la comunitat. La llengua –vernacular- ha de ser així reconeguda popularment per a que el conjunt de la població s'hi identifiqui. En conseqüència, “quants més escrits amb impacte popular produeixi una llengua vernacular” –diu Hastings- “més sembla impulsar als seus parlants des de la categoria de l'ètnia a la de nació”. Per tant, entenem que les llengües orals són relatives a les ètnies i les vernaculars, a les nacions. Hastings desenvolupa l'exemple anglès i l'ús de la llengua a més d'altres conceptes, des de l'edat mitjana fins als nostres dies. Però també dóna alguns exemples sobre la importància de la publicació en la llengua pròpia d'una comunitat ètnica: en l'ocurrència, l'edició de la traducció al català de la Bíblia, el 1478, només dotze anys després de l'alemanya i set abans de l'italiana, seria una mostra de la força que desprenia encara la Catalunya medieval⁶⁹.

⁶⁹ HASTINGS Adrian, *La construcció...*, p.13, p.25, pp.34-35 i p.39

També, Alain Dieckhoff creu que una traducció posterior de la Bíblia a l'alemany per Luter donà a la llengua del poble “una legitimitat extraordinària i una embranzida decisiva en el desenvolupament d'una literatura nacional”⁷⁰. De fet, hom sap que la paraula, i l'idioma que la vehicula, és la que permet el lligam entre les persones. Però, la paraula escrita resta molt més compromesa amb el temps i la memòria històrica. I, a mesura que ens endinsem a l'edat moderna, i abandonem formes primitives medievals, descobrim que les monarquies i institucions són cada cop més conscients d'aquesta importància de la llengua i tendeixen a institucionalitzar-la. Colette Beaune creu que cap el 1500 encara no hi havia una “*victoire du français*” ja que a l'edat mitjana “*la langue n'est pas l'un des soucis majeurs du sentiment national français*”, en canvi sí que semblaria ser-ho a partir del segle XVI, quan Francesc I desenvolupa la política lingüística, apareixen els escrits de Seyssel –autor que insisteix en traduir al francès tota la cultura antiga- i Richelieu crea l'Académie⁷¹. A França, doncs, l'edict de Villers-Cotterêts (1539) obligava a redactar en llengua francesa tots els documents oficials de l'administració de la monarquia francesa, carregant directament sobre llengües que ja havien conegut l'escrit com per exemple la llengua d'Oc –occità-. Després, la creació de l'Académie Française el 1635, per Richelieu, “donaria a la llengua francesa regles fixes, i fer-la pura, elegant i apta per al cultiu de les arts i les ciències”⁷². Dieckhoff qualifica aquesta època, que cobreix bàsicament la dels primers reis borbons francesos, d'intolerant en l'àmbit de la llengua: es promoció el francès com a llengua de l'aparell de l'Estat i llengua de l'alta cultura, sense buscar però a uniformitzar-la de manera autoritària arreu del país. Només les elits veien en la llengua francesa una promoció semi-obligatòria i les masses rurals no “tenien la vocació de participar-hi”⁷³. Per acabar, deixarem que sigui Enric IV qui descriu la importància de la llengua a l'època moderna i la seva relació amb la política: “*Il est vraisemblable que puisque vous parlez naturellement le français, vous fussiez sujets au roi de France. Je veux bien que la langue espagnole demeure à l'Espagne, l'allemande à l'Allemagne, mais la française doit être à moi...*”⁷⁴.

- La Religió: Aquest és un aspecte al qual fan referència la majoria dels investigadors, sense tenir en compte l'escola teòrica a la qual pertanyin. S'hi ha fet al·lusió sovint respecte a la

⁷⁰ DIECKHOFF Alain, *La nation dans tous ses Etats. Les identités nationales en mouvement*, Flammarion, Essais, París, 2000, p.52

⁷¹ BEAUNE Colette, *Naissance de la nation France*, Gallimard, Nrf, Bibliothèque des Histoires, París, 1985, p.299 i p.307

⁷² Aquestes paraules estarien extretes de la carta reial de fundació de l'Académie, citades per: SCHULZE Hagen, *Estado y nación en Europa*, Crítica, La Construcción de Europa, Barcelona, 1997, p.109. El Dictionnaire de l'Académie Française fou creat uns anys més tard, el 1694.

⁷³ DIECKHOFF Alain, *La nation...*, p.74

⁷⁴ Citat a: HERMET Guy, *Histoire des nations...*, p.58

Reforma protestant i la Contrareforma de finals del segle XVI, però segurament cap monarquia no simbolitza millor que l'anglesa la idea de religió-Estat o religió d'Estat o religió nacional, sempre protestant. Haagen Schulze creu així que la religió intervingué activament en la cristal·lització de la consciència nacional anglesa, com ho mostraria l'exemple contraidentitari del regne de Maria Tudor (1553-1558) on el catolicisme posà a prova les arrels del protestantisme a Anglaterra, coincidint alhora amb la imatge de l'enemic espanyol, fervorosament catòlic, i amb el casament de la Tudor amb el futur Felip II, el 1554. La producció d'escrits al voltant del tema religiós, polític i militar –com ara les descripcions de la batalla contra l'Armada Invencible- a finals del segle XVI, marca activament la consciència d'identitat col·lectiva anglesa⁷⁵. Aquesta teoria és completament recolzada per Hastings⁷⁶, tot i que aquest reula molt més en el temps per destacar les característiques de la nació anglesa. Però, creu en una veritable revolució de les consciències col·lectives angleses arran dels conflictes religiosos del segle XVI. Segons aquest historiador, la religió seria l'element integrador de les diferents cultures, de les diferents ètnies i d'alguns Estats, i la característica primordial per a l'existència de les nacions i el nacionalisme. De fet, seria més plausible dir que el nacionalisme i el cristianisme han anat junts i que va existir un lligam directe entre l'etnicitat i la religió, la qual cosa explicaria les principals idees, pràctiques, conductes i costums morals d'una societat⁷⁷.

L'exemple més concret es pot veure en el treball de Mark P. Holt on, davant la pressió francesa per conquerir Borgonya i convertir els seus habitants en súbdits *de facto*, es pregunta si els borgonyons s'hi resistien per antipatia política o senyorial, i el perquè de la influència de les guerres de religió del segle XVI: “*The turbulent relationship between the duchy of Burgundy and the French crown for the century and a quarter after the death of Charles the Bold was a result of the fact that the "Foy de Bourgogne" was so traditionally French. When the French hold on that identity begun to slip with the advent of religious wars, many Burgundians were convinced that it was their duty to try to make Frenchmen into Burgundians*”. La manera com fou incorporat el ducat de Borgonya sembla més senzill que d'altres regions per raons d'idioma, ens diu Holt, i per les relacions ancestrals⁷⁸. Però, en moments de tensió, com a les guerres de religió, van reparèixer les ferides obertes i un

⁷⁵ SCHULZE Hagen, *Estado y nación...*, p.104

⁷⁶ HASTINGS Adrian, *La construcción...*, p.78. Destaca el rol de la propaganda anti-espanyola en el desenvolupament de la consciència nacional anglesa a finals del segle XVI.

⁷⁷ *Ibid.* p.218

⁷⁸ HOLT Mark P., “Burgundians into Frenchmen: Catholic Identity in Sixteenth-Century Burgundy”, *Changing Identities in Early Modern France*, Duke University Press [Michael Wolfe ed.], Durham & London, 1997, pp.345-370. Però, l'autor també evoca que “*the most visible perception of Burgundian identity, however, was provided by the church.*” (p.350)

germen d'identitat borgonyona que no semblà mai haver-se desenvolupat, excepte pel que fa a l'aristocràcia local a finals del segle XV.

- Les Guerres: La importància de les guerres en la gestació d'odis i, en conseqüència, de contraidentitats, és un tret que comença a desenvolupar-se en molts treballs històrics. És el que definiríem com a “impacte de la guerra sobre l'ètnicitat de les nacions”⁷⁹. Així ho veiem dins l'obra d'Ernst Gellner quan destaca la importància dels conflictes de “classe irracional”, però no deixa de ser una visió massa contemporània, ja que en fa referència tot comparant el “despertar” nacionalista i el de les classes de Marx⁸⁰. Centrant-nos més en la relació entre acció bèl·lica i creació d'identitat a l'època moderna, Schulze ens fa veure que la guerra “no és l'origen de la nació, però sí el seu catalitzador”: contra un veí, per la formació d'una enemistat i per la mateixa lluita. Segons aquest autor, seria en aquest moment quan les nacions europees es troben a elles mateixes. Tanmateix, coincideix amb d'altres autors en afirmar que es tracta d'un procés “dilatat” en molts segles, que aquest temps hauria aglutinat la noblesa, alguns burgesos i intel·lectuals, i que l'afirmació identitària és més fàcilment identificable en períodes d'inquietud⁸¹. Però, sens dubte, és Anthony D. Smith qui més insisteix sobre el paper de la guerra referint-se a èpoques premodernes. El rol de les guerres seria per a ell essencial en la creació de comunitats ètniques i nacionals: “recordar com les comunitats ètniques i les nacions han reforçat el seu sentiment d'identitat col·lectiva mitjançant la mobilització d'homes, enemistats sostenides i amenaces de guerra”⁸². Específicament a Catalunya, la característica de la continuïtat en el temps de l'agressió i també de l'agressor (França) són un fet manifest des dels conflictes del segle XVII fins a les ocupacions del segle XIX. Aquesta idea de l'enfrontament entre el grup propi, “nosaltres”, i l'enemic, “l'altre”, ha desenvolupat el caràcter psicològic de la identitat nacional enfront de la contraidentitat agressora, entre catalans i francesos, entre altres⁸³. No obstant això, l'agressió bèl·lica o les amenaces no semblarien constituir per si mateixes una identitat col·lectiva, però pensem que és un dels fets desencadenants en la construcció mental i social d'aquesta.

⁷⁹ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.334

⁸⁰ GELLNER Ernst, *Nacionalismo...*, p.49

⁸¹ SCHULZE Hagen, *Estado y nación...*, p.99

⁸² SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.153

⁸³ SIMON TARRÉS Antoni, “«Catalans» i «francesos» a l'edat moderna. Guerres, identitats i contraidentitats. Algunes consideracions”, *Pedralbes*, 18, vol. II, 1998, pp.391-401; HOLT Mark P., “Burgundians...”, pel cas Borgonya-França.

- Història, Tradicions, Costums i Mites: Aquesta consideració no necessita molta explicació donada la llarga i antiga consideració que mereix. Des de les tesis nacionalistes que consideren aquest aspecte primordial i quasi-immemorial, fins al rebuig d'alguns modernistes, tots coincideixen en el paper que juga la història comuna de les ètnies o nacions. Els personatges mítics, les llegendes o els cants serveixen per preservar i conservar la memòria històrica col·lectiva. L'arrel partiria de la mateixa ètnia tenint en compte, detalladament, un nom col·lectiu, un mite d'origen, uns records històrics, uns elements culturals compartits, una associació amb la terra natal i uns sentiments col·lectius. Aquest seria l'anàlisi d'Anthony D. Smith i el seu sentit de les "afinitats culturals", que s'emmarca en el que defineix bàsicament com l'estructura de les comunitats ètniques: mite d'origen, els records històrics i el simbolisme ètnic⁸⁴. Sobre els mites i símbols de creació, els treballs de Colette Beaune o d'Adrian Hastings donen llum als exemples de França i Anglaterra, respectivament⁸⁵. També, Juan Sisinio Pérez Garzón estableix un quadre de la visió historiogràfica espanyola des del segle XIX sobre els orígens de l'Espanya mítica⁸⁶ o, sobre Catalunya, les aportacions d'Antoni Simon⁸⁷. Però, també s'han de tenir en compte altres elements –construcció de les cases, color de les teules, estris de treball del camp, rituals diversos o altres- que s'emmarcarien en el manteniment d'elements comuns de la col·lectivitat, com defenen Hastings o el mateix Fernand Braudel⁸⁸.
- La funció del príncep (rei): Aquesta seria el punt nexa entre la multiplicitat d'identitats i la quantitat d'elements socials i polítics dispersos en les societats de l'Antic Règim. De fet, la funció hauria de ser exercida per un rei, un príncep, unes institucions o unes constitucions; els mites d'origen ètnic tenen en compte la fabricació d'un rei mític, el qual solidifica les memòries històriques de les comunitats ètniques. D'entrada llavors, ens podríem preguntar el que passa o les aspiracions d'aquelles entitats col·lectives desproveïdes de príncep, com en el cas de Catalunya el 1640. Veiem sovint com les poblacions sublevades carreguen amb violència les seves ires contra el "govern" i, rarament, contra el rei. La imatge divina, immortal i d'innocència del rei prossegueix durant el segle XVII. Les entrades reials a viles i ciutats conquerides i les grandioses acollides que s'hi fan al monarca és una mostra clara

⁸⁴ SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, p.337

⁸⁵ BEAUNE Colette, *Naissance...*, pp.19-38; HASTINGS Adrian, *La construcción...*, p.146

⁸⁶ PÉREZ GARZÓN Juan Sisinio, "Los mitos fundacionales y el tiempo de la unidad imaginada del nacionalismo español", *Historia Social*, 40, 2001, pp.7-27.

⁸⁷ SIMON TARRÉS Antoni, "Els mites històrics i el nacionalisme català. La història moderna de Catalunya en el pensament històric i polític català contemporani (1840-1939)", *Manuscrits*, 12, 1994, pp.193-212 i "Patriotisme i nacionalisme a la Catalunya moderna. Mites, tradicions i consciències col·lectives", *L'Avenç*, 167, 1993, pp.8-16

⁸⁸ HASTINGS Adrian, *La construcción...*, p.209; BRAUDEL Fernand, *L'identité de la France*, Flammarion, Mille & Une Pages, Lonrai, 2000 (edició de Flammarion, París, 1986), pp.83-84

d'aquesta bicefàlia identitària dels pobles. N'és una prova l'estudi de Jean-Marie Apostolidès on analitza aquest fenomen⁸⁹. La imatge del rei es veu reforçada pels cronistes oficials i per tot un cerimonial quasi-diví que es construeix al voltant de la seva figura⁹⁰. Fins quan el rei o el príncep tindria aquesta funció i guardaria la immunitat? Potser seria aquest el tall entre modernitat i “època antiga”⁹¹?

Finalment, el plantejament de base de tots aquests aspectes a l'hora d'afrontar l'estudi de les relacions identitàries entre Catalunya i França ens portaria a parlar més justament d'una multiplicitat d'identitats observables, més que no pas només d'unes “identitats múltiples”, construïda per un nombre de factors indeterminats, i que poden quallar dins d'una consciència col·lectiva⁹².

1.3- Diversitat dels punts de vista: la historiografia hispano-francesa

La historiografia europea ha tingut tendència a dedicar molta tinta al tema de les identitats i els nacionalismes, però, com bé és sabut, ha estat així sobretot pel període contemporani. Hem decidit establir un panorama genèric dels treballs que, localment o a nivell global, han tingut en compte l'evolució de les nacions i de les construccions polítiques. Amb l'objectiu de simplificar la lectura, s'ha decidit una divisió segons els grans àmbits històrics que són més propers als territoris que estudiem: França i Espanya, amb la focalització precisa a Catalunya. Això no vol dir, ni molt menys, que parlem d'escoles històriques homogènies, sinó que, repetim, el tall correspon a espais historiogràfics per raons de comoditat. Les escoles poden ser transnacionals i tindrien més a veure a si ens situem en èpoques diferents i evolutives, ja que d'aquesta manera sí existeixen coherències ideològiques de les historiografies, fins i tot en casos transfronterers. En canvi, l'estudi dels treballs de França, per exemple, mostren com els enfocaments, els resultats i les vies d'investigació, poden ser molt diferents en aquest sol país.

⁸⁹ APOSTOLIDÈS Jean-Marie, “Entrée royale et idéologie urbaine au XVIIe siècle”, *XVIIe siècle*, 212, 2001, pp.509-520. També en el cas concret de Lluís XIV i el recent annexat Rosselló, veure: BAISSSET Didier, “L'entrée et le séjour de Louis XIV à Perpignan: un geste politique”, *La Ciutat i els Poders* [dir. Louis Assier-Andrieu i Ramon Sala], Actes del Col·loqui del 8è Centenari de la Carta de Perpinyà el 23/25 d'octubre de 1997, ICRESS, Universitat de Perpinyà, pp.371-383.

⁹⁰ BRYANT Lawrence M., “Making History: ceremonial texts, Royal space, and Political theory in the Sixteenth Century”, *Changing Identities in Early Modern France*, Duke University Press [Michael Wolfe ed.], Durham & London, 1997, pp.46-77.

⁹¹ Un dels llibres més complets que existeixen sobre l'aparició i assentament de la imatge del rei, la ideologia política i popular és: KRYNEN Jacques, *L'empire du roi. Idées et croyances politiques en France (XIIIe-XVe siècle)*, Gallimard, NRF, Bibliothèque des Histories, París, 1993, 556p.

⁹² SMITH Anthony D., *Nacionalismo y Modernidad...*, pp.393-395. S'hauria arribat a una entesa entre científics, com a base d'estudi de les nacions: Estat, territori, llengua, religió, història i ritus i cerimònies.

Des de França...

La historiografia de les identitats i de les nacions neix probablement a França. I, si bé les escoles alemanyes de filosofia desenvolupen enormement els conceptes, són els francesos qui introdueixen, des d'abans de la Revolució francesa, un tall conceptual. N'és un exemple la teoria sobre l'Estat i la nació desenvolupada per Rousseau: al segle XVIII, la revolució del jo recull els fruits de l'esperit científic que sorgeix de la querella entre antics i moderns, el que donaria el triomf a l'esperit crític. Per a relacionar el poble i la nació, Rousseau exposa la idea del *Contrat Social*: preferir la República, donat que es tracta d'un règim de llibertat, conforme a la definició clàssica de la llibertat (fent el que les lleis permeten), reclamar un règim legítim, no voler ni obeir ni comandar sinó tenir un règim que no trauria la llibertat pròpia i, per últim, ningú no pot saltar-se la llei perquè sinó la societat deixaria d'existir. Les condicions on s'inscriuria una societat seria en aquella que fos "societat-nació" com si es tractés d'una sola persona. La racionalitat de l'obra dins la política obligaria a arrelar els valors universals en el que és particular, una nació. La separació de Deu implicaria la necessitat, però, d'una religió civil. Tanmateix, els anys que seguiren a Rousseau es plantejà millor la idea de "república-nació". És l'inici de la concepció jacobina de la nació.

Durant l'Antic Règim, la República hauria sigut l'Estat sobirà (Jean Bodin, 1576). En canvi, Montesquieu tornà a la definició clàssica del poble on una part d'aquest tenia el poder sobirà, a *L'Esprit des lois*. El desenvolupament d'un treball de fons sobre tot el territori – camins, vies de comunicació, educació...- hauria desencallat l'espai "nacional" francès per donar una imatge homogènia d'aquest (escoles, correus, pensions,... a tot arreu). Aquesta idea i la importància de les guerres de 1870 a 1914 (pel que fa als ciutadans enviats a la guerra, l'aproximació entre ells i per la utilització del sentiment de defensa nacional enfront dels alemanys) fou presentat per Eugen Weber en el seu treball. És a dir, una extensió de les llibertats comunals, sindicals i d'associació que se suma a la lluita de la república contra els "particularismes" regionals: la III^a República hauria estat doncs una conquesta del poder per la nació, en detriment de les perifèries, tot donant a l'Estat una percepció de societat composta d'individus que recolzen la participació en la creació d'una llei comuna –Constitució republicana- dins un territori unificat i amb una història unificada, un *continuum* geogràfic i històric⁹³. L'assimilació a la nació francesa es fa llavors per l'adscripció i inscripció en aquell

⁹³ WEBER Eugen, *La fin des terroirs. La modernisation...*, pp.691-692 (Per l'autor, la ideologia nacional francesa encara era confusa i informal a mitjans del segle XIX: « *La culture française ne devint réellement nationale que dans les dernières années du siècle* ». I és que l'extensió de la idea de « nació França » passava per un procés d'aculturació, segons Weber, és a dir una idea de « reconquesta » de nord a sud que portava « *la civilisation des Français par la France urbaine, la désintégration des cultures locales et leur absorption par leur civilisation dominante de Paris et des écoles* »).

territori i aquella història, és el *jus soli* –contrari al *jus sanguini* defensat pels alemanys, per exemple-.

També, la historiografia francesa donà a entendre que el naixement de la consciència col·lectiva de la nació francesa s'inscrivia en el marc de la Revolució, tot i que, segons alguns autors més romàntics, aquesta existís des de temps més remots (Michelet⁹⁴). L'autor que marcà un inici terminològic de les nacions fou el francès Ernest Renan, com ja hem vist anteriorment. De tal manera que, autors contemporanis i francesos sobretot, encara hi fan referència, per a recolzar-s'hi i no pas només com a referent historiogràfic. Anne-Marie Thiesse segueix així una tradició gal·la d'anàlisi de les nacions i els nacionalismes fixant-se només en el segle XIX i principis del XX, tenint com a punt de mira les qüestions de l'Europa de l'Est i els Balcans. Per a ella, l'obra de construcció identitària només començaria a finals del segle XVIII, i donaria lloc només als Estats-nacions⁹⁵. La terminologia republicana emprada a la societat francesa, no només per alguns dels seus historiadors, és fonamental car estableix en les seves arrels i la seva simbologia la noció d'Estat-nació, la qual perdura fins al segle XXI.

Un dels historiadors francesos més reconeguts -creador de l'escola dels *Annales*- que han abordat la qüestió a mitjans del segle XX és Lucien Febvre. Aquest reconeixia que és “pedant” parlar d'objectivitat quan s'estudia la història de les nacions i les identitats, però, a la vegada, creia necessari realitzar noves aportacions sobre els sentiments de “nació” i “Estat”. Per ell, aquests termes eren aparentment diferents, però també realitats inamovibles des de feia segles:

“quand nous disons Nation, cette prise de conscience d'un passé traditionnel par des groupes assemblés, de gré ou de force, dans un même cadre et subissant le pétrissage quotidien de la vie en commun [...]

Quand nous disons Etat, cette armature, cette mécanique étrangère à toute exigence morale, indifférente à toute prise de conscience sentimentale, à tout ce qui ne sert pas uniquement à son fonctionnement, à ses réussites techniques, à ses fins qui justifient les moyens”.

⁹⁴ MICHELET Jules, *Le Peuple*, Julliard, col. Littérature, Paris, 1965 [Textos originals escrits fins el 1846], p.264: Michelet construeix el dogma de la substitució de la religió per la nació, de manera que « *La France est une religion* ». Així, França havia d'ensenyar-se als infants des de l'escola, aportant dades « objectives » i històriques, parlant doncs de la nació França com d'un fet natural a l'existència dels pobles; Un altre exemple del corrent obert per Michelet fou el treball de Georges Guibal, tendent una vegada més recordar la relació entre la construcció de la nació francesa, l'edat mitjana i l'enfrontament a l'altre, que en l'ocurrència eren els anglesos (*Histoire du sentiment national en France pendant la guerre de Cent ans*, Sandoz et Fischbacher, Paris, 1875, 532p).

⁹⁵ THIESSE Anne-Marie, *La création...*, p.233

En conseqüència, Febvre considerava la pàtria com una de les múltiples formes d'evocació de l'amor per la nació, que havia d'anar lligat als d'honor i nacionalitat. De fet, afirmava que la nació tal com ell l'entenia va aparèixer terminològicament escrita a mitjans del segle XVIII a França. En definitiva, l'historiador francès aportava noves llums al panorama historiogràfic del moment tot afirmant que la nació, existent prèviament a la Revolució francesa, era una "*articulation du moi*" i que, lluny del que sovint s'exposa sobre la importància dels individus, aquesta reuneix i unifica els grups que se senten atrets per la necessitat d'existir. Així, si "*la nation unifie ces groupes et les subordonne à la tâche commune [...], d'où le sentiment d'appartenance à une collectivité, et solidarité naît*". Per Lucien Febvre, la consciència nacional és un fet, així com no existeix una consciència patriòtica ni tampoc una consciència estatal⁹⁶.

D'altra banda, Yves Durand insisteix sobre els trets de la fe catòlica i el rol que jugaren els robins a principis del segle XVII davant la degradació d'Espanya. Per ell, autors com Bossuet, que expressaven la divinitat del regne de França, van contribuir també a estendre la idea d'una nació francesa al voltant del rei i en la seva figura mateixa⁹⁷. En contraposició i referint-se al cas ibèric, Jean-Paul Le Flem pensa que la composició jurídica d'Espanya -amb els fors i el regne- només podia ser un obstacle perquè els habitants poguessin tenir un profund sentiment nacional, la qual cosa no tenia les mateixes circumstàncies a França. Aquesta, a mesura que avançava en les seves conquestes, hauria anat organitzant totes les parts integrants del regne segons unes mateixes regles; i d'una manera cada vegada més rigorosa amb Lluís XIV. Per aquestes raons, Le Flem observa alguns "*germes de nationalisme*" al cor de les entitats forals hispàniques del segle XVII, ja que els fets polítics, econòmics i sanitaris fins i tot, hi haurien contribuït. Referint-se al cas de Catalunya, aquest mateix autor el definia com una "*poudrière*" a finals del segle XVII. Però tanmateix, posa en dubte les interpretacions d'una part de la historiografia catalana, tot afirmant que "l'esperit foralista" era diferent d'una "consciència nacional"; un error anacrònic que Le Flem atribueix a un excés de "*passion autonome*".⁹⁸

D'alguna manera, la historiografia francesa coneix un cert canvi en l'estudi de les nacions a partir dels anys vuitanta. En primer lloc, amb una enorme proliferació de les *Histoires de France*, com bé ens fa remarcar Xavier Torres⁹⁹. Però es deuria segurament a la

⁹⁶ FEBVRE Lucien, *Honneur et Patrie*, Perrin, Pocket-Agora, París, 1996 [recull d'articles anteriors], pp.31-34 i pp.245-248

⁹⁷ DURAND Yves, "L'appartenance nationale en France au XVIIe siècle: *jus sanguinis* ou *jus soli* ?", *XVIIe Siècle*, 176, 1992, pp.295-310.

⁹⁸ LE FLEM Jean-Paul, "L'idée de nation en Espagne au XVIIe siècle", *XVIIe Siècle*, 176, 1992, pp.311-323.

⁹⁹ TORRES Xavier, "La historiografia..." (p.32)

celebració del bicentenari de la Revolució francesa, pel qual moltes obres van ser encarregades per les editorials o des de la mateixa administració estatal i, també, d'altres buscaven un objectiu comercial¹⁰⁰. Tanmateix, la coincidència temàtica al voltant de la història de França, de la nació francesa i dels elements que l'han configurada dona molt a pensar. Autors com Braudel (*L'identité de la France*), Pierre Nora (*Les lieux de mémoire*) o Colette Beaune (*Naissance de la nation France*) entaulen obres faraòniques sobre la formació de França, això sí, en la *longue durée*¹⁰¹. Els escrits crítics i enlluernadors precedents com el d'Eugen Weber són fins i tot criticats, com feu Beaune tot adduint que la França que analitza Weber no és més que “*une France parmi d'autres*”¹⁰². En tot cas, la historiografia francesa ha entrat en una autocrítica i refundació pel que fa als estudis de les nacions. El perquè se'ns escapa, però intuïm una influència anglosaxona i d'esdeveniments coetanis. Només cal observar alguns dossiers en revistes científiques i compendis (per exemple: *L'idée de Nation, XVIIIe Siècle*, 1992; *Identités nationales dans l'Europe des Lumières, Siècles. Cahiers du Centre d'Histoire des Entreprises et des Communautés*, 1999; *Etat ou Nation(s), Pôle Sud*, 2001; *Du patriotisme aux nationalismes (1700-1848). France, Grande-Bretagne, Amérique du Nord*, Créaphis, 2002) o articles concrets¹⁰³, i comparar el tipus i la quantitat de congressos, debats i conferències que s'estan organitzant a França aquests últims anys, amb una mirada que va més enllà del propi país¹⁰⁴, sense tampoc deixar-ho de banda, i del tradicional estudi històric del conflicte dels Balcans des del segle XIX: “Penser la défaite” (Tolosa de Llenguadoc, 1999), el 126è congrés nacional de les Sociétés Historiques et Scientifiques “Terres et hommes du Sud” (Tolosa, 2001)¹⁰⁵, “Construction d'identités collectives en Europe” (Rouen, 2001) o “Mémoire et identités rurales” (Angers, 2002).

¹⁰⁰ La celebració de la Revolució francesa a França pot tenir moltes lectures, algunes fins i tot autocrítiques, d'altres més locals, com veiem a: VV.AA. [Coord. de Jean DAVALLON, Philippe DUJARDIN i Gérard SABATIER], *Politique de la mémoire. Commémorer la Révolution*, Presses Universitaires de Lyon, 1993, Lió, 245p.

¹⁰¹ També van existir, durant aquell anys, algunes crítiques minoritàries a la visió historiogràfica oficial, com: CITRON Suzanne, *Le mythe national. L'histoire de France en question*, Editions Ouvrières, París, 1987 i *L'histoire de France autrement*, Les Editions de l'Atelier/Editions Ouvrières, París, 1992, 248p.

¹⁰² BEAUNE Colette, *Naissance...*, p.349

¹⁰³ Sobretot l'article de BOURDIN Philippe, “La part de l'histoire dans les éloges de la Nation. Académisme et révolution”, *Siècles. Cahiers du Centre d'Histoire des Entreprises et des Communautés*, 9, Université Blaise Pascal- Clermont Ferrand II, 1999, pp.7-34; WINOCK Michel, “Les nationalismes français”, *Working Paper*, 97, 1994, 11p. (Si bé l'autor analitza les característiques del nacionalisme francès des del segle XIX i la seva multiplicitat de cares, fa un breu anàlisi introductor i suggeridor sobre els orígens d'aquest nacionalisme a França); També arriben noves mirades sobre l'Estat-nació des de França, on es posa en dubte les teories del mateix Gellner. Aquest és el cas de Darviche que titlla de «*fantaisistes*» les teories de Gellner a *Nations and Nationalisms*, i recolza les evolucions teòriques de A.D. Smith i de Charles Tilly (DARVICHE Mohammad-Saïd, “État-nation: un couple indissociable?”, *Pôle Sud*, 14, 2001, pp.3-15).

¹⁰⁴ VV.AA. [dir. Charles-Olivier Carbonell], *Une histoire «européenne» de l'Europe. D'une Renaissance à l'autre ? (XVe-XXe siècle)*, Privat, Toulouse, 1999, 320p.

¹⁰⁵ VV.AA., *Identités méridionales. Entre conscience de soi et visions de l'autre*, 126ème Congrès National des Sociétés Historiques et Scientifiques (Toulouse, 2001), CTHS [Edició de Pierre Guillaume], París, 2003, 290p i

Caldria destacar també que la visió historiogràfica i conceptual de la nació a França ha deixat de ser, des de fa uns anys, unidireccional. Entre altres coses, és deu a l'aportació d'estudis crítics respecte la idea de l'Estat-nació i que reclamen una mirada més generosa sobre les "Frances", al llarg de la història i fins als nostres dies. Aquest seria el cas, principalment, dels treballs de Robert Lafont¹⁰⁶. La seva adscripció sentimental i territorial a Occitània l'han portat a escriure i desenvolupar forces crítiques recurrents respecte a la història ensenyada a França i també a promoure, juntament amb d'altres estudiosos, les activitats de l'Institut d'Estudis Occitans, creat el 1945. No obstant això, alguns historiadors es mostren contraris a aquestes idees. El mateix Emmanuel Le Roy Ladurie, reconegut per una llarga carrera d'innovació historiogràfica i com a pioner en el tractament de temes locals i regionals -recordem el treball sobre Montaignou-, s'erigeix en la seva darrera obra contra els treballs que avalen les identitats més que "regionals", argumentant el mal que això suposaria per la "realitat" de França¹⁰⁷.

Per últim, afegirem el paper clau i pont de Pierre Vilar. Va influir notablement sobre la historiografia catalana en l'estudi de la construcció nacional, des de la dècada de 1960. D'alguna manera, la historiografia francesa va tenir-lo en compte per la interacció d'assignatures emprades i analitzades, com podien ser la geografia, l'economia i la història. Deixeble de l'escola dels Annales, Vilar va saber donar universalitat a l'estudi històric de Catalunya i va promoure la relació entre desenvolupament industrial i identitat nacional. Certament modernista en els seus plantejaments, a la imatge de tots els historiadors que consideraven la Revolució industrial i la Il·lustració com a promotores dels sentiments nacionals i nacionalistes, Vilar va fer tanmateix alguns salts històrics. Es va erigir en un exemple de l'estudi concret de les nacions més enllà de la Revolució francesa, emprant un vocabulari crític i desposseït de prejudicis, adequant la terminologia als moments històrics corresponents¹⁰⁸.

Le Midi dans la nation française, 126ème Congrès National des Sociétés Historiques et Scientifiques, CTHS [Edició de Pierre Guillaume], Paris, 2002, 238p. Aquest darrer recull cobreix més precisament el període contemporani.

¹⁰⁶ Entre altres treballs: LAFONT Robert, *Per fer una teoria de la nació. El cas de França*, Edicions 62, Barcelona, 1969, 225p. [Ed. original en francès, *Sur la France*, Gallimard, Paris, 1968]. Lafont recull un compendi de raonaments sobre l'existència de les nacions, en part per demostrar la supervivència de la "nació occitana", però sobretot, per denunciar el que ell considera una "colonització històrica de França" sobre les actuals terres meridionals franceses. Per demostrar-ho emprà els estris eminentment lingüístics, afirmant que "l'ètnia es forma a través del llenguatge". Evidentment, aquestes teories aixecaren controvèrsia en el seu moment.

¹⁰⁷ LE ROY LADURIE Emmanuel, *Histoire de France des régions. La périphérie française, des origines à nos jours*, Seuil, L'Univers Historique, Paris, 2001, 430p; Segurament en la línia primerenca de Le Roy Ladurie trobaríem les reflexions de Philippe Wolff -que va contribuir a la història de França amb l'elaboració d'una col·lecció d'històries locals i regionals amb l'editorial Privat-: WOLFF Philippe, "Les sociétés savantes et la régionalisation de l'histoire", *Bulletin Philologique et Historique*, 1975 [publ. 1977], pp.9-20.

¹⁰⁸ VILAR Pierre, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Edicions 62, Barcelona, t.1, 1964, pp.36-45

En un recull d'articles es posava sobre la taula el pensament de Pierre Vilar dels darrers quaranta anys al voltant de la idea de la construcció ideològica de les nacions¹⁰⁹. L'interès principal de les seves idees rau en assenyalar els *a priori* que existeixen entre els historiadors quan han de fer front a temàtiques relacionades amb les identitats i les nacions. Lògicament, això és cert segons el període historiogràfic en el qual ens situem, és a dir, a causa de la relació innegable que existeix entre l'historiador i l'època que viu. Per tant, si bé avui en dia parlar de les identitats causa encara recels -de vegades per culpa de la manipulació que reben per part de polítics contemporanis-, les investigacions en aquest sentit semblen avançar i estar de moda. D'aquesta manera, Pierre Vilar deia el 1978: “*En 1962, en France, en revanche, nous sortions de la guerre d'Algérie, et le processus décolonisateur venait de nous coûter plusieurs années de guerre inutile. Peut-être préférerait-on ne pas trop s'appesantir, dans ces circonstances, sur les erreurs psychologiques commises autour du fait 'national'. Non que les problèmes 'coloniaux' puissent être entièrement confondus avec les problèmes 'nationaux' classiques. Mais enfin la volonté d'identité et d'indépendance des groupes humains temporairement colonisés est bien le fondement des 'décolonisations'*”¹¹⁰. Amb aquestes paraules, l'historiador francès explicava les dificultats a les que feia front quan va publicar, el 1963, la seva obra sobre *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Posava així l'accent sobre l'inevitable rebuig primerenc de la “teorització dels fets nacionals”, segons les èpoques i els indrets socials on ens situem, i demostrava una enteresa intel·lectual certament apreciable. Creiem que l'obra de Vilar va ser un cas diferent, que va influir directament sobre les historiografies francesa, catalana i espanyola.

A Catalunya...

La historiografia catalana té un origen molt fort a la Renaixença, que ressuscitava els vells mites de l'edat mitjana. La recerca de les arrels identitàries anaven de la mà amb el moviment catalanista de finals del segle XIX i principis del XX. L'època medieval representà, i representa encara, pels nacionalistes catalans, una època d'esplendor que cal emfatitzar. Però, ens hem de fixar que foren les obres de Narcís Feliu de La Peña o d'Antoni de Capmany les

¹⁰⁹ “Nations, nationalismes et questions nationales” [Recull de textos de Pierre Vilar], *Ibérica*, 4, Université de Paris-Sorbonne, 1994, 205p.

¹¹⁰ VILAR Pierre, “Réflexions sur les fondements des structures nationales”, *Ibérica*, 4, 1994 [Article publicat per primera vegada a *Historia 16*, extra 5, 1978], pp.175-194 (La construcció argumental de l'autor estigué certament influïda pels corrents marxistes de l'època, la qual cosa resta important per entendre el paper que atorga a la burgesia en l'esclat nacional dels pobles. Tenim un clar exemple del seu pensament a: *Estat, Nació, Socialisme; Estudis sobre el cas espanyol*, Curial, Barcelona, 1981, 227p.).

que marcaren un punt de referència per a la historiografia catalana¹¹¹. Al segle XIX, predominen les històries de Catalunya, fixant-se en els mites fundacionals, i la recuperació de documents necessaris per a argumentar-la: Pròsper de Bofarull i Mascaró, *Los condes de Barcelona vindicatos* (1836) i la *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón* (41 volums publicats fins el 1910); una obra realment immensa, segons Jaume Sobrequés¹¹².

Les obres de caràcter ideològic apareixen cap el 1860, amb la publicació de *Catalunya y los catalanes*, de Joan Cortada i Sala, i la de Víctor Balaguer: *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón, escrita para darla a conocer al pueblo, recordándole los grandes hechos de sus ascendientes en virtud, patriotismo y armas, y para difundir entre todas las clases el amor al país y la memoria de sus glorias pasadas*. És una història romàntica, assimilable a l'obra de Michelet per França. Balaguer intentava destacar la catalanitat del Principat en plena ebullició catalanista i la redacció en castellà semblava anar en el sentit d'una voluntat divulgadora. Es tractava, doncs, de promoure el desig de conèixer el passat i la formació de la consciència nacional catalana a través de la història, però també amb afirmacions patriòtiques coetànies com foren les manifestacions folklòriques (*Jocs Florals*). Jaume Sobrequés cita Balaguer quan diu que “*nunca había existido en Cataluña un anhelo tan vivo por conocer su historia, ni en la juventud un deseo más ardiente por saber el pasado de este heroico país*”¹¹³. En tot cas, el treball de Balaguer mostra el seu poc afecte cap als espanyols –o la gent de Madrid- i ho fa destacant la “seva” realitat de Catalunya i altres “regions”: “[...] *que no han olvidado aun ni pueden olvidar que han sido un día naciones, este por algunos llamado provincialismo de patria, de nación, de historia, esto, digo, se echa de ver a cada paso en las relaciones políticas de las actuales provincias con el poder de Madrid*”¹¹⁴. Els fonaments del nacionalisme català del segle XX estenien llavors les seves arrels i realçaven la identitat catalana al voltant de la cultura, la història i l'economia¹¹⁵. Alguns estudis posteriors, però, criticaren la manca de rigor de Balaguer, com Antoni de Bofarull i de Brocà¹¹⁶. La tercera gran història general de Catalunya resta la d'Antoni Aulèstia i Pijoan (1887-1889), escrita en llengua catalana i on explica el perquè de l'interès per escriure'n. Per ell, les agressions seculars cap a Catalunya haurien permès el desenvolupament d'un sentiment patriòtic català.

¹¹¹ FELIU DE LA PENYA Narcís, *Anales de Cataluña*, 1709; CAPMANY Antoni de, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 1779. Totes dues són escrites en castellà.

¹¹² VV.AA., *La historiografia catalana. Balanç i perspectives*, Quaderns del Cercle 6, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona, 1990, p.20.

¹¹³ *Ibid.*, p.22.

¹¹⁴ *Ibid.*, pp.23-24.

¹¹⁵ RIQUER I PERMANYER Borja de, *Identitats contemporànies: Catalunya i Espanya*, Eumo Editorial, Vic, 2000, 277p.

¹¹⁶ *Historia crítica (cívil y eclesiástica) de Cataluña*, Aleu i Fugarull, Barcelona, 6 vols, 1876-1878.

Cada vegada més entrats en política, els estudis de principis del segle XX semblaven afirmacions nacionals, com ho fou *La nacionalitat catalana*, d'Enric Prat de la Riba.

Però, si cal destacar alguns noms a la historiografia catalana, aquests són: Ferran Soldevila, Ferran Valls i Taberner, Antoni Rovira i Virgili o Jaume Vicens Vives. Aquest últim seria el més reconegut arreu d'Europa, però foren precisament els altres els que entraren de ple en l'estudi de la nació com a concepte. Així, Soldevila publicà la seva *Història de Catalunya*, el 1934. Es tracta d'un treball erudit que ofereix una identificació sentimental amb l'epopeia nacional catalana. També elaborà manuals d'història al costat de Ferran Valls i Taberner¹¹⁷. Alhora destacà en la recerca d'identitat catalana a la història l'obra *Els catalans i l'esperit bel·licós*¹¹⁸, entre altres. Valls i Taberner s'especialitzà en dret medieval i mirà de fer un estudi sobre l'època dels comtes de Catalunya. Altrament, Valls entrà a la política del país amb la Lliga Regionalista i oblidà d'alguna manera la recerca científica. En canvi, Antoni Rovira i Virgili, periodista, historiador i també polític, apostà per la investigació a partir de la creació de revistes com *La Nació* o la *Revista de Catalunya*. Dedicà bona part del seu temps a la redacció de la *Història nacional de Catalunya* (1922-1937, vuit volums que anaven des de l'Antiguitat fins a Felip IV). Aquesta obra fou una de les primeres síntesis de la història de Catalunya juntament amb la de Ferran Soldevila. Evidentment, tots ells estaren lligats a la realitat històrica que van viure i, en part, els dugué a plasmar la història d'una manera o altra, amb un estil o un altre i amb unes tendències particulars.

La guerra civil espanyola provoca un tall en la historiografia catalana com també a l'espanyola en general. Des de l'exili, la majoria dels historiadors es concentren a fer contrapolítica amb el govern del general Franco. Alhora, es forja una generació influenciada per l'escola dels *Annales* de França que obria les portes a noves investigacions de caires diversos (economia, sociologia, estadística). Ens allunyem així d'un particular interès per les històries nacionals o de les identitats nacionals. Durant els anys seixanta, podem destacar el treball de Pierre Vilar¹¹⁹, com ja hem vist, o el de Jordi Nadal i Emili Giralt sobre el pes i la influència de la immigració francesa a Catalunya¹²⁰. Aquests treballs marquen un punt d'inflexió en la manera d'enfocar l'estudi de la història de Catalunya. Deixant de banda els símbols i mites, es concentren en analitzar la identitat catalana a través de l'evolució econòmica i demogràfica. El fet que Jaume Vicens Vives no s'hagués limitat a l'estudi de Catalunya donava una idea dels

¹¹⁷ *Història de Catalunya: curs superior*, Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, 1922-1923, 214p.

¹¹⁸ SOLDEVILA Ferran, *Els catalans i l'esperit bel·licós*, Edicions 62, Barcelone, 1966, 70p.

¹¹⁹ VILAR Pierre, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Edicions 62, Barcelona, 4t. (edició catalana de 1964 a 1972)

¹²⁰ NADAL Jordi i GIRALT Emili, *La population catalane...*, 1960

nous camps de visió dels historiadors de Catalunya¹²¹. Posteriorment, Joan Reglà se centrà en l'època moderna, al voltant de temes poc coneguts, però que segueixen dins els trets característics de la Catalunya moderna, com el bandolerisme, els virreis o Felip II i la seva relació amb Catalunya¹²². Reglà fou l'introduïdor i divulgador del concepte de *neoforalisme*, a l'hora de qualificar l'interès dels catalans per la corona hispànica.

L'arribada de la democràcia i la instauració de les institucions catalanes a finals dels setanta i principis dels vuitanta donava a Catalunya el dret de l'educació, de publicació i, segons com, la necessitat d'inscriure-hi una història oficial adient. La Generalitat basà els seus esforços en premiar els treballs històrics i filològics catalans. Paral·lelament, però, les investigacions històriques tingueren molta més llibertat temàtica. Es dispararen, també, la producció editorial i els estudis en llengua catalana. La recerca històrica a Catalunya hauria vençut en aquell moment els defectes científics, sovint provocats per sentiments massa passionals? Una resposta afirmativa o negativa seria difícil de justificar en molts casos, com per exemple a França, on hom no discuteix la qualitat de les recerques, però on la imatge d'una França homogènia apareix en treballs centrats més enllà del segle XVIII. A Catalunya, les aportacions de la història local, l'actualització i la recuperació d'arxius han obert les portes a la diversitat documental i, per tant, crítica. Així, en temps més propers, alguns treballs s'han centrat exclusivament en l'època moderna i han intentat abordar l'evolució de les comunitats ètniques catalanes i la possible formació ideològica i identitària del seu col·lectiu. Aquest seria el cas d'Antoni Simon, que destaca la formació de la identitat catalana per contraidentitats davant els castellans i també els francesos¹²³, o el de Xavier Torres que ja hem¹²⁴.

L'evolució de la historiografia catalana sembla estar en un camí menys determinista, havent assimilat vells i nous estudis. Fins fa pocs anys, la característica principal de la historiografia catalana era centrar-se en la investigació de les èpoques contemporània (nacionalisme, esplendor cultural) i medieval (naixement mític de la nació, expansió, afirmació i escriptura de la llengua...). En aquests moments, semblaria que noves investigacions, sobre d'altres moments històrics de menys magnificència de Catalunya, i

¹²¹ VICENS VIVES Jaume, *Aproximación a la Historia de España*, 1952. Després publicarà la seva *Notícia de Catalunya*, 1954.

¹²² REGLÀ Joan, *El bandolerisme català*, Aymà, Barcelona, 1962; *Felip II i Catalunya*, Aedos, Barcelona, 1956, 243p; *Els Virreis de Catalunya: els segles XVI i XVII*, Teide, Barcelona, 179p.

¹²³ SIMON TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics...*(1999), "La imagen de Castilla en Cataluña durante la revolución de 1640", *Historia 16*, 193, pp.91-102; "«Catalans» i «francesos» a l'edat moderna. Guerres, identitats i contraidentitats. Algunes consideracions", *Pedralbes*, 18, Barcelona, 1998, vol. II, pp.391-401 i "Patriotisme i nacionalisme a la Catalunya moderna. Mites, tradicions i consciències col·lectives", *L'Avenç*, 167, 1993, pp.8-16 (Planteja un qüestionament interessant tripartit en la relació política i ideològica entre França, Catalunya i la monarquia Hispànica, com arrel de desenvolupaments identitàris tant de les classes cultes com populars en moments diferents i heterogenis).

¹²⁴ Per exemple: TORRES Xavier, "Pactisme i patriotisme a la Catalunya de la Guerra dels Segadors", *Recerques*, 32, Barcelona, pp.45-62.

menys populars, estarien desenvolupant-se com ara en el cas de l'època moderna. Efectivament, les anàlisis generals són a l'ordre del dia i alguns treballs historiogràfics així ho han demostrat¹²⁵.

Per últim, caldria citar l'aportació dels historiadors del Rosselló. Si bé podrien ser inclosos dins la historiografia francesa, el fet que la majoria dels treballs de l'època moderna s'interessin pel moment de l'annexió dels Comtats a França els fa entrar en l'estudi de la història de Catalunya. Si bé cap de les obres ha estudiat específicament l'evolució del sentiment nacional al Rosselló, les característiques mateixes de les anàlisis han fet que gairebé totes tractin de fons el tema de la identitat catalana o hispànica dels rossellonesos, en un moment en què França sembla augmentar el seu interès per conservar la província. D'aquesta manera, ens seria impossible citar una a una totes les obres i els historiadors que, des d'un centenar d'anys ençà, han elaborat noves vies d'investigació, han tret a la llum històries i polítiques locals o han demostrat els comportaments autòctons davant la inclusió del Rosselló a França, els desigs de control eclesiàstic de Lluís XIV o la reacció davant les idees de la Revolució francesa. Es tractaria, doncs, d'una historiografia complexa i de punts de vista variats. En tot cas, creiem que seria convenient donar un cop d'ull a la bibliografia del Rosselló per obtenir alguna pista sobre aquesta historiografia i deixem en mans del lector qualsevol elaboració de corrents historiogràfics que tenen, això sí, un punt en comú com és l'observació de la integració del Rosselló a França.

Altrament, són minoritaris els historiadors del Principat que s'hagin dedicat a la investigació dels Comtats. Destaquen per damunt de totes, les aportacions de Núria Sales, que s'ha preocupat de l'annexió de la província a França, però també de les seves condicions, els seus mecanismes i el perquè de certes reticències. I, recentment, una historiadora gironina sembla haver iniciat una anàlisi en el llarg termini (fins el segle XVIII) sobre la resistència del Rosselló a incorporar-se a França i les identitats que se'n desprengueren¹²⁶; un via certament oberta pels historiadors nord-catalans, però que obre les portes a l'interès del "sud" per un "nord" sovint deixat de banda en les històries globals de Catalunya.

¹²⁵ GARCÍA CÁRCEL Ricardo, "Historia social e historia nacional: algunas reflexiones sobre la historiografía de las revueltas en la Cataluña moderna", *Historia Social*, 20, 1994, pp.47-66; TORRES Xavier, "La historiografía..."

¹²⁶ FERRER JUANDÓ Mònica, "El Rosselló i la monarquia francesa (1659-1721): Guerres, resistència, identitats", *Del patriotisme al catalanisme. Societat i política (segles XVI-XIX)*, Eumo Editorial, Vic, 2001, pp.263-288.

Historiografia d'Espanya...

La historiografia espanyola sobre les nacions, el nacionalisme o la mateixa identitat d'Espanya arrenca decididament amb els cronistes reials i amb una forta literatura-història antifrancesa al voltant dels segles XVI i XVII. El sentiment nacional espanyol rau, per exemple, en la unió dinàstica de Ferran i Isabel –entesa com “unitat espanyola”- o en la “guerra d'independència” contra Napoleó. La formació d'una historiografia nacional espanyola, el segle XIX, i els esdeveniments del moment assenten les arrels de concepcions divergents arreu del territori espanyol, però sobretot, instal·la la idea d'una Espanya romàntica i somiada. El desenvolupament del folklore espanyol inicia alhora la recerca de mites i orígens ètnics de la història d'Espanya¹²⁷. Una visió tal vegada que sembla cercar un espai d'identificació que permeti parlar de manera homogènia de “l'Estat-nació” espanyol. Aquesta idea fou desenvolupada i mantinguda fins a l'època de la dictadura de Franco.

Quan mirem els debats i els enfrontaments conceptuals dels historiadors espanyols i catalans avui en dia, els temes de discussió són diversos, però en aparença, l'eterna visió de la història centralista o perifèrica de l'Estat perdura. Com a debat estèril, les escoles de les diverses universitats espanyoles cerquen, des de l'arribada del sistema de les autonomies, una afirmació de les identitats pròpies. Hom podria parar a veure'n els arguments, però aquest no és el nostre cas ara. En canvi, sí ens sembla prou important conèixer la versió oficial de la història a Espanya, a través de la qual ens podem fer una idea de l'evolució de les línies temàtiques, conceptuals i científiques. A les diferents publicacions de la Real Academia de la Historia es pot visualitzar aquesta postura. Així, a *España como nación* (2000), trobem articles d'historiadors reconeguts com José Alcalá-Zamora y Queipo de Llano o de Gonzalo Anes, on tot centrant-se en casos de l'època moderna recolzen l'editorial del llibre on s'expressa el següent: “[...] *rigor científico, documentación fiable y honestidad profesional* [exposada per alguns membres] *la innegable condición nacional de España*” o el fet que “*existe una tendencia creciente a negar que España sea una nación [...] en algunos manuales de historia [...] se desvincule la historia regional de la del mundo circundante [...] que forman la historia común*”¹²⁸. No podem deixar de notar un gran rebuig de la Real Acadèmia per les

¹²⁷ GÓMEZ Mercedes, “L'émergence du folklore en Espagne à la fin du XIXe siècle”, *Être espagnol*, Aymes Jean-René i Salaün Serge (eds.), Presses de la Sorbonne Nouvelle, Paris, 2000, pp.213-240

¹²⁸ VV.AA., *España como nación*, Real Academia de la Historia - Planeta, Documento, Barcelona, 2000, 253p; No gaire lluny d'aquestes teories trobem altres persones del món cultural com ara Jon Juaristi que, si bé defèn la importància de la mitologia en la formació de les expressions ideològiques d'alguns grups determinats, en fa l'única possibilitat i, uns interessos personals i subjectius, el porten a mofar-se'n, apartant-se absolutament de la recerca científica (veure per exemple: JUARISTI Jon, *El bosque imaginario. Genealogías míticas de los pueblos de Europa*, Punto de Lectura, Madrid, 2001, 476p); Altres historiadors que per formació han treballat les èpoques contemporànies de manera estricta no veuen ara cap impediment per fer un «*flashback*» històric remuntant-se a

investigacions locals, regionals, comarcals o fins i tot nacionals d'aquelles terres que formen Espanya avui en dia. Car, sobretot, l'avanç científic ha provocat que les històries locals ho siguin dins un context molt més global i no a partir d'una història predeterminada general que pogués donar peu a interpretacions passionals de la història. Aquesta concepció arcaica de la historiografia oficial ens recorda vells debats entre Américo Castro¹²⁹ i Claudio Sánchez Albornoz, per un "salvament" ideològic d'Espanya. Entremig, un autor com José Antonio Maravall es presentava el 1972 com un renovador en la metodologia històrica i intentava una aproximació de l'estudi del patriotisme i les nacions. L'esperit de Maravall encara era ben lluny en aquest camp, però, de treballs coetanis com el d'Anthony D. Smith, ja que la implicació personal i contemporània de les anàlisis eren massa presents: per ell, el concepte de "pàtria", tal i com es desenvolupa a l'època moderna, té una concepció positivista i considera que se'n començà a fer per això una exaltació que anava més enllà del simple amor a la terra, capitanejat per un Estat central. En aquest sentit, diu Maravall, "*el patriotismo es un sentimiento que obliga, que impone una actividad positiva en muy amplio campo, puesto que en él entra la consideración incluso del bienestar de todos los compatriotas*"¹³⁰.

Tanmateix, la història que es produeix avui dia arreu d'Espanya també esdevé crítica enfront de manifestacions rànquies, i no només des de Catalunya. N'és un exemple l'aportació de Juan Sisinio Pérez¹³¹ amb la crítica expressa que fa del recent llibre d'Antonio Domínguez Ortiz¹³², on el compara a les idees de Modesto Lafuente de finals del segle XIX. Per tant, hem de ser conscients que les visions són múltiples i l'estudi de les nacions es fa també de diverses maneres a Espanya. En aquesta renovada via hi trobem, també, José Álvarez Junco. En el seu darrer treball analitza l'aparició del sentiment nacional i del nacionalisme espanyol durant el segle XIX, tot fent un *flashback* de les manifestacions identitàries al llarg de la història -sobretot moderna- i de la mateixa historiografia. En la seva anàlisi, Álvarez Junco critica la idea que les identitats nacionals siguin creacions eternes, fent al·lusió directa a la "*identidad eterna de Hispania*", però tampoc admet que aquesta identitat sigui una "*realidad inventada*" del segle XIX. En qualsevol cas, evoca les diferents formes d'aparició dels sentiments col·lectius, entre les quals destaca, segons l'autor, el patriotisme del segle XVIII. Aquest pas hauria iniciat el canvi i la transformació entre la "identitat espanyola" i la "identitat nacional

dates-clau, com ara: FUSI Juan Pablo, *Espagne. Nations, nationalités et nationalismes des Rois Catholiques à la Monarchie Constitutionnelle*, Presses Universitaires de Rennes, Col. Histoire, Rennes, 2002, 222p.

¹²⁹ A banda de les obres fonamentals d'aquests dos autors que els van dur a un enfrontament bidireccional, destaca el plantejament obert a: CASTRO Américo, *Sobre el nombre y el quién de los españoles*, Taurus, Madrid, 1973 [la nostra edició de Grupo Santillana, Madrid, 2000], 406p.

¹³⁰ MARAVALL José Antonio, *Estado moderno y mentalidad social. Siglos XV a XVII*, Ediciones de la Revista de Occidente, Madrid, 1972, vol.1, pp.473-510 (cita p.487)

¹³¹ PÉREZ GARZÓN Juan Sisinio, "Los mitos..."

¹³² DOMÍNGUEZ ORTIZ Antonio, *España. Tres milenios de Historia*, Marcial Pons, Historia, 2000, 396p.

espanyola”: de les fronteres fluctuants es passava així a un terreny i un espai reconeixible, tant a través de les guerres com dels efectes que aquesta -i els exèrcits- causaren en la població. Per damunt de tot situa l’existència d’un enemic comú com a fet unificador (si també existien d’altres). Diu així sobre la importància i la relació de la guerra, un mal comú i la identitat col·lectiva:

“Sobre los súbditos de aquella monarquía tuvo que dejar profunda huella el hecho de tener, no uno, sino muchos enemigos exteriores durante larguísimos períodos de tiempo -la mayoría de aquellos 300 años- y de vivir permanentes y muy parecidas situaciones de tensión con los reinos vecinos, en contraste con las escasas guerras libradas entre reinos peninsulares (no más de dos, las de 1640 y 1700, si bien de una docena de años cada una)”.¹³³

Les aportacions d’Álvarez Junco són destacables per les aproximacions que fa de l’època moderna, com la que llegim en les línies anteriors. Tanmateix, si bé les guerres, la durada d’aquestes i el desenvolupament ideològic de la monarquia així com la seva acció són molt importants, és prou difícil individualitzar aquestes dades en el conjunt de la Península ibèrica, ja que precisament els esdeveniments interns i externs és conjugaren a finals del segle XVII. Per últim, després d’un estudi concret sobre Espanya i tenint en compte les tesis “modernistes” de les nacions, l’autor considera que sí va haver-hi una formació de les identitats col·lectives a l’edat moderna, però que no tenia res a veure amb el nacionalisme. Aquestes identitats serien, això sí, seguint en part la línia d’Anthony D. Smith, l’antecedent del nacionalisme, però Álvarez Junco rebutja alhora les apel·lacions contemporànies com “protonacionalisme” o “prenacionalisme”¹³⁴.

A la vegada, han aparegut alguns estudis sobre comunitats històriques, com ho veiem a la revista *Historia Social* (“La construcción imaginaria de las comunidades nacionales”, nº40, 2001) o a les diferents historiografies locals. I, darrerament, potser pel temps i les qüestions que preocupen alguns sectors de la societat, alguns treballs segueixen el traçat de les preocupacions europees (Balcans, països de l’ex-URSS...): la recerca de Xosé Manoel Núñez-Seixas és un exemple molt important, ja que té el mèrit de ser un dels primers estudis globals sobre tots els nacionalismes i les minories d’Europa sencera¹³⁵.

Finalment, pel que fa a la història moderna, la historiografia espanyola seguia bàsicament centrada en el segle d’Or polític i artístic, però des de fa un temps la reunió de les

¹³³ ÁLVAREZ JUNCO José, *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*, Taurus, Madrid, 2001, pp.33-35 i pp.49-50

¹³⁴ *Ibid.*, pp.59-61

¹³⁵ NÚÑEZ SEIXAS Xosé-Manoel, *Entre Ginebra y Berlín. La cuestión de las minorías nacionales y la política internacional en Europa (1914-1939)*, Akal, Universitaria, Madrid, 2001, 543p.

preocupacions plantejades arreu d'Espanya i de la mateixa Europa ha obert el debat de les relacions i les visions recíproques, com a visualitzadores d'identitats col·lectives. Guardem, a mode d'exemple, els dossiers dedicats a l'època moderna de *Historia 16* n°193 o el de "Cataluña y la monarquía en la España moderna" (*Historia Social*, 24, 1996). Per la seva banda, però, la història antiga sembla tenir -com la medieval en el seu moment- un "revival" en l'estudi de les identitats, fins al punt que no fa gaire un historiador hi va dedicar un treball sobre la construcció identitària a través de la historiografia, aplicant una terminologia contemporània a conceptes i realitats d'una època remota, fent sortir de nou vells costums d'anàlisi històrica¹³⁶. Hem de seguir sent pessimistes, doncs, amb les consideracions interessades que han de seguir apareixent dia a dia o, en canvi, el fet que vegin la llum treballs científics -alliberats d'"a priori" i de manipulacions tendencioses-, tot i que sigui molt de tant en tant, han de fer-nos pensar que existeix una veritable tendència de canvi en les historiografies espanyola, catalana i francesa? El fet que molts estudis hagin estat portats a escala d'Estat, fora d'un àmbit específicament teòric, i que en canvi nosaltres, com molts altres, en haguem focalitzat sobre un exemple concret -en l'ocurrència Catalunya- no ve donat per una voluntat de "regionalització" sinó per optimitzar l'observació i l'anàlisi al llarg d'una època determinada i davant d'uns fets històrics concrets¹³⁷.

La historiografia de les identitats ha estat, i segurament ho seguirà sent, un àmbit d'estudi viu en qualsevol dels aspectes de l'estudi històric, però de manera aïllada, també un tema de controvèrsia. Tan sols afegirem que la nostra aproximació podria ser agosarada, si no fos que tenim en compte totes les vessants de les relacions recíproques i que no ens limitem a l'anàlisi política d'un territori estrictament, sinó que el pes de la política francesa durant la segona meitat del segle XVII comporta múltiples llums que poden ésser sumades a alguna de les idees entrevistes en aquesta primera part del capítol. Tanmateix, abans de seguir avançant, caldria puntualitzar el context previ que es dona en un dels territoris catalans i que condiciona molt l'arribada i la percepció de l'aliança amb França; aquest fou el cas del Rosselló.

¹³⁶ WULFF Fernando, *Las esencias patrias. Historiografía e historia antigua en la construcción de la identidad española (siglos XVI-XX)*, Crítica, Libros de Historia, Barcelona, 2003, 292p.

¹³⁷ Veure en aquest sentit l'article de: CARRERAS ARES Juan José, "La regionalización de la historiografía: *Histoire régionale, Landesgeschichte e Historia regional*", *Razón de Historia. Estudios de historiografía*, Marcial Pons-Prensas Universitarias de Zaragoza, Col. Historia, Madrid, 2000, pp.134-142.

II- **EL ROSSELLÓ: UN PRECEDENT CONTRAIDENTITARI AMB FRANÇA**

El Rosselló fou l'únic territori català on les elits i, en gran part, la població donaren mostres contràries a l'opció francesa el 1640. Per aquesta raó, creiem adequat plantejar els precedents polítics així com un quadre ideològic dels Comtats nord-catalans per entendre millor aquest posicionament. Amb les campanyes militars franceses dels anys 1637-1639 – dins la guerra de Trenta Anys-, el Rosselló enceta un dels períodes socials més problemàtics de la seva història¹³⁸. El relat dels setges i del que succeeix a l'interior de les viles és tan descriptiu que emet per sí sol les penes i les voluntats polítiques dels qui ho viuen, en un moment de desesperació¹³⁹. L'intent francès d'apoderar-se dels Comtats en plena guerra dels Trenta Anys té, d'entrada, dues conseqüències: revifa l'odi i la por dels rossellonesos envers França i remarca l'ofec social enfront dels abusos de la soldadesca hispànica. Per tant, l'agressió francesa no implica una crida de suport incondicional al regne d'Espanya per part de les autoritats de Perpinyà.

Les retirades militars de l'hivern de 1639-1640 van ser una petita entrada d'aire fresc, ja que les tropes franceses van haver de marxar més enllà d'Òpol i les castellanques restar aquarterades al sud, tot deixant només petits contingents de tropes. A les portes de la revolta de 1640, l'opció francesa no sembla pas presentar-se com una veritable solució al Rosselló enfront de les desavinences amb Madrid. La gal·lofòbia que s'hi « respira » és antiga. De quan ve? Per què es mostra? No cal veure en l'annexió del Rosselló a França, el 1659, les principals raons d'un odi i d'una forta antipatia al francès. Quines són, doncs, les arrels d'aquest rebuig dels francesos als Comtats? Ens fixarem en quatre grans eixos per intentar donar una resposta a les qüestions plantejades: un principi d'arrelament de rebuig popular arran de les invasions franceses a finals del segle XV; el conflicte religiós a França i el temor d'atacs heretges a finals del segle XVI; el tema de la forta immigració francesa; els canvis pel pacte polític iniciat amb França el 1640.

2.1- Un principi d'arrelament de rebuig al francès

Un fort rebuig envers quelcom sembla haver de venir precedit per un motiu, el qual sol ésser un atac o una agressió. A l'època moderna, les agressions acostumen a ser de tipus

¹³⁸ MARCET Alicia, *Le rattachement du Roussillon à la France*, ed. Trabucaire, Perpinyà, 1995, pp.54-57.

¹³⁹ Veure en aquest sentit el relat de: PASQUAL Pere, "Diari de Pere Pasqual (1595-1644)", *Cròniques del Rosselló, segles XVI-XVII*, Curial [ed. d'Antoni Simon i Pep Vila], Barcelona, 1998, pp.52-126.

militar o de violència social, la qual cosa comporta una resposta popular de rebuig i mal confiança cap als estrangers així com una canalització agressiva de les formes de relació i de comportament¹⁴⁰. La societat europea moderna està saturada de violència de dos tipus: horitzontal –social, de la vida quotidiana- i vertical –la que ve directament de les autoritats-. Les guerres i el paper dels exèrcits són fonamentals en l’extensió de la por i la violència, que el poder monàrquic centralitza¹⁴¹. Però l’enorme rebuig dels francesos a finals del segle XVII hagué de trobar arrels més enllà de sistemes o normes englobades únicament i exclusivament en la violència i en les guerres d’aquell segle. Així doncs, si hem de cercar un antecedent que hagués marcat fortament les relacions entre els rossellonesos i França, a diferència de la resta de Catalunya, ens hauríem de centrar en l’ocupació dels Comtats a finals del segle XV¹⁴².

En una època on destaca la guerra civil a Catalunya i on també es viuen conflictes a l’exterior, el territori rossellonès pateix les realitats dels “confins”. És a dir, les terres nord-catalanes encaixen els atacs de les tropes militars limítrofes de manera crònica des del segle XIII. Alhora, aquest territori -i la seva societat- esdevé moneda de canvi en els afers de la guerra civil catalana del segle XV. Aturem-nos un instant sobre aquest punt, ben sabut dels manuals d’història, però tant important com per marcar les bases d’un sentiment col·lectiu antifrancès als Comtats. Aquest trobaria una font prou important, doncs, arran dels fets i conseqüències de la guerra civil catalana: un enfrontament que s’emmarca dins el conflicte de la Corona d’Aragó de 1462-1472, i que té com a víctima d’armes els Comtats, entre altres. Joan II, rei d’Aragó, protagonitzà amb el rei de França, Lluís XI, una mena d’intercanvi econòmic-territorial: per mitjà d’un préstec de 300.000 escuts d’or donats a Joan II, el rei de França aconsegueix el dret de rebre les rendes dels Comtats i el permís de posar guarnició a Perpinyà i a d’altres llocs del país rossellonès com a mesura provisional (fins al pagament del deute). Això, que va ser certificat pel Tractat de Baiona (maig de 1462), venia a dir que el Rosselló seria ocupat pels francesos a canvi de diners. Quina va ser la reacció de les autoritats

¹⁴⁰ MUCHEMBLED Robert, *La violence au village. Sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècle*, Brepols, Bèlgica, 1989, pp.139-141.

¹⁴¹ HALE John R., *Guerra e Società nell’ Europa del Rinascimento (1450-1620)*, Laterza, Bari, 1987, pp.197-230; ANDERSON M. S., *Guerra y Sociedad en la Europa del Antiguo Régimen (1618-1789)*, Ministerio de Defensa, Madrid, 1990, pp.30-33.

¹⁴² Específicament sobre aquest tema, gairebé només trobem estudis antics com els de Joseph Calmette: *Louis XI, Jean II et la révolution catalane (1461-1473)*, Slatkine Reprints, Ginebra, 1977 [Ed. original: Toulouse, 1902], 614p; “La fin de la domination française en Roussillon au XVe siècle. Etude d’histoire diplomatique”, *BSASLPO*, XLIII; *La Question du Roussillon sous Louis XI. Etude sur les relations diplomatiques de la France et de l’Aragon relatives à l’engagement du Roussillon et de la Cerdagne (1462)*, Toulouse, E. Privat, 1896, 98p i *Un épisode de l’histoire du Roussillon au temps de Charles VII*, Perpinyà, impr. de J. Payret, 1900, 8p [Extracte de la *Revue d’histoire et d’archéologie du Roussillon*, T. I]; D’un altre àmbit, però que aclareix el desenvolupament social i polític al Rosselló de finals de segle XV, veure: MOUSNIER Jean-Claude, *Perpignan sous Louis XI. La vie sociale*, DEA, Montpellier, 1966 i LAINE Brigitte, *La vie économique et sociale à Collioure (1360-1490)*, Tesi doctoral, París, 1965.

rosselloneses? Evidentment, els rossellonesos -per veu de les seves autoritats, cònsols i altres- van rebutjar el tractat i es van alçar en armes contra Lluís XI. Els francesos eren en aquell moment un exèrcit en posició d' « ocupant ». La resistència només durà de novembre 1462 a gener de 1463, per manca de mitjans econòmics i d'efectius. Posteriorment, transcorre un període de deu anys durant els quals els francesos exerciren el seu poder i explotaren el territori que ocupaven¹⁴³.

Amb la Capitulació de Pedralbes s'arribà a la fi de la guerra civil catalana (1472). Joan II intentà llavors recuperar els Comtats. Els francesos fan llavors marxa enrera i, el 1473, el rei d'Aragó fa la seva entrada a Perpinyà. Alguns passatges del Llibre de Memòries de l'església de Sant Jaume de Perpinyà mostren l'alegria de l'alliberament de la població de la soga dels francesos, tot demostrant un apassionat afecte per la "pàtria" i un coneixement de la realitat política i institucional com a súbdits de la Corona d'Aragó:

“A vint-e-sinc de gener de l'any mill quatre-cents setanta-e-tres, los gentils-hòmens en Longe y en lo portal de Sanct Martí cridaren: *Aragó!, Aragó!*. Y al primer de febré de l'any susdit, en la miga nit, fora lo portal de Canet, feren grans crits dient tots ensemps: *Aragó!, Aragó!*. E aquí fonc Mossèn Bernat d'Oms e mossèn Samsó e molts altres gentils-hòmens e trobaren lo portal de Canet hubert e intraren-se'n tots ensemps ab lo rey en Johan dins la vila de Perpenyà y fon aragonesa. E lo rey posave a casa de mossèn Johan Radon, y la dita vila ere francesa; y los francesos staven spantats y molts enmalignats, y en tant prest fon la nova en lo rey de France”.¹⁴⁴

Aquestes línies no foren les úniques escrites sobre els fets d'aquest moment, ja que de manera recurrent trobem en aquest mateix llibre de memòries força al·lusions a l'entrada dels francesos als Comtats, al xoc social i a la manera com van ser acollides les tropes¹⁴⁵.

La victòria catalana fou, però, curta. La resposta francesa no es va fer esperar i establí un setge a Perpinyà d'abril a setembre de 1473. Tot plegat vingué a confirmar el tractat de Baiona (Pau de Perpinyà, setembre de 1473): el rei d'Aragó mantenia el seu deute i, a canvi, Lluís XI reconeixia la sobirania del rei sobre el Rosselló. A la pràctica, la treva va ser simbòlica ja que els combats es reprengueren l'any següent. Aquest cop, els francesos van envair amb força els Comtats i van protagonitzar un nou setge de Perpinyà (desembre 1474-

¹⁴³ Tot i que el to de la narració dels fets per historiadors nord-catalans pot donar a pensar en la exageració, hem de ser conscients del que significava una ocupació militar de més de deu anys en un territori "estranger", en una època d'avenços tècnics i militars relatius.

¹⁴⁴ “Memòries de l'església de Sant Jaume de Perpinyà”, *Cròniques del Rosselló, segles XVI-XVII*, Curial [ed. d'Antoni Simon i Pep Vila], Barcelona, 1998, p.252

¹⁴⁵ *Ibid.*, pp.250-251: « Memòria de la entrada feren los francesos en Roselló »; De fet l'any 1473 va ser decisiu per Perpinyà, que llençà crides desesperades als barcelonins perquè els ajudessin, tot apel·lant a llur patriotisme solidari i contra els francesos (*Correspondance de la ville de Perpignan de 1399 à 1660*, Carta LXXXI, el 13/12/1473, p.7).

març 1475). Aquesta darrera agressió marcà encara més la memòria dels perpinyanencs. Els escrits dels segles posteriors van etiquetar els habitants de l'època com a “menjarates”. Els mites, les llegendes i les cròniques s'estenen en la descripció de la misèria, la fam i la por que patí la població rossellonesa –i de Perpinyà principalment-. És coneguda, per exemple, la llegenda del cònsol en cap de Perpinyà, Joan Blanca, heroi de la resistència perpinyanenca enfront dels francesos. Suposadament, el seu fill fou fet presoner per les tropes franceses i se'l pressionà a negociar i obrir les portes de la vila. Ell s'hi negà. És així com veié morir el seu fill sota els seus ulls per no haver cedit. Aquest setge resta marcat per la seva duresa, segons recorden les narracions de cronistes com Francesc Comte un segle més tard (1586); els sentiments i la situació dels qui ho patiren conflueixen en la misèria a l'interior de la vila:

“Haven acabat de menjar los aliments necessaris per a la vida humana foren forçats a menjar fins los animals bruts com caballs i cans, y altres molt més odiosos com son los gats y ratas; y alguna mare tingué de sustentar ab la carn del fill mort l'altre fill que li restave”.¹⁴⁶

En els seus escrits, Francesc Comte cerca la fibra sensible del lector i porta la seva atenció cap aquells fets que tocaren directament la població, sempre reflectint un gran sentiment antifrancès¹⁴⁷. En la mateixa línia, Andreu Bosch reflectia el tema dels perpinyanencs “menjarates” durant els setges de finals del segle XV, però destacava dos fets com eren el comportament francès al Rosselló i la resistència de la gent del país:

“los Comtats estigueren sempre en continua guerra ab los Francesos, mes de trenta anys expellint los moltes vegades ab tants infortunis, encontres, ruines, incendis, robos, y altres desastres, y persecucions, y tot en obediencia, y servey del Rey Don Juan de Arago”.

Tot seguit, feia una exaltació de la lluita contra els francesos com a signe de desesperació, record dels anys de sofriment i patriotisme; fins i tot “les dones armades peleaven varonilment”. Però, Bosch ens recorda que el més important era la memòria que, al segle XVII, en quedava d'aquells esdeveniments, com a mostra de la crueltat francesa i de la remembrança que es tenia al si de la població del Rosselló¹⁴⁸. És en aquest sentit, doncs, que Ramon Sala remarca la manera com els cronistes del segle XVI i XVII treuen suc de

¹⁴⁶ COMTE Francesc, *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*, Curial [a cura de Joan Tres], Barcelona, 1995, pp.187-188.

¹⁴⁷ TRES Joan, introducció a l'obra de Francesc Comte: *Il·lustracions...*, pp.104-105. L'antifrancesisme de Comte el veiem també, per exemple, en el text pp.188-189.

¹⁴⁸ BOSCH Andreu, *Sumari, Índex o Epítome dels admirables i nobilíssims Títols d'Honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Curial, Barcelona-Sueca, 1974 [Edició facsímil de Pere Lacavalleria, Perpinyà, 1628], pp.43-51 (Més endavant, A. Bosch recupera el fil de la seva argumentació per dir que la ocupació del Rosselló pels reis de França entre 1462 i 1493 responia a una « mala fe » d'aquests [pp.214-215]).

l'esdeveniment que més fortament marcà la memòria col·lectiva dels rossellonesos per intentar revifar la defensa dels Comtats enfront de nous possibles atacs francesos¹⁴⁹.

De fet, els francesos s'establiren d'una manera contínua fins el 1493, efectuant entrades i ràtzies més enllà dels Pirineus, com la que ens descriu Narcís Feliu de la Penya a l'Empordà de l'any 1476¹⁵⁰. En qualsevol cas, el 13 de setembre d'aquell any 1493, els reis Catòlics feren una entrada triomfal a Perpinyà. El Rosselló fou una mena de laboratori per a les renovades monarquies occidentals modernes que s'estaven enfrontant, així com ho van ser també les terres d'Itàlia. En efecte, pensem que el Rosselló pateix les darreres guerres medievals i les primeres d'una època moderna i, alhora, els signes d'un canvi de mentalitats, d'estratègies econòmiques i polítiques al cor de les creixents monarquies europees (o més aviat: noves unitats polítiques en plena gestació).

Com afectà aquest període el subconscient col·lectiu de la població? La memòria comuna d'un poble pot enregistrar elements que, amb una certa continuïtat, hagin estat agredint-la -com va succeir a finals del segle XV-. També però, el Rosselló s'endinsà en el que anomenem l'època moderna com a ensens polític important en els estira-i-arronsa monàrquics d'Europa. Com que aquests creixien, el contacte violent amb les tropes militars s'incrementà al llarg dels segles XVI i XVII. Els atacs a compte gotes, la brutalitat de les accions i l'aprofitament en l'increment de la por per part de la monarquia hispànica afavoreix la tendència a l'arrelament profund de l'odi del francès al Rosselló. Els escrits i dietaris rossellonesos de l'època moderna evidencien, doncs, un odi profund vers els francesos. La crònica brutalitat amb la qual l'exèrcit francès s'introdueix al país, de nou des de 1496 fins a les guerres de religió de França, així com el record de l'ocupació francesa de 1462 a 1493 que acabem de veure, influeixen en la decisió de les autoritats locals i de la població rossellonesa d'oposar-se frontalment a un acord amb el rei de França, Lluís XIII, durant la guerra dels Segadors. Aquí té lloc un pas de la resistència i el rebuig a una possible formació identitària col·lectiva en reacció a l'enemic principal, França. Els seus representants -rei, soldats, habitants, enviats- són la personificació de tots els mals als ulls de la població: lladres i heretges, de comportament brutal. Tota una sèrie de condicionants externs als codis de solidaritat locals¹⁵¹. Cal esperar a veure les reaccions de l'annexió a França per comprendre

¹⁴⁹ SALA Ramon, "La catalanité par les Roussillonnais de la fin du XVIe à la première moitié du XVIIe siècle", *Le Roussillon, de la Marca Hispánica aux Pyrénées-Orientales (VIIe-XXe siècles)*, Actes del LXVIIe Congrès de la FHLMR, SASLPO, Perpinyà, 1995, pp.75-87.

¹⁵⁰ FELIU DE LA PENYA Narcís, *Anales de Cataluña y Epilogo Breve de los progresos, y famosos hechos de la Nacion Catalana...*, Imp. Josep Llopis, Barcelona, 1709, vol.3, p.75 (« hurtos, correrías, ... »). Els francesos es feren omnipresents a la zona durant tots aquells anys segons l'autor dels *Anales*.

¹⁵¹ SMITH Anthony D., *The Ethnic...*, pp.47-50. Els pobles són el que són i ho senten així tot mostrant llur rebuig frontal a tot el que és estranger, el que ve de fora. Tots els símbols i llegendes creades arran de les

l'abast d'aquest sentiments. A principis del segle XVII, Lluís Baldo, ciutadà honrat de Perpinyà, deia en referència directa als seus conciutadans:

“tienen una antipatía tan notoria y un odio tan natural a los franceses, sus vecinos, que dificilmente puede describirse. Sus sentimientos son tan fuertes que un hijo, nacido en los condados abomina, con un odio absolutamente natural, de su padre nacido en Francia”.¹⁵²

En segon lloc, els Comtats se situen com a talaia davant del regne de França. La concepció del terme de frontera ha estat i és encara un tema a debat. Daniel Nordman, per exemple, considera possible una discussió sobre “la frontera” només a partir del segle XVII¹⁵³. La concepció històrica de les fronteres ha estat i segueix sent, en efecte, un tema conflictiu. Però, tot i així, el concepte de frontera no resta encara definit a finals del segle XV¹⁵⁴. No podem parlar d'interpretacions físiques o geogràfiques per part de la població dels territoris, sinó més aviat de representacions mentals i tradicionals. Els habitants dels Comtats descobriren la importància que tenia llur posició fronterera amb el regne de França quan aquest va entrar i atacar una i altra vegada els seus pobles. Fins llavors, la nebulosa política i la feblesa reial d'ambdues monarquies havien evitat els enfrontaments directes i perllongats exèrcit-població de l'altre regne. Lluís Palau (1627) ens diu que els Comtats esdevenen “*llave, muro y defensa*” de tota Espanya¹⁵⁵. En un segle, els cronistes són capaços de transcriure per escrit el que la població ressentia de manera creixent des de l'ocupació del segle XV. Llur paper és, doncs, cabdal en el desenvolupament i arrelament antifrancès al Rosselló; emmarcats tanmateix en els interessos polítics de les comunitats polítiques a les quals pertanyien. En efecte, l'època durant la qual el Rosselló patí les modernitats del regne de França representava un moment de mutacions econòmiques i religioses –com la introducció de la Inquisició¹⁵⁶; i també la ratificació de les monarquies a través del fisc, les lleis, l'exèrcit i els canvis culturals

generacions uneixen els individus d'aquella comunitat. L'entrada d'estrangers és un perill i més encara quan es produeix de manera violenta. Els mètodes de representació ètnica són molt diversos i, contràriament al que es pot pensar avui en dia, no només els codis lingüístics formen el grup.

¹⁵² BALDÓ Lluís, *Acclamación pia y justa al rey D. Felipe III por Luis Baldo embajador de la vila de Perpiñan que por justas causas se han de separarla generalidad i diputacion de los condados de Rossellon y Cerdaña y sus anexos...* Andrés de Parra, Madrid, 1627. Potser podríem treure realisme a aquesta afirmació, ja que en aquella època els escrits crítics entre francesos i espanyols eren una constant (ja des de finals de segle).

¹⁵³ NORDMAN Daniel, *Frontières de France, de l'espace au territoire (XVIe-XIXe siècles)*, Gallimard, Bibliothèque des Histoires, Paris, 1998, pp.88-105. El segle XVII inauguraria un concepte més modern de frontera –“natural”–; l'autor dedica unes pàgines a aquesta controvèrsia.

¹⁵⁴ *Ibid.*, pp.75-87. El concepte de “límits” precediria al de “frontera”, tot i que l'autor expressa la idea per la qual no hi ha una sinó diverses fronteres, sempre segons el criteri dels grups que ho expressen (p.41).

¹⁵⁵ PALAU Lluís, *Discurso fundado sobre la pretensión que tienen los condados de Rosellón y Cerdaña de desunirse y separarse del Principado de Cataluña y su Diputación*, L. Roure, Perpinyà, 1627.

¹⁵⁶ SARASA Esteban, *Sociedad y conflictos sociales en Aragón (siglos XIII-XV). Estructuras de poder y conflictos de clase*, Siglo Veintiuno, Historia de los Movimientos Sociales, Madrid, 1981, p.234 (Efectes per l'Aragó).

(impresnta, arribada de les arts de l'Est). Alhora, la pressió de França cap a la resta d'Europa es feu més gran, car se sentia més poderosa: es va desfer del seu principal adversari –Carles el Temerari de Borgonya–, acumulà pretensions a les guerres d'Itàlia i obtingué el Concordat de Bolonya¹⁵⁷. Paral·lelament, els sobirans del Rosselló –els reis Catòlics i després Carles Quint– representen el més gran poder polític i religiós de l'època, agreujant comparatiu que sempre estarà en les ments dels dirigents francesos i espanyols. Finalment, la principal conseqüència és una pressió militar que esdevé més forta i constant a causa, a més a més, del desenvolupament i la innovació de les tècniques militars. L'exèrcit es converteix en una institució permanent que cal mantenir i, per a la seva manutenció, cal establir nous impostos¹⁵⁸. L'enfrontament no és exclusiu entre tropes enemigues, sinó que s'ataca directament la població: aquesta, com en el cas que estem veient, és una peça indispensable per a la negociació.

Finalment, doncs, la imatge dels francesos s'estableix i es consolida a partir de diferents nivells:

- a) La presència i amenaça constant d'un exèrcit militar enemic a les portes del país, més nombrós, indisciplinat i compost de francesos i mercenaris estrangers. Això només podia traduir-se per destrosses enormes al camp i drames entre la població amb la qual tenien contacte. Els allotjaments simbolitzaren a l'època moderna el gran mal de les societats rurals¹⁵⁹.
- b) La població rossellonesa sembla esbornejada davant les actituds del rei de França i el rei d'Aragó (“oblit” i empenyorament del Rosselló); les seves autoritats enceten llavors un camí ascendent i competitiu respecte Barcelona.
- c) Formació d'un pensament comú, un tret identitari manifestat davant el perill i la por: poble i elit es veuen escenificats i rebaixats al mateix nivell, com a « compatriotes » per setges, violència i misèria¹⁶⁰. És la recreació de mites i llegendes comuns provocats pels conflictes; un fet summament important per a la creació d'una consciència-memòria comuna dels francesos i les seves accions al Rosselló. Es tracta de la idea social de l'existència d'un enemic

¹⁵⁷ BILOGHI Dominique, « Modernités. L'évidence et l'obstacle (XVe-XVIIIe siècle) », *Une histoire « européenne » de l'Europe. D'une Renaissance à l'autre ? (XVe-XXe siècle)*. [dir. Charles-Olivier Carbonell], Privat, Toulouse, 1999, p.23 i p.71.

¹⁵⁸ HALE John R., *Guerra...*, pp.62-64 i p.236

¹⁵⁹ *Ibid.*, p.197 i p.202

¹⁶⁰ AMELANG James, “Cities: identities, conflicts, solidarities”, *IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, L'Avenç, Barcelona, 1999, pp.21-35. L'autor manifesta la idea segons la qual « els conflictes facilitaven l'articulació, l'expressió, i fins i tot la creació d'identitats » i el fet que les solidaritats foren un símil d'identitats que feren que la gent es mobilitzés. Amb això, l'autor aplica al cas català la relació entre conflictes i repercussió en la població.

comú i non-grat: el regne de França. La identitat rossellonesa sembla manifestar-se, doncs, en un sentit defensiu, resistent i solidari, primer pas per assolir una possible identitat col·lectiva¹⁶¹.

d) La confirmació del Rosselló com a avantguarda del regne d'Espanya, ja al segle XVI, i presa de consciència del fet per la població, arran dels atacs i ràtzies que pateix. Les Corberes –frontera oficial amb França des del Tractat de Corbeil el 1258- esdevenen realment la ratlla fronterera militar i social entre “catalans” i “gavatxos”¹⁶²: els habitants del Rosselló pateixen les tensions entre ambdues monarquies, la qual cosa hagué de marcar fortament les mentalitats rosselloneses¹⁶³.

2.2- Les pors d'un atac hugonot a finals del segle XVI

“Los bandolers y ogonaus jas tornen apoderar de la terra”.

“La mala gent de bandolers y luterans y ladres que entran de Fransa cada dia [...] y sen amenaran allà los rectors y altras homens”¹⁶⁴.

Amb aquestes idees se sentenciaven els atacs francesos a finals del segle XVI sobre Catalunya, més concretament a la frontera amb el Llenguadoc. El Rosselló pateix en primera línia les conseqüències de les guerres de Religió franceses, de la mateixa manera que altres poblacions situades sobre la ratlla fronterera amb França. La por a una invasió hugonota en ple conflicte religiós francès es feu palès a totes les zones frontereres: Aragó, Cerdanya, Rosselló. Una vegada més, doncs, les ràtzies, els atacs i les petites invasions donaren una imatge reforçada del francès com principal enemic, amb l'agregant de l'heretgia hugonota i el paper jugat per la Contrareforma i les autoritats polítiques en aquest afer. Però les pors anaven tal vegada acompanyades de realitats. Així, per exemple, veiem la narració de l'entrada d'un grup d'hugonots a Estagell el 1570 i el trasbalsament que això produí¹⁶⁵. Un fet que es repetí de manera recurrent en aquesta vila per ser frontera amb la Fenolleda, camí del país de

¹⁶¹ SMITH Anthony D., *The Ethnic...*, p.22: l'autor especifica els fets pels quals l'individu percep el que el distingeix dels altres, dels estrangers. Posa èmfasi en les « experiències col·lectives » i destaca la importància de la cristal·lització de qualsevol expressió identitària, mantinguda i recordada generació rera generació. Una de les característiques principals seria el trobar un nom a la col·lectivitat (catalans), l'associació amb un territori concret i el sentit de la solidaritat, entre altres (pp.24,28 i 29).

¹⁶² PEYTAVÍ DEIXONA Joan, “L'immigration occitane en Catalogne Moderne: l'exemple nord-catalan du Haut-Vallespir”, *Le Roussillon, de la Marca Hispànica aux Pyrénées-Orientales (VIIe-XXe siècles)*, Actes del LXVIIè Congrès de la FLMR-SASLPO, Perpinyà, 1995, pp.517-533.

¹⁶³ SALA Ramon, *Dieu, le Roi, les Hommes (Perpignan et le Roussillon: 1580-1830)*, Trabucaire, Perpinyà, 1996, pp.24-28.

¹⁶⁴ Citat a: SALES Núria, “Bandoliers espagnols i guerres de religió franceses”, *L'Avenç*, 82, Barcelona, 1985, pp.46-55

¹⁶⁵ « Memòries de l'Església de Sant Jaume », *Cròniques...*, p.274: « Memòria en lo any 1570... »

Foix¹⁶⁶. Paral·lelament, doncs, a accions puntuals i incursions armades (1581, 1583, 1587, 1596¹⁶⁷ o 1598¹⁶⁸), la “rumorologia” podria haver jugat un paper molt important com a vertebradora d’una oralitat i d’una gènesi de consciència col·lectiva davant una imatge concreta del francès¹⁶⁹. I, els grans elements canalitzadors foren l’hugonot i la por que se’n despregués. Felip II i Felip III jugaren força bé aquesta carta per atreure’s certes poblacions allunyades del centre polític, i acostumades a l’intercanvi entre poblacions veïnes tot i pertànyer a regnes diferents¹⁷⁰. Aquest fou el cas a la Ribagorça, on arran dels conflictes pel poder entre senyors i el rei, aquest últim féu intervenir el factor de la pretesa invasió hugonota per a enviar tropes a la frontera de Benasc. Fou el primer pas per acabar d’eliminar el poder comtal a Ribagorça i substituir-lo pel reial (1591)¹⁷¹. En aquesta instrumentalització hi tingué

¹⁶⁶ FELIU DE LA PENYA Narcís, *Anales de Cataluña...*, vol.3, pp.217-219 (L’autor explica la victòria catalana sobre els francesos -500 hugonots- a Estagell el 1592. També destaca el caràcter dels atacants que feren desaparèixer imatges de la verge. Aquestes van ser retrobades de manera « milagrosa », atorgant un caire sobrenatural a les victòries i a la « veritat » del poble davant dels francesos heretges. Tanmateix, es de destacar l’amenaça que significà la vinguda des de Leucata d’uns 15.000 homes per atacar Perpinyà; el Rosselló va comptar aquesta vegada també amb l’ajut de Sant Magí, segons el narrador, que va donar llum al dia en plena nit desfent els plans d’agressió i causant la retirada dels francesos).

¹⁶⁷ SIMON TARRÉS Antoni, “«Catalans» i «francesos» a l’edat moderna. Guerres, identitats i contraidentitats. Algunes consideracions”, *Pedralbes*, 18, vol. II, 1998, pp.391-401; SALES Núria, *Senyors bandolers, miquelets i botiflers (Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII)*, Empúries, Barcelona, 1984, p.51. Aquest seria l’inici de l’anomenada “guerra del Rosselló”, 1596-1599: SALES Núria, “Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)”, *Història...*, pp.93-99. Si bé, les invasions franceses sobre el Principat foren contínues durant tot el segle XVI, de 1503 a 1598, que Núria Sales qualifica de situació o « estat de guerra endèmic », entre les quals destaca el setge de Puigcerdà el 1521, per part de gascons i francesos (p.76 i pp.82-86).

¹⁶⁸ PEYTAVI Joan, *La família nord-catalana. Matrimonis i patrimonis (segles XVI-XVIII)*, Trabucaire, Canet, 1996, p.15. L’autor comenta el setge d’Illa per part de grups hugonots el 1598.

¹⁶⁹ De l’antipatia s’hauria passat al rebuig integral de l’altre, emprant el vocabulari que recentment ha estat atorgat a l’actitud davant dels moriscs. I és que de fet, algunes zones com Aragó i València estaven per aquella època immerses en el “conflicte” col·lectiu -religiós i polític- amb els moriscs, la qual cosa minvava importància a la presència francesa; fet que no es produí exactament igual arreu d’Espanya, per això el Rosselló mantenia la mirada més focalitzada sobre l’heretgia i l’amenaça francesa, portant sovint el comportament col·lectiu cap a la xenofòbia: PERCEVAL José María, *Todos son uno. Arquetipos, xenofobia y racismo. La imagen del morisco en la Monarquía Española durante los siglos XVI i XVII*, Instituto de Estudios Almerienses, Almeria, 1997, p.102 i pp.178-181. La idea del despectivisme dels espanyols sobre els francesos exposada per aquest autor es prou viva a Catalunya, com ho mostren les paraules mateixes d’un dels viatgers francesos més coneguts de principis del segle XVII, Barthélémy Joly: “La gent d’aquesta ciutat de Girona i de tot el país dels voltants fan mofa dels francesos amb ximpleries, mirant-nos de cap a peus com si fóssim gent de l’altre món, tractant d’esbrinar qui som i d’on venim, tot tafanejant els nostres gestos, aspecte, vestit, botes i esperons, la mida dels quals els sorprèn moltíssim, sense avergonyir-se ni deixar-nos petja, fins a veure’ns rústicament beure i menjar [...] fins a injuriar-nos pels carrers, anomenant-nos gavatxos” (Citat a: BUSQUETS Joan i SIMON Antoni, *Girona al segle XVII*, Quaderns d’història de Girona, Ajuntament de Girona, 1993, p.13). D’alguna manera, la relació des de finals del segle XVI, lligada a l’ona d’immigració i a la heretgia protestant, fou d’una espècie de menyspreu local versus el nouvingut. No va caler, doncs, cap efecte de les guerres per veure emergir un via xenòfoba contra els francesos; Finalment, les imatges estereotipades promogudes des de la monarquia, a vegades, a través de la publicística, però també des de la novel·la picaresca, esteneren una imatge negativa i ridiculitzada del francès (MANERO SOROLLA Maria Pilar, “Imágenes de Francia en la novela picaresca española”, *Imágenes de Francia en las Letras Hispánicas*, Ed. Francisco Lafarga, PPU, Barcelona, 1989, pp.427-435).

¹⁷⁰ PEYTAVI Joan, *La família...*, p.18. Veiem l’agraïment de Felip III a la població per la seva lluita contra els hugonots (1609).

¹⁷¹ COLÁS Gregorio i SALAS-AUSENS José Antonio, *Aragón en el siglo XVI: alteraciones sociales y conflictos políticos*, Departamento de Historia Moderna, Zaragoza, 1982, pp.126-128, pp.140-163 i pp.197-199. Els autors expliquen com alguns francesos havien pres part en el conflicte a favor del comte: es va fer intervenir la Inquisició i es va propagar la idea que els francesos vinguts eren luterans, precedent d’una possible invasió;

un pes específic la Inquisició, sobretot a la ratlla fronterera i a Barcelona¹⁷². Aquests fets coincidiren amb el desenvolupament del bandolerisme a la muntanya catalana i amb el conflicte entre Nyerros i Cadells des dels Comtats. Cal destacar en aquest sentit les amalgames que es feien –ben sovint reals- d’hugonots havent-se afegit a bàndols armats fora del regne de França¹⁷³. Amb aquesta excusa, les autoritats reials intentaven promoure llur exclusió social i afavorir-ne la detenció, tot i que en el cas anterior fou difícil pel relleu dels personatges implicats.

La implicació de Felip II en les guerres de religió i en la successió al regne de França representava un punt culminant en les bèl·liques relacions de les dues monarquies al llarg de tot el segle XVI¹⁷⁴. La pau de 1598 simbolitzà també l’inici d’una nova etapa: l’inici d’un joc de guerres psicològiques que anirà desenvolupant-se al llarg del segle XVII. Es tracta de la guerra de desprestigi pamfletari. S’intentà llavors influenciar tant els governs veïns com les pròpies poblacions dels mals i els defectes de cadascuna de les monarquies¹⁷⁵. La batalla pamfletària hispano-francesa i la progressiva tensió per l’aproximació de la guerra provocà l’exageració de temes com el de l’heretgia hugonota. Cronistes i dietaristes catalans, particularment rossellonesos -Lluís Palau, Pere Pasqual, Jeroni Cros- són una mostra de relators interessants i alhora impregnats per la confrontació entre Espanya i França. Endinsats en el segle XVII, hom veu que la imatge del francès al Rosselló no va millorar gaire des dels enfrontaments “religiosos” de finals del XVI. A costat dels efectes perversos d’atacs polítics, els escrits no deixaven de remarcar els principals punts d’enemistat i de rebuig entre els rossellonesos i els francesos.

BOIX POCIELLO J.C., “Una aproximació a la Ribagorça del s. XVI”, *Miscel·lània. De les terres de Lleida al segle XVI. Homenatge a Antonio Hernández Palmés*, Institut d’Estudis Ilerdencs, Lleida, 1995, pp.93-116 (Sobre la relació entre la població, la situació local i les alteracions ribagorçanes de finals del segle XVI).

¹⁷² El paper de la Inquisició en les zones frontereres ens és explicat per: SÁNCHEZ Pilar, “La Inquisición y el control de la frontera pirenaica en el Aragón de la segunda mitad del siglo XVI”, *Historia Social*, 11, 1991, pp.3-22; La persecució social dels francesos semblaria força important si fessim només cas dels casos jutjats per la Inquisició: BALANCY Elisabeth, “Les immigrés français devant le tribunal de l’Inquisition de Barcelone (1552-1692)”, *Les Français en Espagne à l’époque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*, C.N.R.S., Paris, 1990, pp.39-69; MONTER William, *La otra Inquisición: la inquisición española en la Corona de Aragón, Navarra, el País Vasco y Sicilia*, Crítica, Barcelona, 1992, p.130; LANGÉ Christine, *L’immigration française en Aragon au XVIe siècle et dans la première moitié du XVIIe siècle*, Tesi pel diploma d’arxivista-paleògraf, 1987, p.171

¹⁷³ SALES Núria, *Senyors bandolers...*, pp.87-100. En particular l’apartat on es tracta les « connivències entre la noblesa muntanyenca catalana i els hugonots francesos »; Gran part del bandolerisme es refugiava al Pallars i la Ribagorça (AURELL i CARDONA Jaume, “El bandolerisme a les terres de Ponent a les darreries del segle XVI: una aportació documental”, *Miscel·lània. De les terres de Lleida...*, Lleida, 1995, pp.9-17).

¹⁷⁴ AMALRIC Jean-Pierre, “Philippe II et la France (1556-1598)”, *Felipe II y el Mediterráneo*, vol.IV, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, 1999, pp.249-265 (Una de les etapes de l’evolució en la relació franco-espanyola va ser la ingerència hispànica a França durant les Guerres de Religió, simbolitzada pel tractat de Joinville entre la Lliga Catòlica i el representant espanyol, el 1685. Aquest període conflictiu anà de 1572 a 1589, data a la qual Enric de Navarra esdevingué rei de França).

¹⁷⁵ Alguns textos d’autors que coneixien les dues monarquies posen de relleu la manipulació política de diversos esdeveniments: GARCÍA Carlos, *La oposición y conjunción de los dos grandes luminaires de la tierra, o la antipatía de franceses y españolas*, Madrid, 1617. Ed. bilingüe a Alta Press, 1979, 376p.

Segurament, van ser les guerres de religió del segle XVI les que van “estigmatitzar” els francesos als ulls dels països catòlics d’Europa, sobretot a Espanya¹⁷⁶. En aquest sentit, els rossellonesos desenvolupen i arrelen el sentiment d’amalgama entre el fet de ser francès i susceptible alhora d’heretgia hugonota. De fet, no seria just ni convenien pensar que tots els bandolers i atacs fronterers van ser protagonitzats per protestants, ja que seria un error tal i com demostra Xavier Torres. Si bé molts dels caps de bàndols eren originaris de famílies obertament hugonotes, les tropes no ho eren forçosament, i molts dels integrants eren els mateixos habitants de poblacions llenguadocianes dels voltants que es deixaven endur per qüestions econòmiques, d’aventura o, sobretot, de rivalitats antigues¹⁷⁷. La por, com a territori fronterer de França, exagera i promou aquesta idea. Alhora, potser aquest fet és un dels que més clarament es manifestaren a partir de l’entrada de tropes i representants reials del regne de França durant la segona meitat del segle XVII. Com ho han destacat sovint els historiadors rossellonesos, el xoc religiós fou probablement més important que d’altres aspectes. Historiador del dret, Didier Baisset ha assenyalat la « síndrome protestant » que existia al Rosselló, donada la gran “religiositat hispànica” dels rossellonesos. Els soldats francesos eren forçosament culpables i portadors d’un “mal”: el protestantisme¹⁷⁸. L’amença contínua de finals del segle XVI i principis del XVII va suposar un factor afegit a les difícils relacions bilaterals o, millor dit, a la nefasta opinió que els rossellonesos podien tenir fins aquell moment sobre els francesos. Tanmateix, la important immigració francesa cap a terres catalanes semblaria contradir el rebuig visceral dels francesos.

2.3- La immigració francesa als Comtats

I, com si les condicions bèl·liques no haguessin de venir soles, hem de sumar-hi el factor humà: la immigració. Els Comtats reben la part més gran del gran flux migratori francès que es dirigeix cap al sud. Sens dubte, però, si l’assimilació de tota aquesta gent va ser

¹⁷⁶ En un sentit contrari, amb la revocació de l’Edicte de Nantes (1685), Lluís XIV provocà la unió entre països protestants contra França, entre altres.

¹⁷⁷ TORRES Xavier, “*Bandolerisme catalan et protestantisme français (XVIe -XVIIe siècle), image et réalité*”, *Tolérance et Solidarités...*, Archives Départementales de l’Ariège, Saint-Girons, 2000, pp.391-411

¹⁷⁸ BAISET Didier, “La diffusion du protestantisme en Roussillon ou le choc avec un catholicisme marqué par la religiosité hispanique”, *Le Roussillon, de la Marca Hispànica aux Pyrénées-Orientales (VIIIe-XXe siècles)*, Actes del LXVIIe Congrès de la FHLMR-SASLPO, Perpinyà, 1995, pp.341-367. Tanmateix, el fet que les normes de la Contrareforma haguessin arrelat fortament entre la població no implicava que els eclesiàstics en fessin per igual; Altrament, els esdeveniments del Llenguadoc són importants a fi de conèixer el perquè de les ofensives cap a terres catalanes d’aquella època, ja que demostren tanmateix l’heterogeneïtat d’aquelles terres i trenca amb la imatge unificada del protestant o luterà occità (LE ROY LADURIE Emmanuel, *Les paysans de Languedoc*, Flammarion, Rennes, 1969, pp.197-205).

relativament ràpida; això es degué a la manca de mà d'obra que hi havia i a la similitud cultural dels immigrants, majoritàriament occitans. Per tant, podem considerar aquest factor com un ingredient més per alimentar l'odi del francès, o potser, en canvi, va ajudar en l'evolució econòmica i social dels comtats? En tot cas, recordem les paraules citades anteriorment de Lluís Baldo, que posaven en entredit l'acceptació dels francesos al país, però que reconeixia, per aquest mateix fet, una acceleració en la voluntat integradora dels mateixos immigrants; una integració ràpida de una a dues generacions, on els fills renegaven de seguida de llur origen francès¹⁷⁹. Demostraria això l'existència d'un arrelament molt primerenc de francofòbia al Rosselló?

A causa de la seva situació geogràfica, pel Rosselló passaren immigrants, soldats, exèrcits, epidèmies i esdeveniments que, d'una manera o una altra, marcaren el caràcter "fronterer" de la seva població al llarg dels segles. Tal vegada, destaca també per l'aspecte positiu que representa el contacte directe, comercial i humà, amb les contrades pirinenques –la Cerdanya, l'Urgell o Andorra- i amb Figueres, Roses o Girona. Però, en realitat, no deixava de ser un país mal protegit. Destacava a la vista la dolenta defensa militar de la regió, a causa de les condicions geogràfiques del Rosselló: una extensa plana que només estava protegida, de manera natural, pels grans estanys que s'obrien pas terra endins des del mar, molt més que avui en dia. La defensa era purament militar: fortificacions al nord –Òpol i Salses-, al centre –Perpinyà-, a la costa –Cotlliure sobretot- i les defenses tradicionals de la muntanya que cobrien els passos, com ara Bellguarda, Vilafranca de Conflent o Prats de Molló. De totes elles podem dir que fins a l'arribada dels francesos, ja el 1639, només Salses havia experimentat una gran transformació i, doncs, les poblacions foren més o menys sempre exposades als atacs en època de guerra o a simples ràtzies. En aquestes condicions, la formació de la cohesió comunitària enfront de l'enemic francès semblava estar a l'ordre del dia. I si parlem aquí de "poblacions" en plural és precisament per destacar, dins la petitesa física del país nord-català, les diferències que també existien entre els homes i dones de la plana i els de la muntanya, un fet que sembla irrellevant, però que es revela important amb l'arribada dels francesos i la seva nova política local.

Paral·lelament a tots aquests fets, hem de destacar l'arribada massiva d'immigrants procedents del regne de França. Els estudis –a nivell local- sobre la immigració francesa a Catalunya s'han multiplicat des de l'obra de Jordi Nadal i Emili Giralt¹⁸⁰. No obstant això, i malgrat l'al·lusió feta en l'anàlisi d'aquests historiadors, l'estudi sobre immigrants francesos

¹⁷⁹ BALDO Lluís, *Acclamación...*, 1627.

¹⁸⁰ NADAL Jordi i GIRALT Emili, *La population...* (1960)

al Rosselló no s'ha encetat realment fins a la darrera dècada¹⁸¹. Això sembla sorprenent, car l'arribada d'immigrants als Comtats i llur instal·lació degué ser més gran que a la resta de Catalunya, per la proximitat i les possibilitats de trobar-hi feina; sorprèn doblement si tenim en compte que el Rosselló era el territori a priori menys disposat a acollir població francesa. Però, la proximitat cultural i d'entesa –dels occitans- afavorí una certa integració. D'altra banda, els Comtats eren una terra principalment rural, la qual cosa sembla afegir facilitats en la comunicació i intercomprensió dels habitants. El treball de la terra colze a colze, com ens diu Christine Langé, suavitza les relacions i provoca una entesa si més no forçada, ja que nous i autòctons s'havien de veure i treballar junts cada dia. Els immigrants són menys nombrosos en l'àmbit rural i no es reagrupen com en els medis urbans¹⁸². També veiem que entre la població rural i de muntanya és on trobem, en general, un índex més gran de matrimonis mixts. Pel que fa a la capital, Perpinyà, s'erigeix una varietat més gran d'oficis i el grau més alt de conflictes¹⁸³.

També és cert que la repartició dels immigrants varia segons la riquesa autòctona i l'orografia. Per tant, podríem discrepar de l'afirmació de J. Nadal i E. Giralt sobre el fet que “el Rosselló fou gairebé francès per la sang abans de ser-ho per la bandera”¹⁸⁴. Es tracta d'un concepte molt relatiu, ja que seria negar el dret d'intercomprensió, acceptació i integració d'altri a la comunitat en la que viu. La integració i la identitat de l'individu en la societat es fa per nivells de pertinença i de proximitat¹⁸⁵; això és difícil de veure per l'expressió mateixa de l'afectivitat, però és més palpable en el rebuig del que és forà per estrats¹⁸⁶. En les societats de l'Antic Règim, malgrat un possible rebuig en els adults o els nous, els nous nats d'immigrants -casats amb autòctons o autòctones- es podien adaptar al seu entorn per a desenvolupar-s'hi perfectament. A Sant Llorenç de Cerdans, per exemple, l'arribada el 1593 de Joan Darné –del bisbat de Cominges- és una mostra d'això. Darné es casa amb la filla d'un pagès ric local. Poc a poc arriben familiars seus del regne de França, els quals es “col·loquen” com ell. Al segle XVIII, ens diu Joan Peytaví, aquests parents són “a l'inici de totes les

¹⁸¹ A través l'exemple de la família Mauran d'Illa (*La família...*), Joan Peytaví mostra els comportaments matrimonials nord-catalans i la influència de la immigració occitana. En canvi, a: “L'immigration...”, l'autor se centra en el cas concret de la immigració occitana –majoritàriament- als Comtats nord-catalans.

¹⁸² LANGÉ Christine. *L'immigration...*, pp.166-169.

¹⁸³ NADAL Jordi i GIRALT Emili, *La population...*, pp.91-92. Aparentment, els « hortelans francesos » representaven un 30% dels immigrants el 1542. Alhora, són ràpidament identificables i, en temps de conflicte, són assenyalats amb el dit: « *toda la escoria de franceses jornaleros y moços de oficiales y hortelanos de aquella vila* ».

¹⁸⁴ *Ibid.*, p.92

¹⁸⁵ GINGRAS François-Pierre i LAPONCE Jean, “A la recherche des représentations d'appartenance”, *L'individu et le citoyen dans la société moderne*, Les Presses de l'Université de Montréal, Québec, 2000, pp.165-184.

¹⁸⁶ Aquesta és la idea del sociocentrisme i de l'etnocentrisme, la qual es emprada per: CARO BAROJA Julio, *Los pueblos...*, p.57; SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.24

famílies vallespirinenques d'aquest cognom amb més de vint caps de casa¹⁸⁷. Ben al contrari de reafirmar llur origen, els Darné es barregen i s'estenen –amb les limitacions i rebuigs tradicionals de poble a poble- per la regió. Per tant creiem que l'afirmació de J. Nadal i E. Giralt porta la seva atenció sobre el nombre important d'immigrants del nord que vingueren, però no sobre llur realitat social. I és que fins ara, la majoria dels estudis sobre immigració s'han fixat més en el seu caire quantitatiu que en aspectes socials, com la integració o l'assimilació d'aquests grups.

La “sang nouvinguda” no obté directament la nacionalitat; aquesta l'aconsegueixen per la terra i la comunitat on neixen i gràcies als pares de qui es neix¹⁸⁸. Per tal d'adaptar-se millor a la societat que han integrat, els nouvinguts es casen amb la gent del lloc. Cert és però que si bé moltes famílies arriben “senceres” al Rosselló, la intercomprensió es fa per una o altra branca familiar. Ens sembla prou convenient la idea d'aplicació d'un “motlle” dels costums i els sentiments dels habitants del lloc: un fenomen d'afinitat identitària per solidaritat o per necessitat d'acceptació. La llengua sembla un factor important, però d'altres com el religiós, la fidelitat al rei o a la terra intervenen en el reconeixement oficial i social dels estrangers¹⁸⁹. En tot cas, difícilment es pot seguir parlant de francesos -per no dir de nació gascona o altra nació occitana- al cap de dues o fins i tot una generació en l'àmbit rural¹⁹⁰.

Si volem comparar-ho amb la resta de Catalunya, la majoria de les afirmacions van en el sentit d'una bona integració dels francesos. Antoni Simon destaca tres raons en aquesta suposada integració: “un ràpid i intens mestissatge amb la població autòctona, una fàcil inserció en el món del treball i [...] una bona integració en la vida parroquial-religiosa de les comunitats urbanes i rurals”¹⁹¹. Aquesta idea s'allunyaria dels pretesos dubtes d'ortodòxia en la fe dels nouvinguts. A la Catalunya del Nord, algunes viles frontereres com la Salanca foren massivament “franceses” abans del 1659, però a la pràctica tant o més catalanes que d'altres –

¹⁸⁷ PEYTAVÍ Joan. *La família...*, pp.47-48.

¹⁸⁸ GRAS Mª Mercè, “La immigració francesa i la legislació. Els nouvinguts i els poders de la terra”, XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, t.1, pp. 125-134. A títol comparatiu, veiem la controvèrsia del « fuero de los franceses » i llur integració al regne d'Aragó: PÉREZ COLLADOS José María, *Una aproximación histórica al concepto jurídico de nacionalidad*, Institución “Fernando el Católico”, Saragossa, 1993, pp.44-48.

¹⁸⁹ DURAND Yves, “L'appartenance nationale en France au XVIIIe siècle: *jus sanguinis* ou *jus soli*?”, *XVIIIe siècle*, 176, 1992, pp.295-310.

¹⁹⁰ PEYTAVÍ Joan, *La família...*, p.63. El desenvolupament dels capitols matrimonials a les terres nord-catalanes seria paral·lel al creixement demogràfic degut a les onades d'immigració occitana, els segles XVI i XVII, les quals haurien introduït noves pràctiques. Seria un exemple d'intercanvi i intercomprensió social.

¹⁹¹ SIMON i TARRÉS Antoni, “El creixement poblacional català del segle XVI i la immigració francesa. Aspectes demogràfics i socials”, *Felipe II y el Mediterráneo*, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, Madrid, 1999, vol.1, pp.79-98.

expressió que per ella mateixa ja és absurda¹⁹². Tanmateix, hem de relativitzar la ràpida integració dels nouvinguts a viles com Perpinyà o Illa, ja que la guetització i la tradició contrària a tota integració forana persistia. Sigui com sigui, els problemes entre nouvinguts recents i rossellonesos en temps de conflicte foren nombrosos.

2.4- Plantejaments a la vetlla de 1640

L'aliança amb França fou negociada, en un primer moment, per Pau Claris a Barcelona el 1640. El panorama que es plantejà llavors a les terres nord-catalanes no semblava afavorir una bona acollida del pacte. A més a més, recordem que el Rosselló ja havia patit els primers atacs, setges i penúries arran de l'entrada en guerra de França i Espanya en la guerra de Trenta Anys, com a Leucata el 1637. Aquests foren uns esdeveniments que veurem relatats pels mateixos contemporanis més endavant del treball, recordant així que els preparatius previs a l'entrada de les tropes franceses al Principat van tenir lloc a la frontera del Rosselló entre 1632 i 1640. Però, si bé els francesos eren un enemic conegut al Rosselló, les tropes castellanes no hi tingueren un comportament exemplar, de manera que la propaganda catalana contrària al govern de Madrid aprofità el cas del Rosselló com avant-exemple del que podia succeir al Principat:

“los soldados de Vuestra Magestad que estan en Rosellon alojados no contentos de los estragos y exorbitantes sacrilegos hasta ahora cometidos, publicamente amenazan universal ruina y saco general al Principado, con introduccion de nuevas costumbres en la forma y con la impiedad que en Perpiñan y en otros pueblos se comiençan a executar estos designios”.¹⁹³

Amb el pacte amb Barcelona, les revoltes catalana i portuguesa, i la campanya propagandística, França va multiplicar els seus atacs pamfletaris contra Madrid per tal de desprestigiar la corona¹⁹⁴. Però, els francesos eren ben conscients de les reticències d'una bona part de catalans. Àdhuc, no dubtaven en expressar-ho en els pamflets anticastellans durant la

¹⁹² PEYTAVÍ Joan, *La família...*, p.47 i “L’immigration...”. La Salanca atreu durant dècades famílies senceres de les regions llenguadocianes veïnes.

¹⁹³ BNE, ms.2633, f°1 [Gaspar Sala, *Proclamación Católica*]

¹⁹⁴ DUCCINI Hélène, “Regard sur la littérature pamphlétaire en France au XVIIe siècle”, *Revue Historique*, 528, 1978, pp.313-334. L'autora fa la reflexió crítica sobre l'interès real de la naixent opinió pública francesa sobre el que succeeix fora del regne de França cap a 1640. En canvi creu que eren molt més apreciats els escrits sobre els complots del partit de Gaston i de la reina mare contra Lluís XIII (1636-1641-1642). Els escrits de catalans com els de Gaspar Sala –sobretot- o de Francesc Martí i Viladamor feren aquesta funció. Més tard, escrits com el de Cazeneuve (*La Catalogne française, où il est traité des droits que le roy a sur les comtez de Barcelonne et du Roussillon et sur les autres terres de la principauté de Catalogne*, Toulouse, 1644) o de Caissel (*Relation de ce qui s'est passé en Catalogne*, París, Boutique G. Quinet, 1678-1679, 190p.) se sumaren a la llista de justificatius contra els espanyols.

guerra dels Segadors. Així doncs, si bé pot semblar un pèl exagerat vist els interessos que representava, la idea francesa sobre els catalans fou sovint la mateixa: Pierre Cazeneuve deia significativament allò de la « *haine contre la France* » dels habitants dels Comtats (1644)¹⁹⁵, quan el seu interès era demostrar els lligams entre Catalunya i França.

D'esquena a l'opinió de Perpinyà, les autoritats catalanes de Barcelona signaren el pacte de 1640. Restarà sempre una pregunta en l'aire: quines altres opcions haguessin pogut triar? En tot cas, el pacte certificà el mal enteniment que perdurava des de feia dècades entre Barcelona i Perpinyà. Alhora, s'estenia el problema a la resta dels Comtats i una part de la petita noblesa i la burgesia cerdana -per exemple- mostrava clarament la seva oposició al francès¹⁹⁶. Durant les dècades dels anys vint i trenta, els objectius del comte-duc d'Olivares no tancaren les ferides obertes entre Barcelona i Perpinyà. Ben al contrari, afegí més llenya al foc. Els perpinyanencs partidaris d'un trencament entre les dues capitals catalanes jugaren l'opció castellana per afirmar les diferències amb Barcelona¹⁹⁷. Podríem estendre l'abast del conflicte més enllà d'un simple divorci, com ho anomena René Bès. Es produí un veritable enfrontament amb la declaració de “mà armada”, contra comerciants de Barcelona. Personatges com Lluís Baldo negocien llavors directament amb la cort de Madrid¹⁹⁸. Perpinyà s'alça davant el monopoli creixent de Barcelona en el control del comerç a Catalunya. ¿Aquesta seria una raó de prou pes per a desenvolupar la idea d'una identitat rossellonesa –o millor dit, perpinyanenca- enfront de Barcelona? En aquest sentit, René Bès afirma que la revolta de Perpinyà del 1629 és una marca clara d'especificitat, que precedeix la de 1640 a tota Catalunya¹⁹⁹. En canvi, recentment, Ramon Sala analitzava si el pont que establia Perpinyà amb Madrid, és a dir, amb una clara i definida hispanitat, no fou un servei interessat, però al servei de la catalanitat del Rosselló²⁰⁰.

Aquest raonament el trobaríem en les paraules d'Andreu Bosch quan argumentava les diferències entre el Principat de Catalunya i els Comtats, a la vegada que demostrava la catalanitat de les terres nord-catalanes i les diferenciava de França. Així, feia una diferenciació de la llengua catalana i la del Rosselló, tot i que sabia que hom les considerava iguals i que era la “llengua pròpia”, originària de la “llengua llimosina”. De tota manera, Bosch volia marcar distància entre el sud i el nord de Catalunya, arran del conflicte polític-comercial, una

¹⁹⁵ CAZENEUVE Pierre de, *La Catalogne française...*, p.196

¹⁹⁶ SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.126

¹⁹⁷ BÈS René, *Les relations entre la ville de Perpignan et la cité de Barcelone (1573-1644)*, Maîtrise, Universitat de Toulouse- Le Mirail, 1981, pp.63-67.

¹⁹⁸ *Ibid.*, p.113

¹⁹⁹ *Ibid.*, p.124

²⁰⁰ “Hispanité et catalanité du Roussillon (XVIème-XIXème siècles)”, *Aspects du Roussillon. SASLPO*, vol.109, Perpinyà, 2002, pp.307-330.

qüestió demostrada per René Bès. Per tant, era necessari exposar diferències lingüístiques i polítiques, mostrant les marques preferencials i diferencials dels grups humans en aquella època. Així deia: “De aquí lo cavaller Calça escriu que Rosselló no es Cathalunya, ni los Rossellonesos Cathalans los quals no tenien, ni tenan la llengua Cathalana”, i només els hauria reunit un mateix rei, unint-se llavors població, cultura i llengua -tot i seguir existint “diferències entre molts vocables”-. L'autor del *Sumari* ve a dir que acceptava el nom comú en la llengua catalana, originada per un príncep i la història comuna, si bé creia que aquesta no era “una” des de l'origen de les “72 que es formaren a la Torre de Babel”. Efectivament, el malenteniment entre Barcelona i Perpinyà portà la segona, com hem comentat, a un apropament amb Madrid, però en cap cas Bosch mostrà una afinitat major per Castella: el castellà era la llengua “més impropia, y barbara fins a poch temps a esta part dels Reys Catholics dels quals comensa a polirse y entendre de manera que ha vingut a ser la mes Rhetorica, abundant, y fertil de totas, y de aqui mes comuna, y rebuda”. En certa manera, Bosch donava a entendre com la llengua castellana havia començat a estendre's i guanyar molt terreny arreu de la monarquia. En definitiva, Andreu Bosch representà l'altaveu literari d'un problema que havia anat arrelant a la societat, amb la desequilibrada bipolarització catalana (Perpinyà-Barcelona). Va esgrimir diferències, però sense negar la realitat d'un “àmbit” català. D'alguna manera, venia a reclamar per escrit el que ja s'entenia des del món polític: una autonomia del Rosselló respecte de Barcelona, és a dir, del Principat; un fet que es veu confirmat quan reivindicava “reparar” i fer tornar “a sa finor” la llengua catalana i la rossellonesa o quan, tot i descriure el conjunt de Catalunya i les seves similituds antroponímiques i polítiques, recordava que en temps més antics no existia una veritable unió entre Catalunya, el Rosselló i la Cerdanya, tot recolzant-se en els escrits de Jerónimo Zurita²⁰¹.

Aquests darrers fets, la política castellana davant Catalunya i la guerra europea van ser els elements portadors de desavinences entre les autoritats nord-catalanes i les que s'estaven a Barcelona. Mentre el Rosselló patia el fet de ser frontera del regne d'Espanya, per Catalunya –veiem els primers atacs francesos (1637-1639)-, a Barcelona es discutia “sobre paper”. Mentre la revolta del juny de 1640 certificava el mal enteniment entre Castella i Catalunya –entre la cort i Barcelona-, als Comtats s'estava pendent del següent moviment militar francès i del manteniment de les tropes hispàniques. Mentre l'odi i el record negatiu envers els francesos feien adoptar una posició discordant de les autoritats rosselloneses a l'acord amb Lluís XIII, a Barcelona s'hi pactava. Recordem per exemple que, a nivell institucional, eren nombroses les

²⁰¹ BOSCH Andreu, *Sumari, Índex o Epítome...*, pp.14-21 i p.115

prohibicions oficials contra els francesos: podia donar-se el cas que una vila com Tuïr rebutgés, el 1549, la possibilitat que qualsevol cònsol fos francès (“ningu de nació francesa”). I així successivament fins a la guerra dels Segadors i l’annexió del 1659, que va suprimir les mesures restrictives que existien al Rosselló, Conflent i Cerdanya sobre els francesos i els seus descendents fins a la tercera generació. Si bé, com diu Christian Bourret, devien afectar principalment les elits més que no pas els immigrants arribats per treballar²⁰².

Alhora, els problemes dels allotjaments i els fets del setge de Perpinyà posaven en dubte l’actitud dels castellans envers el Rosselló. La canalització de tots aquests fets en una dèbil expressió política dels rossellonesos mostraria el desconcert social i polític que es visqué als Comtats, com a mínim fins a finals de la dècada dels cinquanta -data a la qual s’aclarí una mica més l’esdevenidor polític del territori i dels seus governants-. Caldria veure, però, la manera com es distancien les polítiques i els problemes dels dos ensembles polítics catalans, arran de l’aliança amb França el 1640 i les seves conseqüències.

²⁰² BOURRET Christian, “Les migrants des Pyrénées centrales françaises en Catalogne aux XVIe-XVIIe siècles: minorité souvent assimilée mais aussi minorité victime et suspecte”, *Tolérance et Solidarités...*, Archives Départementales de l’Ariège, Saint-Girons, 2000, pp.413-430; ADPO 2B28 (febrer de 1663).

Conclusió del capítol I

Un context previ que condiciona el present d'un enfrontament polític

La construcció ideològica de la nació és en part fruit d'una presa en mà política de l'Estat o del territori amb capacitat legislativa i, sovint, militar. Ara bé, l'època moderna és el moment de les transformacions religioses, de les innovacions tècniques i militars, així com de l'entrada de ple -involuntària- de les poblacions en la majoria de les guerres internacionals. D'aquesta manera, s'entén que les visions recíproques i la manipulació d'aquestes, gràcies a la presa de consciència de les autoritats de la incipient opinió pública, van ser armes complementàries a les guerres. Però, també es va podia donar el cas, com hem vist amb el Rosselló, que el conjunt d'una població tingués una representació d'altri per davant dels seus governants.

L'evolució del rebuig català dels francesos al Rosselló s'emmarca clarament en el conflicte franco-espanyol. Segurament per aquesta raó, l'odi i la por del francès es traduïren per una afiliació accentuada al món hispànic. De la mateixa manera, en el moment en què els conflictes baixaren de to, les demostracions d'afinitat hispànica donaren pas a una afirmació pròpia, simbolitzada en el contrapès de Perpinyà davant Barcelona. L'historiador Ramon Sala comenta així que "*L'hispanophilie naît aussi de la francophobie. Les Perpignanais n'ont pas oublié le siège de la ville par Louis XI*", demostrant el lligam en el temps entre els fets de la fi del segle XV i els de les guerres de Religió: "*De 1586 à 1629, contre la menace française, les essais politiques proclament l'hispanité du Roussillon*"²⁰³. La hispanitat del Rosselló va ser circumstancial? Creiem que la hispanitat va arrelar *de facto* a tot el Rosselló, com intentarem veure a continuació, però efectivament, la principal causa fou l'amenaça francesa, convertida ja en una realitat present al país a partir de 1639.

Els plantejaments de la historiografia de les identitats ha de servir per aclarir els principals conceptes del nostre estudi. Les repeticions són feixugues i, per aquesta raó, hem decidit establir una presentació on figuressin dos dels aspectes que marquen la realitat de l'escenari històric que estudiem de manera precisa: la conceptualització de les teories i estudis de la formació de les identitats col·lectives i els precedents, summament importants, viscuts entre França i el Rosselló des de 1462. El Rosselló, doncs, no arriba verge al plantejament d'aliança amb França el 1640 i, en canvi, en pateix les conseqüències més directes. Quines van ser, doncs, les transformacions viscudes i "imaginades" per les poblacions dels Comtats?

²⁰³ SALA Ramon, "Hispanité et catalanité du Roussillon de la fin du XVIe au début du XVII siècle", *État, nation, identité culturelle régionale (des origines à 1659)* [eds. Christian Camps i Carlos Heusch], Actes del col·loqui de 1997, Université Paul-Valéry, Montpellier, 1998, pp.205-214 (p.208)

CAPÍTOL II - CATALUNYA I ELS OBJECTIUS DE LA POLÍTICA FRANCESA

Per objectius de la política francesa a Catalunya hem d'entendre les accions i els moviments, tant militars com diplomàtics, de la monarquia francesa respecte Catalunya. Clarament, aquests s'inscriuen en un àmbit de conflicte amb Espanya. Des del primer moment de l'entrada en guerra entre França i Espanya el 1635 –i abans, si tenim en compte els moviments de tropes-, les zones frontereres d'ambdues monarquies esdevingueren clares fins militars; principalment, la delimitació entre el Llenguadoc i Catalunya. Tanmateix, els problemes interns de les dues potències i l'equilibri diplomàtic europeu havien impedit un atac més primerenc. Com succeïa des de feia dècades, la monarquia amb més recursos ficava el nas a la de l'altra. I, en aquest moment, va ser França qui va voler aprofitar els problemes de la monarquia espanyola, enfrontada amb les Corts catalanes per la qüestió dels allotjaments i els recursos de guerra. Tant fou així que Lluís XIII intervingué tant en els afers de Catalunya com en els de Portugal, aportant-hi suport militar i diplomàtic. Potser per proximitat i facilitat, el Principat -i Comtats- es configurà com a l'objectiu més atractiu per a França. Era una via d'intervenció directa a Espanya i el seu ministre Richelieu coneixia, a més a més, les desavinences entre catalans i castellans en aquell moment. D'alguna manera, aquest interès per contrarestar el poder d'Espanya des del seu propi territori, sumat als esdeveniments que portaren a l'aliança entre la Diputació i la monarquia francesa, propicià una presència francesa a Catalunya, però també una pressió militar constant des d'aquell moment fins a la guerra de Successió, ja al segle XVIII. Per això, crec que és vàlid i necessari preguntar-se sobre els veritables motius d'aquesta recurrència francesa a immiscir-se en els assumptes espanyols a través de Catalunya i esbrinar si aquest interès fou, en tot moment, una senzilla estratègia política o si es va anar consolidant una voluntat real d'annexar Catalunya a França -amb la prèvia incorporació del Rosselló-. També, caldria conèixer quins van ser els principals mètodes emprats pels francesos i quina intensitat van tenir les seves accions, segons els moments.

Aquest complex apartat és un pacient intent d'estudiar els objectius i les conseqüències de la política francesa a Catalunya a finals del segle XVII, que neix de la constatació d'un buit historiogràfic tant a Espanya com a França. Per tant, ha de quedar clar que quan es parla de política francesa a Catalunya fem al·lusió a tot allò que toca els francesos: objectius, modificacions, decisions, actuacions, reaccions i veritables intencions. En canvi, no és el nostre objectiu, ara per ara, entrar a analitzar les reaccions populars ni institucionals dels catalans. Per això, hem cregut convenient dividir aquest capítol en tres grans parts: la primera, la detecció de l'interès francès per Catalunya des de 1640 -amb les decisions i actuacions

oficials portades a terme-; en segon lloc, observarem la política de manipulació –terme que creiem convenient tot i la malsonància- com una estratègia activa a Catalunya durant més de 60 anys; i, finalment, estudiarem la focalització francesa al Rosselló, com a laboratori d’experimentació de la corona, amb la intenció de saber si havia de ser el preludi d’alguna cosa més –interès pel Principat, demostració de la força de l’Estat- o no.

1- **INTERÈS PER CATALUNYA**

Parlar d’interès d’un govern per un territori qualsevol al segle XVII, com en moltes altres èpoques, és molt arriscat. Tot sovint, els esdeveniments precipiten les decisions i les actuacions a seguir. Però, assumim el risc perquè creiem que es pot matisar el terme “interès” i fer-lo ballar de manera que aclareixi els objectius de la monarquia francesa a Catalunya. De fet, si l’aparell militar d’una monarquia ha estat a les portes d’un altre territori, durant més de mig segle –de manera més o menys intermitent-, i hi ha penetrat, existeix alguna raó o motivació. Mai res no es fa perquè sí, ni sense tenir elaborada una política estratègica geomilitar, per bé que és possible que aquesta vagi evolucionant a mesura que avança el temps i canvien les posicions de força de les potències, així com els aliats. Veiem, doncs, l’evolució d’aquesta política: des d’una primera etapa, en aliança amb els catalans, fins a èpoques posteriors, on moltes de les polítiques empreses són decisions de guerra, i que podrien haver modificat l’interès pels límits territorials.

1.1- Acció i intervenció

¿L’acció de França a Catalunya s’inicià amb la guerra dels Trenta Anys? Aquesta és una pregunta retòrica que gairebé sempre troba una resposta afirmativa. En realitat, com ja hem vist, la tensió franco-espanyola ve de lluny i arrela més enllà dels camps de batalla. No és el nostre objectiu analitzar les raons del distanciament entre Catalunya i Castella a partir del primer terç del segle XVII, però sí observar el fruit que França en va voler treure. A priori, però, semblava que el joc propagandístic, les tensions protestants i el bandolerisme de frontera no havien de deixar entreveure cap negociació ni cap entesa entre els representants catalans i els francesos. Sigui com sigui, la tensa situació creada arran de les reformes del comte-duc d’Olivares havien obert el terreny al desenvolupament d’ideologies jurídiques catalanes, que

França podia aprofitar. Veiem tot seguit les etapes principals d'aquesta primera intervenció política gal·la a Catalunya, obviant els detalls i les accions bèl·liques estrictament parlant: una posada en escena sintètica, però necessària per al conjunt del treball.

1.1.1- Primera etapa, abans de l'acord de 1640

L'aliança franco-catalana que es produeix arran de la revolta dels Segadors el 1640 està condicionada per la guerra dels Trenta Anys. És a dir, un període durant el qual França té temps de crear i organitzar tota una teoria política i un esforç diplomàtic en vistes a negociacions futures. Breument, analitzem els tres punts principals de la política francesa en relació a un canvi d'equilibri europeu: una política expansionista i antiespanyola –anti-Habsburg, en un principi–, una política d'interessos i aliats i, finalment, una planificació diplomàtica avançada¹. L'inici de la guerra del 1618 suposà l'obertura de la política expansiva de França. Es tracta d'una guerra que troba els seus orígens en un conflicte de caire “nacional”, segons Lucien Bély. La identitat de la Bohèmia estava en joc, així com ella mateixa era una peça clau en el tauler d'equilibris europeu. Alhora, per primer cop, es feia aparèixer la llengua com un component nacional, ja que en aquell país, qui no conegués la llengua no podia esdevenir burgès d'una ciutat –norma enregistrada per la seva Constitució².

Lluís XIII dubta sobre una intervenció, ja sigui pel sosteniment del catolicisme d'una part o pel recolzament de potències protestants de l'altre, a fi d'obrir esquerdes entre les seves monarquies enemigues. L'entrada en guerra –obertament– de França el 1635 tenia tres components essencials: la fortificació de la frontera oriental del seu regne (amb el control de rutes i l'assentament de guarnicions a la Lorena i Alsàcia), una política exterior (inspirada pel Père Joseph) i una constant, l'aliança amb les Províncies Unides com a garantia contra Espanya –i pensant en fer-se amb els Països Baixos espanyols–. França alimentà aquesta guerra mantenint econòmicament alguns aliats, com Suècia. Si a més a més entrava en guerra, això volia dir que les seves despeses es disparaven i que augmentava la seva fiscalitat. La pressió fiscal es va traduir per unes revoltes focalitzades a Normandia, Llenguadoc o

¹ RIVERO RODRÍGUEZ Manuel, *Diplomacia y relaciones exteriores en la Edad Moderna. De la cristiandad al sistema europeo, 1453-1794*, Alianza, Madrid, 2000, p.114. L'autor defineix el primer quart del segle XVII, quan es van assentar les bases del que succeí després, com a justificació ideològica de caràcter depredador i expansionista de certes monarquies europees. Aquestes preveien un ampliament territorial amb l'ús de la força, el que qualifica de « *razón de Estado* » i « *libertinismo político* »; LAFUE Pierre, *Le Père Joseph. Capucin et diplomate*, Hachette, París, 1946, p.66 (la idea de l'antiespanyolisme seria portat aparentment pel Père Joseph fins a l'extrem d'oposar-se al casament de Lluís XIII amb l'infanta d'Espanya); RAIN Pierre, *La diplomatie française d'Henri IV à Vergennes*, Plon, París, 1945, pp.31-34 (l'autor explica la lluita personal de Richelieu contra la Casa d'Àustria).

² BÉLY Lucien, *Les relations internationales en Europe (XVIIe-XVIIIe siècle)*, PUF, París, 1992, p.62

Gasconya. Alhora, altres problemes interns –conflictes del Llenguadoc, l’oposició de Gaston d’Orléans, Cinq-Mars, etc.- semblaven elements que podien ser contrarestats amb l’excusa d’agressions externes. També és veritat que, si les batalles no es guanyaven, aquesta congestió endògena de conflictes podia tornar-se en contra del rei o, com a mínim del ministre-cardenal Richelieu. Aquest últim havia intentat intervenir en el sistema intern dels “Pays d’État”, és a dir, allà on els impostos havien de ser negociats, perquè no li interessava. Amb tots aquests fronts oberts, França es veié en la necessitat d’establir aliances amb els Estats protestants: un cop enllestides, tenia els recursos suficients per iniciar una triple ofensiva –Països Baixos, Alemanya, nord d’Itàlia- i posar en peu de guerra uns 165.000 soldats a mitjans de 1635. Segons Bély, el front alemany havia de permetre a França protegir Alsàcia i conquerir les terres del Rin. D’una banda, apareix la idea de dominar més enllà dels límits territorials com a fórmula defensiva i, d’una altra, la presa de Brisach obria la porta a jugar en posició de força durant una hipotètica negociació de pau: s’iniciaren les dues polítiques d’intercanvis i de defensa, que caracteritzaran la diplomàcia francesa durant els anys següents, d’una manera conscient³. D’aquí vindria, doncs, la idea d’una política militar expansiva, superant barreres mentals i religioses. La fi de la “guerra encoberta”⁴, el 1635, reafirmava les tesis de Richelieu de portar els atacs a les fronteres enemigues, sobretot espanyola. El cardenal desenvolupava així la seva idea que “*le prince doit être puissant par la force de ses frontières*”⁵. A tot això, caldria sumar el sentiment anti-espanyol de les autoritats franceses.

L’enfrontament directe entre les monarquies espanyola i francesa tingué una data simbòlica que, segurament, restà un bon temps a la memòria col·lectiva dels francesos: la desfeta gal·la davant les tropes espanyoles a Corbie (15 d’agost de 1636), a 120 quilòmetres de París, ha estat definida per la historiografia francesa com “l’any de Corbie”. Tot seguit, la batalla de Leucata (1637) –a la frontera- indicava que la guerra es desplaçava geogràficament

³ *Ibid.*, pp.120-125; VV.AA. (Bély L., Bercé Y.-M., Meyer J., Quatrefages R.), *Guerre et paix dans l’Europe du XVIIe siècle*, Sedes, París, 1991, pp.132-145 (guerra franco-espanyola al nord d’Itàlia, 1635, guerra civil al Piemonte, 1639-41, i revolta de Nàpols, 1647-48).

Père Joseph Le Clerc du Tremblay (1577-1638), caputxí, interessat pels projectes catòlics de guerra santa contra els turcs. A partir de 1611, esdevé l’amic i l’agent fidel de Richelieu. Va ser l’executor de l’estratègia anti-Habsburg del cardenal, per la qual cosa no va dubtar en establir aliances amb Estats protestants, com Suècia. Segons Emmanuel Le Roy Ladurie, el père Joseph va ser l’apòstol d’una diplomàcia realista i no confessional (LE ROY LADURIE Emmanuel, *L’Ancien Régime...*, pp.74-75)

⁴ RICHELIEU Cardinal de, *Testament Politique ou les maximes d’État de Monsieur le Cardinal de Richelieu* [Edició crítica de Louis André], Robert Laffont, París, 1947, p.347: França havia estat activa al llarg de la guerra fins al 1635, però sovint d’amagat, fent valer aquell « *négocié sans cesse, ouvertement ou secrètement, en tous lieux, encore même qu’on ne reçoive pas un fruit présent...* ».

⁵ *Ibid.*, pp.375-376. Richelieu deixà palès en el seu Testament polític que calia accelerar la política fortificadora de la frontera del regne, sobretot un cop iniciada la guerra amb Espanya, el 1635. La posició de força atorgada per la dominació fronterera i altres elements havien de proporcionar a França l’assoliment d’una de les seves grans obsessions: els Països Baixos, en detriment dels espanyols (pp.108-110).

cap a Catalunya⁶. Però, quina era l'interès per França d'enfrontar-se a Espanya? Des de l'arribada al poder de Richelieu, alguns dels objectius principals, clarament evocats, van ser: la "recuperació" del propi territori contra els senyors, sovint protestants com el Llenguadoc⁷, i la voluntat de superar Espanya. El conflicte catalano-castellà era conegut pels francesos i tant el Père Joseph com Richelieu veien en ell una oportunitat per atreure's els catalans o per agreujar la situació espanyola. Ergo, això afegit a l'erosió provocada a l'emperador a Europa, demostrava una efectiva política anti-Habsburg. La intenció, malgrat la derrota de Corbie, era atacar Espanya sobre el seu territori. I, així fou com la revolta catalana de 1640 donà la raó a aquesta política, ja que el front català podia produir un enorme impacte psicològic⁸.

Durant l'etapa prèvia a la guerra dels Segadors, es desenvolupà a França, també, una creixent justificació de l'exercici del poder reial, de la mà de Richelieu i d'alguns especialistes, com Cardin Le Bret. Les seves idees havien de servir a Lluís XIII per justificar certes accions sobre alguns pobles, com una intenció de defensar-los i protegir-los, ja que si bé les lleis i el dret a canviar-les "*appartenait aux peuples, quand ils jouissaient de la puissance souveraine; mais, depuis que Dieu a establi les Roys sur eux, ils ont été privés de ce droit de souveraineté. C'est donc Dieu lui-même qui a confié aux rois le droit de faire les lois, commandements et édits*"⁹. D'aquí vingué, doncs, la construcció d'una imatge de França com a defensora dels drets dels pobles, posada en pràctica amb alguns *lands* germànics i amb Catalunya o Portugal. Què podia aconseguir França si ajudava Catalunya i Portugal, donada la situació geopolítica que s'havia generat a Europa? Les respostes podrien ser diverses: augmentar la influència a Europa, entrar amb més força a la carrera d'Índies, posar pals a les rodes a la monarquia hispànica, etc. En qualsevol cas, el fet de tenir un peu a Espanya, tot controlant o aliant-se amb Catalunya només podia portar resultats positius per a França, com ara utilitzar el territori com una moneda de canvi o com pressió militar, sempre en vistes d'una possible negociació de pau. Durant l'any 1639, les armes franceses ja aconseguiren victòries sobre Espanya, com les del Rosselló¹⁰.

⁶ BÉLY Lucien, *Les relations...*, p.122; RIVERO RODRÍGUEZ Manuel, *Diplomacia...*, p.129; LE ROY LADURIE Emmanuel, *L'Ancien Régime...*, p.112 (Aquest autor va més lluny i considera que Corbie fou un cop d'efecte psicològic: aquells que mig segle enrere sostenien el rei d'Espanya a París, reaccionaven llavors amb esperit de patriotisme contra les tropes espanyoles)

⁷ TREMPÉ Rolande, *L'État et nous. Pays toulousain et instances nationales du XVIIe siècle à nos jours*, PUM, Toulouse, 1989, 224p. (Anàlisi sobre la possible existència d'una autonomia política del país tolosà i de la possible construcció d'un imaginari col·lectiu, després de la pressió monàrquica)

⁸ VV.AA. (Bély L., Bercé Y.-M., Meyer J., Quatrefages R.), *Guerre...*, p.54; RICHELIEU Cardinal de, *Testament...*, pp.407-408 (Richelieu creia eficaç tot esforç en favor de la divisió comunicativa i política entre els Estats que pertanyien a Espanya, la qual cosa provava de fer des del Mediterrani fins a l'Atlàntic).

⁹ SÉE Henri, *Les idées politiques en France au XVIIe siècle*, Slatkine, Genève, 1978 [Reimpressió de l'edició de París, 1923], p.67 (cita Le Bret, ed. de 1632, chap.IV, pp.23 i ss.)

¹⁰ AMAE, CP, Espagne, 20, *Reacción española a las respuesta de Richelieu sobre una posible paz*, maig-juny 1640. Per Madrid no podia haver-hi pau mentre França fos a Pignerol i Alsàcia. A aquesta reacció, Richelieu

1.1.2- Acord i promeses a Catalunya

L'estudi de l'acció francesa a Catalunya, i més encara en aquestes dates primerenques, hauria de tenir present l'aportació de Josep Sanabre¹¹. Tanmateix, i per no repetir-nos, no entrarem a comparar les seves anàlisis ni a suplir una feina que ja ha estat executada. Fem constar simplement que el seu treball consisteix principalment en elements bèl·lics i en un subjectiu rebuig de totes les accions franceses a Catalunya. Intentem únicament situar la política francesa entre l'acord, les promeses, les oportunitats i l'interès per Catalunya.

La revolta dels Segadors, el juny de 1640, accelerà les possibilitats per França de contrarestar el poder espanyol, tot recolzant els catalans. Tanmateix, aquesta fou una possibilitat que es materialitzà en el moment en què la Generalitat decidí entrar a negociar amb París. Deixant de banda tota la problemàtica i la complexa situació creada a Catalunya arran de la revolta, citem els compromisos que França assumeix amb els tractats d'aliança amb Catalunya. Per exemple, en el "*Traité d'Alliance entre la France et la Catalogne*" ["Tractat de aliança y germandat fet entre la Fransa, y los Catalans"], del 16 de desembre de 1640, a Barcelona, s'especifica que es tracta d'un "*traité d'alliance hermandat perpetuelle avec ledit Principat de la [Catalogne], comte de Sardaigne, places et lieux du Comté de Roussillon qui sont au pouvoirs des Catalans*". Els principals punts de l'aliança són:

1. "[...] *garantir de l'oppression dont ils sont menacés et se restablir et maintenir dans la jouissance assurée de leurs anciennes constitutions et privilèges*".
2. "[...] *rendre leurs forces d'autant plus capables de resister et d'entreprendre contre ceux qui les voudroient opprimer*" (és a dir soldats i material).
3. "[que els catalans] *s'obligent n'entreprendre jamais rien contre la France*".
4. "[...] *n'entreprendre jamais rien contre la Catalogne Comté de Sardaigne places et lieux du Comté du Roussillon que sont au pouvoir des Catalans, de ne permettre qu'il leur soit fait aucun acte d'hostilité et de traiter leur accomodement avec le Roy dans le Traitté de la Paix generale*".
5. "*Le dit Ppat de Cat. Et Comté de Roussillon durant le present estat promettent et s'obligent aussy de recevoir en tous leurs ports et lieux maritimes les armées navales et autres vaisseaux de SM*".
6. Els catalans han d'assumir un pagament a les tropes franceses (cavalleria i infanteria).

responia que les propostes eren tan "*honteuses a proposer qu'inacceptables. Il faudroit estre aveugle pour ne voir pas la malice diabolique des Espagnolz*" (AMAE, CP, Espagne, 20, *Avis de Mr le Cardinal*, 1640).

¹¹ SANABRE Josep, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Barcelona, 1956, 747p.

7. Si les tropes no foren més necessàries o haguessin comès incomoditats al Principat, podien ser reconduïdes a França, previ pagament.
8. França cedirà totes les armes i municions que siguin necessàries al llarg del temps.
9. “*Pour ce qui est des neuf personnes qui ont este envoyees en ostage en France par ledit Ppat SM leur permettre aussi de retourner en Catalogne*”.¹²

L'observació d'aquest acord aclareix la demostració que França jugava amb Catalunya contra la monarquia espanyola. Això no tindria res de sorprenen si no fos perquè un dels pilars de l'aliança és el reconeixement dels privilegis i la insistència de la defensa d'aquests davant qualsevol eventualitat. També, els francesos reconeixen que si els soldats creessin problemes, serien retirats. Així, uns mesos després de la certificació d'aquesta aliança amb el nomenament de Lluís XIII com a comte de Barcelona (gener 1641), La Mothe Houdancourt escrivia a la cort de França que “*Il me semble que les espagnols ayant tout a fait perdu l'esprit et le coeur*”¹³. Finalment, l'acord entre França i Catalunya rep un tercer nus amb el tractat de Péronne, el setembre de 1641¹⁴.

França no dubtà en intervenir en favor de la revolta dels catalans. Sobre el debat historiogràfic davant la possibilitat que Richelieu hagués previst ajudar o hagués clarament ajudat els catalans abans de 1640, creiem com Jesús Villanueva, que no va haver-hi cap intervenció fins a les aliances franco-catalanes. Tanmateix, és cert que el descontentament català era conegut a la cort de França i que la oportunitat d'alimentar qualsevol oposició a Castella en aquest sentit havia estat meditada. La participació al costat dels catalans responia a una tàctica política, però, insistim, sempre en vistes a la negociació d'una pau general, idea que recolza el mateix Villanueva. Segons ell, l'única idea de rerafons que Richelieu podia tenir era la vella aspiració d'annexar-se el Rosselló, però que tampoc no la va evocar el 1640. No oblidem que, posteriorment, un dels arguments per conservar el Rosselló i no respectar els privilegis fou que es tractava d'un territori conquerit i no unit voluntàriament com el Principat; el Rosselló va ser, en efecte, ocupat per les tropes franceses a partir de 1639. En el fons, aquesta justificació, com totes les que intentà donar Richelieu, tenia un caire jurídic. I és que el ministre de França havia intentat desenvolupar un contrapoder respecte els Habsburg gràcies a defenses jurídiques. Entre altres, la de Catalunya, que provocà una proliferació d'escrits i memorials tot recordant els orígens comuns amb França, a l'època de Carlemany¹⁵.

¹² AMAE, CP, Espagne, 20, *Traité d'Alliance entre la France et la Catalogne*, a Barcelona el 16/12/1640, ff° 112r-125v

¹³ AMAE, CP, Espagne, 20, *Lettre de La Motte Houdancourt à la cour ou à Mr de Chavigny*, el 01/04/1641

¹⁴ AMAE, CP, Espagne, 20, *Traité de Péronne entre Louis XIII et la Catalogne*, el 19/09/1641, ff° 206r-226r

¹⁵ VILLANUEVA Jesús, “Intentos franceses de legitimación de la anexión de Cataluña tras la revuelta de 1640: de Richelieu a Mazarino”, *Pedralbes*, 18, Actes del IV Congrès d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1998, vol.II, pp.135-144. (L'autor cita l'exemple de l'obra de Jacques Cassan qui, ja el 1632, dedicava part de la

Aquest seria un exemple edificat de la política general empresa pels francesos. França havia apostat a Europa per consolidar l'ajut que aportava a tots els pobles que, formant part de potències enemigues, veien perjudicades les seves llibertats. Una tàctica que revestia, doncs, l'objectiu de desestabilitzar l'enemic des de l'interior, a la vegada que es presentava internacionalment com una monarquia que respectava els súbdits. El joc propagandístic i diplomàtic portat a terme per Richelieu havia de certificar-se amb una eventual pau a Europa, la qual es va fer realitat amb l'inici de les negociacions de Münster i Osnabrück¹⁶. El successor de Richelieu, Mazzarí, havia après la lliçó i considerà les idees del primer adequades per ser emprades com a arguments de pes. La defensa dels privilegis de Catalunya semblaven situar-se al capdavant de l'argumentació: *“Que les privileges de Catalogne sont indefinis, Et ce qu'un veu d'adresse peut au prejudice desdicts privileges dans les conjonctures qui se peuvent presenter”*¹⁷.

Veiem tot seguit quines van ser les grans línies de la diplomàcia francesa dibuixades per Richelieu i prosseguides per Mazzarí durant les negociacions de Westfàlia. Lucien Bély ratifica la idea que França no cercava prioritàriament fer-se més gran, sinó que casos com el de Pignerol, per exemple, eren portes per socórrer Itàlia, sempre contra la Casa d'Àustria. D'aquesta manera, la lectura dels punts diplomàtics establerts per Richelieu poden aclarir els objectius polítics de França. D'entre les 21 seccions redactades en vistes a les negociacions, podem destacar les següents per temàtiques: una acció anti-Habsburg (1-aumentar la por dels Habsburg davant l'augment de la força francesa; 3-segellar la unió entre França i els seus aliats), les prioritats alemanya, holandesa i italiana (7, 10- la Lorena i Alsàcia seguiran franceses; 5, 11, 12, 15- ajut als prínceps alemanys i objectiu estratègic de certes places alemanyes; 14- treva per Holanda de 20 anys, per negociar les coses; 6, 7, 8, 9- Itàlia), i la carta de Catalunya i Portugal en segon lloc (6- *“Il ne fallait pas commencer par des discussions sur la Catalogne et le Portugal, mais par les affaires d'Italie puisque la guerre était née de l'oppression imposée au duc de Mantoue”*; 7- *“Le roi de France garderait ce qu'il tenait en Artois, Flandre, et Roussillon...”*; 13- *“L'affaire de Catalogne ne serait évoquée qu'après toutes les autres. Le roi de France souhaitait soutenir les Catalans qui s'étaient mis*

seva *Recherche des droicts du Roy et de la Couronne de France* als drets del rei de França sobre algunes possessions hispàniques, entre les quals Catalunya, que hauria estat sota sobirania francesa entre els segles IX i XII); CAZENEUVE Pierre de, *La Catalogne française, où il est traité des droicts que le roy a sur les comtez de Barcelonne et du Roussillon et sur les autres terres de la principauté de Catalogne*, Toulouse, 1644, 202p. Recordem que l'aliança de França amb Catalunya es va plantejar únicament en els termes d'una « unió personal », amb l'objectiu de protegir els catalans, però en cap cas com una annexió a França.

¹⁶ BÉLY Lucien, *Les relations...*, pp.145-146. Les conferències per la pau havien de començar el març de 1642, però es van retardar: els primers plenipotenciaris van arribar cap a l'agost de 1643 i el congrés no s'inicià fins el desembre de 1644. Els primers en arribar van ser els francesos i els suecs; la resta anà arribant fins el 1646 (com els holandesos i els espanyols, que ja negociaven a part des de feia temps).

¹⁷ AMAE, CP, Espagne, 26, 1646, f° 385r (text sense autor, segurament de Le Tellier)

«librement et volontairement sous sa domination»”). Aquestes instruccions posarien, doncs, de relleu la moderació francesa pel que fa a una expansió territorial. I, en tot cas, si hi havia alguna demanda, sempre era en detriment d’Espanya. La negociació buscava el recolzament dels prínceps alemanys, deixant els afers portuguès i català funcionar per si sols¹⁸. I, en efecte, els casos de Catalunya i Portugal es van tractar onze i vint anys després dels tractats de 1648 respectivament -tractat dels Pirineus (1659) i tractat de Madrid (1668)-, ambdós en contextos completament diferents. Les conclusions de la diplomàcia de França a Westfàlia van ser, definitivament, la col·laboració estratègica per fer front a Espanya i la defensa de les llibertats, sobretot les dels prínceps germànics davant de l’Emperador. L’objectiu va ser convertir la monarquia francesa en “protectora dels dèbils”¹⁹.

1.1.3- La burocràcia francesa a Catalunya

L’acord entre Catalunya i França havia de portar soldats, materials i representants capaços de fer-se responsables de l’organització. Però, restava clar que els càrrecs de les institucions catalanes havien de continuar en mans de catalans, això sí, fidels a la idea d’aliar-se a França. La radicalització de la situació extremà també les posicions i, com veurem en anàlisis posteriors, edificà una xarxa interna profrancesa i en connivència amb les autoritats de París. El paper dels enviats per França a Catalunya no passà ni molt menys desapercibuda, des del simple soldat fins al nou virrei francès que Lluís XIII imposà. Fins a quin punt la seva presència havia de ser només executiva? Quins foren realment la seva organització i el nivell d’implicació de personatges com el virrei o del visitador general?

Citarem només dos exemples ben concrets per demostrar com, malgrat el manteniment de l’administració catalana, i de les seves funcions en mans de catalans, França va trasbalsar Catalunya amb l’arrelament d’un sistema burocràtic propi i un funcionament clientelar. Aquestes van ser les facultats de La Mothe i de Pèire de Marca²⁰. Tant l’un com l’altre

¹⁸ Les seccions diplomàtiques de Richelieu són reproduïdes a: BÉLY Lucien, *Les relations...*, pp.152-154

¹⁹ *Ibid.*, p.157

²⁰ Philippe de La Mothe Houdancourt, mariscal de França. Capitanejà la presa de Lleida (1642). Fou nomenat virrei de Catalunya de 1642 a 1644 i de 1651 a 1652. Durant el seu govern a Catalunya, manté una dura política repressiva contra nobles i clergues contraris a l’aliança franco-catalana. No dubta fins i tot, en reprimir alguns sublevaments pagesos contra els excessos dels soldats. Finalment, intervé activament al conflicte de la Fronda. Les seves capacitats militars van ser qüestionades per Bussy-Rabutin a les seves memòries; parlant del cardenal deia: « *Il avoit si bien gagné ou intimidé les gens qui estoient autour de ce prince, qu’ on luy cachoit ce qu’ il vouloit, et il n’ a jamais sceu un combat que la Motte-Houdancourt perdit en Catalogne, parce que le cardinal le vouloit faire mareschal de France, comme il fit, et que la connoissance de ce malheur eust pû empescher sa promotion* » (BUSSY RABUTIN, *[Les] mémoires de messire Roger de Rabutin, comte de Bussy*, [Doc. Electrònic Reprod. de l’ed. de París] J. Anisson, , tom 1, 1696, p.121)

Pèire de Marca (Gan, Bearn, 1594 – París, 1662): historiador, polític i eclesiàstic. El 1622 fou nomenat president del parlament de Pau, on escriví una *Histoire du Béarn* (1640). El 1641, va publicar *Concordia sacerdotii et*

practicaren una política de repressió respecte els menys afectes a la presència francesa i s'ajudaren dels profrancesos, com veurem més endavant. En aparença, la conservació de la diputació del General i les Corts indicarien que Catalunya mantenia les pròpies institucions. En la realitat, La Mothe, en un primer moment, però sobretot Marca, des de la seva arribada, es convertiren en els veritables caps polítics al Principat. Aquest últim arribà a exercir la funció de virrei interinament, mentre no n'hi havia cap, en moments diversos des del 1644. Vegem com definien els francesos l'administració catalana; en primer lloc, la Diputació:

“Ce que c'est que la desputation, sa jurisdiction les moyens d'y negocier le plus efficacement pour le service du Roy, de quelle facon il faut considerer et conserver ce tribunal, ce qu'il peut produire de bien ou de mal, et ce qui est a faire a la feste de la Magdelene prochaine pour tascher de forcer le fort à ne donner que de bons desputez [sic] a la province pour les trois années suivantes”

La Generalitat era la principal institució catalana, ja per aquella època. Els francesos ho sabien i per això la conservaren, per no causar greuges, sent-los més útil la manipulació d'aquesta. En tot cas, la descripció s'estenia al Consell de Cent:

“Ce que c'est le Conseil de Cent et les Six Conseillers de l'hostel de Ville de Barcelone, combien il importe au service du Roy de conserver et l'un et l'autre en l'Estat ou il se retrouve presentement, les moyens d'y negocier utillement, ce qui est à faire à la Saint André, quand lon fera l'extraction des nouveaux Conseillers, ce que peuvent lesdicts Conseil de Cent et Conseillers dans la ville, et la ville dans la Province.

Resta clar, doncs, que el control d'aquestes institucions estava plenament en mans dels francesos, que només triaven entre els catalans que restaven al seu servei. Calia extremar la vigilància a tots els àmbits de la societat i, per això, després de les depuracions en el món eclesiàstic i polític, el comerç i el món econòmic eren l'altre element a tenir en compte:

Ce que c'est que la Taule, et le banc de la ville de Barcelone, la difference de l'un a l'autre et la commodité et les avantages quen recoivent le public et les particuliers”.²¹

Paral·lelament, les autoritats franceses justificaven la introducció d'una administració francesa pròpia, que a la pràctica fos la que governés:

imperii, on exposava idees gal·licanistes, que li permeteren que Lluís XIII el nomenés bisbe de Coserans. Però, no va poder ésser ordenat, ja que el seu llibre va ser inclòs a l'*Index*. Va exercir de visitador general de Catalunya des de 1644, càrrec des del qual va posar en marxa una forta política de repressió contra els opositors, eclesiàstics i nobles. El 1652, va ser nomenat arquebisbe de Tolosa del Llenguadoc. Tingué un rol essencial en l'elaboració del tractat dels Pirineus (1659). Lluís XIV el recompensà amb el nomenament com a bisbe de París, però morí uns mesos després.

²¹ AMAE, CP, Espagne, 26, 1646, ff^o 384v-385r

“La qualité nécessaire à un Vice-Roy, sa principale fonction et le pouvoir qu’il a. Ce que c’est qu’un Visiteur general dans ce pays, en quelles formes se font les visites et l’avantage qui en peut resulter tant pour le service du Roy que pour le repos de la province. Ce que c’est qu’un Intendant, la difference de sa Jurisdiction dans Barcelone et hors, tant sur les Francois que Catalans les places d’honneur qui luy sont defferées dans les Consistoires de la desputation et de la Ville, et dans ce Conseil d’Estat qui se tient tous les Mercredis chez le Vice-Roy qu’elles personnes entrent dans ledict Conseil et quelles matieres s’y traitens. Si le sejour d’un Intendant est nécessaire a Barcelone, pour n’en pas partir, et de quel proffict ou prejudice est pour le service du Roy, l’envoy de ceux qui ont la direction des finances soubz et en l’absence desdicts Intendants”.²²

Tanmateix, la dominació pràctica dels francesos a Catalunya es veié afectada pel que el cardenal Mazzarí mateix qualifica de *“mauvaises influences [...] car nous sommes encore les memes hommes qui battons depuis si longtemps nos Ennemis”*. Alhora, afegeix que intenta convèncer els catalans que la *“vice-Royauté [...] est le plus bel employ que le Roy puisse donner”*²³. En definitiva, les actuacions contra els enemics, o enemics teòrics, l’establiment d’amistats i corrents i la participació activa a favor d’algun dels partits profrancesos que sorgiren confirmaren un anquilosament polític. La contribució en les guerres intestines dels catalans pot tenir una doble lectura: un interès francès per mantenir dividits els catalans al servei de França –promocionant així l’activitat de la burocràcia francesa a Catalunya- o una tàctica individual per tal de conservar un recolzament intern i extern, en els càrrecs. Evidentment, les dues fórmules no eren incompatibles. D’alguna manera, aquesta estada a Catalunya i aquest contacte directe facilitaren el coneixement recíproc. Pels francesos, en tot cas, els permeté de determinar les actuacions que serien necessàries *a posteriori* davant d’un eventual interès per conservar el territori o part d’ell, amb un gran coneixement del terreny, de la gent i de les lleis del país.

1.2- Decisions i ordres espontanis

L’acció militar de França a Catalunya s’estén des de 1637 (principi de la guerra a la frontera del Rosselló, a Leucata) fins a finals del segle XVII (abans, ben segur, d’endinsar-se en la guerra per la successió d’Espanya). Tot sigui dit, durant aquests gairebé seixanta anys, la

²² AMAE, CP, Espagne, 26, 1646, f° 386v

²³ AMAE, CP, Espagne, 28, *Carta a M. le Mareschal de Grammont*, el 07/07/1647, ff° 87r-v

política francesa no resulta coherent en la pràctica, és a dir, conseqüència d'una planificació política no predeterminada. L'empremta que descobrim darrera les actuacions franceses, una vegada rere l'altra, és l'oportunitat i l'acció-resposta constant; en tot cas, fins al moment en què la possessió i la gesta no poden aportar res d'immediat pels objectius francesos. Intentarem tot seguit esbrinar i detallar les decisions i les ordres de la corona francesa, que tindrien més aviat el seu origen en una intuïció dels dirigents i representants francesos que no pas en una política perfectament planificada. Per això, observem tres temes cabdals: les èpoques de guerra, els efectes de les diferents polítiques sobre els habitants –possibles gèrmens de reaccions posteriors- i la representació de la frontera.

1.2.1- Temps de guerres...

Les guerres són, per excel·lència, la pitjor malaltia per a totes les poblacions. A més a més dels propis morts i ferits a conseqüència dels enfrontaments bèl·lics, cal tenir en compte el que acompanya les campanyes: epidèmies, violències de tot tipus –excessos, saquejos, violacions-, allotjaments, pèrdues agrícoles i greus crisis econòmiques. A la vegada, la guerra podia ser l'element cohesionador de polítiques disperses. Així fou com, segons Le Roy Ladurie, gràcies a la violència de la guerra dels Trenta Anys, es materialitzà a França una monarquia administrativa, que va permetre a Richelieu, i posteriorment a Mazzarí, de reclutar comissaris i altres càrrecs en el si de la noblesa de roba –i no d'espasa-. Fou en aquell mateix moment quan els intendants van adquirir els poders de “*police*”, a més a més dels de justícia i finances que ja tenien²⁴.

La resta de conceptes generals a totes les guerres, amb els “efectes col·laterals” sobre la població, els trobem en els treballs de Hale, Anderson o Corvisier. Aquests autors interrelacionen les causes-conseqüències, com l'augment del nombre de soldats, la mutació dels mètodes de combat, les condicions del servei i la pressió sobre les poblacions²⁵. Però, davant la guerra franco-espanyola que s'inicia el 1635 i que, no toca a una fi relativa fins a 1714, caldria destacar tres elements fonamentals: la imatge que l'habitant es fa del soldat (i

²⁴ LE ROY LADURIE Emmanuel, *L'Ancien Régime...*, pp.128-132; ELLUL Jacques, *Histoire des Institutions. 4- XVIe-XVIIIe siècle*, PUF, Thémis-Sciences Politiques, Paris, 1969, pp.164-169 (els intendants exerceixen com a senyors justiciers en aquells territoris recentment adherits a la corona, però depenen sempre del rei).

²⁵ HALE John R., *Guerra e Società nell' Europa del Rinascimento (1450-1620)*, Laterza, Bari, 1987, pp.41-74 (assentament d'un exèrcit regular, amb un impost continu i un efecte sobre la població creixent, sense que es pogués parlar encara, però, d'una societat militaritzada); ANDERSON M. S., *Guerra y Sociedad en la Europa del Antiguo Régimen (1618-1789)*, Ministerio de Defensa, Madrid, 1990, pp.49-77 (relació des del reclutament dels soldats fins a l'impacte a la societat); CORVISIER André, *Les hommes, la guerre et la mort*, Economica, Paris, 1985, pp.315-366 (Amb l'exemple que l'autor dona dels presoners de guerra espanyols entre 1635 i 1648, podem veure un aspecte sovint oblidat com és el del creixent número de soldats detinguts, que havien de ser mantinguts per la població, se'ls utilitzava en certes tasques i s'havia de negociar llur sort).

d'allò que representa), el monopoli de la guerra en mans de les monarquies i els diferents tipus de violències que se'n deriven. Els homes i les dones dels pobles que han d'acollir les tropes o que les veuen passar, amb les conseqüències que comporten, arrelen un fort sentiment de por i d'inseguretat que motiven reaccions individuals o col·lectives, de l'àmbit de l'odi. Es construeix a la vegada una imatge esfereïdora del soldat, que provoca a la llarga un menyspreu recíproc. I és que els pagesos acaben tement tant les tropes del seu propi príncep com les del teòric enemic. En segon lloc, la professionalització de l'exèrcit va fer que l'Estat centralitzés totes les mesures, com ara la selecció dels soldats (mercenaris ben sovint), el pagament dels salaris i la política militar. Tot i que se seguiren llogant tasques econòmiques i de reclutament, el desenvolupament i creixement dels exèrcits agreujà les dificultats econòmiques de la corona. Tot plegat, però, va catapultar l'Estat monàrquic a monopolitzar el poder militar, a tenir en les seves mans la violència social. En darrer lloc, esdevé complicat classificar els tipus de violència derivats de la guerra, tant si venien de les autoritats com si a la societat mateixa les mancances portaven més delinqüència²⁶.

Guerra dels Segadors

Des de 1640, la guerra es converteix en una constant a Catalunya. Aquest territori passa a formar part del "*long cortège d'horreurs*" de la guerra dels Trenta Anys, com a teatre d'operacions perifèric²⁷. De fet, podríem dir que els enviaments de contingents militars d'Olivares durant els anys trenta predisposava la població a entrar en guerra en un moment o altre. Quina fou la implicació de la població? A partir de la revolta del juny de 1640, el món rural es veié impulsat a compartir els rols passiu i actiu en la guerra. Els atacs al Rosselló de 1639, la conquesta de la Val d'Aran, la Ribagorça, Lleida i Barcelona marcaren el terreny que durant anys havia de ser escenari de violències i drames socials. Mentrestant, Tarragona i Tortosa, malgrat alguns atacs i ocupacions puntuals de les tropes franceses, restaren sota control de Felip IV. Amb aquesta idea, voldríem generar un impuls per a un major enteniment de les contradiccions que van ser afectades directament per la presència dels francesos a partir de 1639 i que dibuixaria els contorns de la Catalunya Vella (si fa no fa, al nord del Penedès).

El fet de no haver conquerit tot el Principat portava les autoritats franceses a actuar, de vegades, amb cautela. D'aquesta manera, intentaven demostrar a les poblacions encara sota

²⁶ MUCHEMBLED Robert, *La violence au village. Sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVIIe siècle*, Brepols, Brussel·les, 1989, pp.105-111; ANDERSON M. S., *Guerra...*, pp.30-31; HALE John R., *Guerra...*, pp.78-81. Uns fets que es confirmen i es repeteixen a la segona meitat del segle XVII a Catalunya, provocant emigració, epidèmies, mancances, violència, por i humiliacions; les conseqüències de la guerra es convertiren en un problema perpetu amb els exèrcits permanents (ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña durante el reinado de Carlos II: política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, Manuscrits, 5, Bellaterra, 1999, p.40)

²⁷ CHAGNIOT Jean, *Guerre et Société à l'époque moderne*, PUF, Nouvelle Clío, París, 2001, p.148

domini espanyol que era millor per a elles ser aliades de França. Així, el cardenal Mazzari es preocupava de la imatge que els francesos podien oferir als de Tortosa:

“Pour ce qui regarde les confiscations de Tortose et les droicts que vous me marquez que M. le Mareschal de Schomberg vous a donné qui appartenoient a la ville, Je ne voys pas comment cela pourroit s’ajuster avec les Constitutions et les concordats qu’on a faits avec la Principauté, qu’on ne veut point vider, ce que vous mesme me conseilleriez pas de faire, quelque interest que vous y puissiez avoir; et il ne sert de rien de dire que c’est une place que l’on a conquis par les armes, et qu’elle doit estre exclue des privilèges qu’ont les autres; vous pouvez sçavoir que Perpignan qui a esté aussy conquis, jouit des mesmes prerogatives que le reste de la Principauté, et la politique seule nous obligeroit a cette conduite, quand il n’auroit point de raison plus forte, estant aisé a voys que devant posseder Tortose, aussy bien que les autres places, nous avons interest de bien traitter les habitants pour gagner leur affection et ne leur fer aucune injustice”.²⁸

Un altre aspecte que tingueren en compte els francesos, com a conseqüència del tractat d’aliança franco-català, va ser l’atorgament de tropes mixtes sota la direcció d’un català, ben segur de renom, perquè la població no se sentís agredida. França posava així sobre la taula un possible joc identitari. Aquest va ser el cas de Josep Margarit, governador de Catalunya, que es va encarregar de les campanyes d’Aran i de Lleida, conjuntament amb La Mothe²⁹. Les campanyes pirinenques van ser la demostració de força pels francesos. L’exemple de la Val d’Aran és interessant, ja que es tractava d’un cas particular: gaudia d’exempcions fiscals i era regit pel *Conselh Generau dera Val d’Aran*. Una institució que havia de satisfer les necessitats d’una vall que, segons els moments, aparentava interessar-se més per una monarquia que per l’altra i on el contraban era important: la contradicció ve simbolitzada pel fet que els privilegis eren atorgats pel rei d’Espanya, però, en canvi, el comerç funcionava amb moneda francesa³⁰. Al front aranès, profrancesos com Josep Margarit o Francesc de Sagarra comencen a destacar i

²⁸ AMAE, CP, Espagne, 28, *Carta de Mazzari a M. de Marsin*, 02/09/1648 (?), f° 224v-227r (text f° 226 r-v)

²⁹ AMAE, CP, Espagne, 23, ff° 338r-338v (relat d’una intervenció de Margarit al Val d’Aran, 1643)

Josep Margarit i de Biure (Girona, 1602 – Rosselló, 1685): S’oposà a la monarquia hispànica i fou empresonat el 1638. Durant la guerra dels Segadors, organitzà la defensa del Principat com a governador de Catalunya. Exclòs del perdó general de Felip IV del 1652 i partidari de Lluís XIV, marxà a l’exili rossellonès. Fou nomenat primer marquès d’Aguilar pel rei de França (1653), comte d’Osona i vescomte de Cabrera i de Bas.

³⁰ SANLLEHY i SABI Maria Àngels, “Le Val d’Aran: la frontière et les frontières (XVII et XVIIIe siècles)”, *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux (XVIe-XXe s.)*, Association des Amis des Archives de l’Ariège, 1993, pp.467-478. L’autora cita un testimoni: “En aqeste Valle (aunque no tiene moneda particular) la que mas corre es de diferente insignia, y descripción que la de España, por ser toda ella de Francia”.

a fer-se una reputació³¹. No obstant això, els castellans van aconseguir recuperar el territori i una certa credibilitat, gràcies a noves cessions polítiques a la vall i a causa dels maltractes de la soldadesca francesa, al cap d'uns nou anys, però sense que això volgués dir que les autoritats araneses es mostressin pro-filipistes en cap moment³². Però, què va succeir a les valls veïnes? Era la Val d'Aran l'únic indret estratègic cobdiciat? Doncs, per exemple, malgrat els intents francesos de comunicar militarment unes valls amb les altres, també van tenir problemes a la vall d'Àneu, on la població insistia en ser alliberada del capità francès i les seves tropes, instal·lats al castell de València³³. Finalment, deixant de banda contrades que trobarem recurrentment, com la Cerdanya o l'Empordà, l'altre pas notori entre França i el Principat era Andorra; un territori semi-independent. En tot cas, l'interès que els francesos hi podien tenir ens ve donat per un escrit del mateix Lluís XIV:

“[Andorra] pays affreux et sauvage sittué dans les lieux les plus inaccessibles des monts Pirénées que les neiges rendent presque inhabitables à tel point stérile qui ne leur produit aucune sorte d'aliments ny ayant d'autres moyens de subsister que le seul négoce de nourriture de bestiaux quilz sont obligés de fournir pendant huict mois de l'année dans le dit Pays de Catalogne ou ils payent contribution pour cet effect”³⁴

La guerra amb Espanya i la instal·lació dels francesos a Catalunya tenia com a lema la defensa de les Constitucions catalanes. Però, el comportament de les tropes franceses, militars a sou com la de qualsevol altra monarquia, posava en perill els veritables o suposats designis de França. Les queixes foren nombroses, com ja veurem en el capítol corresponent a les reaccions catalanes a la política francesa, però tot sovint resulta interessant observar el que els francesos mateixos pensaven, en tant que testimonis directes d'aquella guerra. L'exemple més destacat és el de Bussy-Rabutin. Un dels pocs estudis retrobats i dedicats a aquest personatge a Catalunya és el d'Eduard Rodeja, pel que fa als intents francesos de recuperar part del Principat, després de la pèrdua de Barcelona, el 1652³⁵. Així, sobre l'arribada de M. Le Prince

³¹ LLADONOSA Josep, *Invasions i intents d'integració de la Vall d'Aran a França*, Dalmau, Barcelona, 1967, pp.39-40

³² SANABRE, *La acción...*, pp.274-276 i p.291; POUJADE Patrice, *La Val d'Aran entre deux monarchies au XVIIe siècle (v.1598-v.1720). Une vallée pyrénéenne dans un siècle de crises*, Tesi doctoral, Université de Toulouse, 1996, p.334. La confirmació dels nous privilegis apareixen a l'*Índex dels privilegis*, publicat a Madrid per M. Azibanda (11 de març de 1650).

³³ SANABRE, *La acción...*, pp.446-447

³⁴ ADPO, 1C2098, *Lettres de Louis XIV* (1655); MARCET Alícia, “Des vaches et des hommes: questions et contestations sur les pâturages d'Andorre”, *Du Roussillon et d'ailleurs, images des temps modernes*, CREPF, PUP, 1993, pp.227-239; Jean BECAT, “Limites et conflits territoriaux, aménagement et gestion traditionnelle et actuelle du territoire: originalité et banalités de l'Andorre”, *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux (XVIIe-XXe s.)*, Association des Amis des Archives de l'Ariège, 1993, pp.209-232

³⁵ RODEJA i GALTER Eduard; “La invasión francesa del año 1654, por Roger de Rabutin, conde de Bussy”, *Annals*, Institut d'Estudis Gironins, vol.4, 1949, pp.263-283.

Roger de Rabutin, Comte de Bussy (Épiry, 1618-1693): un cop acabat els estudis, el 1634, entra a la carrera militar i intervé en una primera campanya, a la Lorena. El 1638, ja dirigia el regiment d'infanteria del seu pare, a

de Condé, el 1647, Bussy-Rabutin, que ja coneixia els catalans per haver participat en campanyes anteriors, comentà que:

“Il y avoit près de quinze jours que le prince y estoit et qu'il travailloit avec Marca et Champlâtreux pour la subsistance de son armée pendant cette campagne. Il estoit dans son année de deuil de la mort du prince son pere, et l'habit noir qui ne releve pas d'ordinaire la mine des gens, avoit fait dire aux Catalans à son entrée à Barcelonne, que c'estoit un étudiant qu'on leur avoit envoyé: de sorte que pour s'attirer les respects que les peuples, et particulièrement ceux-là ont plus pour les choses brillantes que pour les solides, il nous fit faire à tous tant que nous estions des principaux officiers de l'armée une espece de carrousel sur le mole [moll] de Barcelonne, où nous parûmes deux à deux sur nos plus beaux chevaux couverts de housses en broderie d'or, et nous de mesme. Pour luy il fit bien changer de langage aux Catalans, et ils luy trouverent l'air de heros que l'habit noir leur avoit caché”.³⁶

En aparença, doncs, la situació produïda per l'assentament francès a Catalunya podia semblar tranquil·la. La realitat en fou tota una altra arran dels allotjaments dels soldats, els conflictes entre ells mateixos (agressions, desercions³⁷), les persecucions polítiques internes, les pestes i les lluites pujades de to dels anys cinquanta. Tanmateix, si bé els efectes físics sobre la població són sempre els mateixos, les mutacions de la guerra, és a dir, dels esdeveniments i la situació geopolítica, podien provocar càrregues de caire psicològic sobre la població. Tot dependria de la continuació de l'enfrontament franco-espanyol a terres catalanes.

Guerres de fi segle XVII

El període posterior al tractat dels Pirineus no es caracteritzà per la pau, malgrat els indicis que donaven les negociacions del País Basc. Els anys de guerra van ser molts: 1667-1668, 1672-1678, 1684, 1689-1697. És a dir, en vint anys sobre quaranta va haver-hi un desplegament militar important. Però, la nova situació geopolítica de França, amb un peu a Catalunya, una renovada potència militar i logística i un àvid desig bèl·lic a Europa comportaren una constant amenaça militar. Les terres catalanes pirinenques i l'Empordà es

qui succeeix a la seva mort (1645) com a Lloctinent General dels Exèrcits del rei al Nivernais i com a conseller d'Estat. De 1634 a 1665, participa a totes les campanyes, destacant pel seu coratge, com a Borgonya, la Lorena, Flandes o Catalunya. Destaca pels seus escrits i el seu interès pels temes del cor. El març de 1665, l'Acadèmia Francesa l'acull. Però, el mes d'abril d'aquell any, Bussy va ser empresonat a la Bastilla, d'on va sortir el setembre de 1666 i enviat a l'exili a Borgonya. La difamació aliena l'havia portat fins a aquell punt. De fet, havia conegut la seva gran passió el 1653: Madame de Montglas, que l'abandonà en entrar a la presó el 1665. Després de la seva mort, es publicaren: la seva Correspondència (14 edicions en 40 anys) i les seves Memòries (1696). També va publicar a títol pòstum una *Histoire abrégée de Louis le Grand* (1699), entre d'altres.

³⁶ BUSSY RABUTIN, *[Les] mémoires...*, tom 1, pp.211-212

³⁷ *Ibid.*, pp.231-242 (relata el drama de la descomposició i les dificultats de les tropes gal·les durant l'hivern de 1647-1648).

van convertir en una reserva alimentària i econòmica per a l'exèrcit francès. En aquesta situació, era lògic que el sistema econòmic i agroalimentari es transformés, juntament al creixent recel de la població davant la sempre probable invasió francesa.

Les guerres són totes transcendentals per l'agressió que s'efectua sobre la població, però és evident que quan més llargues són, més arrelen els seus efectes perversos. Si més no, les guerres són per elles mateixes l'impacte social, però la societat les suma a d'altres problemes que es poden canalitzar a través d'avalots i rebel·lions. Podríem pensar que les guerres atorguen pau per a que hi hagin revoltes? O les revoltes són prèvies i directament en relació amb la guerra que es prepara? Així doncs, les guerres, la violència social i les revoltes són constants a Catalunya entre 1640 i 1697, i sempre amb una implicació més o menys directa de França. Així, la guerra de Devolució (1667-1668), curta per la durada, però intensa per les conseqüències, semblava decidir el futur del Rosselló a França i la pèrdua de més territoris espanyols. Alhora, es confirmava el joc diplomàtic dels francesos a Europa, coincidint amb la política desplegada per Lluís XIV (major des de 1661), Colbert, Le Tellier i el seu fill, Louvois. En canvi, és possible fer un tall temàtic entre la resta de guerres fins a finals del segle: en primer lloc, es pot descriure l'acció i la motivació per una o altra decisió militar; en segon lloc, la utilització d'elements "neutrals" i moguts per altres interessos com per exemple els miquelets; finalment, la "competició" que s'estableix entre el Rosselló i l'Empordà, o la Cerdanya, per tal de mantenir econòmicament les tropes.

Els moviments militars empresos pels francesos durant la guerra d'Holanda (1672-1678) indicaven que un dels objectius concrets era la presa de Girona. D'aquesta manera es situaven a les portes de Barcelona, controlaven tot l'Empordà, protegien el Rosselló de possibles assetjaments espanyols i mobilitzaven les tropes hispàniques per tal de distreure-les³⁸. Una de les armes que utilitzà França de manera més recurrent fou la intervenció de catalans profrancesos en les campanyes. Així, Ramon Trobat -profrancès exiliat al Rosselló i advocat general del Consell Sobirà en aquella època- explica com Beaulieu va demanar la seva presència a l'Empordà per seguir l'exèrcit i substituir-lo quan hagués d'absentar-se per anar a Perpinyà. I, a la vegada, destaca la tasca de personatges com Josep de Pinós, un exiliat català al Rosselló i membre del Consell Sobirà, per aplegar milícies amb homes del Principat gràcies a la seva credibilitat i prestigi. Tot plegat, les autoritats franceses veien un interès econòmic i polític si seguien fent la guerra a Catalunya; hi havia una unanimitat de criteri en aquest sentit fins l'any 1677. En aquell moment, si bé les accions seguien essent positives pels

³⁸ SHAT A1 563, peça 26, *Carta de Camus de Beaulieu a Louvois*, el 03/06/1676; SHAT A1 563, peça 28, *Carta de Camus de Beaulieu a Louvois*, a Crespia el 29/06/1676; SHAT A1 563, peça 34, *Carta de Camus de Beaulieu (?) a Louvois*, a Girona el 14/07/1676.

interessos francesos a Catalunya, al nord del regne de França es vivien més complicacions. Va començar llavors una campanya a Catalunya en favor del manteniment de les accions franceses al país, davant la possibilitat d'una nova retirada abans d'assolir l'objectiu de conquerir el Principat. Aquesta idea fou capitanejada per Trobat, que abanderà l'interès per la conservació dels territoris conquerits i la necessitat de fer-se amb tot el Principat. De la mateixa manera, una relació anònima criticà que el rei de França tingués més interès per Flandes que no pas per Catalunya, raó per la qual hauria manat a les tropes comandades per Navailles de retirar-se al Rosselló; l'autor pensava que era una ocasió perduda ja que l'exèrcit espanyol no estava preparat³⁹. Les darreries de la guerra se centraren a la Cerdanya, un territori contínuament cobdiciat. Aquesta regió de Catalunya representava per França un escut militar pel Rosselló i altres contrades llenguadocianes, una reserva econòmica i alimentària, així com un espai estratègic-militar per a futures incursions al Principat. Així ho mostren diversos escrits a finals de la guerra, el 1678, on destacava la idea que dominant la Cerdanya els espanyols restarien logísticament lluny. També s'hi veieren clarament les pretensions de Trobat per incorporar, sense discussions, aquest territori a la corona francesa, fent-lo dependre del Consell Sobirà de Perpinyà. A més a més, seria un cop psicològicament fort pels catalans que encara creien en les forces espanyoles, segons els francesos. Per tant, l'interès per Puigcerdà era palpable. L'únic problema era la més que probable pau que es negociava a Europa i que podria implicar el retorn de la Cerdanya a Espanya; una solució contra la que lluitaven conjuntament Beaulieu, Navailles i Trobat⁴⁰. En tot cas, però, el control sobre la Cerdanya havia de desvetllar novament el sentiment anti-espanyol, segons Trobat, per reprendre la vella filiació catalana amb França. D'aquesta manera, la Cerdanya seria un objectiu militar i també ideològic, “*pour se detascher des Espagnols*”⁴¹.

Altrament, el període entre 1678 i 1684 no deixà de banda la component bèl·lica. Durant aquest temps, els francesos organitzaren una forta defensa militar al Pirineu – fortificacions- i no abandonaren les incursions esporàdiques. Tot plegat mantenia un clima de

³⁹ SHAT A1 563, peça 88, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Torrelles de Fluvià el 28/05/1677; SHAT A1 611, peça 36, *Carta de Dubruelh a Louvois*, a Bellaguarda el 14/05/1678 (la tàctica d'emprar catalans no agradava a tots els caps militars francesos que, com Dubruelh, els consideraven de poca confiança; explica com Pinós havia rebutjat el seu càrrec, tot i el seu deure i l'interès per manipular la divisió que existia entre els catalans); SHAT A1 563, peça 1xx, *Relation de ce qui s'est passé, lorsque l'armée du Roy commandée par le maréchal Duc de Navailles est sortie de l'Ampourdan pour rentrer en Roussillon*, al camp de Torrelles de Fluvià el 07/1677.

⁴⁰ SHAT A1 611, peça 48, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Puigcerdà el 05/1678; SHAT A1 611, peça 55, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Puigcerdà el 28/05/1678; SHAT A1 611, peça 61, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Puigcerdà el 30/05/1678; SHAT A1 611, peça 74, *Carta de Navailles a Louvois*, el 08/06/1678; SHAT A1 611, peça 82, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Verges el 17/06/1678.

⁴¹ SHAT A1 611, peça 73, *Carta de Trobat a Louvois*, a Puigcerdà el 07/06/1678; SHAT A1 611, peça 78, *Carta de Trobat a Louvois*, el 07/06/1678; SHAT A1 611, peça 87, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Verges el 25/06/1678.

por respecte al sempre probable atac gal, la qual cosa es produí el 1684, i es confirmaven així els pitjors malsons de les poblacions del nord del Principat. La ciutat més afectada va ser, una vegada rere altra, Girona: el maig de 1684, els francesos van conquerir la ciutat gironina, malgrat les alarmes emeses per les autoritats locals. Durant les setmanes posteriors, els francesos organitzen el control militar de la zona i preparen una plataforma per a atemorir Barcelona i demostrar la potència bèl·lica gal·la⁴². L'ocupació de l'Empordà i la presa de Girona havien de servir com punt d'inflexió a l'opinió pública catalana, de la qual cosa n'eren conscients els francesos. A partir d'aquell moment, augmentà la pressió a la costa catalana i, sobretot, sobre Barcelona. L'enviament de galeres, que són descrites amb por per les poblacions gironines del litoral, fou una tàctica meditada de l'intendent i els mariscals de l'exèrcit del Rosselló. Des de Cadaqués fins a Barcelona, la flota havia d'espantar tàcticament la població i fer que desconfiessin de les forces castellanes; és a dir, tot un joc psicològic que Trobat ja havia emès el 1678⁴³. Paral·lelament, la presa de Cadaqués subministrava un exemple de domini costaner. Aquesta població, juntament amb Roses i Palamós, atorgarien a França tot el control marítim i impedirien un atac espanyol al Rosselló per mar, ja que el port de Barcelona quedaria ja lluny. A la vegada, pren força la idea de conquerir places importants com aquesta per utilitzar-les com a intercanvi territorial en negociacions posteriors⁴⁴. Per últim, a mesura que avançaven els moviments militars, la muntanya i, concretament, Camprodon va situar-se en el centre del debat tàctic francès: era una plaça important en el passatge pirinenc, controlava bona part de la plana gironina i podia servir de distracció per a l'exèrcit espanyol situat a Girona i voltants. Si bé la presa de Camprodon havia de representar

⁴² AHMG, Administració municipal, Correspondència amb Barcelona, 1684; SHAT A1 726, *Carta del Mariscal Bellefonds a Louvois*, el 04/06/1684.

⁴³ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 13/06/1684; SHAT A1 726, *Carta de Bellefonds a Louvois*, a Sant Pere Pescador el 19/06/1684; SHAT A1 726, *Carta de Trobat o Bellefonds a Louvois*, al Camp de Fortià el 23/06/1684; SHAT A1 726, *Carta de Bellefonds a Louvois*, al Camp de Fortià el 26/06/1684; SHAT A1 584, ffº312-326 [fº 325v], *Mémoire envoyé de Perpignan par M. Trobat contenant l'état présent de la Catalogne; les places qui peuvent donner de l'avantage dans le pays, et le moyen de s'en rendre maistre*. Data? (fi 1677, principis 1678); SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Castelló el 07/07/1684 (sobre la intenció de Bellefonds de tornar a assetjar Girona, per tornar a dominar així la meitat de Catalunya).

⁴⁴ SHAT A1 726, *Carta de Chaseron a Louvois*, a Cadaqués el 27/06/1684; SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Fortià el 28/06/1684; SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Castelló Perpinyà el 07/07/1684 (segons Trobat, la presa del port de Cadaqués era important perquè era una "grande ressource" i perquè, juntament a la presa de Girona, tot havia "mis l'Espagne dans un Etat que je ne saurois assez vous l'exprimer"); SHAT A1 726, *Carta de Bellefonds a Louvois*, al camp de Castelló el 16/07/1684 (sobre la fortificació de Cadaqués, que confirmava l'interès per la conservació de la plaça).

Chaseron o Chazeron (François de Monestay, marquès de): Lloctinent del rei al Rosselló des de 1681 i ajudant general a Prats de Molló (1689).

un cop d'efecte psicològic, els francesos calcularen si els sortia més a compte conservar la vila o bé destruir-la; solució aquesta última que finalment es va adoptar⁴⁵.

La guerra iniciada entre la lliga d'Augsburg i França no apartà el conflicte militar de les terres catalanes. Juntament a les campanyes del nord d'Europa, els Pirineus tornaven a ser un camp de batalla. La intervenció en les revoltes catalanes dels Gorretes (1687-89) va retardar una entrada en campanya total. Els francesos van anar a pams aquesta vegada i, tot situant el seu centre d'operacions a Illa fins a finals de 1689, van ocupar la Cerdanya una vegada més. Aquesta regió i Camprodon tornaven a ser les víctimes primerenques –tot sabent que també ho serien a les darreries- de la guerra. I és que l'assentament en aquesta part dels Pirineus, doncs del Principat, havia d'afectar l'opinió pública catalana, sempre segons les autoritats franceses: una articulació de sentiments i psicologia⁴⁶. En definitiva, la meitat nord de Catalunya va ser contínuament sota el jou de les armes franceses, més enllà dels anys que es comptabilitzen com a guerra oficial.

Com a altre aspecte destacat d'elements bèl·lics, citem breument el cas d'elements teòricament a-nacionals, com eren els miquelets. Diem “teòricament”, ja que més enllà de l'adscripció militar hi havia l'esperit de supervivència i l'arrelament físic i mental a una terra, la muntanya catalana. Aquests grupúsculs eren utilitzats com a tropes de suport i de guiatge a les regulars, tant per França com per Espanya. Però, les característiques mateixes dels miquelets els convertien en elements imprescindibles –per llur coneixement del terreny- i, alhora, en molt perillosos –per la seva indisciplina i manca de lleialtat-. Tot i ser un problema menor en els enfrontaments franco-espanyols, llur presència va implicar algunes mesures especials sobre la marxa. Tant als inicis de les guerres com als finals, la intervenció dels miquelets s'accentuà, com es va veure entre 1655 i 1659 o a les darreries de la guerra d'Holanda. Això seria conseqüència del desplaçament del front militar a les muntanyes del Pirineu. Sovint, els francesos i els espanyols provocaven el xoc entre miquelets d'una i altra banda, estalviant així baixes de les tropes regulars, i els hi ajuntaven el sometent llevat

⁴⁵ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Castelló el 07/07/1684 (parla de la decisió d'anar a fer el setge a Camprodon a partir del dia 20); SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Castelló el 13/07/1684 (justificació del setge i tàctica de dispersió de les tropes espanyoles).

⁴⁶ SHAT A1 901, peça 1, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 02/08/1689; SHAT A1 901, peça 4, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 05/08/1689 (l'intendent afirma que l'entrada de les tropes a la Cerdanya era l'única acció de la present campanya, per evitar enfrontaments entre els soldats i la població, i mantenir així una bona imatge de conjunt); SHAT A1 901, peça 5, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 06/08/1689; SHAT A1 901, peça 23, *Carta de Noailles a Louvois*, a sobre de Camprodon el 23/08/1689 (la presa de Camprodon hauria “*osté aux Espagnols le plus riche pays de la Catalogne qui sont ces montagnes*”); SHAT A1 901, peça 47, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 10/09/1689 (Noailles creu en el rumor: “*le chagrin dans lequel est toute la Catalogne de ce qu'ils n'ont pu reprendre Camprodon*”).

prèviament⁴⁷. La desconfiança cap als miquelets, proclius a la indisciplina, no va evitar però, la seva utilització com a rastrejadors i controladors dels passos muntanyencs⁴⁸. Des de principis de la guerra dels Nou Anys, se'ls envià des de la muntanya a la plana, com va ordenar el governador de Montlluís, Durban, l'agost de 1689. Una decisió que el governador del Rosselló, Noailles, no aprovà pel risc que comportava: podien ser manipulats pels espanyols ja que els miquelets francesos es mutinaven sovint “*fort au coeur*”. Però, les necessitats de la muntanya obligaven els francesos a contractar els serveis dels “*fusiliers de montagne*”, intentant, això sí, que tots fossin “francesos”⁴⁹. Tanmateix, els francesos intentaren aprofitar el caràcter revoltós dels miquelets per promoure les rebel·lions arreu de Catalunya, essent encara viu el moviment dels Barretines⁵⁰. Per tant, els miquelets portaven problemes i contradiccions, però podien ser emprats per tasques molt diverses. En definitiva, ens podem preguntar si els miquelets –catalans-, que podien estar tant en una banda com en l'altra, podien falsejar el que els francesos pensaven sobre els catalans? O si, en canvi, les autoritats gal·les coneixien bé les peculiaritats d'aquests homes de bàndols, que havent abandonat el camp havien optat per viure dels assalts i el mercenariat? Ens decantem més aviat per aquesta darrera opció i afegiríem que, perquè a més venien del cor de la població catalana, eren necessaris.

Per últim, d'entre les guerres que es viuen a finals del segle XVII, destaca també el tema de les contribucions. Es tracta d'un fet essencial, ja que amb l'increment de l'efectiu militar i l'allunyament de les tropes de llur origen, era important trobar i calcular any rere any les necessitats de subsistència de l'exèrcit. Un cop instal·lats al Rosselló, els francesos es troben amb la qüestió del manteniment dels soldats. En un país malmès per les guerres i afectat per un canvi de monarquia, una nova imposició militar no era la millor opció. Per això, al costat de la construcció d'aquartermaments, s'estudià la possibilitat de fer viure les tropes a l'Empordà durant els hiverns per “alliberar” el Rosselló. Evidentment, es trobaven amb

⁴⁷ SHAT A1 563, peça 24, *Carta de M. le maréchal Duc de Navailles a Louvois*, a La Bisbal el 29/05/1676 (“*ces gens là sont comme des chevreux dans les montagnes*” i eren importants ja que “*le pays est extrêmement rude*”); SHAT A1 611, peça 37, *Descriptions de camp*, a Oleta del 12 al 14/05/1678 (sobre la batalla lliurada pels miquelets a Puigcerdà i Osseja); SHAT A1 726, *Carta de Bellefonds a Louvois*, el 09/06/1684 (sometent de Vic adjuntat als miquelets d'Espanya per fer front a les embestides franceses a Girona). Sobre la dificultat a saber quan actuaran els miquelets a favor o en contra, veure la declaració del mariscal de Bellefonds: “*M. de Bournonville a consenti deschanger la garnison de cette place [Cadaqués] contre les prisonniers de Bascara et ceux que les miquelets nous ont pris de tous costés, car il est difficile de s'en garantir quand on a les peuples contre soy*” (SHAT A1 726, *Carta de Bellefonds a Louvois*, al camp de Castelló el 07/07/1684).

⁴⁸ TORRES Xavier, “Segadors i Miquelets a la revolució catalana (1640-1659)”, *La Revolució catalana de 1640* [ed. d'Eva Serra], Crítica, 1991, Barcelona, pp.66-96

⁴⁹ SHAT A1 901, peça 3, *Carta del duc de Noailles a Louvois*, a Illa el 05/08/1689; SHAT A1 901, peça 5, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 06/08/1689; SHAT A1 901, peça 15, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 16/08/1689.

⁵⁰ SHAT A1 901, peça 137, *Troubles de Catalogne. Extrait des nouvelles par courrier ordinaire de Barcelone*, el 30/11/1689.

l'oposició dels empordanesos, la qual cosa provocava un mal major com eren els saquejos vilatans fets pels soldats⁵¹. La guerra implicava també un moviment arran de l'enfrontament de forces. Així, l'exèrcit francès es desplaçà el 1678 cap a la Cerdanya, on van trobar una nova solució a les seves necessitats, però sense descuidar les de l'Empordà, on els pobles havien “*accoustumé de payer a Bellegarde, Collioure et Fort des Bains*”. Tanmateix, el país no tenia matèries infinites i l'estiu és feu dur i complicat, donant pas a les mancances⁵². Cal destacar que la feina d'organització i de recaptació va ser cedida pels alts càrrecs francesos a persones del país com Ramon Trobat. El talant negociador d'aquest home va segurament aconseguir allargar l'estada dels soldats al Principat i va evitar més agressions del compte. No obstant això, l'objectiu era clar: aprofitar-se de les existències catalanes per evitar haver de portar-les de França o que part de les tropes retornessin a territori francès; amb la penúria augmentaven també les desercions⁵³. A mitjans d'agost, no restaven subsistències. Aquest fet provocà el retorn de part de l'exèrcit al Rosselló, essent una part ja a la Cerdanya. Fins aquí, si bé el manteniment logístic de les tropes era important per poder afrontar la guerra, podríem dir que la presència al Principat dels francesos fou més per treure's de sobre les dificultats econòmiques de l'exèrcit⁵⁴. Finalment, les forces franceses es concentraren a la Cerdanya, d'on podien extreure subsistències, aportacions econòmiques i, potser, aconseguir una annexió del tros que no pertanyia al rei de França. Durant la visita de Trobat a la Cerdanya per observar els indrets adients per a fortificar la regió, s'adonaren de les riqueses naturals i consideraren que era una plana muntanyenca que no mancava de res⁵⁵. Però, cap solució era eterna i, juntament a l'anunci d'una pau propera, els dirigents militars francesos afirmaven feia temps que necessitaven més diners i recursos dels que estaven aconseguint a la Cerdanya per mantenir part d'aquell exèrcit. La llarga durada de les tropes al país implicà una penúria de

⁵¹ SHAT A1 415, peça 2, *Carta de M. Le Bret a Louvois*, a Ceret el 10/01/1674. Un parell d'anys després, Navailles elogiava la feina de Ramon Trobat per aconseguir el consentiment dels pobles per a les subsistències: “*les peuples condescendants d'autant plus volontiers qu'ils voyent que l'on a grand soin de leur conservation*” (SHAT A1 563, peça 24, *Carta de M. le maréchal Duc de Navailles a Louvois*, a La Bisbal el 29/05/1676). Finalment s'estableixen les contribucions durant l'hivern (SHAT A1 563, peça 70, *Mémoire sur le Roussillon*, el 01/1677).

⁵² SHAT A1 611, peça 69, *Carta de Camus de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 04/06/1678; SHAT A1 611, peça 88, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Verges el 29/06/1678; SHAT A1 611, peça 100, *Carta de Trobat a Louvois*, el 15/07/1678 (les mancances en material i subsistències provocà també el trasllat de l'hospital de Torroella i de Figueres cap a Perpinyà).

⁵³ SHAT A1 611, peça 101, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Sant Pere Pescador el 23/07/1678; SHAT A1 611, peça 102, *Carta de Trobat a Louvois*, a Sant Pere Pescador el 27/07/1678; SHAT A1 611, peça 104, *Carta de Trobat a Louvois*, a Sant Pere Pescador el 03/08/1678; SHAT A1 611, peça 107, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Peralada el 10/08/1678

⁵⁴ SHAT A1 611, peça 110, *Carta de Trobat a Louvois*, a Peralada el 13/08/1678; SHAT A1 611, peça 111, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 18/08/1678 (arribada de l'exèrcit francès al Rosselló).

⁵⁵ SHAT A1 611, peça 117, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Llivia el 01/09/1678; SHAT A1 611, peça 119, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Llivia el 04/09/1678.

blat pels soldats, però també per la població, tant a la muntanya com a la plana empordanesa⁵⁶. Pel que fa a la guerra dels Nou Anys, si bé es van reproduir les contribucions quan les tropes entraren al Principat, no va existir una idea premeditada com als anys setanta. A més a més, Perpinyà i Cotlliure jugaven un paper clau com a reserves de subsistències i materials per a ser enviats al front⁵⁷.

Algunes conclusions sobre la política bèl·lica francesa a Catalunya

De vegades, els objectius que es predisposen des d'un govern poden assolir-se, però poden comportar conseqüències que s'escapen de l'abast del càlcul abstracte. Així doncs, tant les guerres com les polítiques que desenvolupa França a Catalunya evolucionen, sense tenir en compte el desgast físic i psicològic de la població. D'entre els aspectes més destacats, el Principat es revela com un rebost per l'exèrcit francès del Rosselló, la presència del qual esdevé permanent. Fins a finals de la guerra d'Holanda (1672-1678), l'Empordà i la Cerdanya són una reserva de subsistències pels francesos. En canvi, a partir dels enfrontaments bèl·lics de 1684, no es torna a justificar aquesta acció pel fet que el Rosselló té mancances o que el Principat havia de servir d'aquesta manera. Ben al contrari, el Principat esdevé de nou un objectiu polític clar. Segurament, el nomenament de Trobat com a intendent, el 1681, tingué alguna influència en aquesta evolució. O és que l'interès francès per Catalunya varià realment des de la mateixa cort en aquell moment?

També, és necessari remarcar com, amb els anys, la coincidència d'elements en un moment donat podia afectar amb més força l'impacte en la població. Així, considerem que l'atac de 1684 fou un punt d'inflexió, tant per les intencions franceses de rosegar poc a poc territoris al sud i al nord del regne de França⁵⁸, com per una confirmació de l'esclat de la paciència del nord del Principat davant les sempre presents amenaces militars franceses: França esgota militarment, econòmicament i psicològicament el territori que va de la costa fins al Ter o la Cerdanya. Això contrastaria amb l'estratègia calculada per Trobat de retardar l'entrada militar a Catalunya durant la guerra dels Nou Anys, per aprofitar les revoltes i no

⁵⁶ SHAT A1 613, peça 88, *Carta de Camus de Beaulieu a Louvois*, a Puigcerdà el 20/07/1678; SHAT A1 613, peça 109, *Carta de Trobat a Louvois*, a Sant Pere Pescador el 29/07/1678 (Parlant de l'Empordà, Trobat afirmava que "Ce pays restera cette année aussy stérile, en bled que l'année passée, comme en Roussillon y en a eu abondance a ce qu'on dit", raó per la qual demanava permisos per portar blat des de territori francès fins al Principat); SHAT A1 613, peça 175, *Carta de Navailles a Louvois*, a l'Abadia de Sant Miquel de Cuixà el 07/09/1678 (El mariscal es mostrava preocupat per la publicació de la pau, que implicaria l'abandonament dels soldats al si de la població. L'impacte que se'n derivaria seria similar al de les desercions, provocades per l'absència de pagaments i la durada de la campanya: ANDERSON M. S., *Guerra...*, pp.130-132).

⁵⁷ SHAT A1 901, peça 3, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 05/08/1689.

⁵⁸ DANGEAU marquès de (Philippe de Courcillon: 1638-1720), *Journal du marquis de Dangeau*, Tome premier, 1684-1686, document digitalitzat en mode text de l'escrit de 1686, p.21 i p.34 (les noves de les preses de Cadaqués i Girona, el 1684, arriben a la cort, on són celebrades i comparades a la de Luxemburg).

malgastar la imatge francesa amb l'exèrcit; una prova de la conscienciació del mal que produïen.

De manera general, l'historiador Geoffrey Parker considera que les maneres de fer durant les guerres a l'Europa moderna havien estat transformades per innovacions bèl·liques (armes, fortificacions, tàctiques de setge, número de soldats), però afegeix una reflexió molt interessant per al nostre cas: *“la durée de la transformation a été plus longue et l'effet moins systématique qu'on ne l'avait un temps pensé. La plupart des guerres livrées en Europe avant la Révolution française n'ont pas cherché leur fin à travers une stratégie d'extermination, mais [...] à travers une stratégie d'usure (attrition), par une patiente accumulation de petites victoires et la lente érosion de la base économique de l'ennemi”*⁵⁹. I, és precisament aquesta erosió la que observem al llarg de seixanta anys a Catalunya. Un temps durant el qual França se situa amenaçant les portes del Principat, posseint ja els Comtats. Finalment, es tracta d'un període durant el qual els francesos exerceixen un desgast psicològic sobre el seu enemic espanyol i, alhora, durant el qual França porta a la pràctica certes polítiques que podien afectar directament la població.

1.2.2- ... i altres efectes sobre l'habitant...

Els efectes primers de la guerra sobre els habitants són gairebé sempre agressions. Aquestes acostumen a ser de caire militar i a engendrar una certa violència social. La resposta -popular- de rebuig i malfiança cap als estrangers així com una canalització agressiva de les formes de relació i de comportament eren alguna de les conseqüències més recurrents⁶⁰. Així, el posicionament francès a Europa i, sobretot, respecte a la monarquia hispànica, porten les tropes franceses a ser presents al Rosselló, ja des de 1639, i intermitentment al Principat des de 1642 fins a la fi del segle XVII, i permet percebre un panorama mental de la relació de la població amb els exèrcits.

El regne de França aposta decididament per una presència i avantguarda militar al Rosselló. Quines són, doncs, les accions i actituds dels francesos al país? Les guerres i el manteniment d'un exèrcit s'acompanyen necessàriament d'unes contribucions, però també del

⁵⁹ PARKER Geoffrey, *La révolution militaire. La guerre et l'essor de l'Occident (1500-1800)*, Gallimard, Nrf, París, 1993, p.67

⁶⁰ MUCHEMBLED Robert, *La violence...*, pp.139-141. L'autor expressa pel cas de l'Artois el que es comú a moltes societats rurals d'aquella època: la “ubiquïtat multiforme” de la por i defineix aquella societat com “replegada sobre ella mateixa, introvertida, hostil a les diferències i fortament xenòfoba, fins i tot enfront dels veïns més immediats, és una societat saturada d'agressivitat”; Sobre els efectes de la guerra en els habitants, i encara a terres del nord d'Europa, veure: GUTMANN Myron P., *War and rural life in the Early Modern Low Countries*, Princeton University Press, Princeton, 1980, 310p.

xoc inevitable amb una població sensibilitzada amb els soldats i el fisc que se'n deriva: gran part de la violència a les societats antigues venent de la relació dels factors guerra-fiscalitat-excessos⁶¹. Tanmateix, hem de distingir les incursions armades al Principat (en èpoques posteriors a 1652/1659) i l'assentament de l'exèrcit reial i de la infraestructura burocràtica francesa al Rosselló. Allà, el conflicte amb soldats és un fenomen aïllat i de zones rurals (com ara contra els recaptadors d'impostos o guardes de frontera), més que no pas amb l'exèrcit en general que gairebé sempre està en campanya, al Principat o en localitats europees (segons les necessitats). Així doncs, les decisions franceses que recauen sobre la població catalana, del Rosselló o del Principat, són: de caire militar, confiscacions de terres i béns, ordenances fiscals i econòmiques, intervencions en el món eclesiàstic i també en el conjunt de la societat i el seu ordre comú.

Decisions d'arrel militar (accions físiques)

Els excessos de la soldadesca durant la guerra a l'interior de les cases pageses són constants. Fins ara hem explicat a grans trets els períodes més concrets dels enfrontaments on els francesos foren presents al Principat –i des de que s'instal·laren als Comtats-. Hauríem de veure ara els efectes de les decisions de caire militar en temps de guerra o no. Els exemples més enlluernadors se segueixen trobant al Rosselló i a la Cerdanya.

Com veurem, la política francesa més important al Rosselló durant més de trenta anys va ser la de fortificar i reforçar certes places. Com és lògic, aquesta decisió no passà desapercebuda a la monarquia hispànica, que veia augmentar la dificultat d'entrar en campanya als comtats, ni tampoc a la mateixa població. D'un cantó, perquè en gran part eren els habitants qui posaven la mà d'obra⁶², d'altra banda, perquè els canvis afectaven sovint la fisonomia i l'organització de les viles. Un d'aquests casos fou la destrucció de cases i construccions fetes pels habitants. A finals de la dècada de 1660, l'inici de les fortificacions va fer proliferar una política d'eliminació de barris sencers. Això va ser encetat, amb presses segons Alain Ayats, per l'enginyer del rei acabat d'arribar⁶³. Els treballs més urgents es

⁶¹ DELUMEAU Jean, *El miedo en Occidente*, Taurus, 1989, pp.260-265. L'autor descriu aquest tipus de revolta com el d'una reacció desesperada i de por enfront de noves càrregues fiscals i les seves conseqüències.

⁶² SHAT A1 242, *Carta de M. Macqueron a Louvois*, Perpinyà el 07/06/1669: "*Les memes Catalans qui travaillent presentement à porter de la terre pour l'édification, des dehors de la citadelle de Perpignan (...)*"; SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, Perpinyà el 01/05/1679: importància numèrica dels obrers del Rosselló, tot i que Trobat es queixa del poc ànim per la feina.

Charles Macqueron: Intendent del Rosselló entre novembre de 1660 i agost de 1670. És l'encarregat d'impulsar les polítiques franceses després de l'annexió.

⁶³ Els treballs de fortificació van ser dirigits i coordinats per Mr de Saint-Hillaire (Jacques de Borelly de), enginyer en cap del rei al Rosselló des de l'agost de 1668 fins el 1677 (?).

trobaven al voltant de la ciutadella de Perpinyà⁶⁴. Així, l'intendent Macqueron escrigué sobre la necessitat de fortificar més convenientment Perpinyà i si per això calia destruir cases d'habitants, res no havia de ser una barrera: va ordenar la demolició de l'Esclusa, les esglésies, les cases i els jardins que tocaven a la vila i la ciutadella de Perpinyà⁶⁵ i, mesos més tard, la destrucció de dues cases properes a la ciutadella i també la d'un col·legi (l'estudi major que tenien el cònsols de Perpinyà)⁶⁶. Tanmateix, la resposta del seu interlocutor, M. de Besons, expressava la necessitat de pagar els propietaris de les cases⁶⁷. Macqueron no es limità a Perpinyà i observà amb detall totes les obres que s'estaven fent als Comtats. Tant és així que, en un d'aquests viatges -al Conflent i a la Cerdanya-, donà comptes de la realitat que vivien molts habitants de Perpinyà i d'altres viles. Aparentment, els propietaris de les cases enderrocades eren pobres i miserables i només podien demanar misericòrdia, així com *“le payement du prix de leurs maisons et qu'on leur fasse voir l'ordre du Roy contenant que l'intention de Sa Magesté est qu'elles soient abattües”*. Efectivament, l'intendent ens diu que fins al moment s'havien eliminat deu de les trenta-dues primeres cases previstes⁶⁸.

També a Cotlliure s'havia desenvolupat una política d'enderrocaments per tal de refer el cinturó defensiu de la vila: Macqueron demanava llavors que els propietaris fossin recompensats *“avec des témoignages de bonne volonté pour les habitants de Collioure ou quelque autre broderie de cette qualité, cela feroit un grand effect, parce que les Catalans [...] sont fous de ce genre de choses”*⁶⁹. Per tant, l'intendent era mínimament conscient del mal que podia fer aquesta política a la imatge francesa –doncs, els seus interessos- al Rosselló. En tot cas, la prioritat era la fortificació militar de les viles, tot i que el preu econòmic i de lleialtat que haguessin de pagar fou elevat. Les compensacions venien en compte gotes, el que significa que encara cinc a deu anys després es pagaven els preus equivalents per les cases i terres confiscades. Això vol dir que la feina passà de les mans d'un intendent a l'altre sense estar enllestida, com quan Carlier es veié en la necessitat d'atorgar els diners necessaris als habitants de Cotlliure per construir una nova església allà on aquests ho havien proposat, donat que feia ja més de quatre anys que una part de la població no rebia cap servei religiós en

⁶⁴ AYATS Alain, *Louis XIV et les Pyrénées catalanes de 1659 à 1681. Frontière politique et frontières militaires*, Trabucaire, Canet, 2002, pp.202-203.

⁶⁵ SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 15/08/1668.

⁶⁶ SHAT A1 241, *Carta de M. Macqueron a M. de Besons, intendent al Llenguadoc*, Perpinyà el 22/03/1669.

⁶⁷ SHAT A1 241, *Advis de M. de Besons*. (03/1669).

Claude Bazin de Bezons (o Besons). Es tractaria del que fou també visitador de Catalunya el 1650 i intendent del Rosselló de 1653 fins (?). De fet, sabem que va ser nomenat intendent del Llenguadoc entre 1653 i 1673: CAILLET Louis, “La perception de la frontière chez un intendant d'Aquitaine à la fin du XVIIe siècle: Bazin de Bezons”, *La frontière franco-espagnole. Lieu de conflits interétatiques et de collaboration interrégionale*, PUB, 1998, p.18 (l'article tracta del seu fill, Louis)

⁶⁸ SHAT A1 242, *Carta de Macqueron a Louvois*, Perpinyà el 03/07/1669. Aquell mes de juliol de 1669 es van suspendre molts dels treballs, excepte a Cotlliure i Bellaguarda.

⁶⁹ *Ibid.*

un indret escaient⁷⁰. No cal oblidar, però, que en el moment en què l'intendent acceptà i avalà les reconstruccions dels vilatans via compensacions, la guerra es feu mentalment omnipresent i, per tant, calia fer-se seva una població potencialment contrària a França. Fins i tot es mostrà favorable a trobar i donar càrrecs militars elevats a persones notables del país, afalagant el mèrit autòcton: “*il ne sera pas difficile de rencontrer dans ce pays des hommes de mérite*” per a sis companyies reials de cavalleria. Els diners que es destinaren a les construccions anaven en tres direccions preferentment: la ciutadella de Perpinyà, el castell de Cotlliure i el de Bellaguarda; tres posicions considerades estratègiques en aquell moment, però que mantenia França encara lluny de controlar la frontera pirinenca. ¿Potser calia assentar-se millor a l'interior, abans de decidir si era convenient mantenir militarment la província? El juny de 1669, l'intendent Macqueron feia saber a Louvois que segons M. de Saint Hillaire, l'enginyer de les obres, ja s'havien gastat gairebé el 50% del pressupost inicial (33.678 lliures de les 75.000 inicials). Això volia dir que el ritme era elevat i que l'eliminació d'obstacles -cases, esglésies, trasllat d'habitants- es va fer sense gaire temps d'avís als propietaris⁷¹.

La presència dels soldats per ella mateixa al si de la població, en temps de pau com de guerra, no pot ser aliena a una reacció de qualsevol mena per part dels habitants. I això, tant al Rosselló, on els guardes de la gabella i la forana se situen per tot arreu i exerceixen una política de control interna –controlen camins, cases, persones individuals, confisquen, etc. Sempre en nom de la gabella i contra el contraban-, com al Principat, on els soldats, forts del seu poder, abusen d'una població que els ha de mantenir i suportar-ne els excessos físics i religiosos. Per tant, la presència dels militars va significar segurament una política contraproduent, ja que va mantenir i desenvolupar un clima de gran tensió en els pobles. Gairebé podríem dir que simbolitzaven, als ulls dels habitants, una arma repressiva amb la qual l'autoritat reial exercia el seu poder⁷².

⁷⁰ SHAT A1 356, peça 28, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 01/02/1673. Sobre el conflicte i els estira i arronsa de l'enderrocament de l'església de Cotlliure entre 1668 i 1673, veure el moment crític de 1671 a: AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.290-292.

Carlier, Étienne: Intendent del Rosselló (agost 1670-gener 1676)

⁷¹ SHAT A1 242, *Carta de M. Macqueron a Louvois*, Perpinyà el 07/06/1669; SHAT A1 242, *Carta de M. Macqueron a Louvois*, Perpinyà el 29/06/1669 (text on s'analitza els diners que s'han emprat fins al moment i en quines places del Rosselló). L'enderrocament de cases i esglésies previst va tenir excepcions, com el de Cotlliure, on per motius de pressió eclesiàstica i consular, es va endarrir, però en cap cas es va poder evitar.

⁷² Les diferents revoltes tenen una prèvia en la pressió fiscal i militar: BERCÉ Yves-Marie, *Croquants et Nu-Pieds; les soulèvements paysans en France du XVIème au XIXème siècle*, Gallimard, Folio Histoire, París, 1991 [Col. Archives, París, 1974], 305p; PORSHNEV Boris, *Los levantamientos populares en Francia en el siglo XVII*, Siglo XXI, Col. Historia de los movimientos Sociales, Madrid, 1978, pp.47-50; ZINK Anne, *Pays ou Circonscriptions. Les collectivités territoriales de la France du Sud-Ouest sous l'Ancien Régime*, Publications de la Sorbonne, París, 2000, pp.289-290 (sobre la hostilitat de la població per aquestes raons, entre les quals les autoritats que vigilaven la recaptació de la fermança i el contraban, al Bearn i Pirineus més occidentals); CUBERO José, *Une révolte antifiscale au XVIIe siècle (Audijos soulève la Gascogne; 1664-1675)*, Imago, París,

Confiscacions i represàlies

De manera gairebé tradicional, les confiscacions es van generalitzar tant en territori del rei de França com en el regne hispànic. L'interès de les expropiacions pels francesos era divers: una represàlia contra aquells que no sostenien el nou poder polític i, alhora, una eina material de recompensa als afectes pels serveis prestats. Aquestes recompenses lligaven l'elit catalana a França: era un estri per dominar els catalans des de l'interior. En un memorial del 1648, s'exposava clarament la utilitat de les confiscacions per poder manipular els afectes catalans. Es deia que era molt important atorgar recompenses sobre els béns confiscats als qui n'eren pretendents, però calia afinar i saber les condicions i a qui eren donades. Per tant, l'autor – anònim- d'aquest escrit assegurava que era necessari que les autoritats franceses fossin ben informades de tots els béns confiscats i proposava fer-ne un memorial “*très exact*”. De la mateixa manera, com veurem una mica més endavant, destacava la utilització i distribució entre les persones adequades de beneficis eclesiàstics igualment confiscats⁷³.

Una vegada, però, que les tropes franceses i els profrancesos van haver de fugir del Principat (després de la presa de Barcelona del 1652), les confiscacions del Rosselló van permetre a tot un seguit de persones de sobreviure a “l'exili” i de fer-los treballar més que mai per l'adhesió política –no diem pas integració, ja que res no ho assegurava- del Rosselló a França i, qui sap, si també la del sud de Catalunya en un futur.

El tractat dels Pirineus establia *de facto* el restabliment del patrimoni d'aquelles persones a qui se'ls havia confiscat durant la guerra franco-espanyola de 1640-1659. Això volia dir que restava clar quins territoris pertanyien “definitivament” al rei de França i els béns (l'usdefruit d'aquests) que havien de ser restituïts a les famílies recíprocament exiliades. Què deia el redactat dels tractat de 1659?

- **§ 55**: “*En vertu du présent Traitté, tous les Catalans, & autres Habitans de ladite Province, tant Prelats, Ecclesiastiques, Religieux, Seigneurs, Gentils hommes, Bourgeois, qu'autres Habitans, tant des Villes que du plat-païs, sans nul excepter, pourront rentrer, rentreront & seront effectivement laissés ou reestablis en la possession & jouissance paisible de tous leurs biens, Honneurs, Dignités, privilèges, franchises, droits, exemptions, constitutions & libertés, sans pouvoir estre recherchés, troublés, ny inquiétés, en général ny en particulier, pour quelque cause & pretexte que ce soit, pour raison de tout ce qui s'est passé depuis la naissance de la présente*

2001, pp.61-65; NICOLAS Jean, *La rébellion française. Mouvements populaires et conscience sociale (1661-1789)*, Seuil, UH, París, 2002, 624p. (gairebé l'única compilació general de revoltes antifiscals a França).

⁷³ SHAT A1 245, peça 95, *Memorial (sense autor)*, 1648.

guerre: Et à ces fins, Sa Majesté Catholique accordera & fera publier, en bonne forme, ses Declarations d'Abolition & de Pardon, en faveur des Catalans, laquelle publication se fera le mesme jour que celle de la Paix: En suite desquelques Declarations, il leur sera permis, à tous & à chacun en particulier, ou de retourner en personne dans leurs maisons, en la jouissance de leurs biens, ou, en cas qu'ils veüillent establir leur séjour ailleurs que dans la Catalogne, ils le pourront faire, & envoyer au dit païs de Catalogne leurs Agens & Procureurs, pour prendre, en leur nom, & pour eux, la possession desdits biens, les faire cultiver & administrer, en percevoir les fruits & revenus, & les faire transporter par tout ailleurs où bon leur semblera: sans qu'ils puissent estre forcés à aller en personne prester les hommages de leurs Fiefs, à quoy leurs Procureurs pourront satisfaire en leur nom: & sans que leur absence puisse empescher la libre possession & jouissance desdits biens, qu'ils auront aussi toute faculté & liberté d'échanger ou d'aliener par vente, donation ou autrement. A la charge neanmoins, que ceux qui seront commis pour regime & culture desdits biens, ne soient suspectsaux Gouverneur & Magistrats du lieu où lesdits biens seront scitués: auquel cas, il sera pourveu par les proprietaires, d'autres personnes agreables & non suspectes: Demeurant neanmoins à la volonté & au pouvoir de Sa Majesté Catholique, de prescrire le lieu de leur séjour à ceux desdits Catalans dont Elle n'aura pas le retour agreable dans le païs: sans toutesfois que les autres libertés & privileges qui leur auront esté accordés, & dont ils jouissoient, puissent estre revoqués ny alterés. Comme aussi il demeurera à la volonté & au pouvoir de sa Majesté Très Chrestienne, de prescrire le lieu de leur séjour à ceux du Comté de Roussillon, appartenances & dépendances, qui se sont retirés en Espagne, dont Elle n'aura pas le retour dans le dit Comté agreable: sans toutesfois que les autres libertés & privileges qui auroient esté accordés ausdites personnes, puissent estre revoqués ny alterés."

- § 56: *"Les successions testamentaires, ou autres quelconques, donations entre vifs, ou autres, des Habitans de Catalogne & du Comté de Roussillon, reciproquement les uns aux autres, leur demeureront également permises & inviolables: Et en cas que sur le fait desdites successions & donations, ou autres Actes & Contracts, il arrivast entr'eux des differents sur lesquels ils fussent obligés de plaider & entrer en proces, la Justice leur sera faite de chaque costé, avec égalité & bonne foy, quoy qu'ils soient dans l'obeissance de l'autre Party."*

- § 57: “*Les Evesques, Abbés, Prelats, & autres, pourvus pendant la guerre, de Benefices Ecclesiastiques, avec approbation de nostre Saint Père le Pape, & par autorité Apostolique, demeurans dans les Terres de l’un des Partis, jouïront des fruits, rentes & revenus desdits Benefices, qui se trouveront estre dans l’estenduë des Terres de l’autre Party, sans aucun trouble ny empeschement, pour quelque cause, raison, ou pretexte que ce puisse estre: & à cette fin ils pourront commettre pour ladite joiïssance & perception de fruits, des personnes non suspectes, après en avoir eu l’agrément du Roy, (ou de ses Officiers & Magistrats) sous la domination duquel se trouveront estre scitués lesdits fruits, rentes & revenus.*”
- § 58: “*Ceux des Habitans du Principat de Catalogne, ou Comtés de Roussillon, qui auront joiÿ par Donation, ou Confiscation accordée par l’un desdits Roys, des biens qui appartenoient à quelques personnes du Party contraire, ne seront obligés de faire aucune restitution aux Propriétaires desdits biens, des fruits qu’ils auront perçus en vertu desdites Donations & Confiscations pendant la durée de la présente guerre: Bien entendu, que l’effet desdites Donations & Confiscations cessera le jour de la publication de la Paix*”.⁷⁴

L’article 59 especificava que en els propers mesos negociarien els comissaris delegats per acabar d’afinar els punts del tractat sobre les terres d’uns i altres habitants de la nova frontera franco-espanyola; serien les conferències de 1660 a Ceret (març-maig, on es redactà l'article 42 del tractat que partia la Cerdanya en dues parts: la Vall de Querol i trenta-tres poblacions de l’Alta Cerdanya quedaven a mans del regne de França i la Val d’Aran restava hispànic) i a Llivia (agost-novembre, on es concretava quines eren aquestes trenta-tres poblacions).

Per acabar d’adobar-ho, les conferències de Figueres (1660-1666) van certificar l’acord de les restitucions de béns⁷⁵. No obstant això, es tractava d’un acord ferm, però sens dubte supeditat a l’esclat d’una guerra. La qual cosa no triga gaire en ocórrer. Amb la guerra de Devolució (1667-1668), van aparèixer de nou els conflictes territorials i patrimonials. Així, a finals de 1668, Louvois pressionava el seu ambaixador a Madrid, Mr. de Villars, i l’intendent del Rosselló, Macqueron, per a què exigissin al virrei de Catalunya la restitució dels “*villages de la Cerdagne appartenant au Roy*” i la compensació pels robatoris i exaccions fetes pel governador de Puigcerdà en aquelles viles⁷⁶. El segon punt conflictiu és la

⁷⁴ *Traité de Paix entre les Couronnes de France et d’Espagne... le 7 novembre 1659*, Imprimeurs & Libraires du Roy, Paris, 1660.

⁷⁵ SERNA Erika, “Aproximació a l’estudi de l’aplicació del Tractat dels Pirineus. Les conferències de Figueres”, *Annals*, 21, Institut d’Estudis Empordanesos, 1998, pp.111-134.

⁷⁶ SHAT A1 223, peça 407, *Carta de Louvois a Macqueron*, a Saint Germain-en-Laye el 16/09/1668. Louvois comenta que també ha enviat directives a Villars per que estableixi queixes a la reina i al Consell.

restitució de béns particulars que foren expoliats de nou. En això, Louvois discrepava de Macqueron sobre *“la manière de la restitution des biens des particuliers”* i considerava que calia organitzar, una vegada més, una comissió i una assemblea de comissaris per resoldre la possessió dels béns dels súbdits situats al Rosselló⁷⁷. És a dir, els béns d'aquells que restaven fidels al rei de França i a qui se'ls havia confiscat novament les terres al Principat, i fer que en uns casos els fossin retornats o, prendre la decisió que fou més comuna, atorgar-los les terres d'aquells que havien marxat del Rosselló, de manera compensatòria. De fet, en aquesta ocasió, l'afer posava al descobert un problema que podria esdevenir recurrent arran del tractat dels Pirineus, com és la contínua ocupació, per una banda i altra, del territori de la Cerdanya pertanyent a una o altra corona. En certa manera, la Cerdanya es feia amb una capitalitat del conflicte divisor de la nova frontera⁷⁸.

L'ambaixador francès a Madrid, Villars, comenta al rei de França les dificultats per arribar a un acord pels motius següents: el conflicte de la Cerdanya, la manca de diners (per les devolucions monetàries) i les divisions del partit espanyol (entre la reina i la resta) per posar-se d'acord. De moment, només parla del que se'ls reclama econòmicament per un tal Pierre Catalan, *“françois”*, amb 50.000 escuts, i pel Sr. Cardona (Cardonne) que pretén que la Inquisició li hauria extret prop de 300.000 francs... Però, Villars ja avisa Louvois que *“l'argent est très rare icy, et les sommes un peu fortes”*⁷⁹. Finalment, sembla que la cosa anà recuperant una certa, encara que provisional, normalitat: ja el maig de 1669, Louvois ordena a Macqueron que torni els béns que tenen al Rosselló súbdits del rei d'Espanya, de la mateixa manera que –com ens diu l'intendent– *“les Espagnols ont fait rendre à des sujets des biens qui leurs appartiennent en Catalogne lesquels avoient esté confisquez la dernière guerre”*. Això sí, el secretari d'Estat a la Guerra demana que es certifiqui l'acord amb el virrei de Catalunya per escrit i es concretitzi un dia per la restitució oficial. Tanmateix, l'intendent fa saber que no té notícia de cap restitució i argumenta la política portada pels francesos fins llavors per *“les dégradations, exactions et hostillitez”* que els espanyols haurien fet a la Cerdanya, fins i tot després de la publicació de la pau. Alhora, reconeix que els béns dels espanyols al Rosselló són superiors als dels súbdits del rei de França al Principat i, en conseqüència, no tindrien gaire a guanyar, si no és que *“il est bon de profiter de ceste occasion pour les mortifier et les*

⁷⁷ SHAT A1 223, peça 462, *Carta de Louvois a Macqueron*, a Chambor el 01/10/1668. També es renova la crida a Villars per tal de que s'esforci en la restitució dels béns de particulars a partir de Madrid.

⁷⁸ Les queixes franceses per la ocupació espanyola de l'Alta Cerdanya són importants: SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 15/08/1668; SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 29/08/1668 (on diu que *“Les Espagnols ne parlent point de nous restituer la Cerdagne”*); SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 05/09/1668 (on es plany que els espanyols organitzin companyies de cavalleria per anar a cercar palla a la Cerdanya territori del rei de França).

⁷⁹ SHAT A1 245, peça 274, *Còpia de la carta de M. de Villars al rei*, a Madrid el 06/02/1669.

*mettre à la raison, d'autant plus qu'ils feroient la mesme chose sils estoient en l'estat ou nous sommes à cet esgard*⁸⁰. La negociació de les confiscacions no era un element d'equilibri, doncs, sinó una prova de força i una manera d'intercedir i alentir altres assumptes, a més a més del que podia significar com a fet compensatori dels catalans profrancesos exiliats als comtats.

El 1671 es decideix establir una llista dels catalans al servei de França que es veurien amb dret de rebre alguna compensació de les confiscacions, a més del que ja disposaven fins llavors; el llistat, que aclaria les rendes de cadascú i el que reclamaven de més, va ser encarregat pel nou intendent, Carlier⁸¹. Finalment, no es respecta el retorn dels béns i es veu ben clar com els catalans profrancesos són recompensats amb els béns d'aquells altres del Rosselló que havien marxat a Espanya⁸². Resta evident, però, que les confiscacions i les represàlies són un estri polític indispensable per les autoritats franceses: mantenen a ratlla, contents i fidels uns homes que han passat de sostenir un rei a defensar'n un altre. Segons el nivell i la notabilitat, la recompensa hagué de ser major. A més a més, les guerres accentuaven aquestes situacions ja que donaven peu a dues situacions: la primera, un augment en la demanda de recompenses per part dels possibles beneficiaris al Rosselló (ja que es confiscaven noves terres i se'n podien conquerir de noves) i, la segona, una arma de negociació per a les futures paus⁸³. Els tractats de no-represàlia –Pirineus i Aix-la-Chapelle- i de retorn dels béns confiscats en territori enemic eren, doncs, paper mullat cada vegada que esclatava una guerra, com les de 1667 o 1673. També, prèviament a l'enfrontament de 1684, les ordres arribaven directament de Versalles a Trobat: li demanaven de restar a l'aguait de les coses, des de la seva posició d'intendent, per si “*les Espagnols auront publié la guerre ou fait quelque acte d'hostilité*” i confiscar en aquest cas tots els béns de súbdits del rei d'Espanya que són al Rosselló⁸⁴. Però, ràpidament, el condicional es convertí en afirmació: Louvois

⁸⁰ SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 11/05/1669. De fet, l'intendent del Rosselló fa ja un temps que té carta blanca per negociar directament amb els espanyols sobre l'afer dels béns confiscats: SHAT A1 242, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 07/06/1669 (sobre els poders de negociació atorgats pel rei).

⁸¹ SHAT A1 300, peça 17, *Estat des Biens appartenans aux sujets du Roy des comtez de Roussillon Conflant et Cerdagne scituez en Catalogne, Arragon, Vallence et autres terres de l'obeissance du Roy catholique de la Jouissance desques les d. sujetz ont esté spoliez par les Espagnolz...*, Carlier, el 27/08/1671.

⁸² Cf. Capítol III-1

⁸³ SHAT A1 356, peça 319, *Carta del Marquès d'Aguilar a Louvois*, a Perpinyà el 22/12/1673; SHAT A1 356, peça 320, *Carta de M. Caramany a Louvois*, a Perpinyà el 22/12/1673, justificacions per rebre béns de les noves represàlies fetes durant la guerra; SHAT A1 356, peça 324, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 30/12/1673, l'intendent parla d'un projecte de distribució dels béns confiscats amb l'excusa que els súbdits del rei de França patien amb la guerra i la pèrdua dels béns que tenien al Principat. També s'exclama sobre l'oblit de l'acord del respecte dels béns recíprocs signats a Aix-la-Chapelle el 1668; SHAT A1 356, peça 326, *Carta del Commandant de Saint Antoine a Louvois*, a Perpinyà el 30/12/1673, on demana una recompensa per vendes eclesiàstiques i per les noves recompenses arran de les represàlies a Puigcerdà i Girona.

⁸⁴ SHAT A1 699, peça 123, *Carta de Louvois a Trobat*, Versalles el 08/12/1683.

ordenà a Trobat de confiscar tots els béns dels espanyols en terres del rei de França (al Rosselló) i, això sí, de manera possibilista, d'establir contribucions en el moment que hi hagués qualsevol moviment hostil⁸⁵. La inseguretat de la possessió de les terres es feia patent. Però, el problema més greu el vivien aquelles famílies amb les rendes més baixes o feblement recompensades. La resta seguia rebent el favor de les compensacions per serveis.

Tota una sèrie d'exemples mostra la manera com la política de confiscacions i represàlies se seguí mantenint al llarg de tota la meitat del segle XVII, per part de les autoritats franceses del Rosselló. Així, el duc de Noailles declarava obertament la seva intenció de fer “*user des représailles en Cerdagne sur les principaux habitants des lieux sujets d’Espagne*”⁸⁶. Un cop més, destaquem el fet que la política de represàlies no era dirigida cap a tots els habitants, sinó només cap a aquells que disposaven de rendes benestants i que tenien càrrecs d'importància i que, com gairebé sempre, es posava en funcionament a l'inici de les guerres, com tornar a succeir durant la guerra dels Nou Anys. L'estranger era una figura que calia manipular de manera interessada en pro de la monarquia i per tant, la política de represàlies complia la funció denunciadora, d'exclusió, i de recompensa dels elements fidels i possiblement poderosos. Als Comtats, regne de França, l'encàrrec de reconduir les confiscacions cap a beneficiaris profrancesos va ser posat entre mans d'un català, l'intendent Trobat. Gens aliè a aquesta política per la seva condició particular, Trobat va garantir noms i famílies de prestigi pel servei de França i que podrien optar a les recompenses⁸⁷. Així veiem com des del primer càrrec del Rosselló –la intendència- fins al cooperador més irrellevant, el lligam es establert per un tros de terra i unes rendes atorgades de les confiscacions dels qui restaren al Principat. El governador Noailles ratificà l'informe de Trobat i acceptà concedir als “*gentilshommes de ce pays-cy [Rosselló]*” que ho mereixien, segons ell, una part dels béns confiscats a Catalunya per la distinció en llur servei al rei. Es referia en particular a la fidelitat –recomanada per l'intendent- dels senyors de Tamarit, de Monfort (primer Capità Major del regiment de Le Bret) i de Copons (el germà gran del membre del Consell Sobirà)⁸⁸.

Finalment, no tots els béns confiscats eren retornats en forma de recompenses als homes fidels al rei de França que eren al Rosselló i que, ja fos a causa de la guerra o per l'exili, havien perdut gran part dels seus béns. En efecte, en ocasions, les confiscacions eren pures expropiacions territorials o patrimonials, que revertien directament a la corona. Aquest fou el cas dels béns represaliats a l'Ordre de Malta, que van ser expoliats l'octubre de 1689 al

⁸⁵ SHAT A1 699, peça 444, *Carta de Louvois a Trobat*, a Versalles el 22/12/1683.

⁸⁶ SHAT A1 901, peça 5, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 06/08/1689.

⁸⁷ SHAT A1 901, peça 75, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 01/10/1689. Carta on especifica el destí i el perquè de les gratificacions.

⁸⁸ SHAT A1 901, peça 77, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 04/10/1689.

Rosselló. Trobat ens diu en què consistien aquests béns: *“possédés par les commandeurs espagnols, ils consistent en trois commanderies, qui sont celles d’Olet, Masdeu, Et Bajols, Cabestany, Et Saint Nazaire”*. Les rendes d’aquestes comandaries superaven, la primera, les 1433 lliures, i la segona sent inferiors a 979 lliures (ja que ningú no havia volgut prendre-la en ferma)⁸⁹.

No hem d’oblidar, però, que aquesta política s’allarga entre la represa de Barcelona per l’exèrcit hispànic el 1653 fins la presa de Barcelona dels francesos el 1697. Durant aquest temps, el que semblava una política puntual i sobretot emprada per gratificar serveis i venjar traïcions, esdevé una moneda de canvi constant i té conseqüències tant al Rosselló com al Principat, tant en les actituds franceses com en les de Madrid. Les cartes emeses i trameses al Consell d’Aragó durant tot aquest temps i sobre el tema de les confiscacions són innumerables. Tanmateix, destaquem algunes com la d’Hernando de Heredia, on estipula els serveis de la família Banyuls pel rei d’Espanya. Sobresurten tres moments claus en les negociacions i pèrdues patrimonials per confiscacions: el 1653 (la retirada del Principat), la guerra d’Holanda amb el punt àlgid de les rebel·lions de 1674 al Rosselló i l’omissió de clàusules de retorn de béns en el redactat de la pau de Nimega (1678). El text diu el següent:

“El consejo [...] califica los particulares meritos y servicios del dicho d. Carlos de Bañuls y de sus pasados, y pondera las obligaciones en que se halla de madre y hermanos que sustentan y la falta de medios que padece por tenerle franceses confiscados toda su hacienda en Rosellon [...] que en Rosellon le restablezcan franceses en el goze de la que tienen confiscada pues en consiguiendose en esta conformidad cesara el justo motivo que le asiste para solicitar el Real amparo de VM en su comodidad,[...] que la Razon que dan franceses para no volver la hacienda a este sujeto, y a los demas contenidos en la certificacion que acompaña las consultas adjuntas del de Guerra, es porque fueron declarados en proceso de contumacia en 21 de junio de 1674 Rebeldes al rey Cristianisimo y a toda la Provincia de Rosellon, Conflent, y Cerdaña, y que havian cometido crimen de Lesa-Magestad in primo capite condenandoles a muerte [...] no gozan del beneficio de la ultima paz de Nimega porque no estan expresamente nombrados en ella.

[...] en la Paz de Nimega pues en el capitulo 3º de ella se establecio que todos los motivos de enemistad quedarian borrados y extinguidos para siempre, que todo lo que ha pasado en la presente guerra se pondria en perpetuo olvido sin que se pueda hacer demanda por Justicia [...]

⁸⁹ SHAT A1 901, peça 94, *Carta de trobat a Louvois*, a Illa el 15/08/1689.

Disponese en el Capitulo 21 que todos los subditos de una y otra parte hayan de ser restablecidos en el goce de todas los bienes cuya posesion hubieren perdido tanto por ocasion de la guerra quanto por haber seguido el partido contrario, Y supuesto que antes de la guerra los poseian y por la guerra fueron despojados de ellos por haber seguido el partido contrario en ella [...]

Considerase tambien que en el cap. 26 se confirma el Tratado de los Pirineos, y en diferentes cap. de el y particularmente en el 55 se declara que sean perdonados y restablecidos en sus bienes los subditos de una y otra parte y en el cap 58 que los propietarios no puedan pedir los frutos que los poseedores habran percibido durante la guerra con que se ve han de ser restituidos a la propiedad y a la posesion despues del tratado de la Paz”.⁹⁰

El text és bastant clar i simbolitza, en la persona de Banyuls, els problemes i els tractes donats per una i altra banda, arran de les confiscacions. A la dificultat afegida de la participació o no en les conspiracions de 1674, cal destacar un fet que esdevé recurrent des de 1659: l’acord, la signatura d’un tractat de retorn de béns i el no-respecte d’aquest. El trencament del que fou redactat al tractat dels Pirineus tingué conseqüències per aquelles famílies i persones a qui se’ls confiscà les terres: exili, pressió interna, opressió social (des de les autoritats), al Rosselló. I també, confiscacions al Principat: en temps de guerra o durant la presència militar i administrativa de 1642-1659 a aquells que marxaren al servei del rei de França. Seguint el text anterior, els capítols 55 i 58 del tractat dels Pirineus serien la base de totes les polítiques contradictòries posteriors. Així doncs, l’incompliment del tractat de 1659 fou una constant cada vegada que s’entreveia arribar un període de guerra. Ni les queixes institucionals o particulars, ni les ratificacions de nous acords a Aix-la-Chapelle o Nimega, van aturar la política de represàlies i confiscacions que, en qualsevol cas, era millor explotada per les autoritats franceses que no pas per les espanyoles.

Fiscalitat i decisions econòmiques

Els canvis i les decisions econòmiques són les que afecten directament el conjunt de la població. Si tenim en compte l’època en la que ens trobem, qualsevol modificació de caire fiscal no controlada podia portar conseqüències negatives per a les autoritats com ara revoltes o incompliments locals. Aquest fou el cas durant els anys 30 i 40 amb els Croquants, al sud del regne de França, i amb els Nu-Pieds, a Normandia. Eren revoltes que cuejaven des del segle XVI, però que tenien com a punt comú l’odi al “*gabelleur*” –“*gabelous*” al Rosselló i

⁹⁰ ACA, CA, leg.208, Carta de Hernando de Heredia al Consejo de Aragón, a Madrid el 10/09/1682.

Llenguadoc-, la misèria i la pressió fisco-militar⁹¹. També es podria dir que aquests aixecaments anaven lligats a una repressió violenta, que Bercé qualifica de “repressió terrorista”, i a les solidaritats comunals⁹². La revolta dels Angelets s’inscriu en el caire antifiscal d’aquests aixecaments al regne de França i, també, en el quadre d’altres moviments més contemporanis com el d’Audijos (1663) al sud-oest del regne o els Bonnets Rouges a Bretanya (1675)⁹³. La cohesió de la revolta resideix en la unitat mateixa del lloc i l’afrontament que se’n deriva es fa enfront de l’estranger i no pas del veí⁹⁴. Ara però, hem d’intentar entendre els motius que porten les autoritats franceses a establir aquest impost i si es tracta d’una normativa aïllada o bé carregada de conseqüències volgudes. Cert és, però, que la introducció de la gabella al Rosselló i els canvis fiscals a Gasconya, per exemple, estan en relació directe amb el nou intendent de les finances de Lluís XIV, Colbert. Què cercava la monarquia francesa amb la imposició de nous impostos i quins foren els mètodes emprats per aconseguir instal·lar-los?

Els canvis en la fiscalitat es pogueren efectuar en el moment que hi hagué un assentament polític i institucional. Així, uns mesos després de la creació del Consell Sobirà al Rosselló, el mes de desembre de 1661, es decidí fer pagar una gabella a la població dels comtats, entre altres motius, per remunerar els costos dels magistrats del Consell Sobirà⁹⁵. La nova taxa va ser establerta per una Ordenança Reial: lligava la nova província a la fermança de la sal del Llenguadoc. La mesura no va tenir una acceptació fàcil i va obrir discussions entre els membres del Consell Sobirà i els còsols de Perpinyà, que fins llavors eren els qui tenien el dret de regular el comerç de la sal⁹⁶. Finalment, les necessitats econòmiques per la instauració de la burocràcia francesa a Perpinyà portaren els còsols a acceptar la mesura. La sal havia de comprar-se doncs, a partir d’aquell moment, a Narbona, és a dir a Pierre-Paul Riquet –el mateix que creà el Canal del Midi⁹⁷-. Això implicava dos factors bàsics: un augment considerable del preu de la sal i un canvi en el comerç d’aquesta, que tradicionalment arribava del sud, concretament de Cardona. La sal era el producte bàsic per excel·lència i el seu comerç era indispensable per a les societats muntanyenques. Així, regions com el Vallespir, la Cerdanya o el Capcir rebien fins aleshores els combois de sal gràcies als

⁹¹ MOULIN Francis-Emile, « La révolte des Croquants de Rouergue en 1643 », *Bulletin Société Amis Villefranche-de-Rouergue*, 1979, pp.117-134; BERCÉ Yves-Marie, *Croquants...*, p.43 i p.62

⁹² *Ibid.*, p.66 i pp.103-106

⁹³ *Ibid.*, p.68; CUBERO José, *Une révolte...*

⁹⁴ *Ibid.*, p.33

⁹⁵ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane en Vallespir face au pouvoir central français à travers l’affaire des Angelets (1663-1672)*, Maîtrise, Université de Toulouse- Le Mirail, 1974, p.25

⁹⁶ MARCET Alicia, “Une révolte antifiscale et nationale: les Angelets du Vallespir, 1663-1672”, *Actes du 102e Congrès National des Sociétés Savantes à Limoges en 1977*, Bibliothèque Nationale, Paris, 1978, pp.35-48.

⁹⁷ En tenim constància des de Perpinyà, a través d’un document de la persona que supervisava les obres, un jesuïta, el pare Mourgues: BMP, ms.54, *Relation de la première navigation du Canal de Languedoc*, el 1681, 4fº.

traginers, que venien del Principat⁹⁸. Els camins entre les valls pirinenques havien estat creats sovint únicament pel comerç de la sal. D'un cantó, els habitants del Vallespir podien obtenir la sal del Principat a un preu bastant baix⁹⁹ i, d'un altre, la gent de la costa –com ara Cotlliure– feien salar el peix amb la sal que provenia de l'Empordà¹⁰⁰.

De la mesura va derivar una revolta i un desacatament popular que les autoritats no van tolerar¹⁰¹. La consistència de la decisió francesa es va fer palesa respecte el contraban, la mateixa revolta –incloses les agressions als *gabelous* o gabellots– i l'actitud passiva local en la col·laboració per aturar els aixecaments. El contraban aparegué en el moment en què s'hagueren de pagar taxes de frontera, les quals no existien als Pirineus catalans abans del tractat de 1659. Si a més hi sumem la nova taxació específica de la sal, és natural que si els habitants seguien comerciant amb el sud, el contraban es disparés. Entre 1659 i 1697, els casos de contraban jutjats al Consell Sobirà creixeren de manera espectacular¹⁰²:

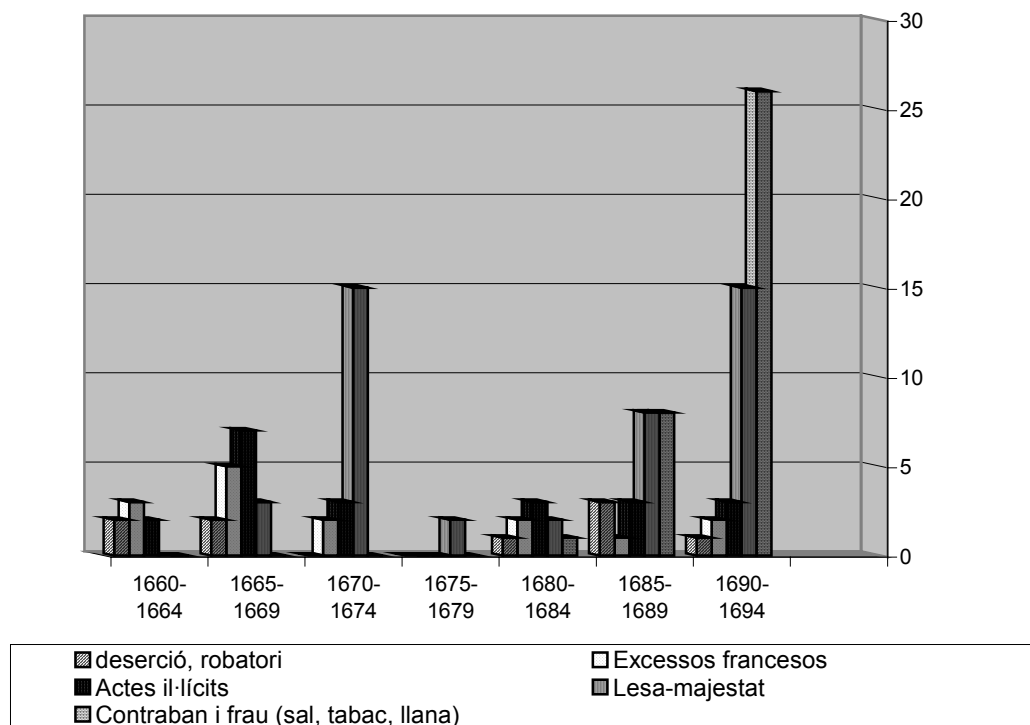
⁹⁸ MARCET Alícia, *Le rattachement...*, p.131

⁹⁹ *Ibid.*, p.132

¹⁰⁰ MARCET Alícia, “Une révolte...”

¹⁰¹ Tractem el contingut de la revolta i el conflicte violent al Capítol IV/2-2.

¹⁰² Aquest quadre ha estat realitzat arran d'un estudi de processos criminals dels Arxius Departamentals de Perpinyà (ADPO) durant durant el període 1660-1694. Les acusacions més recurrents són les de lesa-majestat (traïció, atacs contra oficials reials, etc.) i el contraban. Cal tenir en compte, però, que hem obviat gran part del procés contra els Angelets i, per tant, pot modificar algunes conclusions. Progressivament, a partir de 1680 el contraban de tabac, llana, bestiar i vi es desenvolupa. Les raons poden ser diverses. Entre altres: el Pirineu s'omple de guardes de la forana i de la gabella; les construccions militars atrauen soldats i la supervisió de les autoritats; la pobresa del país empeny nombroses persones a treure sobresous amb el contraban; finalment, el tancament respecte a la monarquia hispànica comporta talls comercials, amb els guardes de la forana i la gabella.

Anàlisi de casos dels processos criminals als Arxius Departamentals de Perpinyà (ADPO)

Cal entendre també que el Rosselló era un país desolat per les guerres i la presència de soldats, per les males collites i les epidèmies. Un país, doncs, que patia una enorme ruïna econòmica i on, per consegüent, els contrabandistes hi feien la seva¹⁰³. Tanmateix, la reacció de les autoritats del Rosselló –amb el Consell Sobirà al capdavant- enterbolí el diàleg amb els habitants de les dues bandes dels Pirineus. És a dir, el Consell prengué la decisió d’adoptar la mesura per la força, exercint així una violenta repressió contra tot aquell que mostrés una actitud activa o passiva contra la gabella. Per la seva banda, el contraban fou atacat amb mesures de control que s’intensificaren: s’escorcollaren una a una les cases a la recerca d’armes o persones amagades. També, els habitants foren obligats a presentar un rebut de la gabella, que correspondria a la quantitat de sal trobada a la seves cases, sota pena de ser acusats de “*faux-saunage*”¹⁰⁴. El control del comerç amb el Principat creixé i tot allò que semblés sal era confiscat i considerat com contraban. Ben aviat, les poblacions de frontera van sentir aquesta pressió: indrets com Llúvia alçaren la seva veu per queixar-se de robatoris i confiscacions franceses de mules carregades amb sal que anaven cap a la vila –recordem que

¹⁰³ El contraban corresponia i va seguir corresponent a un *modus vivendi* específic muntanyenc i fronterer, on les muntanyes eren vies de comunicació i no pas barreres: SOULET Jean-François, *Les Pyrénées au XIXe siècle* [Tom 2: *Une société en dissidence*], Eché, Toulouse, 1987, pp.444-459 i BRUNET Michel, *Contrebandiers, Mutins, Fiers-à-bras. Les stratégies de la violence en pays catalan au XVIIIe siècle*, Trabucaire, Canet, 2001, p.37 (el comerç de tabac va esdevenir també un monopoli d’Estat el 1674)

¹⁰⁴ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane...*, p.31

Llívia havia esdevingut un enclavament espanyol dins del territori francès i que per arribar-hi des de Puigcerdà calia passar uns centenars de metres per França¹⁰⁵.

La reacció immediata del Consell Sobirà als moviments de revolta (ja des de 1663) fou la d'enviar a Arles el seu president, Francesc de Sagarra, i el conseller Martí Viladamor, per tal d'efectuar tots els interrogatoris. El més contradictori, però, és que les autoritats perpinyanenques denunciaren el fet que les universitats locals no havien emprès cap acció contra els rebels. Una actitud laxista que contrastava amb la dels consellers que terroritzaven els detinguts i part de la població. En tot cas, fou un èxit primerenc –finals de novembre de 1664- per a les autoritats, que aconseguiren tirar endavant la mesura fiscal i aturar provisionalment les revoltes, gràcies a tota una sèrie de processos a les viles i fortes multes. Posteriorment, s'establí un període de control sobre la població, però el contraban de la sal encara regnava. Imposar la taxa era, per a les autoritats franceses, un trencament fiscal amb l'anterior règim, però també un canvi comercial i social de gran importància. Els guardes de la sal ocupaven poc a poc part del territori de muntanya, i per tant la frontera. Apostaren els camins i registraren tots els traginers que venien del Principat, puix procediren a les perquisicions. Abusaren de la població i s'endueren tot allò que trobaven als pobles, fins i tot si no es tractava de sal amagada: aus, carn salada, llegums. La presència d'aquests homes mantingué un fort clima de tensió en les poblacions afectades pels controls. Havien de viure i allotjar-se a casa dels habitants. La imposició fiscal s'acompanyava així d'una altra de física i militar, que entrava fins a la cuina de l'habitant, mai millor dit¹⁰⁶.

En tot cas, el conflicte continuà i les autoritats manaren imposar la gabella actuant contra els culpables del moviment -de sublevació-, però sense perjudicar de passada les poblacions, fins i tot si havien intervingut en la revolta: *“que les villages et les bourgs [...] ne fussent pas ruinés pour la punition de quelques misérables gens qui ont fait le désordre”*. Calia mostrar la força del govern, però també la seva clemència. Per això, era necessari donar un exemple sense agredir el conjunt del país, la qual cosa era factiblement impossible: *“obliger les lieux d’où la gabelle a esté chassée à la recevoir de nouveau, et à livrer les coupables entre les mains de la justice; sinon entrer de force dans ces montagnes, piller et brusler quelques villages, qui soit une marque à ces gens là de leur punition, et donne un exemple aux autres sujets du Roy du mesme pays qui les empesche de tomber dans les mesmes*

¹⁰⁵ ACA, CA, leg.208, Carta dels Cònsuls de Llívia, a Llívia el 28/10/1662: “Con una carta de los consules de Llívia en que se dan cuenta de haverles tomado las Guardas de la sal de Francia tres machos que iban cargados de esta provision para aquella villa...”; ACA, CA, leg.208, *Carta dels Cònsuls de Llívia*, a Llívia el 18/12/1662: “Per haver pres 4 guardes de França de la sal a Jacintho Mitjavila y Marti Soler traginers naturals y habitants desta villa de Llívia 3 matxos ab 3 carregues de sal...”

¹⁰⁶ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane...*, p.45

inconvenients [...] d'en venir à cette extrémité". Això sí, aquesta vegada, Louvois va voler que fos el Sr. Caramany qui portés l'expedició, en detriment del president Sagarra i les seves violentes formes¹⁰⁷. L'afer havia de ser vist amb una importància considerable des de la capital del regne, ja que la revolta havia fet plantejar a Louvois la possibilitat d'enviar algun exèrcit a aquella zona pirinenca. El perill d'espantar les autoritats espanyoles, just quan havia acabat la guerra de Devolució, acostant tropes a la frontera, el va fer desistir en un primer moment. Però, es va adonar que no disposava dels contingents necessaris per aturar aquesta revolta al Llenguadoc, ni a Provença ni a Gúiena. Això volia dir que hauria de desplaçar tropes del nord i "*fer [sic] marcher des troupes de Flandres pour une affaire de cette nature*"¹⁰⁸. Finalment, les actituds de França i la sòlida repressió dels catalans al seu servei al Rosselló semblaven mostrar una clara voluntat de mantenir lligada la província i de tallar els lligams comercials amb el Principat; per extensió, evitar el contacte amb la monarquia espanyola.

L'estri per a controlar la gabella fou el paper infligit a la fermança. Entre revoltes i repressions, alguns caps del Consell Sobirà intentaren convèncer els còsols de les viles afectades per a què arribessin a acords amb el propietari de la fermança, Riquet. Aquesta possibilitat trencaria els lligams entre les diferents poblacions, ja que en el moment en què una d'elles assolís un acord, i per tant acceptés la gabella, les altres es veurien desprotegides i en posició de feblesa. Un altre punt de vista seria el que vuit anys després de l'adopció de la gabella, els francesos es veiessin encara en la necessitat de negociar amb les universitats del Vallespir i el Conflent. Així, per exemple, mentre l'intendent Macqueron era obligat a emprar la força contra la vila de Prada i "els miquelets" (Angelets) i "*restituer l'autorité du roi*", rep una carta del president Sagarra assegurant-li que "*le fermier a conclu un loillé [sic] –de la sal- avec les habitants de Prades et de Villefranche de Conflent semblable a celuy que Basses a fait avec ceux du Vallespir*"¹⁰⁹. En efecte, els acords semblaven proliferar. Tres dies més tard, era enviada una altra carta de Macqueron i de Sagarra on s'afirmava que els lloguers avançaven amb les comunitats del Conflent i que els Angelets romandrien tranquils, "*obligez de se tenir au service pour s'exempter de la prison du chastimen*". En canvi però, citaven la informació rebuda pel fermança que deia que "els miquelets" haurien demanat a la Trinxeria – cap de la revolta dels Angelets- i a "*ceux du Vallespir*" d'ajuntar-se amb ells. Per tant, l'afer

¹⁰⁷ SHAT A1 223, peça 626, *Carta de Louvois a Macqueron*, a París el 11/11/1668.

¹⁰⁸ SHAT A1 223, peça 680, *Carta de Louvois a Macqueron*, a París el 30/11/1668.

¹⁰⁹ SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 10/04/1669. L'intendent creia ja poc a aquelles alçades en la negociació, i deixava entendre que si el Conflent també s'havia revoltat era per no haver tingut més mà dura amb les primeres revoltes del Vallespir: "*L'insolance des miquelets et des communautés du Conflans est un effect de l'indulgence qu'on a eu pour ceux du Vallespir*".

semblaria molt menys closa de com ho volia presentar l'intendent del Rosselló a la cort del regne. En tot cas, demanà “*au plustost*” una abolició de les condemnes per a poder executar el tractat fet amb les comunitats del Vallespir i, sobretot, que la informació fos donada públicament¹¹⁰.

El fermança esdevenia un dels caps visibles (per a la població) més representatius de l'autoritat francesa al Rosselló, tot i que romanía a Narbona, però disposava del seu propi exèrcit (guardes de la gabella). Alhora, fou defensat i imposat pels mateixos membres del Consell Sobirà al conjunt de la població nord-catalana. La “dictadura” del fermança de la gabella de la sal al Rosselló –que no era exclusiu al país i que també es trobava a d'altres províncies del regne de França- s'assentà definitivament el 1672. Sense cap necessitat d'allargar una explicació que donaria llargues línies d'amargor humana, retinguem l'efecte sobre l'habitant de l'impost sobre la sal amb el que es va dir al Consell Sobirà del Rosselló el 1672. Respecte a l'establiment de la gabella per edicte del rei de França el desembre de 1660, per “*la forme et manière qu'elle qu'elle est établie en la Province de Languedoc*”, els membres del Consell establiren que:

*“Depuis [...] jusques a present nous n'avons eu cognoissance que le Fermier de cette gabelle prétendit d'estre en droit d'empescher le commerce et le délit en Rousseillon, Conflans, et Pays adjacent de la Cerdagne des poissons salez qui viennent d'Espagne ou d'ailleurs mais seulement de le pouvoir visiter pour en cas on y trovast de la superfluité ou de l'excès de sel estranger en la salure du poisson”.*¹¹¹

Es veu bé així una de les maneres preteses de contraban de sal, però també com aquesta nova fiscalitat i el seu entorn esdevenen de fet un control –una prohibició- de comerç entre el Rosselló i el Principat, per terra i mar. El poder de justícia del fermança és enorme i de vegades entra fins i tot en conflicte amb el poder judicial del Consell. En aquest mateix escrit, tot i acceptar els drets del fermança, els consellers posen en dubte la reacció arbitrària del responsable de la gabella amb la prohibició del comerç de peix pretenen l'existència de contraban de sal. Àdhuc, arriben a afirmar que mai no s'ha publicat al Rosselló cap restricció com a la que fa referència el fermança¹¹². Finalment, el Consell Sobirà admet, tot i les reticències, les intencions del gestor de la gabella, recolzat aquest per les autoritats franceses de la cort.

¹¹⁰ SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 13/04/1669.

¹¹¹ SHAT A1 300, peça 75, *Deliberació del Consell Sobirà del Rosselló*, a Perpinyà el 06/01/1672.

¹¹² *Ibid.* El text fa referència al cas d'una barca que va arribar el febrer de 1671 a la platja de Canet: una barca catalana carregada entre altres mercaderies d'alguns tonels de “*maquereaux*” salats amb “*sel d'Espagne*”. Automàticament, el fermança del Llenguadoc confiscà el peix i prohibí tot comerç de peix amb el Principat, amb el pretext que se salava el peix en excès per fer contraban.

A la penúria que vivia el Rosselló des del 1637 –primers efectes militars per la guerra franco-espanyola¹¹³- s’hi sumà la instauració de la gabella de la sal, que aixecà moltes més veus en contra que no pas el mateix tractat dels Pirineus en aquell país¹¹⁴. El fet fiscal i comercial sembla substituir-se i sobrepassar l’element polític. Així, quan els habitants es dirigeixen al Comissari durant els interrogatoris, no fan cap referència cronològica al 1659, però sí a la gabella (fi 1661): “abans que la gabela no hi fos...” o “abans aqueix temps de la gabela”¹¹⁵. Havien aconseguit les autoritats el seu objectiu de desmarcar les poblacions catalanes -nord i sud- per la imposició fiscal? Segurament –i així ho van anar fent- calien altres actuacions de caire comercial i proteccionista davant del regne d’Espanya.

La frontera de 1659 és un invent que necessita una part de realitat, és a dir canviar la tendència tradicional del comerç entre les diferents valls dels Pirineus, sobretot en el sentit sud-nord i viceversa. Un descens comercial podia empènyer també a un cessament dels intercanvis humans que, pel que fa a França, era estagnant des de principis del segle i més encara a causa de les guerres. Un dels elements de comerç més importants, a part de la sal, era el ferro. És un comerç que continua després de 1659 i, de la mateixa manera que la sal, coneix una transformació de l’intercanvi lliure en contraban. Les fargues del Conflent eren una de les riqueses més importants de la regió, conegudes des de feia dècades, i que havien portat fins i tot gent de fora a treballar-hi. Aquestes es mantenien i servien d’auxili a l’exèrcit francès per a la construcció d’armes, canons i estris de guerra¹¹⁶. Tanmateix, si bé la utilització era corrent, també ho era el control per evitar el possible comerç amb el regne d’Espanya. Així, al mateix moment que Trobat executava alguns treballs primerencs de les fortificacions a finals dels anys 1670, utilitzant materials i mà d’obra autòctons, emetia una crida contra l’aprofitament d’alguns particulars de fer passar mercaderies –sobretot ferro- del Conflent cap al sud¹¹⁷.

¹¹³ ZUDAIRE HUARTE E., “Empresa de Leucata, lance fatal del virrey Cardona, 29 de agosto-29 de septiembre de 1637”, *Annals*, Institut d’Estudis Gironins, vol.14, 1960, pp.85-116.

¹¹⁴ SHAT A1 240, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 10/02/1669. L’intendent parla de l’afer dels Angelets, però fa una breu descripció socio-econòmica, on assegura la pobresa dels habitants i la esterilitat i aspresa del país... La qual cosa també dificulta la subsistència dels soldats.

¹¹⁵ ERRE-MASNOU Evelyne i ESPIN Maryse, *La société catalane...*, p.82

¹¹⁶ SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 01/05/1679. Trobat, encarregat de supervisar les obres de fortificació a la Cerdanya i al Conflent, destaca la importància de la utilització de la natura: considera que cal conservar els boscos de Cerdanya i també les fargues. Explica però que existeixen boscos que pertanyen al rei i altres a particulars. Alguns habitants ja han fet saber –pensant en treure’n algun profit econòmic- que la qualitat del ferro, del carbó i la llenya era molt bona. Trobat assumeix la tasca, però avisa que si es tala massa, el país es tornaria inhabitable per manca de fusta (de boscos). Finalment, va preveure emprar la matèria prima del lloc i també la mà d’obra: “*je pourray avoir besoing fort souvent du secours du peuple de Cerdagne et du voisinage du Conflent pour leur fer fer quelque services en leur payant, soit à couper le bois, ou autrement*”.

¹¹⁷ SHAT A1 648, peça 31, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 13/05/1679.

En realitat, des dels inicis de les construccions i fortificacions als anys seixanta, quan hi havia una necessitat de pedra, estris o matèries primes i no es podia trobar al Rosselló, era evident que aquestes s'anaven a cercar a les províncies franceses veïnes, com el Llenguadoc. De tal manera, els materials que es necessitaren durant els treballs del 1668, van ser portats de Narbona entre altres llocs. Perpinyà va esdevenir poc a poc un centre de distribució i emmagatzematge¹¹⁸. Els circuits comercials anaven canviant per la força de les necessitats i les impossibilitats, però també amb una gran voluntat d'allunyar la nova província del Rosselló d'Espanya, que no pas d'apropar-la econòmicament al regne de França. Prova d'això és el fet que el Rosselló continuà essent una província “reputada estrangera” i pagant les antigues taxes de duana amb el Llenguadoc, així com les marítimes que ja existien¹¹⁹.

A la vegada, Louvois es mostra contrari al canvi de moneda, és a dir que no vol substituir encara la moneda catalana per la francesa. Ho justifica tot afirmant el greuge que això suposaria per a la població del Rosselló:

“du tort que recevroient les habitans et les marchands de ce pays si sa majesté y envoyoit l'Edit des monnoyes qui en deffend le cours, il ny a pas d'apparence que sa majesté pense a apporter aucun changement a ce qui concerne le cours des espèces en Roussillon (monnoyes de ce pays la)”.¹²⁰

Desconeixem en realitat les raons per les quals Louvois refusa un canvi monetari: per no enfonsar el comerç, per no espantar la població o perquè les monedes catalanes -“les monnoyes du Roussillon”- eren més fortes? En tot cas, quan el 1660 es creà el Consell Sobirà, Lluís XIV decidí que no era el moment encara per crear una casa de la moneda a Perpinyà i que els *hôtels de monnaies* de Tolosa i Montpeller podien drenar les monedes del sud dels Pirineus cap al regne de França. Demostraria això que un dels interessos de Louvois per seguir mantenint la moneda catalana era la possibilitat de fer entrar plata –portada d'Amèrica a la Península- a França a través d'aquestes monedes? El control de les monedes era, a més a més, un dels elements sobre els que no tenia competència el Consell Sobirà del Rosselló: de fet, es va crear finalment un *Tribunal de la Monnaie de Perpignan* (per edicte, juliol 1710) i el 1711 es va instal·lar a Perpinyà per fer-se càrrec d'aquest buit legal, fent apel·lació a la cort judicial de Lió¹²¹.

¹¹⁸ SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 27/10/1668.

¹¹⁹ LARGUIER Gilbert, “Trois frontières pour une province (la province du Roussillon, XVIIe-XVIIIe siècles)”, *II Congrès d'Història dels Pirineus*, Girona, 1998 (en premsa).

¹²⁰ SHAT A1 696, peça 80, *Carta de Louvois a Trobat (?)*, a Fontainebleau el 03/09/1683 [Hem mantingut les paraules ratllades com en el text original].

¹²¹ DROULERS Frédéric, *Encyclopédie pratique d'histoire numismatique et monétaire royale (1610-1792)*, Editeur Edouard Alheritière, Pornic, 1992, t.II, pp.258-259; STEWART David, *Assimilation and Acculturation in Seventeenth-Century Europe. Roussillon and France, 1659-1715*, Greenwood Press, Westport-London, 1997,

A nivell humà, i tenint en compte que gran part de l'economia de muntanya seguia sent la cria de bovins, les decisions que anaren en contra del tradicional intercanvi de terres per pasturar i els lligams agrícoles van ser els que més van propiciar un “atac” contra la població rural. N'és un cas, la política de Ramon Trobat contra el costum de portar els ramats a passar l'hivern a terres rosselloneses, que implícitament també prohibia el contrari¹²².

L'efecte social

Analitzar el caire social de les decisions empreses vers l'habitant és una de les dificultats més grans amb les quals ens trobem. En efecte, la major part de les ordres i ordenances que cerquen canvis en els costums tenen àmbits d'actuació determinats: l'economia, el comerç, la religió, etc. Però les normes que es preocupen d'interferir en les societats de les terres annexades busquen sobretot les elits. No obstant això, la derivació d'algunes decisions o algunes prohibicions concretes poden mostrar que es va cercar un “aïllament” social del poble en general, des dels notables fins als menys afavorits. Veiem doncs algun exemple d'aquesta política de confrontació o, millor dit, de pertorbació social, a la recerca de l'alienació ètnica cultural i territorial.

Al Rosselló, la justícia va ser un estri molt important de repressió i de dissuasió de revoltes i atemptats particulars. Només caldria seguir tot el procés dels Angelets per veure com la relació ordres-aixecaments populars-càstigs van marcar la regió durant més de deu anys. Però, si sortim del cas estrictament judicial i mirem les decisions polítiques preses, sovint de manera espontània o arbitrària, pels caps del Consell davant la rebel·lió d'alguns habitants, veurem com les conseqüències socials van anar lligades a la política, ben segur també de caire social.

Tanmateix, les conspiracions de 1674 mostrarien si més no algun tipus de falla en el control i en evitar aixecaments contra l'autoritat francesa, posteriorment a les condemnes del Angelets. Cal pensar, però, que els complots de Vilafranca, Perpinyà i Cotlliure tenen lloc en plena guerra europea i els caps del moviment, membres de la noblesa autòctona “destronada”, aprofiten el conflicte amb l'assegurança de rebre un recolzament logístic dels espanyols.

pp.31-32; JOUSSEMET Jocelyne, *L'atelier monétaire de Perpignan de 1710 à l'époque révolutionnaire*, Ville de Perpignan-Musée Numismatique Joseph Puig, ANR, Perpinyà, 1989.

La guerra dels Segadors havia portat una forta inflació monetària a Catalunya i una devaluació posterior (1653), que va reduir un quart el valor nominal de la moneda catalana. Tanmateix, les reformes empreses a partir entre 1654 i 1660 van aconseguir mantenir una certa quantitat de metall en les monedes, havent-se multiplicat per dos el preu de la plata. Entre 1660 i 1680, tant l'or com la plata es van revaloritzar (GARCÍA CÁRCCEL Ricardo, *Historia de Cataluña (siglos XVI-XVII).II- La trayectoria histórica*, Ariel, Barcelona, 1985, pp.112-113).

¹²² SHAT A1 699, peça 72, *Carta de Louvois a Trobat*, a Versalles el 05/12/1683. Louvois aprova els ordres de Trobat tot impeding als “habitans de Cathalongne” de portar “leurs troupeaux pendant l'hyver dans le Roussillon”.

D'alguna manera, el que aquí interessa (com en el cas dels Angelets) es veure la reacció que tingueren les autoritats franceses i les ordres que donaren per eliminar tot germen de revolta – antifiscal, ideològica i/o antifrancesa-. Deia Le Bret en el cas de Vilafranca:

“Il est d'une grande conséquence de faire un Exemple des conspirations et une recherche bien exacte pour découvrir ceux qui ont esté, Il y a bien des gens dans Perpignan qui seroient mieux en Espagne que de les souffrir”.¹²³

Els moviments contra els francesos eren seguits per Le Bret des de feia més de quinze dies i havia pogut observar el que succeïa de l'altre costat del Pirineu i com persones conegudes de les autoritats organitzaven les revoltes¹²⁴. El que resulta clar és que aquest representant francès veia més positiu expulsar els conspiradors i aquells que ho eren potencialment, que no pas acceptar que es quedessin per molta repressió que se'ls infligís. Per tant, es tracta de fer sortir del país les llavors capaces d'encapçalar una revolta abans que de convertir-les a totes en màrtirs. No nega, en canvi, que aquest afer hauria de servir de precedent per marcar l'opinió i la memòria col·lectiva... S'entén, doncs, la possibilitat de condemnar a mort com a exemple. En efecte, el delictes de conspiració era molt greu, de lesa-majestat, i el càstig es pagava amb la vida. Així va ser com el Consell Sobirà va dictar la recerca per castigar els *“coupables et complices et ahérans de la Conspiration faicte par les Espagnols”*, però també l'expulsió de sospitosos de Perpinyà: *“éloigner de la province ceulx [sic] des habitans de Perpignan qui seront les plus soubçonnez d'avoir de l'intelligence avec leur ennemy”*. En tot cas, el Consell es felicitava de les morts d'Emanuel Descatllar (un dels quatre principals caps de la revolta) i de Francesc Soler (cònsol segon de Vilafranca i cosí de Descatllar)¹²⁵. Tots aquests fets es produïen mentre coïa una altra revolta, ara a Perpinyà. Els mètodes francesos eren el de la confessió per tortura o bé la compra d'informadors (donant impunitat a un dels revoltats per a què denunciés la resta). En qualsevol cas, el Consell Sobirà no volia que aquests fets, provocats per la poca gent noble que encara quedava al Rosselló contrària a França, es repetissin. La solució era treure de l'abast del poble tot referent i lligam noble entre el Rosselló i el Principat. Així fou com aquesta nova conspiració va portar a establir una veritable depuració i repressió: el 16 de maig de 1674, ja havien executat tres homes –dos nobles i un cònsol de Vilafranca- i Josep Baxedas pel cas de Perpinyà, sense comptar les múltiples detencions. Carlier escriu a Louvois que, en aquell moment, les presons *“de cette*

¹²³ SHAT A1 415, peça 14, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Perpinyà el 31/03/1674.

¹²⁴ SHAT A1 415, peça 13, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Vilafranca el 28/03/1674. Le Bret diu que fa uns deu dies que està a cavall per intentar trencar les mesures del virrei de Catalunya, que està al capdavant de 10.000 a 12.000 homes. S'ensumava alguna revolta a Vilafranca i, dotze dies abans, hi va ser per avisar de la possibilitat. També sabia que es tractava de moltes persones de *“qualité ”* i de dones; també, el baró d'Amer (gendre del Comte d'Illa) havia fugit ja amb la seva família.

¹²⁵ SHAT A1 415, peça 25, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 28/04/1674.

ville [Perpinyà] *sont pleines de complices et adhérens*”. Parla fins i tot d’haver volgut detenir cinc o sis famílies senceres de Vilafranca i que els judicis i les execucions continuaran durant molt de temps¹²⁶.

Finalment, l’exèrcit espanyol entrà al Rosselló i s’apoderà de pobles i castells a Morellas, Sant Joan de Pagès, Montesquiu i Ceret. Sortosament pels francesos, els complots¹²⁷ no havien tingut èxit. Vilafranca era una plaça de possible captura tenint en compte la proximitat fronterera, però la lliçó donada a Carles de Llar –executat- i a tota la seva família – en procés- havia d’impedir qualsevol moviment autòcton contrari a França, tant en el moment i com en el futur¹²⁸. La manera com foren reprimides les conspiracions commocionaren certament la província i segà definitivament les arrels nobles rosselloneses per ser substituïdes pels catalans sempre fidels a França. Aquesta repressió semblaria més a la mesura del president Sagarra i lluny del caràcter, generalment, més conciliador de l’advocat Trobat. Així és com, encara dos anys després, es troben judicis pendants. El nou intendent, Beaulieu, comenta en una carta a Louvois el projecte d’amnistia general per les persones que havien participat en les darreres Conspiracions fetes al Rosselló. Aparentment, aquest projecte tindria l’empremta de Ramon Trobat, però necessitaria l’acord del Consell Sobirà¹²⁹.

No obstant això, la millor política que podien exercir les autoritats franceses, a banda de l’expulsió o la repressió, era la prohibició d’entrada a persones: és a dir, intervenir en el contacte humà, de les idees i religioses. De quina manera es va poder fer? En primer lloc, la instauració d’un ensenyament i d’uns costums francesos es va anar fent amb el temps –la qual cosa analitzarem més endavant-. La idea d’aquesta situació era una separació per adscripció “positiva” a l’àmbit francès, com a mínim de les elits que era el que més podia interessar a la cort per controlar la província. Altres mètodes foren els nomenaments de càrrecs eclesiàstics, els problemes ocasionats pel manteniment de diòcesis extraterritorials o, sobretot, les prohibicions de comerç i intercanvi de persones. Aquest és un fet recurrent i que tot sovint no necessita d’una guerra com a excusa. Així, el ja intendent Trobat prohibí el 1681 la

¹²⁶ SHAT A1 415, peça 35, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 16/05/1674.

¹²⁷ El complot de Collliure es comentat per Le Bret: SHAT A1 415, peça 36, *Carta de Le Bret a Louvois*, al Volò el 16/05/1674.

¹²⁸ SHAT A1 415, peça 49, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 30/05/1674.

¹²⁹ SHAT A1 563, peça 59, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 24/09/1676.

Camus de Beaulieu, Germain-Michel (1635-1704): Comissari de la guerra a Hungria (1664), Intendent de l’exèrcit de Turenne, al Rosselló (1675), Intendent de Franche-Comté (1674-75), Intendent del Rosselló (gener 1676-maig 1681), procurador general al Consell Sobirà del Rosselló, comissari al departament de la Guerra, controlador general de l’Artilleria fins el 1704. Feia part de la clientela de Louvois; amb els seus germans, es passaven el càrrec (*office*) de controlador general de l’Artilleria com una possessió familiar (BAXTER Douglas Clark, *Servants of the sword: French intendants of the army, 1630-70*, University of Illinois Press, Urbana, 1976).

comunicació entre bàndols i persones del Rosselló amb “*ceux d’Espagne*” sota la sospita de portar alguna malaltia¹³⁰. L’excusa o la realitat d’aquest afer de política en salut pública afegia un gra més de sorra a una situació de veïnatge confús i complex que pervivia entre ambdós costats dels Pirineus, particularment a la Cerdanya, zona a la que creiem que feia al·lusió l’intendent del Rosselló. Un altre exemple del tall que es va voler establir fou la prohibició de festes o obres teatrals organitzades de la mateixa manera que anys enrere; una de les maneres d’aconseguir-ho va ser prohibir l’entrada de llibres o artistes que venien des del Principat. Aquest fou el cas l’any 1665 amb una companyia de teatre que va haver de restar a Barcelona davant la prohibició de les autoritats franceses de deixar-la arribar a Perpinyà¹³¹. En aquest sentit, ens semblen encertades les paraules d’Alain Ayats quan diu que “*Les Français savent en effet que le danger ne se trouve pas seulement au-delà de la frontière et qu’il peut apparaître en Roussillon*”. Així doncs, les decisions de manteniment de l’ordre públic, dures o no, foren necessàries afí que “*certaines oppositions ne prennent des proportions trop considérables*”, ens diu Ayats¹³². En definitiva, no creiem que hi hagués una política planificada amb anterioritat per intervenir en el món social del Rosselló, però sí una presa de decisions elaborades segons els esdeveniments i amb l’objectiu de donar exemple a la nova província.

Amb el món eclesiàstic

Des d’un primer moment, els francesos veieren que una de les maneres per controlar la societat catalana era l’Església. Es tractà de fer-se seva la direcció d’una institució allunyada dels mètodes i les pràctiques político-religioses de França. Coincidiren així l’establiment de les autoritats franceses a Barcelona el 1642 amb un canvi al capdavant de l’església catalana? Evidentment sí. Tot i que el rei de França no podia nomenar més enllà dels alts càrrecs, l’exili ajudà. En altres casos, els nomenaments anaven més enllà de qualsevol orde, com es veu amb la designació de Gaspar Sala, un agustí, al capdavant del monestir benedictí de Sant Cugat¹³³. Alhora, se segueix una política de confiscacions i expropiacions dels béns eclesiàstics. En un memorial del 1648, que ja hem citat anteriorment, es prenen en consideració certes confiscacions abans d’atorgar-les novament: el primer cas, uns oficis vacants a Tortosa que cal mesurar per saber llur valor real; el segon cas, uns “*bitus*” eclesiàstics que van ser

¹³⁰ SHAT A1 670, peça 28x?, *Carta de Trobat a Louvois*, a Montlluís el 19/09/1681.

¹³¹ SHAT A1 194, peça 176, *Carta de Louvois a Châtillon*, el 24/07/1665 i peça 178, *Carta de Louvois a Trobat*, el 24/07/1665.

¹³² AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.131 [l’autor tracta el tema del perill potencial que pateix el Rosselló, en un primer moment de l’annexió, davant les influències hispàniques al capítol “Le Roussillon menacé?”, pp.126-132]

¹³³ AMAE, CP, Espagne, 24, *Noticia de la Abadia de Sant Cugat*, 1644, ffº 212-213

segrestats a d'altres indrets de Catalunya i que cal regular segons l'ordre del rei de França —els quals portaria el cardenal de Sainte Cécile—; per últim, una abadia de Sant Benet (que no s'especifica) resta encara vacant¹³⁴.

Però, sobretot a partir de 1659, es degraden progressivament les relacions entre el clergat del Rosselló i les autoritats franceses. Les raons són múltiples i estem lluny de poder-les simplificar com una qüestió de resistència antifrancesa¹³⁵. S'hi barregen temes de nomenaments eclesiàstics, tridentisme, llengua, concepcions de relació entre Església-poder monàrquic i també de rebuig. Aquí hem d'analitzar quin va ser el posicionament francès i les ordenances que es van començar a aplicar durant la segona meitat del segle XVII. Sí podem afirmar, per la recurrència del tema, que la causa més important de les friccions va ser l'atribució dels beneficis eclesiàstics. El Concordat de Bolonya (1516) entre Francesc Ier, rei de França, i el Papa Lleó X atorgava al rei gal el privilegi de nomenar els titulars dels alts càrrecs eclesiàstics¹³⁶. Aquest dret, similar al Patronat Reial concedit als reis Catòlics, donava independència respecte Roma. Però, les autoritats franceses sabien, o van anar descobrint, que posar la mà sobre els eclesiàstics del Rosselló era un afrontament directe amb els religiosos i amb el conjunt de la població¹³⁷. Hom podria pensar, però, si el rebuig de l'estranger no està per davant de qualsevol excusa política. En tot cas, un exemple d'aquestes discordances fou la vacant del càrrec episcopal d'Elna entre 1642 —data d'assentament dels francesos al Principat— i el 1669. Al sud com al nord de Catalunya, alguns càrrecs importants resten vacants tot esperant el desenvolupament del conflicte. Per tant, el cas d'Elna no és excepcional, però sí significatiu ja que es tracta de la diòcesi que resta en territori sota control de França i al cap de la qual imposaren un català afí a les forces franceses: Vicenç de Margarit i de Biure¹³⁸. Era l'antic bisbe de Lleida, Barcelona i Solsona. També fou, curiosament, el darrer bisbe català al Rosselló durant l'Antic Règim (va morir el 1672). Malgrat tot, la política eclesiàstica francesa als Comtats tindria encara durant anys una barrera que fou el manteniment administratiu de les

¹³⁴ SHAT A1 245, peça 95, *Memorial (sense autor)*, 1648.

¹³⁵ BAISET Didier, *Politique et religion dans le diocèse d'Elne (1659-1715). Contribution à l'étude du processus d'assimilation de la province du Roussillon au Royaume de France*, Tesi doctoral, Université de Toulouse 1, 1997, vol.1, pp.7-8. L'autor critica la manca d'objectivitat dels historiadors rossellonesos en només veure en els eclesiàstics del Rosselló la punta de llança de la resistència antifrancesa, sense fixar-se en múltiples aspectes transversals entre política i religió.

¹³⁶ TALLON Alain, *Conscience nationale et sentiment religieux en France au XVIe siècle. Essai sur la vision gallicane du monde*, PUF, Le nœud gordien, Paris, 2002, p.112. L'autor considera que el control reial sobre els beneficis majors, atorgat pel Concordat de 1516, era el contrari del programa reformador que s'havia assignat a Lluís XII als ulls dels contemporanis, tot violant les llibertats de l'Església gal·licana per culpa de: l'absenteïsm, l'acumulació de càrrecs o el nomenament de persones indignes. Francesc I privilegiava així els avantatges immediats i creava un fet inèdit que esdevindria amb el temps l'emblema de la reforma monàrquica (p.120).

¹³⁷ MARCET Alícia, *Le rattachement...*, p.121 (L'autora comenta que la tradició tridentina havia arrelat fortament en el clergat, "dans son esprit et son enseignement").

¹³⁸ Es tracta del germà de Josep de Margarit i de Biure. El 1652, exclosos del perdó general, marxen de la zona dominada pels espanyols.

diòcesis d'abans del 1659. És a dir que la part de la Cerdanya, ara sota domini francès, restà sota la direcció religiosa de La Seu d'Urgell, entre altres.

Alguns detalls de la política versallesca respecte el món eclesiàstic als comtats deixarien veure, però, que el poder monàrquic francès era conscient de la força de la tradició tridentina i de la importància dels homes d'Església en aquella nova província¹³⁹. La idea fou introduir, ja des de principis dels anys 1660, religiosos i religioses del regne de França i atorgar un poder cada cop més gran als jesuïtes, i fer-ne venir de nous des de Tolosa de Llenguadoc. El paper dels jesuïtes de Tolosa, tal com ho feien els castellans, fou capital en la introducció de costums, ensenyament i llengua francesos, com veurem. Aquests havien d'esdevenir un instrument de poder respecte a la població, però era real? El baix clergat passaria a dependre dels alts càrrecs nomenats pel rei de França i, a la llarga, hauria d'implantar les línies directes properes a l'Església gal·licana. Com que la evidència del rebuig existia, el recolzament paral·lel en la tasca d'ordes religiosos com els jesuïtes (1661) o les eclesiàstiques de Besiers (1663) havia de fer assimilar al món eclesiàstic del Rosselló una manera de fer ben diferent a la d'abans¹⁴⁰. La política eclesiàstica¹⁴¹ apuntava doncs així a un llarg termini de resultats en el menut poble, i baix clergat, i a ràpids avenços entre les elits gràcies a l'ensenyament i l'acció dels càrrecs majors eclesiàstics. La qual cosa no evità, però, reaccions hostils o passives del mateix clergat, tant pel fet polític com religiós, és a dir per la imatge negativa que es tenia de gran part dels francesos, per llur intoxicació protestant.

Un altre aspecte de la política francesa davant el món eclesiàstic rossellonès fou la transformació física de diverses entitats espirituals. És a dir, en cas de necessitat o davant una

¹³⁹ Explicarem l'arrel del conflicte i el problema entre el poder reial francès i els eclesiàstics rossellonesos arran del nomenament dels alts càrrecs en el capítol IV/ 3.1. També, veure l'arrel de l'assentament tridentí a Catalunya, especialment el lligam amb Roma a: FERNÁNDEZ TERRICABRAS Ignasi, *Felipe II y el clero secular. La aplicación del concilio de Trento*, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, col. Historia, Madrid, 2000, pp.174-182 i pp.370-376; i respecte el xoc i el recel religiós: BAISET Didier, "La diffusion du protestantisme en Roussillon ou le choc avec un catholicisme marqué par la religiosité hispanique", *Le Roussillon, de la Marca Hispánica aux Pyrénées-Orientales (VIIIe-XXe siècles)*, Actes del LXVIIe Congrès de la Fédération historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon, SASLPO, Perpinyà, 1995, pp.341-358.

¹⁴⁰ MARCET Alicia, "Une abbaye roussillonnaise aux XVIIe et XVIIIe siècles: Saint-Génis des Fontaines", *Du Roussillon et d'ailleurs*, CREPF, Perpignan, 1993, pp.217-251 i "L'affaire des Clarisses de Perpignan: un exemple de l'attitude du clergé roussillonnais après l'annexion", *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux*, Actes du Colloque International a Foix l'octubre de 1993, Association des Amis des Archives de l'Ariège, 1995, t.I, pp.451-465. També es parla de substituir religiosos d'un mateix orde fent venir els nous de França o bé es feia dependre els ordres de les províncies en terres franceses: SHAT A1, peça 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 25/08/1668, on es negocien canvis estructurals a Cotlliure, ara amb el cap provincial dels Jacobins d'Occitània (*Oxcitaine*).

¹⁴¹ També hem de remarcar que a part de la introducció de religiosos francesos o el nomenament d'alts càrrecs, se segueix una política de recolzament econòmic respecte a aquells eclesiàstics que són al servei de França. En són un exemple els diners que es destinen a les religioses de l'Ensenyança de Perpinyà, i també l'atracció de fidelitats per la temptació monetària a la Cerdanya depenent de La Seu d'Urgell (SHAT A1 699, peça 540, *carta de Louvois a Trobat*, a Versalles el 27/12/1683).

població local rebel, l'enderrocament d'esglésies o l'eliminació de símbols religiosos massa propers al món hispànic es van convertir en una pràctica corrent. Aquest procés es va accelerar juntament amb les modificacions arquitecturals empreses per l'enginyer Saint Hillaire el 1668. Només unes setmanes després de la seva arribada, l'intendent del Rosselló ja plantejà l'enderrocament de les construccions "afectades" pel pla de defensa arquitecturo-militar: el 25 d'agost, Macqueron informava de l'enderrocament inevitable del convent dels jacobins de Cotlliure, alhora que procurava que les futures construccions passessin a dependre de la província del Llenguadoc, com hem dit anteriorment¹⁴². Però això no era més que la punta de l'iceberg. Uns mesos després es confirmaven en la pràctica les mesures per fortificar Perpinyà i, al costat de les construccions d'habitants per enderrocar, hi trobem dues esglésies: una petita església i el convent de les monges de Santa Clara (clarisses), per ser massa propers de la ciutadella¹⁴³. En tot cas, hem de tenir en compte, que la destrucció del convent de les clarisses de Perpinyà es produeix només un parell d'anys després de l'afer de sor Anna Maria Antigó, com veurem en el capítol corresponent. Semblaria que aquesta eliminació física – provisional- del convent de les clarisses no fou més que un acte de venjança i a mode d'exemple popular, tot i tenir els francesos l'ordre sota control -o millor dit, controlant les reaccions violentes- des de 1668. Sigui com sigui, es va dur a terme una política de fortificació defensiva que passà per damunt dels interessos religiosos, sense ni tant sols tenir en compte de quina manera podia afectar la població, emocionalment i espiritualment, l'abusiu enderroc d'esglésies per fer-hi actuacions militars. Un darrer exemple en aquest sentit fou la demolició del convent dels cordeliers de Vilafranca de Conflent, amb la intenció de construir-hi un pont llevadís en una porta i una barrera en una altra¹⁴⁴.

En el cas de l'Església al Rosselló, com en el món de la noblesa, s'inicia també una forta lluita de recompenses. Molts dels càrrecs abandonats durant la guerra van ser reclamats *a posteriori* per clergues fidels al rei de França o atorgats com a recompensa, tant a catalans com a nousvinguts d'altres províncies franceses. Però resta interessant remarcar l'evolució del pensament francès en aquest sentit: si bé en un principi s'atorguen alguns alts càrrecs a catalans, sempre fidels al servei de França, a la mort d'aquests la idea és la de col·locar-hi francesos (d'altres províncies o ja exercint al Rosselló). Semblaria, doncs, que s'hagués estipulat una generació d'adaptació per a fer funcionar la província rossellonesa de la mateixa manera que la majoria que integraven el regne de França. Amb això no volem dir que fos una política premeditada i malèvola ni molt menys, ja que també podria tenir una altra lectura: una

¹⁴² SHAT A1, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 25/08/1668.

¹⁴³ SHAT A1 241, *Carta de M. Macqueron a M. de Besons*, Perpinyà el 22/03/1669.

¹⁴⁴ SHAT A1 415, peça 17, *Carta de M. Le Bret a Louvois*, Tuïr el 11/04/1674.

voluntat d'evitar un xoc cultural i religiós que passaria per una assimilació progressiva i no per una integració incondicional. L'intendent Carlier, a la mort del bisbe d'Elna Margarit (1672) i davant la vacant del càrrec, escrivia a Louvois:

“Si le Roy remplit cette place d'un François j'estime qu'il sera mieux pour son service, mais comme Sa Majesté en pourroit peut estre dispose[r] en faveur d'un Catalan, J'ay creu qu'il estoit de mon devoir de me donner l'honneur de vous envoyer la liste cy-jointe des Ecclesiastiques du pays¹⁴⁵ quy par leur mérites peuvent plus raisonnablement prétendre”¹⁴⁶.

Segons les paraules de Carlier, el rei de França no s'hauria d'oposar al nomenament d'un català, però aconsella el servei d'un francès. Semblaria que existís una mena de recel, que podria estar justificat per la oposició del bisbe mort, Margarit, a cert grau d'assimilació o francesització, sobretot per la llengua. Per tant, el canvi cercat en aquest sentit vindria donat pels esdeveniments i les mostres graduals de suport o obstrucció dels “agents” de tota mena al servei del rei.

En tot cas, el tema de les recompenses, fins i tot les eclesiàstiques, movien catalans i francesos a lluitar per elles. El mateix intendent, Carlier, exposava en un escrit a Louvois a finals de 1672, la possibilitat que el seu fill pogués fer-se càrrec d'una de les tres abadies benedictines dels comtats. Es tractava d'Arles, de Sant Miquel de Cuixà i de Sant Martí del Canigó. Carlier explica que a Sant Martí ja hi ha el més jove dels fills del marquès d'Aguilar, a qui li queda molta vida. En canvi, a les dues altres abadies, l'edat avançada dels seus caps recomanaria cercar ja un substitut. Per això, l'intendent fa veure que seria interessant que el seu fill, Georges Carlier, fos tingut en consideració per a la de Sant Miquel, donat a més a més que un any enrere ja es va proposar la seva candidatura: *“mon fils, pbre. religieux bénédictin et sousprieur de l'abbaye de Saint Nicolas, dans le diocèse de Laon”*. Només necessitava llavors l'acord del rei, com manava el dret reial atorgat per Roma sobre la designació de

¹⁴⁵ SHAT A1 296, peça 278, *Liste des Ecclesiastiques du Roussillon qui peuvent prétendre a l'Evesché par leurs mérites (Carlier a Louvois)*, a Perpinyà el 21/12/1672. El llistat segons Carlier: l'abat de Montpalau (74 anys, massa gran per assumir aquesta funció*, tot i que la mereixeria); el Sr de Chavary (abat de Nostra Senyora de la Real de Perpinyà, té molts mèrits i qualitats, ja havia estat nomenat per SM al bisbat de Solsona); l'abat de Sant Miquel de Cuixà (no es creu que vulgui marxar de la seva abadia pel bisbat d'Elna); el Sr. abat Dartes [d'Arles ?] (home molt savi i amb molts mèrits); l'abat de Sant Martí del Canigó (fill del marquès d'Aguilar, però aparentment no vol canviar de benefici); el doctor Joan Bassades (canonge de l'església catedral d'Elna); el reverend pare Fontanella (prior del convent dels “frères prescheurs” de Perpinyà, home d'una gran virtut i gran predicador. Es tracta del germà del President del Consell Sobirà, Francesc: *“Ce religieux avant quitter le monde [...] bien servy le Roy en qualité de Capitaine dans le régiment du comté d'Ille durant les guerres dernières”*).

* Efectivament, l'abat de Montpalau moria vers el 8 de maig de 1674 i com que no posseïa cap benefici al Rosselló, només deixava la recompensa que el rei li havia acordat sobre les confiscacions, de 2000 lliures de renda, davant la qual ja hi havien nous pretendents, com el Sr. de Rocabruna (SHAT A1 415, peça 35, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 16/05/1674).

¹⁴⁶ SHAT A1 296, peça 277, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 21/12/1672.

càrrecs majors. Per això, Carlier reiterà a les seves justificacions la necessitat d'introduir progressivament francesos en aquests càrrecs:

*“Il est du service de Sa Majesté de remplir ces abbayes de religieux françois et d’obliger les dits abbés de les y recevoir esgallement ainsi les Catalans du Roussillon, et jamais les sujets du Roy Catholique, c’est une précaution utile et nécessaire”*¹⁴⁷.

Aquesta seria una manera de dir que l'intendent continua a no considerar francesos els catalans del Rosselló, tot i que els té en compte en aparença, ja que l'objectiu és tallar els comtats de la influència hispànica. De fet, la mort del bisbe Margarit accelerà certament, ja fos per interessos personals o no, una ideologia eclesiàstica gal·licana al Rosselló, davant l'amenaça hispànica i davant la mai prou segura col·laboració dels catalans. Un canvi al capdavant d'aquestes institucions implicaria de fet una espècie d'epuració. Les diferents resistències al si mateix d'algunes comunitats religioses –com veurem en el darrer capítol-, la manca d'implicació dels beneficiaris amb la “causa francesa”, o bé la sortida que podien donar aquests càrrecs a persones interessants per la monarquia (i als seus familiars), va fer esclatar obertament la pretensió reial de dominar la nominació dels càrrecs i, per tant, d'assimilar l'Església del Rosselló¹⁴⁸. Uns anys més tard, el successor de Carlier –Beaulieu- recomanava de la mateixa manera al rei que es nomenessin francesos al cap de certes comunitats religioses de la recent conquerida Puigcerdà: *“Il se trouve qu’il y a deux couvents dans Puycerda, un de Jacobins et un d’Augustins comme Je croye qu’il est bon de mettre des supérieurs françois a la teste de ces communautez”*, la qual cosa demanà als provincials corresponents per que enviessin de seguida les persones necessàries¹⁴⁹. Donat que la Cerdanya era una diòcesi que depenia de la Seu d'Urgell, l'intendent del Rosselló prova d'instar canvis allà on tenen accés.

No obstant això, la dificultat més gran que tingueren les autoritats franceses amb el món religiós a Catalunya fou la imatge dels seus exèrcits, és a dir la problemàtica d'evitar saquejos, robatoris i cremes d'esglésies durant les campanyes bèl·liques. Es tractava que la feina de propaganda i d'imatge de França s'acompanyés d'actes reals. Com és ben sabut, sovint la teoria s'allunya de la pràctica i, gairebé mai, els francesos van aconseguir evitar aquestes malifetes amb les conseqüències pertinents (excomunicacions, propaganda negativa, suspiccions com a protestants que no respecten el món catòlic, etc.). Així, alguns avisos de

¹⁴⁷ SHAT A1 296, peça 216, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 10/12/1672.

¹⁴⁸ Un bon exemple seria el cas del nomenament reial del germà de Ramon Trobat, Josep, com a canonge d'Elna, a la qual cosa s'hi oposaren els seus membres que només acceptaven que prenguéss la sagristia: la diferència entre una visió i l'altre consistia en la separació del càrrec del de la sagristia; el problema de fons era la dominació política de Lluís XIV, a la qual els eclesiàstics d'Elna s'hi oposaven per considerar que llurs càrrecs depenien de Roma i no de Versalles, a part és clar, de l'acceptació o no d'un personatge d'aquella índole a la comunitat. Cf. Capítol III/2.

¹⁴⁹ SHAT A1 611, peça 69, *Carta de Camus de Beaulieu*, a Perpinyà el 04/06/1678.

Louvois sobre la importància del comportament dels soldats gals en terres catalanes –per no tornar-se en contra la població- tenien com a punt central la religió: el 1683, encarregava a l'intendent Trobat d'establir un llistat dels capitans dels regiments de Fustemberg i de marcar al costat de quina religió eren¹⁵⁰. Era de domini públic que molts soldats –sovint d'altres nacionalitats, com els suïssos o alemanys¹⁵¹- no eren ben vistos per la població donada llur adscripció al protestantisme. La seva acció violenta al si de la població i més encara contra les esglésies, feien d'ells un enemic principal, la qual cosa es volia evitar des de la capital del regne gal... al mateix moment que es perfilava un major control de la religió protestant a França (recordem que la Revocació de l'Edicte de Nantes es va fer un temps després d'aquesta carta). Uns anys més tard, la preocupació més gran de Trobat era la de retenir les tropes davant les poblacions catalanes del Principat. La única manera de fer-ho era gràcies a una forta disciplina i a una organització convenient de les subsistències dels soldats, ja que gran part dels saquejos de les esglésies es devien produir en realitat pel que contenien i no pas pel que representaven: eren el rebost de moltes viles. Trobat va reiterar en diverses ocasions, entre 1678 i la guerra dels Nou Anys, la importància d'evitar els conflictes entre els soldats i la població¹⁵². Coneixedor d'un dels temes més sensibles com a català i observador actiu del que succeï durant la guerra dels Segadors, aconsellà d'esperar abans d'intervenir amb l'exèrcit recordant el perquè del malestar dels catalans durant la revolta catalana. Alhora, destacà la política propagandística castellana que feia córrer entre la població la desmesurada demanda de contribucions dels francesos i llur caire hugonot, per tant hostils davant qualsevol símbol catòlic¹⁵³. Però ja Navailles, el 1676, prevenia sobre “*l'oisiveté [de] nostre nation [francesa]*”, referint-se als soldats membres de l'exèrcit, i que calia augmentar la precaució i intentar que l'exèrcit fes el seu deure¹⁵⁴.

Finalment, les autoritats franceses no deixen de banda la llengua pel que fa a la política eclesiàstica. El 1676, Louvois ordena que l'idioma francès sigui introduït en els discursos religiosos:

¹⁵⁰ SHAT A1 696, peça 51, *Carta de Louvois a Trobat*, a Fontainebleau el 02/09/1683.

¹⁵¹ Aquests regiments es componien a França, com arreu a la mateixa època, per soldats francesos, però també per mercenaris, sovint protestants: CORVISIER André, *La France de Louis XIV (1643-1715). Ordre intérieur et place en Europe*, SEDES, col. “Regards sur l'Histoire”, Paris, 1979, p.61

¹⁵² SHAT A1 584, ff^o312-326, *Mémoire envoyé...* (fi 1677, principis 1678); SHAT A1 901, peça 129, *Carta de Trobat a Louvois, Perpinyà el 25/11/1689* (l'estratègia de retardar l'entrada i el consegüent conflicte quasi inevitable amb els habitants tenia com a finalitat rosegat l'exèrcit hispànic i que fos ell qui carregués amb el descontentament civil).

¹⁵³ SHAT A1 901, peça 132, Escrit de Trobat sobre *Les Troubles de Catalogne* (per Louvois), a Perpinyà el 29/11/1689. Insisteix en que els francesos han d'estar a l'agüait del que succeeixi al Principat per si cal intervenir, per “*proffiter du mécontentement des Catalans*”. Tot i que reconeix que abans han de contrarestar la propaganda espanyola: “*Les ennemis se servent de cette levée de contribution, pour aliéner les Espagnols des Catalans, et nous rendre Odieux[...]*”.

¹⁵⁴ SHAT A1 563, peça 24, *Carta del Mariscal Navailles a Louvois*, a La Bisbal el 29/05/1676.

*“les lettres que vous mandez [...] pour le grand vicaire de ce diocèse et pour les conseils de cette ville, au sujet des sermons, en françois que Sa Majesté veut que se fassent dans l’Eglise de Saint Jean, et je ne manqueray pas de tenir la main à ce que l’Intention du Roy soit suivie à cet esgard fort exactement”*¹⁵⁵.

Aquesta ordre de Louvois no ha de resultar ni sorprenent ni tampoc creiem que sigui una decisió aïllada. En canvi, si això hagués estat realitzat setze anys enrere, sí podria haver resultat curiós. Però a aquestes alçades, la decisió del secretari d’Estat coincideix amb l’establiment de les escoles i el desenvolupament de l’ensenyament del francès a Perpinyà, de la mà dels jesuïtes. Alhora, aquell mateix any –el 1676-, Trobat fa el primer discurs en francès al Consell Sobirà. Per tant, aquesta normativa s’inscriu dins una dinàmica pròpia d’inserció de les elits perpinyanenques en els costums francesos. Evidentment, la influència de la guerra iniciada uns anys enrere o els exemples dels complots d’algunes famílies nobles no resta aliè als ulls de Louvois, que veu en l’educació i la formació sota control “francès” una manera d’evitar sorpreses i augmentar les simpaties. Per això, la mà del món eclesiàstic resulta bàsic per a França: des de la intervenció d’ordes com els jesuïtes fins a la direcció d’algunes parròquies. El guiatge religiós es podria acompanyar d’un altre d’afectiu, polític i de comportament. Ens podríem preguntar, però, si aquestes complexes polítiques, totes transversals, assoliren el seu objectiu en el moment volgut.

A mode de senzilla conclusió, la qüestió que sempre apareix a la historiografia catalana en relació amb l’annexió de la regió al regne de França o durant les ocupacions franceses del Principat seria: realment va ser un objectiu maltractar i alienar la població catalana per part dels francesos? En aquest sentit, Schomberg diu el següent el 1674:

*“Si l’on pouvoit un peu mieux traiter les peuples de ce pays cy, cella serviroit d’un bon exemple a ceux du pays ennemy, mais de la manière que j’ay veu que l’on uze avec ceux du Roussillon depuis que j’y suy l’on ne pourroit pas faire autre chose [...]”*¹⁵⁶.

Per tant, sembla evident entre això i el que hem vist fins ara que hi ha una voluntat de respectar la població i les seves vides. Però, es demostra un cop més que és immensament difícil controlar els soldats individualment i també com a gruix que necessita subsistències i violència. Un cop més, la teoria i la pràctica s’allunyen. Tot sigui dit, però, és probable que alguna de les decisions polítiques (fiscals o religioses) pogueren afectar la població d’una manera similar a si es tractés d’una agressió física. Tanmateix, hem d’analitzar aquesta

¹⁵⁵ SHAT A1 563, peça 59, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 24/09/1676.

¹⁵⁶ SHAT A1 415, peça 106, *Carta de Schomberg a Louvois*, a Elna el 04/10/1674.

suposició amb més profunditat, fixant-nos en les reaccions violentes i de resistència pacífica, si és que en fou el cas, en un altre apartat. Finalment, l'evolució dels esdeveniments i dels interessos francesos pel Principat de Catalunya i el Rosselló marcava les reformes encetades i els efectes sobre l'habitant.

1.2.3- ...des de les noves i variables fronteres

Deixant de banda l'origen i la formació així com la concepció mental en les societats europees durant aquella etapa de l'edat moderna, les fronteres esdevingueren un element –un instrument- polític més per a les monarquies a fi de marcar diferències territorials i de poder. La frontera catalana amb França estava marcada des de finals del segle XVI per un triple component: lingüístic (amb l'occità), religiós (amb el món dit hugonot) i monàrquic (terres de regnes diferents). A això hauríem d'afegir-hi el que Braudel qualificava d'identitat col·lectiva visual i que, pel seu pes, també mostrava a “l'estranger” que allò no era casa seva: parlem de les construccions dels pobles, de l'arquitectura religiosa, de la manera de treballar els camps, dels costums populars, etc¹⁵⁷. Les diferències no sempre eren abismals entre comunitats veïnes i estrangeres a la vegada, però suficientment per indicar “diferència”. Ara bé, hom s'adona que cap dels tres límits especificats anteriorment són clars i mil·limètricament inqüestionables. Per tant, es parlaria més aviat d'àrees de transició, de canvis socioculturals i sociopolítics en el territori. Cap marca no indicava una frontera i ni tan sols se'n tenia una consciència clara. Les delimitacions eren prefigurades per zones i preservades per bastions, a les zones de possibles atacs, i per camps tradicionals de conreu i de pasturatge, a la resta.

Tanmateix, les autoritats reials, sobretot la francesa en la persona de Pèire de Marca, desenvolupà no tan sols la idea de “frontera natural” com es ben sabut –idea restringida i, malgrat els esforços de certes historiografies, no estesa a l'Europa de mitjans del segle XVII-, sinó també la senzilla idea de “frontera”, diguem-ne política. Ara bé, el debat sobre la frontera entre Catalunya i França semblava obert des de feia dècades si fem cas dels escrits d'Andreu Bosch. El 1628, considerava que existien diverses opinions diferents al si de la historiografia coetània i històrica. Algunes tenien grans semblances i, per damunt de tot, jugaven amb l'aproximació del Rosselló a la monarquia d'Espanya o a la de França, tenint en compte el que eren els Pirineus. Ell recolzava la idea que feia de totes les muntanyes del Rosselló i l'Empordà part integrant dels Pirineus, i que la divisió entre els regnes era “al Promontori de la punta de Lleucata, y seguint la cordillera deixant los Comtats de Rosselló, y Cerdanya de la

¹⁵⁷ BRAUDEL Fernand, *L'identité de la France...* (Introducció)

part de Espanya”. El Rosselló era ben segur, doncs, a Espanya, si a més a més es tenia en compte que històricament els Comtats no havien fet part mai de la “Narbonesa” sinó de la “Tarragonesa”, segons Bosch¹⁵⁸. En definitiva, hi veiem dos debats oberts per tant ja a la dècada del 1620: on acaben els Pirineus i la idea de “frontera natural”, sempre amb el Rosselló a l’ull de l’huracà.

La primera instal·lació francesa a Catalunya (1642-1652) configurarà una frontera interna al Principat i una de nova respecte a la monarquia hispànica. La idea de com atacar el Principat i amb quin objectiu als anys 1640 feu aparèixer una frontera fluctuant, primer entre 1640-1643 i després ja més definida fins a la pèrdua de Barcelona el 1652. Per tant, haurien existit uns nou anys de frontera amb Espanya: triangle entre Lleida, Barcelona i mar, per simplificar. Però, a partir de quin moment es prengué consciència d’aquesta frontera, si és que en fou el cas? La realitat portaria a pensar que només fou una separació amb el territori sota dominació dels espanyols. Les decisions franceses en aquest sentit no semblen tenir coherència fins ben entrada la dècada dels anys 1660, és a dir quan el regne de França només posseïa ja el Rosselló. Les ordres que reflectirien un cert discerniment polític dels francesos al voltant de la frontera serien: la instal·lació de proteccions i bases militars, la desocupació consegüent d’aquestes zones, un clima de tensió defensiva, una organització militar clarament definida (economia de subsistència i rearmament, protecció de les viles veïnes) i unes pretensions d’amença sobre el territori oposat identificables. Aquesta sèrie d’elements que no apareixen per complet entre 1642 i 1659 al Principat, sí semblen fer-ho en canvi a finals del segle XVII. La transició donada per la signatura del redactat del tractat dels Pirineus obriria així la via possibilista “fronterera”? És important plantejar-se les preguntes següents, a les quals intentarem donar resposta al darrer capítol del treball, davant la política francesa... Ja que en certa manera, quins drets atorga el tractat? Què delimita? Ho fa clarament? I, per últim, existeix un segon tipus d’actuació fronterera respecte el Principat, ja com a ocupant sense dret (no reconegut pels autòctons), durant la segona meitat del segle XVII: la frontera esdevé allò que se’n diu un trencament de zones militars, que res té a veure amb una frontera “natural” o entre dues “nacions”. La frontera és territori d’homes de guerra, de bandolers i de contrabandistes. Per tant, resulta més fàcil observar el seu moviment tot seguint la d’aquests; però també, la de la política monàrquica vers aquests “habitants” de la frontera i davant les actituds transfrontereres. Una frontera que ben segur no sempre resta al Pirineu més enllà de 1659, sinó que és variable i difusa (com ho veiem durant les ocupacions de l’Empordà o la

¹⁵⁸ BOSCH Andreu, *Sumari, Índex o Epítome...*, pp.117-124

marca fronterera establerta a Hostalric o Girona durant algunes campanyes de finals del segle XVII).

Les construccions i les fortificacions són una de les maneres més visibles de remarcar un assentament poderós i l'afirmació defensiva –o amb vistes ofensives- des d'una regió fronterera. Distingim dues etapes: la primera, la que se situa entre 1659 i 1673 –inici de la guerra d'Holanda; la segona, a partir d'aquell moment fins a ben entrada la guerra dels Nou Anys (anys 1690). El perquè ho veiem tot seguit.

La primera època de política fortificadora al Rosselló correspondria als anys posteriors a l'annexió. Si bé ja s'havien portat a terme alguns arranjaments i mesures provisionals, no és fins el 1668 que Louvois encarrega un pla coherent de defensa i reorganització militar de la província. Evidentment, no hem de desvincular aquesta política de la guerra de Devolució (1667-1668), el primer gran enfrontament franco-espanyol després del tractat dels Pirineus. Així, exactament un mes després de la pau d'Aix-la-Chapelle, Louvois enviava una carta a M. de Beaulieu amb tots els detalls d'una nova organització militar, tant pel que feia als materials com a les municions o les construccions. Perpinyà havia d'esdevenir una fortalesa de veritat i alhora exercir de plataforma militar giratòria al Rosselló¹⁵⁹. El ministre francès era plenament conscient, però, que la vila de Perpinyà no estava aleshores en estat d'emprendre cap defensa ni de mostrar-se com una veritable capital de la província. Calia emprendre ràpidament la reconstrucció de la vila en uns cinc o sis mesos, segons les primeres estimacions¹⁶⁰. Alain Ayats ha dedicat tota la seva tesi a analitzar l'evolució detallada d'aquestes fortificacions i l'esdevenir de la província com a frontera pirinenca¹⁶¹. El nostre objectiu, en canvi, no és tant el detall d'aquesta organització com, en canvi, els punts d'inflexió que trobem a la base de conflictes i canvis posteriors o coetanis, impulsats per la política militar, i que afectaren directament la població. Un dels moments importants fou l'arribada –o l'enviament des de la cort- d'un enginyer militar com Saint-Hillaire. La seva presència donava més força i credibilitat a unes accions d'infraestructura que, fins aleshores, només s'havien emprès de manera intuïtiva. De fet, la mateixa terminologia de les autoritats franceses en aquest respecte canvià. Ja no es tracta de construir o fortificar per protegir l'exèrcit, sinó de prendre una

¹⁵⁹ SHAT A1 223, peça 81, *Carta de Louvois a Beaulieu*, a Saint Germain el 12/06/1668.

¹⁶⁰ SHAT A1 223, peça 172, *Carta de Louvois a M. du Passage i a Macqueron*, a Saint Germain el 06/07/1668. Aquest mateix dia de juliol es publicava la pau a Barcelona i a Perpinyà.

¹⁶¹ Veure el seu treball per a qualsevol explicació detallada sobre la organització militar francesa al Rosselló, durant aquella època: AYATS Alain, *Louis XIV...* (2002). Obrint el parèntesi, direm que cal tenir en compte, a més de les contruccions o els canvis d'infraestructura militar, si es van enderrocar cases, esglésies, es va fer treballar els habitants o altres coses semblants i de possible descontentament civil. Amb això no volem mostrar, ni molt menys, que el treball i la pressió militar exercida pels francesos va ser pitjor o més forta que la dels castellans en el seu moment, però sí que sovint hom s'oblida d'extreure els detalls de certes polítiques sobre la població quan es llegeix el document d'origen, i que són un efecte directe sobre ella.

“*résolution de fortifications*”. La nova política militar iniciada al Rosselló deixa de banda algunes recomanacions locals de fortificacions –com a Port Vendres- i en disposa d’altres. Cotlliure, Perpinyà, Bellaguarda i Vilafranca se situen llavors en el punt de mira de les reconstruccions i bastiments nous. L’actitud del rei varia com ho mostra també el seu descontentament amb “*la négligence qu’ont ceux qui ont commandé jusqu’à présent les constructions des fortifications du dit Perpignan*”. De la mateixa manera que Perpinyà havia de recuperar tant una força exterior com interior per intimidar els enemics, Vilafranca o la resta de places havien de convertir-se en guardianes. De fet, tant els historiadors com Ayats, com la mateixa correspondència francesa, indiquen que l’objectiu de les fortificacions de 1668 era purament defensiu: “*Sa Majesté ne veut faire qu’une guerre deffensive en Roussillon, si l’on venoit a rompre avec l’Espagne*”¹⁶². Tanmateix, és ben sabut que el límit entre guerra defensiva i ofensiva és estret i que la teoria defensiva, en ocasions d’avantatge militar, pot portar a l’atac, i transportar físicament la defensa al territori contrari. En qualsevol cas, el principi d’aquesta política resta defensiva. També en aquell moment, apareix la idea d’instal·lar una base militar a Cerdanya, per controlar i defensar les viles cerdanes que pertanyen al rei de França de les entrades dels soldats espanyols, com succeeix encara a finals de l’any 1668¹⁶³. El concepte del fortí a Cerdanya va ser elaborat per M. Chamois –arribat al juny per observar els treballs més urgents- i recomanava el lloc de Bellcaire¹⁶⁴. El raonament era ja el mateix pel qual anys més tard es construí Montlluís.

Paral·lelament a les fortificacions s’emprenia la destrucció de cases, esglésies i altres llocs. Una tasca que fou coordinada i confirmada per l’intendent Macqueron en tot moment, com hem vist anteriorment, i no sense contradiccions i enfrontaments dialèctics¹⁶⁵. Les fortificacions són completament noves o, en alguns casos, aprofitaments d’antigues construccions. Per exemple, tant Salses com Cotlliure només reben l’atenció per ser reparades –sempre utilitzant la mà d’obra dels habitants-¹⁶⁶, mentre que altres places com Perpinyà, Vilafranca o Bellaguarda són acurades de nou¹⁶⁷. Encara en aquell moment, es tenia la idea de

¹⁶² SHAT A1 223, peça 306, *Carta de Louvois a Macqueron*, a Saint Germain el 02/08/1668.

¹⁶³ SHAT A1 223, peça 407, *Carta de Louvois a Macqueron*, a Saint Germain el 16/09/1668. Text sobre la restitució de pobles de Cerdanya al rei de França.

¹⁶⁴ SHAT A1 223, peça 306, *Carta de Louvois*...

¹⁶⁵ SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 15/08/1668 + del 25/08/1668 + del 29/08/1668 + del 05/09/1668 + del 26/09/1668 + del 01/10/1668 + 18/10/1668 (data a la qual rep dures crítiques de M. Chamois, a les quals l’intendent respon dient que és “*menteur et fripon, il est ignorant, particulièrement en ce qu’il regarde de la terre [...] et nous luy avons mesme fait desmollir pour environ deux ? travaillé a Collioure parce que la chaux ne valoit rien*”). Les disputes es fan freqüents i mostren un desconeixement no només del país, sinó de les tècniques de construcció. L’arribada de Vauban crea una política més coherent: Vauban (Sébastien Le Prestre, Saint-Léger-de-Foucheret, 1633-1707).

¹⁶⁶ SHAT A1 240, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 02/02/1669. A Cotlliure es va refer el fort Sant Elme.

¹⁶⁷ SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 17/03/1669.

fer subsistir les tropes en terres rosselloneses, malgrat les dificultats –“*pauvreté des habitants et stérilité et aspreté du pays*”-, ja que era un espai de defensa¹⁶⁸. No és fins anys més tard que ve la organització eco-militar en terres del rei hispànic per deslliurar de la càrrega al Rosselló i iniciar una defensa ofensiva. De moment, els costos de fortificació acaparaven tota l’atenció de les autoritats franceses i la de les universitats afectades. El 22 de març de 1669, Macqueron es posava en relació amb Vauban –que feia el seu primer viatge al Rosselló- i comunicava a Louvois el cost de les obres: 22.000 lliures per Bellaguarda i 32.000 per Cotlliure. L’arribada de Vauban en aquell moment no varià les construccions urgents, i en conseqüència els enderrocaments¹⁶⁹. Com diu Ayats, la presència i l’acció de Vauban fou molt important, però cal tenir en compte també les aportacions, les contradiccions i la feina quotidiana de moltes altres persones, des de l’obrer fins als delegats enginyers¹⁷⁰. Ara bé, en aquell moment, la reacció de certes comunitats i bàndols afectats per les fortificacions va enfortir la decisió francesa a la frontera, que coincidia amb un clima de revifalla de la revolta dels Angelets. Ja que les assemblees entre miquelets i les comunitats continuaven, Macqueron reaccionava de la manera següent:

“Les Catalans ne se réduisant point par la douceur et par la clémence, il les faut contenir par la crainte avec rectitude et autorité [...] je ne vois de moyen plus efficace pour cela que de fortifier les garnisons des villes et places [...] pour en tirer 7 a 800 hommes de pied pour les employer”.¹⁷¹

La reacció de l’intendent demostraria que les fortificacions tenien més d’una funció: la de vigilar i protegir la província –territori francès- dels espanyols, però també la de controlar el país des de l’interior i evitar el contacte entre habitants de les dues bandes dels Pirineus.

Vauban havia aconseguit convèncer el rei i Louvois que la millor manera de preservar el reialme era protegint-lo. Entre 1661 i 1672, s’entrenà a la Lorena reconstruint fortificacions, però també guanyant setges, com el de Lilla durant la guerra de Devolució. Gràcies a aquesta experiència, emprà la seva tècnica en les construccions militars i posant al dia places fortes i muralles del Rosselló. La idea de Vauban era transformar els comtats poc a poc en un ericó i una espècie de porta blindada del regne de França¹⁷². L’estiu del 1669, i després de la visita de Vauban, s’inicien nous canvis i reformes. Entre elles, s’aturen momentàniament les construccions per raons de logística i pressupost, excepte a Cotlliure i Bellaguarda on els treballs avancen i es comença a negociar amb els propietaris de les cases afectades. La idea

¹⁶⁸ SHAT A1 240, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 10/02/1669.

¹⁶⁹ SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 22/03/1669.

¹⁷⁰ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.201

¹⁷¹ SHAT A1 241, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 10/04/1669.

¹⁷² LE ROY LADURIE Emmanuel, “Le poliorcète aux champs”, *Histoire et Sociétés*, 69, 1997, pp.7-46

era cobrir ràpidament la defensa marítima i la del Pertús¹⁷³. Alhora, les raons d'aquesta aturada eren diverses: l'enorme cost general de les obres que Louvois no apreciava¹⁷⁴ així com la qüestió de l'intercanvi del Rosselló i els Països Baixos. No va ser fins la forta represa de la revolta i els atacs dels Angelets, a principis de 1670, que es va produir un veritable punt d'inflexió que consciencià els francesos de la necessitat de tenir ben instal·lades les seves forces per tal de controlar la població del Vallespir i del Conflent –és a dir, Prats de Molló i Vilafranca-¹⁷⁵. Al mateix temps, les muralles de Vilafranca de Conflent foren reforçades davant d'un eventual atac espanyol, provenint de la Cerdanya, i s'inicià la construcció d'una fortalesa a damunt de la vila, com a precaució secundària: Fort Libéria. D'aquesta manera, els francesos s'asseguraven el control de la vall de la Tet i la part alta de la Cerdanya, que fins aleshores restava en mans dels soldats del rei d'Espanya allotjats a Puigcerdà¹⁷⁶. Pel que fa a Perpinyà, Vauban projectava una gran i moderna plaça militar i, de fet, no va acomplir part de les obres fins a finals dels anys 1670 amb la “*ville neuve*”¹⁷⁷.

Les obres es recuperaren i, el 1672, gairebé s'havien enllestit els treballs de Cotlliure, Vilafranca i Bellaguarda, alhora que el retard dels enderrocaments era menor gràcies a l'efecte trobat en les compensacions o “*desdomagements*”¹⁷⁸, que amb els treballs d'urgència de 1668-1669 s'havien pràcticament omès. En tot cas, el clima hostil que s'havia creat des de novembre a la frontera pirinenca –arran de la declaració de guerra amb Holanda uns mesos abans- feia recomanar a les autoritats del Rosselló, i així ho confirmava Louvois, que calia tenir enllestides les places fortes més importants per a defensar-se de possibles atacs. El mes de desembre de 1672 fou frenètic i l'activitat econòmica i militar es multiplicà. A la vegada que s'atorgaven 70.000 lliures pel pagament de les tropes en guarnició (fins a finals de 1672), es confirmaven les darreres reparacions¹⁷⁹. Podríem pensar que el canvi d'actitud en la negociació econòmica de les autoritats amb la població va ser una estratègia per suavitzar els

¹⁷³ SHAT A1 242, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 03/07/1669. Cotlliure era una prioritat des de l'inici dels projectes, és a dir quan de manera seriosa es va fer arribar els plànols a Vauban, l'octubre de 1668: AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.208

¹⁷⁴ *Ibid.*, p.277-283.

¹⁷⁵ *Ibid.*, p.266. L'autor diu que com la frontera del Rosselló no estava entre les prioritats del rei de França i, a més, el cost de les obres era molt elevat, aquestes es van aturar parcialment.

¹⁷⁶ SALA Ramon, *Dieu, le Roi, les Hommes... [Perpignan et le Roussillon (1580-1830)]*, Trabucaire, Perpinyà, 1996, p.44

¹⁷⁷ *Ibid.*, pp.231-233; ROUX Antoine de, *Perpignan, de la place forte à la ville ouverte, X-XXème siècle*, Archives Communales de Perpignan, Perpignan, 1996, 409p.

¹⁷⁸ SHAT A1 296, peça 194, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 07/12/1672. Per exemple es paguen 213 lliures per l'enderrocament de tres cases a Vilafranca i s'insisteix definitivament en l'eliminació de l'església de Cotlliure. Carlier parla d'un memorial de Saint Hillaire –escrit a Louvois- que havia de servir per assegurar urgentment la defensa militar del Rosselló: SHAT A1 296, peça 331, *Memorial de M. de Saint Hillaire enviat a Louvois*, a Perpinyà 11/1672.

¹⁷⁹ SHAT A1 296, peça 258, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 17/12/1672. Es preveu que els treballs de Bellaguarda estaran enllestits el mes de gener de 1673, segons un comunicat de l'intendent Carlier: SHAT A1 296, peça 289, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 24/12/1672.

ànims davant de possibles temptacions espanyoles d'atraure's les poblacions rosselloneses durant la guerra. Tanmateix, tenint en compte que la guerra ja estava avançada i que els enfrontaments directes ja havien començat, es pot dir que la "defensa" militar del Rosselló semblava en retard o, com a mínim, feble. Semblaria que la xarxa d'informadors, de militars i de civils al servei del rei de França no haguessin quallat encara al Rosselló el 1672. Alhora, es tracta d'una època en què les autoritats franceses continuaven més pendents d'un control interior que de conèixer tots els moviments dels espanyols¹⁸⁰.

La segona etapa que destaquem està plenament en relació amb les conseqüències militars i polítiques de la Guerra d'Holanda. Aquesta canvia les coses o, en tot cas, les precipita i les fa evolucionar.... Al punt de posar en acord la inversió monetària de les obres amb la monumentalitat que representa fortificar tota una frontera, és a dir crear una veritable frontera militar. Aquesta havia de defensar la nova província del Rosselló i feia constar la presa de consciència francesa del que representaven els Pirineus, com a doble barrera: "*on ne peut entrer qu'en passant le Pirennés ny tirer de subsistance que de Perpignan [...] à seize lieues de France*"¹⁸¹. Altrament, la inflexió de les conspiracions comportà el control de l'interior, sí, però cal saber què es preparava a fora, ja que resulta molt difícil tallar la comunicació entre els habitants de les dues bandes dels Pirineus. Donant un cop d'ull a les despeses de les obres, arribem a fer-nos una idea de la presa de consciència francesa d'aquesta frontera pirinenca arran de la Guerra d'Holanda, un lloc estratègic de pressió contra la monarquia hispànica en el moment de conflicte europeu. Així, si Lluís XIV havia atorgat per tot l'any 1672, 36.000 lliures per les fortificacions¹⁸², veiem seguint un quadre establert per Alain Ayats que les despeses passaren a ser de 182.000 lliures el 1673, cosa lògica si es té en compte l'inici de l'enfrontament directe entre els dos regnes. Però no podem amagar la sorpresa de veure que, un cop acabada la guerra, les despeses arriben a 524.365 lliures el 1679 i a 787.624 lliures el 1681¹⁸³. Aquestes xifres s'explicarien per la construcció de Montlluís principalment, però demostrarien una seriositat i un interès major de l'empresa de la política militar francesa al Rosselló pels anys posteriors a la Guerra d'Holanda. També, la tenacitat

¹⁸⁰ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.292-293. L'autor ens indica les xifres globals de l'exèrcit francès entre 1671 i 1673, augmentant de 40%, però assegura que el Rosselló segueix sent feble. També, cal tenir en compte el conflicte dels Angelets al Vallespir que atrau gran part de l'atenció de les autoritats; STEWART David, *Assimilation...*, p.49 (L'autor diu que en aquella època, els francesos empraven les seves forces militars per desmotivar les rebel·lions locals, tot posant grups de soldats a ciutats i pobles del Rosselló, sota la batuta del lloctinent); ADPO A12, *Ordonnance du Roy, pour reysterer les defences cy-devant faites, de ruïner ny endommager les Fortifications des Places Frontières & Avancées (Le Tellier)*, el 02/1675.

¹⁸¹ SHAT A1 563, peça 70, *Mémoire sur le Roussillon* (sense autor), 01/1677.

¹⁸² *Ibid.*, p.300

¹⁸³ *Ibid.*, pp.838-839 (Quadre amb les despeses de les obres des de 1661 fins 1682).

dels nous intendents –primer Beaulieu, després Trobat- semblen anar de la mà amb la voluntat política de la cort. Cal tenir en compte, a més a més, la negativa espanyola a intercanviar el Rosselló amb els Països Baixos, que Pau de la Fàbrega situa com a punt de no-retorn el 1677, tot i que hem trobat algun indici de possible tornada a la negociació als anys 1690, si més no d’una presa en compte de la idea com a nova sortida diplomàtica¹⁸⁴.

A finals de la Guerra d’Holanda, es feia necessari ocupar i ocultar qualsevol esquadra possible d’entrada als espanyols. Per això, des de reparacions fins a instal·lacions militars en llocs inusitats havien de servir urgentment a la defensa de la província, com ho mostra que la base militar del mariscal de Navailles s’estava a l’abadia de Sant Miquel de Cuixà¹⁸⁵. Però sens dubte, l’element que simbolitzà més que cap altre la voluntat francesa de conservar –via defensa- el Rosselló, va ser la recerca d’un indret estratègic al Pirineu on instal·lar una mena de barrera infranquejable de control militar, comercial i humà, com fou Montlluís. Ramon Trobat, com a bon coneixedor del país i capaç de negociar amb els habitants per tal d’esbrinar tots els detalls logístics de la zona, s’encarregà el 1678 d’ocultar els terrenys de la Cerdanya a fi d’instal·lar una vila-aquarterament militar. Un dels primers punts atraients fou la vall de Querol, on es comptava construir-hi a partir de l’estiu següent –concretament a la Tor de Querol-¹⁸⁶. Trobat dedicà part dels mesos de setembre i octubre a estudiar aquesta possibilitat, com a via d’aire a la població cerdana que sempre havia de suportar les anades i vingudes dels soldats –estarien restringits i alimentats gràcies a les riqueses del lloc sense haver d’oprimir els habitants- i com a control militar però també comercial –de la sal que provenia de Cardona en direcció nord-. Alhora, a més a més de cobrir la Cerdanya “francesa” des d’un lloc geoestratègic, Trobat hi veia l’avantatge d’estar situat a un quart de llegua de Puigcerdà¹⁸⁷. Però, semblaria que no tothom hi estava d’acord i no s’acabava de trobar el lloc idoni per fortificar i fer-hi una plaça forta. L’interès francès per trobar aquest indret a la Cerdanya era molt gran, no només per defendre el seu territori cerdà o rossellonès de les entrades de l’exèrcit hispànic, sinó també per fer més difícil qualsevol actuació espanyola al Llenguadoc. La dificultat es trobava principalment en posar d’acord els representants francesos a la zona, com demostra

¹⁸⁴ LA FÀBREGA Pau de, *L’oferiment de retrocessió del Rosselló a Espanya (1668-1677)*, ed. Dalmau, Barcelona, 1994, 64p; AMAE, CP, Espagne, vol.77, f°5r, *Instruction du Sr. Duval*, 01/04/1697: es tracta d’un extens memorial que exposa els temes de la successió d’Espanya i de l’intercanvi Rosselló-Països Baixos espanyols. Creiem que reprèn idees escrites a la dècada dels 70 i no estem segurs que el tema del Rosselló hagi estat reescrit de nou en aquell moment, però sí està clar que els papers de l’intercanvi tornaven a estar sobre la taula el 1697. De fet, la qüestió de les terres hispàniques al nord d’Europa no es va cloure fins el tractat d’Utrecht (1713).

¹⁸⁵ SHAT A1 613, peça 155, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 25/08/1678. Justifica l’assentament de Navailles a Sant Miquel per la seva proximitat a Vilafranca, així com de la Cerdanya: l’abadia era un punt militar estratègic per Beaulieu.

¹⁸⁶ SHAT A1 611, peça 117, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Llivia el 01/09/1678.

¹⁸⁷ SHAT A1 611, peça 122, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Llivia el 14/09/1678 i SHAT A1 611, peça 133, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Llivia el 26/09/1678.

l'enfrontament teòric entre Navailles –que només veia convenient un petit fortí- i La Mothe – que preveia un enorme projecte militar-¹⁸⁸. Es pot dir que no fou fins a l'intent de proposta de Louvois a Beaulieu, sobre un projecte del cardenal de Bonsy, per fer la fortificació a Puigvalador, que es començà a entreveure la possibilitat del coll de la Perxa. En efecte, Beaulieu respongué al secretari d'Estat que la idea era interessant, però que ho seria encara més si aquesta obra militar fos a l'entrada de la Cerdanya¹⁸⁹. Caldrà però esperar la nova vinguda de Vauban, la primavera de 1679, per acabar de situar el lloc.

L'elecció final de Montlluís per part de Vauban ens ve relatada per Alain Ayats, que cita el treball de mestratge de M.-A. Paillissé sobre Montlluís, on s'observen les justificacions de l'enginyer del rei, entre les quals una de curiosa sobre el clima:

*“un hair un peu froid a la veritté, Mais sy sain que les habitans mont dit estre ordinaire de vivre des 80 ou 90 jusques a 100 ans, Les hommes y sont tres bien proportionné dans leurs taille, et tous ont la jambe bien faite, les dents blanches, les yeux vifs, de l'esprit et entendant a demy mot ce qu'on leur veut dire, du surplus un peü pendars et gentz a escoupetter leurs ennemys sans beaucoup de façon.”*¹⁹⁰

Aquesta anècdota proto-romàntica de Vauban ens ve a mostrar que tots els arguments són bons. I és que calia escollir entre una de les sis propostes de projecte establertes a la Cerdanya. D'entre la plana de Medes (prop de Puigcerdà), el Querol, Sallagosa, Egadona, la Llaguna i els Vilars d'Ovansa, Vauban descarta tots els indrets excepte la darrera opció. Les raons? Respectivament, una per ser massa a prop de Puigcerdà, l'altre per ser una vall massa estreta, una tercera per ser massa còmoda pel setge dels enemics, la quarta per manca d'aigua i la Llaguna perquè era massa sovint sota la neu. Per tant, la situació d'Ovansa semblà la millor opció per Vauban, que hi veia un lloc estratègic des d'on es podia controlar l'entrada al Conflent i les vingudes de la Cerdanya¹⁹¹. Gairebé al mateix temps que Vauban proporcionava els plànols de la construcció a Louvois, Trobat intuïa la necessitat de recolzar el projecte i accelerar-lo si calia. Establí uns memorials on justificava l'emplaçament –segurament seguint els mots de Vauban-: la idoneïtat de la situació, pel que fa a l'estratègia militar, però també

¹⁸⁸ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.636

¹⁸⁹ SHAT A1 614, peça 6, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 02/10/1678.

¹⁹⁰ AYATS Alain, *Louis XIV...*, pp.660-663. PAILLISSÉ M.-A., *Mont-Louis place forte et nouvelle (1679-1740)*, Mémoire de maîtrise, Université Paul-Valéry, Montpellier, 1982, p.14

Vauban es va desplaçar diverses vegades al Rosselló. A l'ocasió de la construcció de Montlluís, estigué entre el 17 de març i el 6 de maig de 1679 i una segona vegada entre el 16 i el 24 de maig de 1680 juntament amb Louvois.

¹⁹¹ HACHON Georges, *Vauban et le Roussillon*, Association des Amis de la Maison Vauban, Clamecy, 1991, pp.51-52.

per les comoditats de les quals podia gaudir com ara materials, subsistències o la facilitat de portar el canó¹⁹². Citem part de la seva justificació:

“[la plaça] est dans la Cerdagne, hors de tous les deffilés du Col de la perche, Et dans un poste duquel les troupes du Roy peuvent marcher en bataille par toute la Cerdagne, Je croy que quand cette place seroit plus a la veüe de Puisserda; Elle auroit peu mettre mieux a couvert quelques villages de la Cerdagne qui sont a l’obéissance du Roy, Mais l’esloignement du desfilé du Col de la perche (qui est le seul passage par lequel nous pouvons aller en tout temps en Cerdagne), Sa Mté auroit esté obligée dy fer construire un fort, pour empescher que les Ennemis, entr[ent] rendant maistres de ce desfilé, ne nous empeschent la communication”¹⁹³

Alhora, Trobat escriu que se li ha encarregat la tasca d’organitzar els materials per a la construcció. Una de les seves primeres accions va ser recomanar que el ferro no sortís del país per conservar-lo per les obres:

“le fer a toujours esté réputé comme marchandise de Contrebande, Et que pour ceste sorte d’ouvrages nous en avons besoing d’une grande quantité, Et que le transport qu’on en fait en Espagne, peust en augmenter le prix”¹⁹⁴

De fet Trobat volia prohibir el comerç de ferro per aquelles dates amb el Principat, però – segons Ayats- també amb el Llenguadoc. Per aquesta raó se li va recomanar que era millor no prendre aquesta decisió, ja que podria ofegar econòmicament part de les fargues¹⁹⁵.

En tot cas, cal ressaltar l’atenció que porta l’encarregat de les obres, Trobat, a les matèries primes, cosa que no fa quan es tracta de les persones. Així, creu que és molt important la utilització de la natura per a la construcció de Montlluís, i que cal conservar els boscos així com les fargues de la Cerdanya. Explica que hi ha boscos que pertanyen al rei i d’altres a particulars, que seria interessant atreure’ls, com ja es feia amb els que treballaven el ferro i el carbó; tot i que d’altres havien avisat que si es consumia en excés això “rendroit presque tout le pays inhabitable faute de bois, que le désordre venoit de ce que les fermiers du domaine, et les propriétaires”¹⁹⁶. Resulta curiós veure aquesta presa de consciència d’ecologisme primitiu, que ben segur té una explicació en la subsistència econòmica de la zona. Ezequiel Giménez remarca les conseqüències de la tala massiva d’arbres per a les terres

¹⁹² SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 01/05/1679.

¹⁹³ Aquest extracte pertany a un text del 13 de maig, on escriu un altre memorial justificatiu a Louvois, molt similar a l’anterior: SHAT A1 648, peça 31, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 13/05/1679.

¹⁹⁴ SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat...*

¹⁹⁵ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.663

¹⁹⁶ SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat...*

d'interior i de muntanya. La necessitat hauria anat creixent des del segle XVI, donat que el litoral estava ja exhaust. Per això s'havia iniciat una regressió forestal al Pallars i a l'Urgell, arran de l'expansió i la consolidació dels imperis amb les correlatives necessitats armamentístiques i logístiques (des de naus fins a fortificacions, estris i materials diversos). Segons aquest autor, les pròpies Ordinacions de 1627 assimilarien ja els efectes dels excessos i abusos de l'espai forestal. Alhora, l'explotació recurrent i contínua dels boscos donà ofici a la gent que hi treballava¹⁹⁷. Tanmateix, els mateixos treballadors eren explotats com durant les obres de fortificació de la frontera. Amb aquestes idees volem destacar que tot sovint s'oblida l'efecte negatiu i la vinculació d'unes obres d'aquest caire amb la població autòctona. Si a l'explotació econòmica hi sumem l'aprofitament de la mà d'obra local, per bé que pagats segons Trobat, però “*estant important en ce pays pour y establir le bon ordre, de faire toutes choses avec beaucoup d'hautorité, particulièrement au Mont Louis*”¹⁹⁸, semblaria lògic que es produís un cert descontentament.

A més a més, a fi de poder instal·lar ràpidament aquesta macro-obra d'enginyeria militar, es va haver d'eliminar la petita població que hi vivia. Es tracta d'Ovansa o els Vilars d'Ovansa, un dels 33 pobles de la Cerdanya que van passar a França amb el tractat dels Pirineus; va ser enderrocat per fer-hi la fortalesa¹⁹⁹. De fet, va ser un procés llarg i conflictiu amb els habitants del lloc i dels voltants de Montlluís. De tal manera que, encara el 1683, s'estudiava quines cases calia encara abatre. Entre els mesos d'octubre i desembre d'aquell any, Louvois hagué de confirmar algunes accions en aquest sentit. Així, escrigué a Chaseron dient que havia encarregat a Trobat la tasca d'avisar als habitants del “*faubourg*” de Montlluís que tenien tres setmanes per establir-se dins la plaça, ja que les cases havien de ser demolides²⁰⁰. Dos dies després ordenà al mateix Chaseron de pujar amb tropes a Montlluís i aprofitar per vetllar en les obres, és a dir amb presència de forces militars²⁰¹. La veritat és que l'afer no fou senzill i creà un conflicte on s'hi barrejaren militars, autoritats destacades i la població, entre la qual algun home d'església. El 3 de novembre, Louvois parlà del conflicte al governador de la plaça, Durban, i imaginà altres problemes a la Cerdanya²⁰². D'alguna

¹⁹⁷ GIMÉNEZ RODRÍGUEZ Ezequiel, “Apunts sobre l'explotació forestal al Pallars durant el segle XVIII. La proletarització d'un ofici: els raiers”, *Collegats*, 6, 1993, pp.125-133; Una de les característiques pirinenques durant l'Antic Règim va ser el desenvolupament de les polítiques d'explotació de boscos, en relació als interessos de la plana, però també als del poder reial “*dans l'estructure de l'espace montagnard*” (FORNÉ José, “Échanges pyrénéens: esquisse d'une problématique de l'espace sous l'ancien régime”, *Les Français en Espagne à l'époque moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*, CNRS, París, 1990, pp.241-258).

¹⁹⁸ SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat*...

¹⁹⁹ BASSEDA Lluís, *Toponymie Historique de Catalogne Nord*, CREC-Universitat de Perpinyà, Revista Terra Nostra, 73-80, Prada, 1990, pp.534-535.

²⁰⁰ SHAT A1 697, peça 440, *Carta de Louvois a Chaseron*, a Versalles el 22/10/1683.

²⁰¹ SHAT A1 697, peça 509, *Carta de Louvois a Chaseron*, a Versalles el 25/10/1683.

²⁰² SHAT A1 698, peça 56, *Carta de Louvois a Durban*, a Versalles el 03/11/1683.

manera, el conflicte era obert amb la població, no només per l'expulsió de les cases, sinó per la lluita pel control del comerç, del món religiós i, en definitiva, per una nova frontera. Això es veu, per exemple, quan Trobat expulsà un religiós de la zona –fora del Rosselló- i Louvois aprovà l'expulsió del “*religieux de la Mercy qui vous a esté envoyé de Mont-Louis*”²⁰³. Un altre cas fou l'ordre donada per Durban als batlles i cònsols de Bolquera i altres viles obligant-los a passar palla i farratge per la subsistència dels cavalls dels oficials d'infanteria. La reacció local fou molt dolenta i creà malestar, ja que es veia venir que la presència de Montlluís havia de ser una ferida oberta a nivell econòmic. Louvois se n'adonà i impedí al governador de Montlluís de donar cap més ordre en aquest sentit. És més, li ordenà de prendre uns quants soldats amb ell i d'anar a batre els camps²⁰⁴. Tanmateix, la importància que el rei acordà a l'harmonia entre soldats i població en el cas de les subsistències, no es confirmà en d'altres àmbits i, finalment, les destruccions de les cases adossades a la plaça forta de Montlluís van ser enderrocades seguint una darrera ordre de Louvois a Trobat²⁰⁵.

L'inici de les obres de Montlluís, el mes de juny de 1679, va significar un cúmul d'acords amb “empresaris” de tot tipus que subvencionarien i resoldrien el problema del subministrament de materials i altres elements necessaris per les obres. Al capdavant dels acords hi trobem Trobat i a finals del mes de juny, 700 homes treballaven ja a la construcció²⁰⁶. El viatge del mateix Louvois al Rosselló el 1680 remarcava la importància de les obres i el veritable interès de les autoritats de Versalles en la qualitat dels treballs, per assegurar una bona conservació de la província a França. El fet és que d'aquest viatge es desprèn una modificació en els projectes de Vauban per Montlluís, principalment per una qüestió de pressupost. Una vegada dictades les noves directrius, els treballs s'intensifiquen sota un control exhaustiu de les despeses econòmiques²⁰⁷. S'obren camins, es netegen àrees concretes i se'n bloquegen d'altres. Aquesta metamorfosi de l'espai entrava dins la concepció de la defensa militar francesa. Així, no tot es concentrava en la plaça forta, sinó que era important dominar físicament i mentalment tot el país on s'assentaven²⁰⁸. Els habitants patiren

²⁰³ SHAT A1 698, peça 65, *Carta de Louvois a Chaseron*, a Versalles el 03/11/1683.

²⁰⁴ SHAT A1 698, peça 260, *Carta de Louvois a Durban*, a Versalles el 12/11/1683.

²⁰⁵ SHAT A1 698, peça 219, *Carta de Louvois a Trobat*, a Versalles el 11/12/1683; Per fer-nos una idea de l'evolució del lloc, veiem com, vers 1695, Montlluís tenia uns 11 caps de família, mentre que a la Cabanassa - just al costat- hi havien 22 propietaris. Un dels indrets més habitats, a banda de Perpinyà, era Ceret on hi havia uns 422 caps de família i unes 234 cases (BATLLE Monica i GUAL Ramon, « *Fogatges* » *Catalans. Capcir-Cerdanya-Conflent-Rosselló-Vallespir (Recensements du XIe au XXe siècle)*, Terra Nostra, 11, Prada, 1973, pp.35-37). Evidentment, aquestes dades no prenen en compte la presència de les tropes i els aquarteraments.

²⁰⁶ AYATS Alain, *Louis XIV...*, pp.690-691.

²⁰⁷ *Ibid.*, pp.756-761.

²⁰⁸ SHAT A1 670, peça 28 (?), *Carta de Trobat a Louvois*, a Montlluís el 19/09/1681. Ordena també als pobles a mantenir en bon estat els camins, a partir d'aquell moment, per permetre el passatge urgent dels soldats. Alhora, Trobat calcula les distàncies entre les viles, i la que les separa també de la frontera així com de les places militars

així directament els efectes de les construccions. Com diu Jean-François Pernet, els enfrontaments a aquestes alçades deixen de ser exclusivament militars i *“les habitants ne sont pas seulement contraints au logement des hommes de guerre, ils doivent aussi des corvées de charrois de terre pour entretenir et perfectionner l’outil défensif”*²⁰⁹.

Les obres cessen el 27 d’octubre de 1681. Tot i que resten algunes coses per fer, Trobat assegura que la plaça està absolutament enllestida per iniciar qualsevol tasca defensiva²¹⁰. La presència de Montlluís a la Cerdanya simbolitza l’existència d’una frontera i la pèrdua de llibertats locals. Si bé, la plaça serví perfectament d’ull controlador cap a l’interior, és evident que fou una plaça giratòria important per a les campanyes bèl·liques. Fins i tot, la qualitat de la construcció feia que les reparacions, les millores o les actualitzacions no fossin més que això, ja que els espanyols no aconseguiren destruir-la²¹¹. Finalment, un memorial del duc de Noailles del 1689, posava en evidència les mancances, però també els punts a favor de les fortificacions fetes durant els darrers vint anys al Rosselló, així com les que restarien per fer. Sobre Perpinyà, parla de revestir les gorges de la vila nova. Pel que fa a altres places: a Cotlliure, caldria una porta de comunicació entre el castell i la vila –necessària en cas de setge- i un magatzem resistent als atacs de bomba; a Bellaguarda, caldria augmentar els allotjaments i revestir de totxanes el costat dels atacs de manera a evitar un setge, ja que *“c’est la teste et l’en[-] du pays pour empêcher les courses des ennemis dans le Roussillon, en gardant les passages”*; i Montlluís, només cal anar poc a poc conservant-la. De fet, Noailles es mostrava preocupat sobretot per si els espanyols entraven al Rosselló en aquell moment, ja que els resultaria relativament fàcil apoderar-se dels pobles²¹². La política prioritària de Noailles, com a autoritat francesa, al principi d’aquella nova guerra, seguia doncs sent la guerra defensiva al Rosselló –la qual cosa contrastava amb els plans de Trobat, tot i que coincidien en la prudència-. Sigui com sigui, la malla defensiva i de fortificacions dels Comtats al Pirineu no tenia ja res a veure amb la que existia vint anys enrere.

més properes. Aquesta meticulositat l’expliquem en el capítol III- 2: SHAT A1 670, peça 32 (?), *Carta de Trobat a Louvois*, a Montlluís el 26/09/1681.

²⁰⁹ PERNOT Jean-François, “Guerre de siège et places fortes”, *Guerre et pouvoir en Europe au XVIIe siècle*, H. Veyrier, Kronos, Saint-Etienne, 1991, pp.129-150. (p.132)

²¹⁰ SHAT A1 670, peça 70, *Carta de Trobat a Louvois*, a Montlluís el 19/09/1681. Trobat atorga en aquell moment les claus de la nova vila –militar- a M. de Durban. L’exterior estaria perfecte, només l’interior mancava de certs treballs. Però ja pot emprar-se per a la nova campanya.

²¹¹ SHAT A1 901, peça 58, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 20/09/1689. L’intendent anuncia els treballs de re-fortificació de Montlluís per l’any següent i una visita seva per examinar-ho de 8 o 9 dies.

²¹² SHAT A1 901, peça 81, *Mémoire de M. le Duc de Noailles contenant ses réflexions sur les travaux que l’on propose de fer aux places du Roussillon en 1690*, el 20/09/1689. Trobat deixava clar el 1679 que una de les novetats de Montlluís era que tenia capacitat per acollir no només els soldats sinó també els fusters i tota mena d’artesans necessaris per a qualsevol reparació: SHAT A1 648, peça 34, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 27/05/1679.

Aquesta xarxa defensiva, encapçalada per Montlluís, era recolzada per altres fortificacions, exercint de places-fronteres. Seria el cas de Prats de Molló, que cobria l'espai del coll d'Ares cap a Camprodon d'una banda, i cap el Vallespir i Vilafranca de l'altra. Trobat deia de Prats de Molló el 1679:

“Oltre cella, la ville de Prats de Mollion, est une des plus jolies de tout le Roussillon, après Perpignan, et où sa majesté pourroit en cas de besoing tenir son corps de troupes d'infanterie et beaucoup de cavalerie [...]”.²¹³

També, hi ha el cas de Vilafranca de Conflent, que faria de tampó entre el Conflent i la plana i també de segona defensa amb la Cerdanya. Alhora, les bases marítimes, principalment Cotlliure, cobrien una segona frontera com era la del Mediterrani. L'altre gran centre militar seria Perpinyà com a capital. Aquesta esdevingué un enorme magatzem des d'on s'avituellaven els exèrcits en campanya i les noves places fortes a la frontera militar, a mar o muntanya. El canvi físic de la Fidelíssima, a part del projecte estel·lar de Vauban, fou la vila nova –“*villeneuve*”– projectada gairebé pel mateix Ramon Trobat. Aquesta novetat no deixà d'anar acompanyada de polèmica i conflicte. El més important per Trobat era realitzar la unió entre la vila nova i la vila vella davant les directives que arribaven des de París, que eren tancar la vila nova amb una muralla, contràriament a una unió com ja havia proposat Vauban en el seu dia, per manca de diners. Trobat justificava aquesta necessitat per una major seguretat dels habitants que ja s'havien manifestat contra la possibilitat de restar aïllats. Segons ell, *“l'on pourroit mettre les ouvrages de la ville hors de la crainte d'estre insultés, et prévenir par ce moyen un désordre”*. L'advocat del Consell Sobirà recomanava també deixar-hi 1500 homes per defensar Perpinyà en cas que les tropes enemigues entressin al Rosselló²¹⁴.

En definitiva, l'estratègia militar francesa a la Cerdanya deixà de ser una anada i vinguda de soldats segons les necessitats, per a apostar per una presència contínua i controlar així els enemics i també el país des de l'interior²¹⁵. En diverses cartes internes es veu com la desconfiança respecte la població mateixa dels Comtats era una de les principals preocupacions. Així, Ramon Trobat escrivia a Louvois que *“des dits habitants de long temps on ne peut pas confier”*, perquè coneixia l'animadversió de la gent de la Cerdanya pels francesos: *“en paix ce mesme pays qui est au Roy, reste tousjours plus a la devotion d'Espagne, que a celle de Sa Majesté pour raison de la place de Puissarda; que les ennemis*

²¹³ SHAT A1 648, peça 34, *Carta de Trobat...*

²¹⁴ SHAT A1 901, peça 82, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 07/10/1689.

²¹⁵ Aquesta idea del control interior també va ser edificada pel cantó espanyol, com es veu amb el reconeixement que la presència de l'exèrcit al Principat havia de servir per defensar-se dels francesos i, alhora, per controlar la població: ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.109 (cita la consulta feta pel Consell de Guerra: AGS, GA, 16-I-1690, leg.2826, on s'explica el perquè del reforç de l'exèrcit per *“asegurar aquella provincia a todas luces”* davant dels “[h]umores en Cataluña”).

ne manqueront pas de restablir”²¹⁶. Un assentament que, un cop més, semblaria demostrar la recerca de l’efectivitat ofensiva amb la millor defensa i l’interès creixent de guardar el territori cerdà, doncs rossellonès, com a francès. I és que amb el projecte de Montlluís es tractava de crear una enorme plaça militar amb efectes “positius” pels interessos francesos, entre els militars hispànics i també entre la població rossellonesa. La comunicació entre el Conflent i la Cerdanya requeria llavors el vist-i-plau dels militars.

La primera certificació de l’assentament francès al Rosselló seria més aquesta mesurada i calculada política de fortificacions que no pas el canvi de nom d’unes institucions que tanmateix seguien a mans de catalans. Les costoses construccions no només podien representar un element físic (fortins, muralles, llocs militars estratègics, proteccions militars de les viles), sinó que també manifestaven elements socials, comercials i mentals -si s’escau també de caire cultural-. Els assumptes militars d’aquesta mena afecten la població i creen barreres. És, doncs, un exemple més que les guerres –les fortificacions són un derivat primigeni d’elles- provoquen reaccions polítiques i, en conseqüència, tenen una influència directa i transversal sobre les societats. La teoria que emetem sobre dues èpoques en la política fortificadora i de defensa al Rosselló coincideix en certa manera amb la teoria d’Alain Ayats. Per ell es produeix un canvi radical directament en el paper estratègic del Rosselló per França a partir de 1674 i les places deixen de tenir una vocació defensiva per tenir una utilitat ofensiva. L’autor ho qualifica de “defensa ofensiva”²¹⁷. En tot cas, la feina feta pels enginyers francesos als anys 1670, permetrà a l’exèrcit del rei de França de tenir gairebé sempre un peu al Principat i de subsistir-hi molts hiverns, alleugerint així les càrregues als rossellonesos. D’això se n’ocupà amb finesa Ramon Trobat, que per no deixar-se sorprendre, encara i gaudir d’una posició de força, alertava Louvois de no descuidar el manteniment de les places. La utilitat de les places de la frontera havia de ser poder atacar i seguir defensant-se:

“Le pays n’a d’autres forces que celles que Sa Majté. y envoie, Et je crois qu’il est de son service de tenir toujours les places, et particulièrement celles qui sont les plus frontières, non seulement bien garnies, mais encore en estat de pouvoir incommoder les ennemis, et d’empescher les courses qu’ils pourroient faire dans le pays [...] Bellegarde est la plus exposé[e] et celle qui incommode le plus aux ennemis de tous le Roussillon”.²¹⁸

En tot cas, la força militar de la infraestructura francesa i de la seva logística de guerra va permetre al rei de França de crear poc a poc una sola frontera militar al Pirineu català, és a dir,

²¹⁶ SHAT A1 611, peça 122, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Llívia el 14/09/1678

²¹⁷ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.831

²¹⁸ SHAT A1 901, peça 15, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 16/08/1689.

eliminar sempre que poguessin les construccions militars espanyoles i fer que només hi hagués una presència física notable, la francesa. Així, les entrades recurrents de les tropes franceses a la Cerdanya o a Camprodon no servien només per extreure'n beneficis materials, sinó per enderrocar fortaleses, fer malbé fortificacions i material i endarrerir possibles treballs. Això és citat regularment per Trobat o pel governador, el duc de Noailles, com quan en el moment de demolir Camprodon i pensant en la resta de fortaleses hispàniques amenaçades per ells, aquest últim deia que la idea era “*osté aux Espagnols le plus riche pays de la Catalogne qui sont ces montagnes*”²¹⁹. La lluita pel control de la “frontera” mostra encara un buit en la delimitació i una voluntat de control militar per tenir peu sobre el Principat.

L'efecte col·lateral de les fortificacions i de l'assentament militar al Pirineu és el control dels camins: és a dir, una mutació del comerç, dels intercanvis humans (matrimonis, festes) i un augment del contraban. Es tracta a la vegada d'una conseqüència de la política militar sobre el control fronterer. En serien un exemple aclaridor les mateixes fortificacions, l'acumulació creixent de soldats i guarnicions, els grups de soldats recaptadors de la gabella al Vallespir i a altres zones de la muntanya. Tanmateix, cal dir que amb les fortificacions es desenvolupà tot un comerç interior –en relació amb totes les obres militars sobretot²²⁰–, creant una dependència econòmica amb el temps, i es donà alè a un nou comerç amb l'antic regne de França: es promogueren els intercanvis amb el Llenguadoc i es prohibiren els del Principat. Els canvis jurídics i institucionals vingueren acompanyats d'altres que tocaren més directament la població –rural i comerciant– que les elits: el fisc i les noves taxes duaneres, en un moment en el qual Lluís XIV necessità continus ingressos per a pagar l'exèrcit i, per tant, en un moment de multiplicació i diversificació dels impostos²²¹.

1.3- El manteniment dels antics límits? De la idea d'annexió a la d'assimilació

Els límits de Catalunya, formant-hi part política encara el Rosselló, se situaven el 1640 a les Corberes, una petita cadena muntanyenca que separava la plana catalana del Llenguadoc –just a l'indret de l'actual departament de l'Aude–. Les manifestacions d'una part de la historiografia francesa favorable a la idea de les fronteres naturals han minimitzat durant anys

²¹⁹ SHAT A1 901, peça 23, *Carta de Noailles a Louvois*, a prop de Camprodon el 23/08/1689.

²²⁰ PERNOT Jean-François, “Guerre...” (p.132) L'autor opina que es crea tot un equilibri intern entre civils i militars del fet de les reserves, municions i altres materials.

²²¹ GOUBERT Pierre, *Louis XIV et vingt millions de Français*, Hachette-Pluriel [edició de 1997], París, pp.246-257.

la capacitat de les Corberes de ser frontera alhora que emfatitzaven la dels Pirineus²²². També, resultaria equívoca la interpretació contemporània en parlar de la frontera, ja que, ben segur, cap no ho ha estat de manera contínua des d'èpoques remotes. Certament, aquest massís no és precisament molt elevat, no obstant això, caldria fer una anàlisi més profunda dels elements que conformen una frontera, que són molts més a part del purament físic²²³.

A més de l'elaboració d'una frontera dita militar, al Pirineu, es podrien valorar un segon i un tercer espais fronterers: per una banda, la frontera del Llenguadoc, que s'anava diluint paral·lelament al creixent interès francès pel Rosselló, però que seguia existint i mantenint-se; i, per una altra, la marítima, que tot sovint es oblidada pels historiadors. La historiografia rossellonesa ha reconstruït durant anys el patiment d'una província que, tot i ser ja francesa, seguia essent considerada "estrangera" i, per tant, pagant encara taxes de frontera amb el Llenguadoc a més de les que s'havien de pagar amb el regne d'Espanya a conseqüència de la separació. Des d'un bon inici, doncs, no s'integrà plenament el Rosselló a la corona. Per la seva banda, l'historiador Gilbert Larguier remarca l'existència d'una tercera frontera, situada a la costa, i accepta la realitat de la frontera llenguadociana²²⁴. Tot sigui dit, en un document de principis del segle XVIII, es comenta també aquesta mateixa idea d'haver posat en lloc una "*frontière de mer*" al Rosselló, que completaria el "*projet de défensive sur la frontière du Roussillon*"²²⁵. Cotlliure i Port-Vendres esdevingueren llavors una avantguarda fronterera sobre el mar. Però, l'adaptació d'aquestes viles de mar en places fortes tingué com a conseqüència els canvis arquitecturals i les confrontacions socials que ja hem vist²²⁶. Finalment, els francesos pensaven tenir ben protegida la província gràcies a la instal·lació de vuit places fortes (fins 1681), dues viles marítimes de protecció i al voltant d'uns quinze-mil homes²²⁷.

²²² VIDAL DE LA BLACHE Paul, *Tableau de la géographie de la France*, La Table Ronde, París, 1994, pp.507-511 (Aquest autor esgrimia, a principis del segle XX i a contracorrent de la resta de la historiografia francesa, un rebuig de la teoria de les « fronteres naturals », fins al punt de ridiculitzar el pas pirinenc entre el Rosselló i l'Empordà a les Alberes. Tanmateix, el conjunt del seu treball venia a demostrar que la formació de França s'havia fet des del nord i amb poca participació de les terres del sud i el Mediterrani).

²²³ Les contribucions polítiques i ideològiques de Pèire de Marca van marcar la política territorial de França durant dècades i va ser el punt de partida en l'arrelament de la idea popular de les "fronteres naturals": AMAE, CP, Espagne, 27, *Memoire pour les limites de Catalogne [M. de Marca]*, el 28/09/1647, ffº 331-344; Cf. capítol IV-3.3; Per una crítica de la interpretació historiogràfica de la frontera del Rosselló, veure: "Les vegueries del Rosselló-Vallespir i el Conflent-Capcir dins les monarquies pluriestatals (segles XIII-XVII)", *De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, Editorial Afers, Recerca i pensament, 14, Catarroja-Barcelona, 2002, pp.35-54.

²²⁴ LARGUIER Gilbert, "Trois frontières pour une province (la province du Roussillon, XVIIe-XVIIIe siècles)", *II Congrès d'Història dels Pirineus*, 1998 [en premsa].

²²⁵ ADPO 1J 266. Es tracta d'un memorial fet a Perpinyà el 1707, on es fa una explicació històrica del Rosselló i on es descriuen els plànols de les fronteres des de 1660.

²²⁶ SALA, *Dieu...*, pp.41-42

²²⁷ ADPO 1J 266

Això posaria de relleu el tancament progressiu de l'economia rossellonesa. Alhora el Rosselló es convertí en una província de França que tot i guardar el caràcter de “reputada estrangera”, hagué de fer front a la introducció de nous impostos²²⁸. Tanmateix, no fou una política erigida específicament contra el Rosselló, sinó que era una pràctica comuna que el rei de França exercia amb aquelles províncies que anava conquerint i annexant al seu regne, per raons de seguretat i vigilància. És sorprenent, doncs, trobar encara textos entre el 1679 i el 1683 que indiquen la intenció dels francesos de seguir mantenint viva la fortalesa de Perillós – a prop d'Òpol-, que ja per aquella època estava molt danyada. La qüestió és arribar a saber si aquest manteniment era degut a una voluntat de defensa a la part posterior del país, a una defensa del Llenguadoc –via oberta cap al cor del regne de França²²⁹- o perquè no hi havia una certesa suficient en la mentalitat gal·la de conservar el Rosselló de manera definitiva²³⁰. Per tant, es mantindria encara la frontera al nord i per què? Podem deduir que la idea de les tres fronteres del Rosselló –simbolitzades per Montlluís, Cotlliure i Salses/Perillós- era una realitat, per l'evolució política i militar, però també un drama a nivell humà i comercial. Es desenvolupa la conservació màxima del Rosselló, introduint-hi tots tipus d'elements militars, des d'immòbils –fortificacions- fins a itinerants –soldats, representats de les autoritats-, a la vegada que es perden “llibertats” i s'ofega econòmicament la província, ja que la possibilitat d'un nou comerç amb el Llenguadoc, volgut o no per la població, no és més que un miratge encara en aquell moment.

L'evolució de la política francesa, pel que fa a la frontera rossellonesa amb el Principat, indica una transformació de concepte defensiu cap a “defensa ofensiva”, sempre segons les paraules d'Ayats. Creiem que d'alguna manera això és cert, però aquest historiador finalitza la seva investigació el 1681, data a la qual s'acaba Montlluís i es nomena a Ramon Trobat com a intendent. Estem en mesura d'afirmar que a partir d'aquell moment, els objectius personals del nou intendent, els estris militars dels que disposava i podia disposar el rei de França, així com la política agressiva d'aquest últim arreu d'Europa, transformà qualsevol teoria de construcció defensiva en política ofensiva o d'amenaça fronterera. Si a cada campanya l'exèrcit francès hagués estat aturat al seu territori es podria parlar efectivament de “defensa agressiva”, però no fou el cas, ja que Trobat el feia passar part dels

²²⁸ DUBOST Jean-François i SAHLINS Peter, *Et si on faisait payer les étrangers? Louis XIV. Les immigrés et quelques autres*, Flammarion, París, 1999, 475p.

²²⁹ SHAT A1 901, peça 71, *Carta de M. de Langalerie a Louvois*, a Illa el 29/09/1689. Langalerie adverteix de la importància del Rosselló per evitar qualsevol atac espanyol al Llenguadoc: una particular visió militar que converteix el Rosselló en coixí del regne de França.

²³⁰ SHAT A1 648, peça 34, *Carta de Trobat...* Trobat indicava el maig de 1679 la possibilitat de fer futures reparacions al fort de Perillós; Per la seva banda, Louvois plantejava a Chaseron la possibilitat de deixar estar el castell de Perillós fins a que la torre de guarda no fos perfectament refeta i la seva intenció d'instal·lar-hi una guarnició fixa: SHAT A1 698, peça 65, *Carta de Louvois a Chaseron*, a Versalles el 03/11/1683.

hiverns a terres empordaneses i l'objectiu d'entrar per conquerir el Principat era gairebé un fet. Per tant, la política francesa a Catalunya transgredí l'esperit de l'obra de Vauban, que havia apostat per una protecció global del regne de França a base de defenses modernes i imponents. Així es manifestava ell amb desídia, a la dècada dels anys 1690, quan França ja havia emprat aquesta xarxa defensiva com a punt de partida de noves conquestes: *“toutes les ambitions de la France doivent se renfermer entre le sommet des Alpes et des Pyrénées, des Suisses et des deux mers; c'est là où elle doit se proposer d'établir ses bornes par les voies légitimes selon le temps et les occasions”*²³¹. Vauban apostava així per la pau amb aquestes construccions, que no havien de tenir altre efecte amb els països veïns que el que tenen els espantaocells als camps. Seria així com entre 1695 i 1707, Boisguilbert i Vauban van provar en diverses ocasions de convèncer el monarca que aquesta política portaria el país cap a la ruïna i al patiment del poble menut. La resposta del rei va ser clara: el primer va ser condemnat a sis mesos d'exili per la seva gosadia i, el segon, va morir apartat de qualsevol funció²³². Amb això volem remarcar la idea de Nicole Ferrier-Caverivière segons la qual Lluís XIV, amant de la guerra com és ben sabut, veia en l'acumulació d'habitants –per tant de pobles- al si mateix del regne, la força de l'Estat²³³. Per això, no hi havia lloc per una política exclusivament defensiva i, a la vegada, calia anar absorbint totes aquestes noves poblacions o pobles. Tanmateix, s'assimila massa sovint la figura i l'obra de Vauban a la política bèl·lica del monarca. Per tant, Robert Muchembled tenia molta raó quan comparava l'obra de Vauban o de Colbert amb la realitat que envoltava l'absolutisme “militar” i polític de França en aquells temps: *“[...] le pré-carré de Vauban ne fait que définir en termes militaires la logique partout à l'oeuvre du centre dominant qui organise les périphéries, développe ses liens avec elles, les ferme à l'influence extérieure, comme le fait également le colbertisme en matière économique”*²³⁴. S'havia aconseguit crear el que Joël Cornette qualifica de creació de “dues Frances” arran de l'obra de Vauban i la política de Lluís XIV: la França de les fronteres i litoral –amb places fortes noves i velles viles recuperades- i la França interior, que descobreix un espai civil²³⁵.

²³¹ Extracte de les memòries polítiques de Vauban (1693, p.492), citat a: FERRIER-CAVERIVIÈRE Nicole, “La guerre dans la littérature française de 1672 à 1715”, *Guerre et pouvoir en Europe au XVIIe siècle*, H. Veyrier, Kronos, Saint-Etienne, 1991, pp.105-128. (p.121)

²³² *Ibid.*, p.121

²³³ *Ibid.*, p.118-121. La desmesura en la literatura augmentava paral·lelament a la visió de guerra sistemàtica de Lluís XIV. Es tractava d'un desfasament entre els escrits (favorables a la imatge d'un rei somiat, amb la seva consegüent política militar) i la realitat. Per exemple, la Lliga d'Augsburg fou dibuixada com una aliança impotent.

²³⁴ MUCHEMBLED Robert, *Le temps des supplices. De l'obéissance sous les rois absolus. XVe-XVIIIe siècles*, Armand Colin, París, 1992, pp.188-189.

²³⁵ CORNETTE Joël, *Le roi de guerre. Essai sur la souveraineté dans la France du Grand Siècle*, Editions Payot & Rivages, Petite Bibliothèque Payot, París, 2000, p.43

Així és com es podria entendre la relació d'idees que lliga el Rosselló, d'un cantó, a estar amb un peu i mig fora del regne, i d'un altre, a ser integrat econòmicament i socialment a França. Si bé doncs, el Rosselló es manté "país estranger", la idea de frontera natural aporta a les autoritats franceses un estri de neo-protecció respecte a la monarquia hispànica. L'evolució en la política de fortificacions, el rebuig a l'intercanvi amb els Països Baixos espanyols, l'enfortiment polític i militar de França i l'afebliment castellà, l'activitat de persones interessades en actuar al Principat i guardar el Rosselló, foren unes de les raons per les quals es desprèn un interès evolutiu del regne de França pel Rosselló. Malgrat tot, com que aquestes polítiques no van ser sistemàtiques des del 1659, no es pot dir que existís en els anys següents la frontera i el sentiment d'integració a França. Abans d'analitzar el fons de les polítiques franceses més cabdals i els seus efectes, veiem què n'ha opinat fins ara la historiografia. La gran controvèrsia se situa a dos nivells: el primer, saber si els francesos volien integrar des d'un primer moment el Rosselló; el segon, conèixer millor la diferència i la realitat del que es va iniciar, entre la idea d'assimilació i la d'integració.

Tanmateix, la millor visió sobre l'assimilació del Rosselló a França la tenim en la dicotomia poble menut – elit: els primers acaten, els segons actuen; els primers es revolten, els segons compleixen el deure a canvi d'un premi. Sembla evident que per parlar d'assimilació calen dècades senceres, una *longue durée* i poder observar l'evolució en tots els àmbits de la societat. Si acceptem parlar d'assimilació, només ho podem fer de certes elits catalanes que accepten l'educació i les vies de promoció de França. Resulta més complicat afirmar-ho per la resta, ja que de manera voluntària no hi ha cap indicatiu d'assimilació, en canvi, s'hauria d'entrar a veure si les repercussions indirectes són sinònim d'assimilació. D'alguna manera, però, si volem tenir una visió general, hem d'esperar a analitzar tots els trets de la política francesa i les conseqüències tangibles. Però, creiem que no són vàlides ni les exageracions que atribueixen al període d'annexió una voluntat d'integració total, ni les que neguen qualsevol voluntat francesa d'alienació i assimilació a llurs mètodes.

Per últim, ens podríem preguntar si el manteniment dels antics límits i la progressiva integració militar del Rosselló a l'esfera francesa plantejarien per si sols la idea d'una annexió o una assimilació. Creiem que es pot veure la intenció, però cal una anàlisi dels límits i objectius de la política emprada i, evidentment, l'afectació popular. El que resulta molt important és la visió exterior que se'n té. És a dir, per molt que es provi d'alienar poblacions o d'introduir costums, si la comunitat internacional –europea en aquest cas- no suggereix l'existència d'una veritable annexió, aquesta resta dubtosa. Ara bé, si tercers països,

antigament més o menys implicats, es despreocupen del que s'està realitzant a terres rosselloneses, semblaria més factible que l'objectiu polític és complís. Dependria només de la força d'aquesta política integradora, si només s'ocupa d'atreure's els dirigents i les famílies notables, i alhora deixa de banda una actuació cultural sobre el resta de la població. Pel que fa als límits físics que separen pobles i modifiquen actituds comercials i militars, cal anar, una vegada més, més enllà del concepte de frontera i analitzar l'avenç polític en l'ensenyament, en els canvis institucionals o en la llengua. No queda cap dubte però, que totes les actuacions, del caire que siguin, com per exemple les fortificacions, preparen el terreny en el cas d'una veritable voluntat assimiladora del Rosselló. Malgrat tot, seria molt incoherent parlar de veritable frontera entre 1659 i 1700. Les barreres militars no ho fan tot, ni molt menys, com observarem en el darrer capítol del treball. La frontera ha de comportar elements mentals, religiosos, físics, militars i polítics, la qual cosa no posseeix en aquell moment, encara.

La voluntat de tenir una frontera al Pirineu no existia pels francesos els anys 1640, sí en canvi durant els conflictes de finals del segle XVII. Això per dos motius: l'experimentació i assentament al Rosselló i la voluntat política de l'intendent del Rosselló, veritable cap pensant militar i polític en els afers de Catalunya al servei de França. Es tracta d'una sèrie d'elements acumulatius que no apareixen per complet entre 1642 i 1659, però sí a la fi del segle. L'objectiu de la frontera seria, doncs, un trampolí cap al Principat? La feina elaborada pels representants francesos al Rosselló donaven els seus fruits amb l'extensió d'una xarxa d'informadors important, de la qual no disposaren durant l'assentament dels anys 40. Per tant, la frontera militar –el nom més ajustat per poder denominar aquesta frontera del Pirineu– semblava ser la confirmació d'una posició de força francesa sobre els espanyols, tot amenaçant el Principat i esperant, en el moment adient, penetrar-hi, aprofitar aquestes eines militars i les xarxes d'espies i de propaganda per tal d'annexar el Principat. De fet, és oportú recordar que amb l'entrada dels francesos al Principat durant la guerra dels Nous Anys s'instaura una “nova” frontera situada a la línia Castellfollit-Hostalric-Girona²³⁶; una guerra que conclou amb la presa de Barcelona i una frontera novament provisional entre el Principat i el regne d'Espanya. Semblava que tant la voluntat de l'intendent del Rosselló, Trobat, com la de certes autoritats franceses s'havien complert i la conquesta del Principat annexava un nou territori a la corona de Lluís XIV. ¿Com es pot veure aquest canvi i per què prenem

²³⁶ Aquesta línia fronterera ja havia estat proposada el 1678 per Trobat en un memorial enviat al rei, on explicava que la conquesta de Girona i Palamós dividiria el país en dos, que permetria passar-hi els hiverns i que Barcelona seria a una distància raonable de qualsevol empresa militar. També, justificava aquesta acció per altres aspectes positius com disposar de més homes del país, de més diners, de blat, etc: SHAT A1 584, ff°312-326, *Mémoire envoyé...* (fi 1677, principis 1678, ff° 317v-318r); ESPINO LÓPEZ Antonio, *El frente catalán en la guerra de Nueve Años (1689-1697)*, Tesi doctoral, Univesitat Autònoma, vol.I, 1994, p.422

seriosament l'avanç en la línia fronterera en aquell moment? Doncs per les accions dutes a terme: fins a la construcció definitiva de Montlluís, els exèrcits francesos practiquen una política de desmotivació i destrosses amb les armes i fortificacions hispàniques. Però, ja el 1678, Trobat comença a plantejar el dubte sobre la conveniència de conservar Puigcerdà o bé enderrocar la fortalesa, tenint en compte la idoneïtat del lloc²³⁷. Finalment, van optar per la darrera opció, tal com portaven –i seguirien²³⁸- fent des de feia quinze anys, amb les agressions i ràtzies a Camprodon i també a Puigcerdà. Però, l'afirmació de Trobat dient que “*Puissierda, et tout le reste de ce pays doibt rester au Roy*”²³⁹ deixava entreveure un canvi d'actitud des del propi país. Aquest plantejament de Trobat es veuria confirmat més de deu anys després amb la construcció pels francesos d'una nova fortalesa a Bellver de Cerdanya²⁴⁰: aquest fet anunciava un canvi de política i una mostra que començaven a creure en una possible annexió progressiva de territoris del Principat. Paral·lelament, la conquesta de places com Cadaqués els permetia de suscitar noves vies polítiques i militars: la utilització com a port de suport logístic, l'impediment als espanyols d'apropar-se per mar del Rosselló, la possibilitat de guardar-la i fortificar-la de nou i, finalment, la conservació amb vistes a un futur intercanvi territorial tal com va succeir amb el Rosselló²⁴¹. Això últim volia dir que les autoritats del regne de França, elles sí, havien assimilat el Rosselló com a província de França. Aquesta idea sembla prematura encara, però veiem de quina manera va intervenir França en la política catalana, sobretot en els moments delicats –revoltes, conflictes i discrepàncies-. Alhora, la manera d'ingerir-se pot ser aclaridora d'unes altres realitats i polítiques: la política de manipulació de França seria una imatge de la veritable predisposició francesa a Catalunya, amb la utilització d'armes variades amb una finalitat, la conquesta del Principat.

²³⁷ SHAT A1 584, ff°312-326, *Mémoire envoyé...par Trobat*.

²³⁸ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.54. Es tractaria d'una tàctica d'erosió per tal de debilitar contínuament les guarnicions del Pirineu.

²³⁹ SHAT A1 611, peça 78, *Carta de Trobat a Louvois*, a Puigcerdà el 14/06/1678.

²⁴⁰ Aquest fou el desig del governador Noailles que estimava necessari el control des del Pallars fins a l'Empordà. La plaça de Bellver li va semblar la més adient la primavera de 1691: ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, pp.118-119.

²⁴¹ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois, Camp de Fortià el 28/06/1684*: Trobat escriu que si “*Sa Majesté avoit intention de conserver cette place en temps de paix, il seroit important*”. Uns dies més tard proposa fins i tot la fortificació de Cadaqués: SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois, Camp de Castilló el 13/07/1684*.